صفة صلاة النبي ﷺ

من التكبير إلى التسليم كأنك تراها

ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް

ތަކްބީރުން ފެށިގެން ސަލާމްދިނުމާ ހަމައަށް
ތިބާއަށް އެނަމާދު ފެންނަކަދައިން

ލިޔުއްވީ

فضيلة الإمام الشيخ المحدث الفقيه العلامة
محمد ناصر الدين الألباني

ތަރުޖަމާކުރީ

إلياس جمال الوادوي

صِفَةُ صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ

مِنَ التَّكْبِيرِ إِلَى التَّسْلِيمِ كَأَنَّكَ تَرَاهَا

ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް

ތަކްބީރުން ފެށިގެން ސަލާމް ދިނުމާ ހަމައަށް ތިބާއަށް އެނަމާދު ފެންނަ ފަދައިން

ލިޔުއްވީ

فضيلة الإمام الشيخ المحدث الفقيه العلامة

محمّد ناصر الدّين الألباني

المترجم: إلياس جمال الوادوي

ޤައުމީ ފާސްކުރި ކޯޑު ނަންބަރު: C-142/2011/25

އައި. އެސް. ބީ. ނަންބަރު: 99915-97-71-9

ރަޖިސްޓްރީ ނަންބަރު: 178-BK/2011/75

ދެވަނަ ޗާޕް

ސެޕްޓެމްބަރ 2013

މި ފޮތުގައި އިސްލާހުކުރަންޖެހޭ ތަނެއް ފާހަގަ، އީމެއިލްގެ ޒަރީއާއިން
އެކަން ބަޔާންކޮށްދިނުމަކީ މުތަރްޖިމުގެ ވަރަށް ބޮޑު އެދުމެކެވެ.
namaadhubook@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

ނޭޝަނަލް ބިއުރޯ އޮފް ކްލެސިފިކޭޝަން
މާލެ، ދިވެހިރާއްޖެ

ނަންބަރު: 178-BK/2011/75

ފޮތް ރަޖިސްޓްރީކުރި ސެޓްފިކެޓް

ފޮތުގެ ނަން: ނަބިއްޔާ ނަމާދު ކުރެއްވިގޮތް

ފޮތުގެ ވަކި ނުވަތަ ބައި: 1 ވަނަބައި

ޕަބްލިޝްކުރާ ފަރާތް: އަލްފާޟިލް އިލްޔާސް ޙަލީމް

ލިޔުނީ: ފުރަތަމަ ގަރ. ވާދީ

ބަސް: ދިވެހި

އައި.އެސް.ބީ ނަންބަރު: 99915-97-71-9

އައިޑީ ކާޑު ނަންބަރު: A076109

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވުނު ފޮތް ރަޖިސްޓްރީކުރީމެވެ.

22 ނޮވެމްބަރު 2011

26 ޛުލްޤަޢިދާ 1432

ހުސައިން ސަޢީދު
ޑިރެކްޓަރ

ފިހުރިސްތު

بسم الله الرحمن الرحيم

މުތަރުޖިމުގެ މުގައްދިމާ

އާލަމްތަކުގެ ވެރި، އުއްސަތުވަންތަ، ގަދަރުވެރިވަންތަ، އަޅަގުނި اللّٰه އަށް ހަމަވެ ހުއްޓެވެ. އަދި އާލަމްތަކަށް ޚަބަރުދެއްވުމަށްޓަކައި ފޮނުއްވެވުނު މާތް ނަބިއްޔާއަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ހުއްޓެވެ. ދެންފަހު ދަންނަވަމެވެ:

މިފޮތަކީ ޝައިޚް މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް ބަޔާންކުރުމުގައި އިސްލާމީ ފިޤުހީ ނުކުތުމުގައިވާ އެންމެ ފުރިހަމަ ފޮތް ދަންނަވާލެވޭ ކަމަކަށްނުވާނެއެވެ. މިފޮތުގެ މުޞައްނިފަކީ: އަލްޝައިޚް އަލްމުޙައްދިޘް އަލްފަޤީހު އަލްއިމާމް މުޙައްމަދު ނާޞިރުއްދީނުލް އަލްބާނީއެވެ. އެކަލޭގެފާނަކީ: ޙަދީޘްގެ އިލްމުގައި އެފަދަ ދުވަސްވަރެއް ނުވެފަދަ ފެންވަރުގެ މުޙައްދިޘެކެވެ. ސަޢޫދީ އިލްމުގައި އަރައިގަތުމަށް ފަދަކަމެވެ. ރަސޫލާ މާތް ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް ދިފާޢުކުރުމާއި، ޙަދީޘްތައް ޙުކުމްކުރުމުގައި ހަރުކަށި ޚިދުމަތެއްކުރެއްވިއެވެ. އަދި ރަޙްމަތްލެއްވުން! އޭނާ މިޒަމާނުގެ ބޮޑު އިލްމުވެރިން ހިލޭ ވަރަށް ގިނަނަމަ ގޮތުގައި މިޒަމާނުގެ މުޖައްދިދުވެސް ވެއެވެ.

މި ފޮތް ތަރުޖަމާކުރުމުގައި އަޅުގަނޑު ބޭނުންވި 2006ގެ. ވަނަ އަހަރު މަކްތަބަތުލް މަޢާރިފުން ނެރެފައިވާ މިފޮތުގެ ފުރަތަމަ ޗާޕެވެ. އޭގެ ޖުމްލަ ޞަފްޙާ ތަރުޖަމާކުރެވުނެވެ. އޭގެތެރެއިން ގާތްގަނޑަކަށް 400 ވަރަކަށް ޞަފްޙާ ވެއެވެ.

އިމާމު އަލްބާނީ މިފޮތް ލިޔުއްވާފައިވަނީ ދުވަހަކަށް ބައްސާލައިލައިގެންނެވެ. ފުރަތަމަ ބައިކަ ފޮތުގެ އަޞްލެވެ. ނަމަވެސް

މައިގަނޑެވެ. ދެވަނަ ބަޔަކީ އޭގެ ޝަރަޙަކަށެވެ. އެބައިގައި ރަކުޢަތްތަކުގެ ތަފްޞީލާއި ފިޤުހީ މައްސަލަތައް ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ ވަރަށް ކުޑަ ދާއިރާއެއްގައެވެ. އެގޮތުން ޝަރަޙުކުރުމުގައި ރުކުނުތަކުގެ އިތުރުގެ އަދިގައި ރުކުނުތަކުގެ ބާބަތް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އެރުކުނުތަކުން އިސްތިންބާތުކުރާ ފިޤުހީ މައްސަލަތައް އާއި ގުޅޭ ބައެއް ފިޤުހީ މައްސަލަތައް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިގޮތުން އިޚްތިލާފު ހުރި ފިޤުހީ މައްސަލަތަކުގައި ފުޤަހާއުންގެ ރައުޔުތަކާއި ދަލީލުތައް ވަރަށް ކުރުކޮށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ.

މިފޮތުގެ އިތުރަށް އަދި ހިމެނި ފައިދާތަކެއް މަތިންލާހިރު ސިފަތައް އިތުރުކޮށް ދިނުމަށްޓަކައި ހުރިހާ މަޞްދަރުތަކަކުން ތަފާތު ކުރެވިފައި ވެއެވެ.
ނަމަވެސް ޙަދީޘް ޢިލްމުގެ ތަޞްޙީޙާއި ތަޟްޢީފުގެ ބާބުގައި ވަރަށް މުހިންމު ފަރާތްތަކެއް ހިމެނެއެވެ. އަދި މިގޮތުގެ ޢިލްމުން ހުރިހާ ތަފާސްހިސާބު ފުރިހަމަކޮށް ދިނުމަށް ތަފާތު ކުރެވިފައިވެއެވެ.
ވީމާ ޙަދީޘްގެ ފޮތްތަކުގައި ރައުޔުގެ ބާބުގެ ޚަބަރުތަކުގައި ފުރުޞަތު މުޙައްދިޘުން
ދެކެވަޑައިގަތް އިތުރު ޢިލްމުތަކާއި ތަފާތު ތަފްޞީލުތަކާއި ފުރިހަމަ މަޢުލޫމާތުތައް ވަރަށް މުހިންމު
އެނގުން އިތުރު ޢިލްމުތަކެވެ. އެއީ ދަލީލުތަކުގެ ބާރު ޙަދީޘް ރިވާޔަތްކުރެވިފައިވާގޮތް ތަފްޞީލު
އަޙްކާމް ޢިލްމުގައި ދިރާސާކުރެވިފައި ވާ ގޮތެވެ. ޝައިޚް ފިޤުހީ ޞަޙީޙު ނަޞްތަކަށް ބިނާކޮށް
ހުކުމްތައް ދެއްކުމަށްޓަކައި ފުރިހަމަ ރައުޔުތަކާއި ދަލީލު މުޞްޠަލަޙާ މަގުގެ ހަމަތަކުގައި ފިޤުހީ
ބަޔާނާއި ޙަދީޘްގެ ނަޞްތަކުން ފަހުމްކުރުމުގައި ވެސް ވަރަށް އިސްކަންދީފައިވެއެވެ. އަދި މިގޮތުގެ ތިރީ
ބައިގައިވާ ބަޔާން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ ދަލީލުތައް ވަގުތު ދޭހަވާގޮތަށް ޖަމާކޮށްފައިވާ
ފަރާތްތަކުގެ ޖުމްލަތަކެވެ. އެއީ ފިޤްހީ މަޒްހަބުތައް ޙަވާލާދީފައިވާ ވަނީ ތަސްދީޤުކޮށްފައިވާ
ތަރުތީބުން ފިޤުހީ ޙަދީޘްތަކާއި ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކާއި ޙަވާލާތަކެވެ.

އާދެ! މިފޮތުގައިވަނީ ކުރު އިޖުމާލުކޮށް މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތެވެ.

އެކަން ބަޔާންވެގެންވަނީ ޞައްޙަ ހަދީޘްތަކުގެ އަލީގައެވެ. ވީމާ މިފޮތުގެ ސަބަބުން ނަމާދުގެ އަޅުކަން އެންމެ ޞައްޙަ ގޮތުގައި އުނގެނިގަތުމުގެ މަގު ޢާއްމު ދިވެހިންނަށް ފަހިވެގެންދާނެކަމީ ޝައްކެއް އޮތްކަމެއް ނޫނެވެ.

ދުޢާއަކީ ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ އަޅުގަނޑުމެން ދިވެހިންނަށް ކީރިތި މާތް ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތަށް ނަމާދުކުރުމުގެ ތައުފީޤު މިންވަރުކޮށްދެއްވުމެވެ.

وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصحبه وسلم

والحمد لله رب العالمين

-މުތަރުޖިމް-

بسم الله الرحمن الرحيم

ފޮތުގެ މުޤައްދިމާ

إن الحمد لله ، نحمده ، ونستعينه، ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيّئات أعمالنا، من يهده الله، فلا مضلّ له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)) [آل عمران:١٠٢]

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا)) [النساء:١]

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا . يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا)) [الأحزاب: ٧٠_٧١]

އެންމެހާ ޙަމްދުތަކީ ވާނީ الله އަށެވެ. އެ އިލާހީ އެ އިލާހުގެ އަޅުގަނޑުމެންގެ ވައްކަން ނަފާދު ތަޢުރީފުކުރެއްވި އިލާހެވެ. އަދި އެނާމާދު ގެއިމުކުރުވަނީ، އެ ނަފާދު ޔަޤީނާ އަދާކުރާން އެއްކަޅުއެތްވާ އަމުރުކުރެއްވި އިލާހެވެ. އެނާމާދުގައި ހުސްއަމަލްޔަޤީނުގެ ވައްކަން، ޚަލާޞީ ކަމީރުޖެއްސު ލައްވި އިލާހެވެ. އަދި އެ ނަމާދަށް އިލާނަކަމަ ކަނޑުކަމާ ދަލުދުގައިވާ ޚަޤަޤުކަމުގައްޔާ ކޮޅިޝޫކަށްދަކާ މުނަކުރައްދަކުން ދުޚުކަޅާ އެއްކާއްކަމުގައި ލެއްވި އިލާހެވެ.

ބޭފުޅާއި ސަލާތު ހުރި ހަރަކާތްތަކުގެ ނަމޫނާ ދައްކަވައިދެއްވީ ފާނެވެ.
އެކަލޭގެފާނަށް الله ތަޢާލާގެ މި ވަޙީ ބަޔާންކުރުމުގައި ދުސްތޫރުވެވޭގޮތް
ކަލޭގެފާނެވެ. ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ [النحل ٤٤]
ވާނީ: «އަދި މިންބަރުމަތީ، ކަލޭގެފާނު ވަޑައިގެން މި ފުރަތަމަ ތަކުބީރު
ކިޔުއްވާ ކަމުގައެވެ، އެހެން ބޭކަލުން ތަކުބީރު ކިޔުއްވީ ކަލޭގެފާނާ އެކުގައެވެ.»
ދެން ފަހު، އެކަލޭގެފާނު އަނބުރާ ފުރައްސަރާއި މި ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ.
އަދި ނަމާދުގައި ރުކޫޢުކުރެއްވި ހަމައެކަނި އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވާ ކަމުގައެވެ.
ސަލާމްދެއްވުމުގެ ކުރިން ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ، އެކަލޭގެފާނު
މިންބަރުގެ ތިރިއަށް ފައިބައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެ މިންބަރުގެ
މަތީގައި ފުރަތަމަ ކުރީގައި ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އެހެންވެ، އެބޭފުޅުން
ބަލަހައްޓަވާށެވެ: «މީސްތަކުންނޭ، މިކަން ކުރީ އަހަރެން
ތަބާވުމަށާއި މީސްތަކުންނަށް ނަމާދު ދަސްވުމަށެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށް
ނަމާދު ތަބާވުމަށް ދަސްކޮށްދިނުމަށެވެ.»[1] އަދި އެ ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު
ޢިލްމީ ގޮތުން ހަރަކާތްތަކުގެ މައްސަލަ ވާޖިބުކުރެއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު
ބަލަހައްޓަވާށެވެ: «މީސްތަކުން ނަމާދުކުރައްވާފައިވާ ގޮތަށް ތަބާވުމަށްޓަކައި
ތިޔަބޭފުޅުން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ!»[2] އަދި ހަމަކަށަވަރުން
އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވި ގޮތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހާ ސަވާބުލިބުން ވަޢުދުވެވިފައިވާގޮތުގެ
ބާރުގައި الله ގެ ބަސްފުޅުގައި ވާފަދައިގެ އުސޫލުތަކުގެ ހުރިހާ އުމުރުތައް
އެކަލޭގެފާނު ދެއްވިއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ބަލަހައްޓަވާށެވެ: «الله عزّ وجلّ

(1) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވަނީ البخاري އާއި مسلم އެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް އެއްކޮށް
ފަތުރައްވާފައި "ފަތްޙުލްބާރީ" ގައި ސާބިތުގެ ދަށުން ބަޔާންކޮށްފައި ހުންނާނެއެވެ.

(2) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވަނީ البخاري އާއި أحمد އެވެ. އަދި «إرواء الغليل» ގެ (٢١٣)
ވަނަ ޙަދީޘްގެ ދަށުގައި އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖު ކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

ފަހު ނުކުތުމުގައި ފަސްނަމާދުވީއެވެ. އެ ނަމާދުތަކުގެ ވަގުތު ފުރިއަވަހަށް ކޮށް، އެނަމާދުތަކުގެ ވަގުތުތަކުގައި އެނަމާދުތައް އަދާކޮށް، އެނަމާދުތަކުގެ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދާއި ޚުޝޫޢުވެރިކަން ފުރިހަމަކޮށްފި މީހާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނެކަމުގެ ޢަހުދެއް ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި ވެއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ކަންތައް ނުކޮށްފި މީހާ ދަންނާށެވެ! ފަހެ، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުގައި އޭނާއަށް ޢަހުދެއް ނުވެއެވެ. އެ އިލާހު އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ، އޭނާއަށް ފާފަ ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެ އިލާހު އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ، އޭނާއަށް ޢަޛާބު ދެއްވާނެއެވެ.»(3)

ބަޔަކު ސަލަފުންގެ އަކާތޭގެ އަރުކާނުގައި، ހުށަހަޅާ ފަރުވާ، އަކާތޭގެ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އިބާދަތުންނެވި، އަކާތޭގެ އަރުކާނު ނަމާދުގައި ބަސްކުރުވުމުގެ ހަމަޖެހުމުގެ އަޅުވެރިންނާ ހަމައެކަށް ނަމާދުތަކުގެ ބާރުވެރިކަން. ހަމައެކަނި އެއީ (އިބާރާ: ނަބަވީ ސުންނަތުގައި) އިބާރާތްތަކުގެ މަސްހަބަކުގެ ސަބަބެއްގައި ނަމާދު ކުރެވުނު ބާރުވެރިކަމެވެ.

ބަޔަކު ސަލަފުންގެ، ބުނާހަމަ ޖެހިފައިވާ އިބާރާތް އަދާކުރުން ގަބޫލު އަދި އިބާރާތް ހިތުގެ މަގުން ހިނދީ ކަށަވަރު މީހާކަމެވެ.

އެއަށްފަހު ބުނަމެވެ: އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން الحافظ المنذري رحمه الله ގެ «الترغيب والترهيب» ގެ ބިރުން ފޮތުގެ (كتاب الصلاة) އަޛާނުގެ ބިސާއި އަވަދިވިހިނދު، އަދި މީގެ ހަމަކު އަހަރެއްސުރުން އަޛާނުގެ އެ ފޮތް އަޛާނުގެތެރޭ ބައެއް ނަވާދީ އަރިހުނަން އުތުރުއަދިރިހިނދު، އަޛާނުގެތެރެ އެއްގޮތްނަމަވެސް އެހީގުޅުވާތިރުކަމީ އިސްލާމީދީނުގައި

(3) އަޛާނުގެ ބުނަމެވެ: އެއީ صحيح ޙަދީޘެކެވެ. ވަރަށްގިނަ އިމާމުން އެ ޙަދީޘް ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. އަދި «صحيح أبي داود» (٤٥٢ ، ١٢٧٦) ގައި އަޛާނުގެ އެ ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައެވެ.

ނަމާދަށް ދުވެގެންވާ ދަރަޖައާއި މަޤާމެވެ. އަދި އެ ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް ރީތިކޮށް އަދާކޮށްދީ މީހާއަށްޓަކައި ދަރުމަވެރި ހަރުކަށިކަމެއް ލިބިގަންނަނީ. އަދި އެކަން (ފިޤްހު އުސޫލުގައި) ތަފްސީލުކޮށްދެއްވާފައިވާނެއެވެ. އެއީ އެ ނަމާދު، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދު އެއްގޮތް ތަބާވުމުގެ ނިސްބަތްވާ މިންވަރަކުންނެވެ. އެކަމަށް އެކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވައި ވިދާޅުވެއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން އަޅާ ނަމާދުކުރެއެވެ. އެ ނަމާދުން އޭނާއަށް އެ ނަމާދުގެ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ނުވަބައިކުޅަ އެއްބައި، އަށްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައި، ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި، ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ލިޔުނީ ނުވެއެވެ."(4) އެހެންވީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަ ތަފްސީލުކޮށް: އެ ނަމާދުގައިވާ ވާޖިބުތަކާއި އަރުކާނުތަކާއި ހައިއާތުތަކާއި ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެނގިގެން، ދެން އެއަށް ބަލައިގެން އެކަން ކުރުމަށް ތަރުތީބުވެގެން ލިބުނު އެ ނަމާދު އަދާކުރަންވީ އެންމެ ރަނގަޅުގޮތުގައި (ނުވަތަ އެއާ ކައިރިކޮށް މިންވަރަކަށް) އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަދާކުރެވޭނެކަން އެ އަޅުގަނޑުމެން އަޅުގަނޑު އަންގައިދިނީމެވެ.

ފަހެ އެހެންވެއްޖެނަމަ، އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަމާދަކީ ޚާރިޖު ބަޔަކުމަތުންނައި ގޮތްތަކުން ދިރާސާކުރާއިރު އެއްކޮށްކޮށްލައިގެން ވުމާއެކު، އެ ނަމާދުގެ ވާހަކަތައް ބަޔާންކުރާ ދަށުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފެއްޔާވަން ނަމާދެއްކޮށްދޭ ފޮތެއް އަޅުގަނޑުމެން އެއްވެސް ދުރުކުރެވެ.

އަދި އެގޮތް {އެބަހީ: ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް}

---

(4) އެއީ صحيح ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި «الزهد» (١٠/٢١/١-٢) ގައި ابن المبارك އާއި أبوداود އާއި النسائي ރަނގަޅު ސަނަދަކުންނެވެ. އަދި «صحيح أبي داود» (١٢٧٦ ، ٤٥٢) ގައި އަޅުގަނޑު އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖުކޮށްފައިވާނެއެވެ.

ތަކްބީރާ ޤިރާއަތާ ދެމެދުގައި ހުއްޓެވުމުގައި ގިނަ ކިޔުއްވާނަން (ޔާ ރަސޫލުﷲ! ވަރަން ގިނަ އިހުތިޔާރުކުރައްވަނީ) އެބައިމީހުން ވަގު މަޤްބޫލުކަން ހިފެހެއްޓިގެން ތިބޭފަދަ ސަނަދުން ދަލީލުނުކުރާ ކަލޭގެ. އަދި ކަރަވަރުންވެސް ޖަހިރުވެގެންވާ ސުންނަތް ޝަރުޢީ އުސޫލުތަކާ ޚިލާފުވާކަން ފިޔަވަޅު، އުސޫލުތަކާ ހިތަހަމަކުރެވޭ ގޮތަކަށް މުޖްތަހިދުންގެ އިޖުތިހާދުގެ ކަރުދާހު ހަރުކަށި އުސޫލުތަކުގެ ބަޔާން ޙަދީޘްގެ ތެރެއިން، ކަރުދާ އޭގެ ޤަބޫލުކުރެވޭ ޒާތުގެ ނަމާ ސުންނަތެއް ވާކަމާއި، އެ ހުރިހާ ޤަބޫލުކުރެވޭ ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކުރުން ހުރަސްވާކަން ބަޔާންކުރާ ޙަދީޘްތަކަށް ވާކަމެވެ. އަދި އެކަންކަން އެނގުމަށް ގިނަ ތަފާތު ފޮތް ފަދަ ވަކިވަކި ތަޙްޤީޤުތަކެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެތެރެ ޙަދީޘްތަކެއް ޞަޙީޙު ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކުރުމުގައި ކަރަވަރުކުރާމީހުން އަދުގަނޑު ވަކިން

ވަރަށް ގިނައިން ފެނެއެވެ.

އެހެންވެ އެ ތަޙްޤީޤުގެ ތެރެއިން މަޝްހޫރުވެފައިވާ ބައެއް ތަޙްޤީޤުގައި ގެންގުޅެފައިވާ ކަންތައް ޙަދީޘްގެ ދަރަޖަ: (ޞައްޙަކުރުމާއި ޟަޢީފް ނުވަތަ ޙަސަންކުރުމާއި ޟަޢީފް ނުވަތަ وَضْعُ[5] ގެ ޙުކުމް) ބޭނުންކުރެވެނީ ކިހިނެއްކަމާ އެ ތަޙްޤީޤުގެ މަސްދަރު التَّخْرِيْجَاتُ[6] ގެ ގިނަ ތަޙްޤީޤުތައް ޙަދީޘްގެ އިލްމުވެރިން

(5) މުޞްޠަލަޙު ބަޔާންވެވޭ: صَحِيحْ އާއި ضَعِيفْ އާއި وَضْعُ އަކީ: ޙަދީޘްގެ ޙާލަތު ތަޙްޤީޤުކުރާ އިލްމުވެރިން ދަރުމަފަދައިން އިލްމީ މުސްޠަލަޙުތަކެވެ. އޭގެތެރެއިން صَحِيحْ އަކީ: ފަސް ޝަރުޠެއް ހަމަވާ ޙަދީޘެވެ. އެއީ: 1- ރިވާވެން ރޭވި ނިއުކަން ރާވީންގެ ޢަދްލު ދެކޭނެކަން 2- އެ ޙަދީޘްގެ ރާވީންނަކީ ޙިފުޡުކުރުންކަމުގައި ވުން 3- އެޙަދީޘްގެ ރާވީންނަކީ ضبطން ކަމުގައި ވުން 4- އެ ޙަދީޘަކީ شاذّ ޙަދީޘެއްކަމުގައި ނުވުން 5- އެ ޙަދީޘުގައި علّة އެއް ނުވުން. މިއެވެ.

އަދި ضَعِيفْ އަކީ: صحيح އާއި حسن ޙަދީޘްގެ ޝަރުޠުތައް ހަމަނުވާ ޙަދީޘެވެ. އަދި وَضْعُ ކުރުމަކީ: ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ދޮގުހަދައިގެން ޙަދީޘް ހެދުމަށް ތަޙްޤީޤުކުރުމެވެ. މިފަދަ ޙަދީޘަށް ކިޔަނީ موضوع ޙަދީޘެވެ.

(6) މުޞްޠަލަޙު ބަޔާންވެވޭ: التَّخْرِيْجَاتُ ތަޙްޤީޤަކީ: ޙަދީޘްތަކުން އެކުލެވިގެންވާ ތަޙްޤީޤުގައިވާ

ލިޔުއްވިއެވެ. الله އެބޭކަލުންނަށް ހެޔޮޖަޒާ ދެއްވާށިއެވެ! މިސާލަކަށް: "العناية بمعرفة أحاديث الهداية" އާއި "الطرق والوسائل في تخريج أحاديث خلاصة الدلائل" ފަދަ ފޮތްތަކެވެ. އެ ދެ ފޮތަކީވެސް الشيخ عبد القادر بن محمد القرشي الحنفي ލިޔުއްވާފައިވާ ދެ ފޮތެވެ. އަދި الحافظ الزيلعي ގެ "نصب الراية لأحاديث الهداية" އާއި އެ ފޮތުގެ ޚުލާސާކުރުއްވައިވާ الحافظ ابن حجر العسقلاني ގެ "الدراية" އާއި ހަމަ އެބޭކަލުގެ «التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير» އާއި އެއީވެސް އެފަދަ ފޮތްތަކެވެ. މިތަންތަނުގައި އެ ފޮތްތަކުގެ ވާހަކަ ގެނައުމަކީ ވާހަކަ ދިގުވެދާނެތީން ކަމުދާތީއެވެ.

އަޅުގަނޑު ދަންނަވަމެވެ: އެގޮތް {އެބަހީ: ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް} ތަފްސީލީގޮތުގައި އެނގިގަތުމަށް ގިނަ މިސާލުތަކުންނަށް ދަލީލުނަގާ ކަމަކަށްވާތީ، އެއުރެންނަށްޓަކައި އަޅުގަނޑު މި ފޮތް ލިޔުނީމެވެ. އަދި އެއުރެން ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ކައިފިއްޔަތު އުނގެނިގަތުމަށެވެ. އަދި އެ ނަމާދުގައި އެއުރެން އެކަށޭގޮތުގެ ހިދާޔަތުން ލިބިގަތުމަށެވެ. އަދި الله سبحانه وتعالى އެ އިރާދަފުޅާއެކު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ތަރުތީބުގައިވެސް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވަރުދެވިފައިގެންނެވި ދަރުމަވަންތަ އެދި ބާރުގަދައެވެ:

«ހެޔޮކަމަކަށް ގޮވާލައިފި މީހަކަށް، އެ ހެޔޮކަމަކަށް ތަބާވީމީހުންގެ ޘަވާބާ އެއްވަރު ޘަވާބު ލިބޭނެއެވެ. އެކަމުގެ ސަބަބުން އެމީހުންގެ ޘަވާބުން އެއްވެސް މިންވަރަކުން އުނިނުވާނެއެވެ.....» الحديث. އެ ޙަދީޘް

ޙަދީޘްތަކުގެ ތަޚްރީޖްކުރުމަށްޓަކައި ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތްތަކެވެ. އަދި ތަޚްރީޖްކުރުމަކީ: ޙަދީޘް ރިވާކުރުއްވި އިމާމުންނަށް އެ ޙަދީޘް ނިސްބަތްކުރުމާއި، އެ ޙަދީޘްގެ ޙާލަތާއި އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރުއްވި ދަރަޖަ ޙުކުމްކުރުމާއި (ޞައްޙަކަމާއި ޟަޢީފުކަން)، އެކަމުގެ މައްސަލަތަކާ ވާހަކަދެއްކުމެވެ.

ރިވާކުރައްވާފައި، مسلم އާއި އެނޫންވެސް ބޭކަލުންނެވެ. އަދި އެ ބަޔާންވާނީ (الأحاديث الصحيحة) (863) ގައި ތަޚްރީޖުކުރެވިގެންނެވެ.

މި ފޮތް ލިޔުނު ސަބަބު

މި ޒަމާނުގައި ހުރިހާ ބައިވަރު ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން ނަމާދުގެ ބާބު ލިޔުއްވިފައިވާ ފޮތެއްގެ މައްސަލަ އަޅުގަނޑު ކިޔަވައިދެމުން ގެންދިޔައީ، (އައްތަރްޣީބު ވައްތަރްހީބު ގެ ނަމާދުގެ ބާބު ކިޔަވައިދިނުމަށްފަހު) އަޅުގަނޑު ކިޔަވައިދިނުމުގެ ފަހުން ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް ބަޔާންކޮށްދޭ ފޮތެއް އެކުލަވާލުމުގެ ބޭނުން ފާހަގަކުރެވުނީ، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަ ހުރިގޮތް ތަފްސީލުކޮށް ދެއްކުމަށްޓަކައި ހިތަށް ވެސް ކިޔަވައިދެވުނު ފޮތެއް ލިޔުނުކަމާއި އަޅުގަނޑުގެ ވާޖިބެއްކަމުގައި ދެކިގެންނެވެ. (ނަބިއްޔާ ﷺ ދެއްކެވި ތަރުތީބުން ނަމާދު ކުރެއްވުމަށް މުސްލިމުންނަށް އަމުރުކުރައްވައި) އެ ފޮތް ކިޔައިދިނުމުން، ނަބިއްޔާ ބަޔާންކުރައްވާ "ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުން ދުށްފަދައިން ނަމާދުކުރާށެވެ!" އެކަލޭގެފާނުގެ މި އަމުރުފުޅަށް ބަރާބަރަށް ތަބާވާންޖެހޭ ގޮތެއްގެ މަގުނުވެއެވެ. މިހެންވެ، އަޅުގަނޑު މިފަދަ ގޮތަކަށް ލިޔުނުފޮތެއް ނުހުރުމުން އެއަށް ބޭނުންވެއެވެ. އަދި ތަފްޞީލް ބަޔާން ފޮތަކުން އަޅުގަނޑު އެކަމަށް ގޮސް ސުންނަތާ ގުޅިގެން ބަޔާންތަކެއް ހޯދައި ދިނީއެވެ.

ފަހެ އެކަމުގެ ނަތީޖާއަކީ، ތިބާގެ ކުރިމަތީގައި މިވާ މި ފޮތެވެ.

އަދި ނަބަވީ ބަޔާންތަކުގެ ތެރެއިން ޞަޙީޙުވެފައި ބަޔާންވާ ޙަދީޘްތަކާއި އުޞޫލުތަކާ އެއްގޮތަށް ޙަދީޘްގެ އިލްމުވެރިން އެ ބަޔާންތަކުގެ ސަނަދު ޙުކުމްކުރައްވާ ބަޔާންތައް ފެންނަން ލިބިގެންދާ ގޮތަށް ނަބިއްޔާގެ ނަމާދުގެ ސިފަ އަޅުގަނޑު ޖަމާކޮށްދީފައިވަނީ، އަދި ޚާއްޞަ ގޮތެއްގައި ނަމާދުގެ ބަޔާންތައް ކުރުކޮށް ލިޔުމެވެ. އަދި ބަލިކަމުގެ ސަބަބުން ތާށިކަން ކުރިމަތިވާ މީހުންނަށް

އުކުރުވެރިވާއިރު ކަންތައް ހަދީޘްގެ އަދުގެ ނަކީ ކުރަންތިއްޖެއެވެ. އެއީ ނަމާދުގެ
އެނގޭނޭ ގެ ހަދީޘްތަކާ ގޮތުގައެވެ ނުލަތަ ނަމާދުގެ ދިރާސާކުރާތަކުގެ ތެރޭގައެވެ
ނުލަތަ ނަމާދުގެ ދަރުމަކާއި ހަމަޖެ އިތުރުކަމުދަކު ހުކުމްތަކުގައެވެ ގޮތުގައެވެ
ވެރިދުވެގެންވާ ހަދީޘްތަކުގެ އިޚްތިލާފުގެ އަދި އެންމެ ކަމަކާދު ވެރިދުވެގެންވާ
ހަދީޘްތަކުގެ ޢިލްމުވެރިއެވެ. އެހެން، އަދުގެ ނަމާދުގެ ކުރާގޮތުގައި، ސަހީހު
ހަދީޘްތަކަށް ބަލަންނުދޭ މީހުންގެ ފިޤުހުގެ ހަދީޘްތައް(7) ދީނުގެ
ކުރުވެރިވެއެވެ. އެއީ، އެއްގޮތް ހުކުމްވާ ނަސްގޮތުގައި، ސަހީހު ހަދީޘްތަކުން
ހިފާނެ އަދި ސަހީދާނަ ގުޅިގެ ކުރިއާނުދުވަންދުއެވެ. ތަޢާލާވަނަ ﷲ
ވަހީކުރައްވާ ކުރައްވާ ވިދާޅު: ﴿لاَ يُغْنِي مِنَ الحَقِّ شَيئًا﴾ [النجم:28] "ހަމަ ޤާ
ޝަކުގައި އެއްގޮތް ކަމެއް ކުރުވާލުކުރާ އެއްގޮތް ނުނެވެ." އަދި ނަބިއްޔާ
ﷺ ހަދީޘްކުރައްވައިފައެވެ. "މިކަކަށް ދާރީން ހިކުރުންމެކާ ދުރުވާނެވެ! އެހެން،
ހަމަކަނަވުރިން ހިފާ އެންމެ ދޮގު ވާނަކަށެވެ."(8) އަދި ހިކުރުންމެކަން
ދަރުމުކުރުމުގައި ﷲ ތަޢާލާ އަދުގެ ނަމާދުގެ އަދުވެރިންކުރުއްވައެވެ. އަދި ރަސޫލު
رسول الله ﷺ އަދުގެ ނަމާދުގެ ނަންނަން އެކަން ނަހިކުރައްވައިފައެވެ. ތަހާ އެކަކާއި ތިރިން
ހަދީޘްކުރައްވައިފައެވެ: "މިކަކަށް ދާރީންނަން އެނގޭނެގޮތް ހަދީޘް ތިކަވައި
މިވަންކަކާއި ތިރިހުރި އަކިހުން ކުރާވާގޮތް ހަދީޘްތަކަން ކަމްކާމެކުރާނަވެ!"
{އެބަސް: ކަނޭއެގޭން މިވަންކަކާއި ތިރިހުރި ހަދީޘްކަން މިކަކަށް ދާރީންނަން
އެނގޭނެގޮތް ހަދީޘް ދުނިޔެ މިކަކަށް ދާރީން މިވަންކަކާއި ތިރިން ނިސްބަތްކަން

---

(7) ދުބައްދިޘްނުގެ އަކިހުގައި ޝަރީޢަތުގެ ހަދީޘްކަ: صحيح ހަދީޘާއި حسن ހަދީޘެވެ. އަދި މި ދަރަޖަތަކު ބަޔަކަށް ބައިބެހިފައިވާ ހިސާބުގެ ބަދަލުވެއެވެ. އެއީ: الصحيح لذاته އާއި، الصحيح لغيره އާއި، الحسن لذاته އާއި، الحسن لغيره އެވެ.

(8) {މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައި} البخاري އާއި مسلم އެވެ. އަދުގެ ނަމާދުގެ ތަކުރާރުކުރުމުގައިވާ «غاية المرام تخريج الحلال والحرام» (رقم ٤١٢) ގައި މި ހަދީޘްގެ ތަޚްރީޖު ކުރެވިފައިވެއެވެ.

ނަހީވެގެންވާނަމަ، ރިވާކުރުން ސަޙީޙްބަރިއަކުން ދަހަ “(9){!ރިވާނުކުރާށެވެ
އެބަރިޔަކީ ޢަމަލުކުރުން ނަހީވެގެންވުން މާ ބައްދަލުކުރެވޭކަމަށެވެ.

އާދެ! އަލްބާނީ މިބައި ބިދުޢަތެއްކަމަށް، ދެތަނަކީ ކަމެއްވާކަށްނުވެއެވެ.
އެއީ މަޢުޤޫލު ކަންތައް ބުރިޔަކީ ޝަރުޢީ ދަލީލެއް ނޫނެވެ. އެގޮތުން ފިޤުހީ
ކަންތައް (އެބަހީ: މަޢުޤޫލު ކަންތައް) ދެއްކުމަށް ޝަރުޢީ ނައްސެއް ފަދައިން
ބިދުޢަތެއް ކަމެއްނެތެވެ. އެކަމަކީ އަލްބާނީ ދެކެނީ ބިދުޢަތެއްކަމަށް، ބަރިޔަކަށް
ނައްސެއްކަމެވެ. ނަމަވެސް އެ ބަރިޔަކަށް ޢަމަލުކުރުން ބޭނުންވާ ދެއްކުމެވެ.
އަދި އެއިން ޢަމަލު ދެއްކުމަކީ އެ ދެއްކުމަކީ ފަރުދުވެގެންވާ މަސައްލައި

---

(9) އެއީ ސަޙީޙް ބަރިޔަކެވެ. އެ ބަރިޔަ ނަޤުލުކުރީ الترمذي އާއި أحمد އާއި ابن أبي شيبة
އެވެ. ..... ދެންއެއަށްފަހު މި ބަރިޔަ ޝަރީޢަ ބަރިޔައްކަން އަލްބާނީގެ ފޮތުގައެވެ.
އަދި އެ ބަރިޔަކީއާ ابن أبي شيبة ގެ ސަނަދު ޞަޙީޙުބަރިޔާކުރުމަކީ (މިފަދައިން) އަލްބާނީ
المناوي އަށް ތަބާވީމެވެ. ނަމަވެސް އެއަށްފަހު އަލްބާނީ އަލިއްޔަކަށް އެ ސަނަދު
ކަލައިފުމުގެ މަޤާމުގައި ދިޔައިނދު، އެ ބަރިޔަކީ ކަލިމަޔަކަށް އަލްބާނީ ފޮތުގައެވެ.
އަދި އެއީ އަމަ الترمذي އާއި އެންމެވެސް ބޭކުރިން އެ ބަރިޔަ ރިވާކުރުމުގެ ސަނަދެވެ.
އަލްބާނީގެ ފޮތް «سلسلة الأحاديث الضعيفة» (١٧٨٣) އަށް ރުޖޫޢަވާ ބަލާށެވެ!
ފަހުކުރެއްވި އިބްނު އެބައްޔާސް ﷺ ގެ މި ބަސްފުޅު އެ ބަރިޔަގެ މަތީގައި ދެނިވާނެއެވެ:
”އެ ބަރިޔަ ޖޯބުތަކާ ދޭގެ ބަރިޔައްކަން ދެނެގަތު މިއަސްކަލާގެ ފަރާގެ އަރިހުން ބަރިޔައް
ރިވާކުރާ މީހަކު؛ ދަހަ ދަގެ ފެރޭނިކުރާ އެކަކެވެ.“ އެ ބަރިޔަ ރިވާކުރުމުގެ مسلم
އާއި އެންމެވެސް ބޭކުރިންނެވެ. އަލްބާނީގެ ފޮތް «سلسلة الأحاديث الضعيفة» (ފުރަތަމަ
ޖުޒުއުގެ) ގެ ދުވަސްތަކާ ބަލާލައިވާނެވެ!
އަދި ކުރިޔަށް އެ ބަރިޔަގެ ބަހުސްގައި އިބްނު އެބައްޔާސް ﷺ ގެ މި ބަސްފުޅު ފަދައެވެ:
”މިއަސްކަލާގެ ފަރާގެ އަރިހުން ގޮސް ބަރިޔަކަށް ރިވާކުރުމުގައި މިއަދަކަށްވުރެން ހުށަހެޅުވާށެވެ!
މިއަސްކަލާގެ ފަރާން ނިސްބަތްކޮށް ބަސްބުނާ މިހަކު ޖުދާބަހެއް ނޫޅެ ބައްދު ބަހެއް
ގެނބު ނުބުނާހިނގާށެވެ! ދަހަ، މިއަސްކަލާގެ ފަރާ މިދާގުނާ ބަސްފުޅެއް މިއަސްކަލާގެ ފަރަނަ
ނިސްބަތްކޮށް މިހާ؛ ނަހަކަށްވެސް އޭނާގެ ޖާގަ ނަގާހިނގާށެވެ!“ އެ ބަރިޔަ ނަޤުލުކުރީ ابن
أبي شيبة (٧٦٠/٨) އާއި، أحمد އާއި، އެންމެވެސް ބޭކުރިންނެވެ. އަދި އެ ބަރިޔަވާނީ
«الصحيحة» (١٧٥٣) ގައި ޞަޙީޙުކުރެވިގެންނެވެ.

ބޭއްވިފައެވެ. އެބަހީ ތެދުވުން ގެރިގެން ނިޔަލާ ހަމައަށް ގެނިލާފިގެންވާ ގޮތެއްގެ ގޮތުގައި ގެންނަން ތަދަރިން، އެއްޗުމުޤާމާއި އަސްލް ޖުމްލަ ގެވުމުގެންނެވެ. އަދި ސުންނާ ޙަދީޘްގެ ނަޞްބު އަދި ސުންނަތުގެ ތޮއްބަކާގައި ވާރިދުވެފައިވާ އެގެ ތަފްޞީލް ރަސޫލާއްލާހުގެ ރިވާކުރެއްވި އަދުގެ ނަޞް ދަރިވެރިވެފައެވެ. ތަފްސީލުގައި އެ ޙަދީޘްއަށް ޖެހޭ ތަފްޞީލާއި ވިދާޅުވެފައެވެ. އެހެނދު އެ ހުރިހާ ތަފްޞީލާތަކުން ވަކިތަފްޞީލް އަދުގެ ނުވެވޭ ރިޤާޠުކުރެވިފައެވެ. އެއީ ޖަމްޢުގެ ފައިދާއަކަށް ނުވަތަ އަކުރުތަކަށްވެސް ފައިދާއަކަށް ބޭކަލެއް ހީކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހުގައި ރިވާވެގެން ހުރިހާ އަދުގެ އެހެނިހެން ތަފްޞީލާ ނުކުތާވެސް، އަދުގެ ނުވެ މި ރިޔާޟަތެއްގެ ފާހަގަކުރެވެނީ އެއްކޮށް: (އަދި އެހެން ތަފްޞީލާގައި: މިފެނުނީ އެފެނިގެން) ނުވަތަ (އަދި މިފެނި އެފެނި ރިވާވަތަކާއި) މިތަފްޞީލުންނެވެ. އަދި ނަޞްޞު ޙައްޤަކާއިގައި ގޮތުގެ ރިވާވަތަ ރިވާކުރެއްވި ސަޙާބީންނަށް އެ ރިވާވަތަ ނިސްބަތް ނުކުރީމެވެ. އަދި ގުޅޭފަދަ ގޮތަށް ވަކިކޮށް ގަސްތަކަކަށް ޙަދީޘްގެ އިލްމުގެ ބައިވެރިން އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބާވަތްތަކުގެ ބަޔާނުތަކުން ނުކުރީމެވެ. ދެންފަހު ދެވަނަބާވަތް {އެބަހީ: ގޮތުގެ ބެލެވޭފާ ބާވަތް} އިސްވެދިޔަ ބާވަތާ ސަރަޙައްދަކަށް ބައްލަވާ. މިބައިގައި ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތައް ބެހިގެން ބޭރުގެ ފެނިދާނެވެ. އެއީ އެ ޙަދީޘްތަކުގެ ހިނގާ ތަފްޞީލާތަކާއި طُرُق[10] ބެހޭ ކަފާކުރަނީއެވެ. ސަރަޙައްދު ޙަދީޘްގެ އިލްމާއި އެއިލްމާގެ ދަރަޖައިގެ ދަރަޖަ ކޮށް ގޮތްތަކުގެ މުރާޖަޢާ ގޮތްވެފައިވާނެ ބޭނުމަކީ ޙަދީޘްތަކުގެ ސަނަދުތަކަށް ބަލާކުރެވުމެވެ، ބޭނުމަކީ ތިނީގޮތުގެ ގިނަގުނަ ބާވަތުގެ ބަލާކުރެވުމުގައި، އެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތިނީގޮތުގެ ސިލްސިލާތަކުން ހުރިތަކުގެ މައްޗަށް ވަކިކަންވާގޮތް

---

(10) ތަރުޖަމާ ކުރީމީ: ޙަދީޘްގެ طرق ތަކަށް، އެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންއައި މަގުތަކެވެ. އެބަހީ: އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ސަޙާބީންނާއި، އެއިން ކޮންމެ ސަޙާބީއެއްގެ ދަރިވަރުން އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި ރާވީންގެ ސިލްސިލާއެވެ.

އުޅުނުއެވެ. ވަރަށް ގިނަފަހަރަކަށް އެކަން މަޑުމަޑުކަމައި ބުނާ ޚަދީޖާގާއި
އިތުރުވުންތަކެއް ބޭއްވި މަޑުމަޑުކަމައި ވާހަކަފުޅުގައި ހުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު އެ
ޚަދީޖާއަށް މަތިބަފައިގައި ވާހަކަފުޅުގައި ބަރަކާތްތަކާއި އިތުރުކުރައްވަމެވެ. އެއީ އެ
ޚަދީޖާއަށް އެ ބަރަކާތުގެ އަސްލާއި ފަސްޓަރަފިން ގެއަށްވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި މިހެން
[ ] ދިނުގެ ދުރުބުރުކާބު ތިބުއަށް އެ ޚަދީޖާއަށް ފުރުން، އެކަމަށް އިސްތިޢާރާކޮށްލާރުވީއެވެ.
އެއީ އެ ބަރަކާތުގެ އަސްލު ތަޢުރީފުކުރުއްވި ބޭކަލުންގެ ތިބުއިން އިތުރު
ޚަދީޖާކަމައި އެކަށީފޯވަޑައިގެންނެވި ބޭކަލުން ބައްޔަށްކުރުމަކާ ނުފެއްވެ.
މިގޮތަށް މިކަންފަދަ ބަރަކާތުގެ މަސްތުރަދައި މަށްދަޖުފަދަ އެއް ސަފަރުބައެއްގެ
ފަދައިގެން ކަމަށްވާނަމައެވެ. ޝާންނަމަ އެ ޚަދީޖާ މުސްތަޤިއްލު ފަދައިރުން
ބަރަކާތުކަމުގައި ހުރިމެވެ. އިސްތިޤްލާލުގެ ދުރާމަކަށްއޮތްއި އެހެނިހެން
ތަންތަނުން ތިބޭއަށް އެކަން ފުންނާން ފުދައިންނެވެ. މިއީ ފަރަށް ނާދިރު އަގުހުރި
ކަމެކެވެ. މިގޮތަށް ފުރުއްގައި ވާތަން ތިބޭއަށް ފަރަށް ނުފުންނާނެއެވެ. އެންމެހައި
ބަލުދުހުރި އަރުހުނި الله އަށެވެ. ހުރުކަންތައްތަށް ފުރިހަމަވެސް އެ އިޙުސާނުގެ
ނިޢުމަތްތަންނެވެ.

ދުނިޔެ އެއަށްފަހު އަޅުގަނޑުމެން ތަޢުރީފުކުރި ބަރަކާތުގެ އިތުރުފުރިހަމަގެ
މަޢުލޫމާތާއި އެއިން ކަންތަކާ ބަލާފުއްގެ ދަރުމަ އާގައި ދިނުކުރުވެވެ. އެއީ
އެ މަޢުލޫމާތާއި ދަރުމަތަކުން މުނާފާ ކުރުމުގެ އިތުކަމެވެ. އަދި އެ
މަޢުލޫމާތުގައިވާ ތަޢުރީފުކަން، ތަޢުރީފުކުރެއްވި ބަރަކާތުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ
ފަސްކުރެވެ. އެއަށްފަހު އެއިން އަޅުގަނޑުމެން ނުކުތުން ފޯރުކުރާ ބަރަކާތުގެ
ގޮސްފަހުގެ ބަރަކާ ގޮތެވެ. ބަރަކާތުގެ ސުންނަތުގައި އެކަމުގެ މައްސަލަ
ނަތީޖާތަކާ މައްސަލަތަކުގެ މިފަދަގައި އަޅުގަނޑު ގޮތްނަގާ ވެ. އެފަދަ
މައްސަލަތަކާ އެ މައްސަލަތަކުގެ އިތުރުފުރިހަމަ އިޖުތިހާދުކުރައްވާފައިވާ

މައްސަލަތަކެވެ. އެހެނަމަ މައްސަލަތައް އަޅުގަނޑުމެންގެ މި ފޮތުގެ މައުޟޫޢުގެ ތެރެއަށް ނުވަންނާނެއެވެ.

އަދި ދީނީ އުސޫލުގެ ސަބަބުތަކާކަމަށްޓަކައި މި ފޮތް އާގެ ދެވަނަ ފަހަރަށް ޗާޕުކުރަމުން އަޅުގަނޑުމެން އެކަށައަޅުއްވަމުން ފަސޭހަކުރުމަށް ކަމަށް ނުވާތީ، اللهގެ އިޙްސާނާއި ރަޙްމަތުން އެތަށް ތެރެއިން ވަރަށްގިނަ ބައި އަންނަ ބާބު މަތިން ދެންމެ ޖެހިގެން ސާބިތުވާ އަޅުގަނޑުމެން ނިންމީމެވެ. އަދި އެޙަދީޘް އަޅުގަނޑު ނަންދިނީ މިޔަދެއިންނެވެ: «ނަބިއްޔާގެ ނަމާދުގެ ސިފަ، ތަކްބީރުން ފެށިގެން ސަލާމް ދިނުމާ ހަމައަށް، ތިބާއަށް އެ ނަމާދު ފެންނަ ހެއްދެވުން» މިފަދައިންނެވެ.

މިހާރު الله ތަޢާލާގެ ރަޙްމަތުން، މިކަމަކީ ހަމައެކަނި އެ ޢިލްމުގެ ފައިދާ ވެރިވުމަށް އެދޭ ބޭފުޅުންނަށް ކިޔުމަށް ފަސޭހަވާނެ ގޮތަށް ހަދާފައިވާ ފޮތެކެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ރަސޫލުﷲ ގެ ސުންނަތަށް ތަބާވާން ބޭނުންވާ ކޮންމެ މީހަކަށް ވެސް ފައިދާ ކުރާނެކަމުގައި އަޅުގަނޑު އުއްމީދުކުރަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ދުޢާ އަޑުއައްސަވާ ފަރާތް ކަމުގައި ވާ ﷲ އެވެ.

މި ފޮތުގެ މަންހަޖު

މި ފޮތުގެ މައުޟޫޢަކީ ނަބިއްޔާގެ ނަމާދު ﷺ ގެ ސިފަ ބަޔާންކޮށްދިނުމެވެ. ކަމަށްވާތީ، ތިރީގައިވާ މަޒްހަބެއްގެ ބޭފުޅަކަށް ވިސްނުން ނުވާގޮތަށް، އަޅުގަނޑު ފިޤުހުގެ މަސްއަލަތައް ގެންނާކަށް ނުޖެހުނެވެ. އެއީ ޙަދީޘް ބަލާއިރު ސާބިތުވާ ބައިގައި ދޭހަވާނޭ ގޮތެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު މި ފޮތުގައި ޞަޙީޙް ގޮތުގައި ރިވާވެގެން، އެކަމަކު ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަ ކަމުގައި ސާބިތުވާ ޙަދީޘްތައް ތެރެއިން ގެނެސް ދީފައިވަނީ ސުންނަތުގެ ބަޔާންކޮށްދިނުމެވެ. އަދި ކޮންމެ ކަމެއްގައި ދަލީލު ދެއްކުމަށް ހުރި ޙަދީޘް

އެ ބުނުމުގައި ވަރަށް ރީތިބަހެކެވެ. "ޚަދީޖާގެ އަހުރުމެދުރިޔަނަށް ނަބިއްޔާގެ އަހުރުމެދުރިޔަންނެވެ. އެބަހީ މުޙައްމަދަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ދުރަސްތުކަމާ އެކަލޭގެ ނުވެސް ނުވަނީސް، އެބަހީ މުޙައްމަދަށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްލާފަސްގައި އެކަލޭގެއެވެ."(11)

އެހެންކަމުން، الله ތަޢާލާ އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގަތް މިދުނިޔޭގައި، މަސްއަލަތައް ތަފާތުވެގެންދާއިރު މިހާރު ސުލޫކު ދެވެވިފައިވާ، ޚިޔާރެއް ބަދަލުގެ ޤަދަރުވަދާ ތަޢާލާގެ ތާޢަތުގައި ވަޞަވަލާ ވަފާސޮރާތިލްއަށް މަޖާޒީ ތަޢާލާއާއި އެއްކަމަށްވާތީއެވެ. ހަމައެއާއެކު، މިދުނިޔޭގައިވާ ޚިލާފު އެއްގޮތް އެއްޗެއް ދުނިޔޭގައި ނުވަތަ ޤަދަރުގެ އެކަމުގެ ޢަމަލު އެއްބަސްވުމުގެ ބާރުއެޅުން ނުފެނެއެވެ. އަދި މިދުނިޔަ ޚަޔާލުތަކުގެ ޒަރީޢާ الله ތަޢާލާ އިޚްތިޔާރުކުރެއްވިއްޔާ (މިއާއަތުގައިވާ ފަދައިން)

((لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)) [البقرة: ٢١٣] «އެއުރެން ޚިލާފުވެވަޑައިގަތް ކަންތަކުގެތެރޭގައި އެ ޙައްޤުގެ ޙަޤީޤަތުގެ މަގަށް الله ހިދާޔަތް ދެއްކެވިގެން ތަޢާރަފްވިއެވެ. ސީދާވެގެންވާ ތެދުމަގަކަށް އެ ޙައްޤު މަގު ދައްކަވައި، އެ ޙައްޤު ޙަޤީޤަތުގެ މަގަށް ބައްލަވަތެވެ.»

ދީން އެއަހްލުވުމާ ޙަދީޘް ނަބަވީގެ ސުންނަތް މި މަންހަޖު ކަނޑައެޅި ހިނދު (އެބަހީ: ސައްޙަވެގެންވާ ސުންނަތުގައި ހިފެހެއްޓުން) އަދި މި ތަޢާރަފުގައި މިސްރުގެ ތަޢާލާގައި (الله ޢަޒަވަޖައްލަވިއްޔާ ވަރަށް އަވަހަށް އެ ތަޢާލާއަށް މިސާލުތަކެއް ދެއްކެވީ ތަޢާރަފްކުރައްވާށެވެ.) އެ މަންހަޖު މަޤާމުގައި

(11) މުސްނަދު ބުނަމުވެ: އަސްލާނީ: ސަނަދުގެ ޙަސަނުއެވެ. އަދި ސަނަދު: ޝާކިރުވެ. އަދި މިޙަދީޘް ޝާކިރުމަށް އެހިނދެއް ދަރަޖާވެ. އަދި މި ޙަދީޘްގެ މުޙަޤަޤު: ނަބިއްޔާ ދަރަޖާނުވިދާނު އެކަލޭގެފާނު ޢާއިޝާގައި އެޅުއްވިމުގެ ތަޢުލީމު ޚަދީޖާގެ ޚިދުމަތްރިޔަނަށް ވިޔަފާރިގެންނެވިޔަސް އަބަދުވެސް އެޅުއްވިއަ އެކަލޭގެފާނު ދަރަޖާނުވިދާނު އެކަލޭގެފާނު މިދެތުރާވާ ބަސްތަކަށްއެކަލޭގެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތަށް ހަދިޔާކުރެއްވުމުގައެވެ.

އަޅުގަނޑު ކުރިއަށްގޮސްފައިވާނީ، ހުރިހާ ބައިގަނޑެއްގައި މަސްޢަލަތަކާއި އެގޮތަކާ ނުކުރާނެކަން އަޅުގަނޑަށް އެނގޭތީއެވެ. އަދި ޔަޤީންކަމާއެކުވެސް! އިމާމުންގެ ތެރެއިން ބައެއްމީހުން ނުވަތަ އިމާމުންގެ ތެރެއިން ގިނަމީހުން އަޅުގަނޑާ ޚިލާފުވާ މަސްއަލަތަކުގައި ދަލީލުތަކަށް ތަބާވުމުގެ ކުރިމަތިލުމުން ކުރުމަށްޓަކައިވެސް އެނގޭއެވެ. އެކަމުގައި އަޅުގަނޑުގެ މައްސަލައަކީ އެއްކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މިކަން ކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުން ފަހިކޮށްދޭ ކަމެއްކަމުގައި ނުވާކަން އަޅުގަނޑަށް އެނގެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވީ ފަދައިން: "الله ގެ ކާފާއަކުގައި މުސްލިމުން ޖަމާޢަތްކުރުމަކީ، الله އަތް މުސްލިމުންނާ ބަލާފައިވާ ކަމެއްވެ."(12) އަދި މިހެން ބުނުމަކީ ހަމަ ސާބިތުވެ: "އެ ގޮތަށް ކުރާބަޔަކާއެކު ޖަމާޢަތްކުރުމަށް މަޖިލީހުގައި އަހަރެން ވިސްނާފައި، ފާޅުގައި ދިޔުމުގެ ބަޔަކާއެކުން ސަމާލުކަމާއެކު މުޅިކަމުގައި އަހަންނަށް ނުވަތަ. ބަލާށެވެ ދެވިފަ ދޮރުތަކުގައި އުޅެނިވިރުންނާ ނިކަމެތި އެމީހުން، ސަލާމަތްކަމާއި މުސްލިމުންގެ ދިރިއުޅުން ނަގާފައި ވާނެ ކަލޭގެއެވެ؟"

ވީމާ، އެއީ އެންމެ ސިޔާސީގޮތުން ޑިމޮކްރަސީ އިޚްތިލާފުތަކުން އަޅުގަނޑަށް ވާނީއެވެ. އެއީ އެ މަސްއަލަ ތަބާވުމަށް މަސީޙަތެއްވެސް الله މުއުމިނުންނަށް އަމުރުކުރައްވާ ކަމެވެ. އަދި ޤުރުއާނުގެ ޙުކުމްތަކުގެ ތެރެއިން އަޅުގަނޑުމެން ބުނަންޖެހޭ ޙަޤީޤަތުގެ ކަމަކީ ބައްޕާޖެހިފައިވާ ކަމެވެ. އަދި އެއީ ސަލަފުންގެ ސުންނަތާއި ސަލަފުންގެ ތަބާވެރިންނާއި މަދަހަބުތަކުގެ

(12) މި ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށްދީ الترمذي އާއި، القضاعي އާއި، ابن بشران އާއި، އެހެންމީހުންވެސް ބަޔާންކޮށްފައެވެ. އަދި «شرح العقيدة الطحاوية» ގެ ޙަދީޘްތަކުގެ تخريج ކުރުމުގައި، ދެއްކުމަށްފަހު «الصحيحة» ގައި މި ޙަދީޘާއި މި ޙަދީޘްގެ طرق ތަކުގެ މައްޗަށް އަޅުގަނޑު ވާހަކަދައްކާފައެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް ވަކިވަކި މީހުންގެ ވަރުގަދަ ސަނަދުން މި ޙަދީޘްގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާންކުރެވޭ ޞައްޙަ ރިވާޔަތްތަކެއްގައި އަދި ابن حبان މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކަމުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާކަން އަޅުގަނޑު ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ.

ފަރުގައި ވަޑައިގެންނެވި ބޭކަލުން ހިންގެވި މަގެވެ. އަދި ހަމަޔަކު އިމާމުންނަކީ އެބައިމީހުންގެ ތަބާވެރިންނެވެ. އެބޭކަލުންނީ މިއަދު މުސްލިމުންގެ ޖުމްހޫރުން އެބޭކަލުންގެ މަޒްހަބުތަކަށް ނިސްބަތްވާ ބޭކަލުންނެވެ. ފަހެ ސުންނަތުގައި ހިފެހެއްޓުމާއި، އެ ސުންނަތަށް ރުޖޫޢުވުމާއި އެ ސުންނަތާ ޚިލާފުވާ ކޮންމެ ބަހެއް، އެބަހަކީ ބުނާ މީހަކީ ކިތަންމެ ބޮޑު ދަރަޖައެއްގެ ބޭކަލަކަށް ވިޔަސް، އެ ބަސް ދޫކޮށްލުމުގައި ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެއްކަން އެ ހުރިހާ ބޭކަލުން އިއްތިބާޢުވުމަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެނީ، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މަތިވެރިކަން މާބޮޑެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގަކީ އެންމެ ސީދާވެގެންވާ މަގެވެ. އެހެންވެ، އަޅުގަނޑު އެބޭކަލުންގެ ހިދާޔަތާ އިޤްތިދާކުރަމެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ އަޤްވާލުތަކުގައި ހިފެހެއްޓީމެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކާ ޚިލާފުވިޔަސް، ހަޤީޤަތުން ތަބާވުމަކީ އެބޭކަލުން ކޮށްދެއްވާ އަމުރުފުޅަކަށް ތަބާވުމެވެ. އަދި ކަން ތަޤުލީދުކުރުމުން(13) އެއިރަކާވެ ތަޤުލީދުކުރެވޭ މި މަގު ހިމާޔަތްކުރުމުގައި އެންމެބޮޑު އަސާސެއް އަޅުގަނޑުމެން ކުރިމަތީ، އެބޭކަލުންގެ އެ އަޤްވާލުތަކުން ނަގަންކަން ކަނަވަރެވެ. އެހެންކަމުން، އަޅުގަނޑުގެ ފުރުން އެބޭކަލުންނަށް މަތިވެރިވެއްޖެ

ﷲ ހެޔޮ ޖަޒާދެއްވާށިއެވެ!

ސުންނަތަށް ތަބާވުމާއި، ސުންނަތާ ޚިލާފުވެގެންވާ ބަސްތައް ދޫކޮށްލުމާމެދު އިމާމުން ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުތައް

އެ ބަސްފުޅުތަކުގެ ތެރެއިން އަޅުގަނޑު އެ ބަސްފުޅުތަކުގެ މައްޗަށް ހެއްދެވިއެވެ ބަސްފުޅުތައް ނަގަމަ ހާމަކުރެއިންވާ ބައެއް ބަސްފުޅުތައް

(13) މުތައްޤީމު ބުނަމެވެ: ތަޤުލީދު ކުރުމަކީ، ދަލީލަކާނު ބަލާފައްނުލާ، މީހަކު ބުނާ ކަންތަކު ބަހަކީ އަދި ކުރާ ކަންތަކު ކަމަކީ ހުއްޖަތް ދީފައިނުވާ އިޖުތިހާދުކުރުން ފުދޭކަން ތަސްލީމްކުރުމެވެ. އަދި ޝަރުޢީގޮތުން ދަލީލުން ނެތި އަމުރާ ބުނާ ކަންތަށް ބަހަށް ގަބޫލުކުރުމެވެ.

ދިމަށްގައި ގެނައުމަކީ ފަރުދުގެ ކަލާމުކަމުގައި އެވެސް ތެރެއެވެ.
އެކަމުގައި އެބޭކަލުންނަށް ތަޤުލީދުކުރާ އަދި ކިޔުއްމަ އެމީހުންނަށްޓަކައި
އެބޭކަލުންނަށްވުރެ ތަރުގައިވާ ބޭކަލުންނަށް ކަން ތަޤުލީދުކުރުން(14) ތަޤުލީދުކުރާ
އަދި އެބޭކަލުންގެ މަޒްހަބުތަކާއި ޙަދީޘުގެ ނަމަކަށް އެއީ އުޅެން ބާރުއިލްތިން
އެއްޗެއްނަމަ އެއެއްޗެއްގައި ހިމެނޭފަދައިން އާގައި ހިފަހައްޓާ ބަޔަކަށް
ނަސޭޙަތްދީ ހަމަނުވާކުރިޔަސް ފެނުނުކަމަށްޓަކައެވެ. ދިއްޔާމެވުނަމަ
މަތިވެރިވުނު الله ވަޙީކުރައްވައި މިފަދައިނުވެ: ((اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ)) [الأعراف 3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ
ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބާވައިލެއްވި ޤުރުއާން ތިޔަބައިމީހުން
ތަބާވާށެވެ! އަދި އޭ އިލާހު ފިޔަވައި އެހެން އެހެންވެރިންނަކަށް ތަބާ ނުވާށެވެ!
ތިޔަބައިމީހުން ހަނދުމަކުރަނީ ވަރަށްވެސް މަދުންނެވެ."

(1) أبو حنيفة رحمه الله

އެބޭކަލުންގެ އެންމެ ފުރަތަމަ އިމާމަކީ، أبو حنيفة النعمان بن ثابت
رحمه الله އެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން އެކަލޭގެފާނުގެ ޤައުލުތައް އެކިއެކި
ބަސްފުޅުތަކާއި ތަފާތު ޢިބާރާތްތަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެ ހުރިހާ
ޢިބާރާތްތަކުން ނުކުންނަނީ އެއްކަމަކެވެ. އެއީ ޙަދީޘާއި ހިފުމަށް
ވާޖިބުވުމެވެ. އަދި ޙަދީޘާ ޚިލާފުވާނަމަ އިމާމުންގެ ރައުޔުތަކަށް ތަޤުލީދުކުރުން
ދޫކޮށްލުމެވެ:

(14) މި ތަޤުލީދަކީ الإمام الطحاوي ގެ ބަސްފުޅުގައި އެކަލޭގެފާނު ގެންގުޅުއްވި ފަދައިވާ
ތަޤުލީދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އަބޫ ޙަނީފާގެ ހުރިހާ ބަސްފުޅެއް ހަމަ ތަޤުލީދު
ކުރެވޭނީ ތަޤުލީދުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ބާއްވާއެވެ.» މި ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރައްވާފައި ابن عابدين
(އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތް ރަސްމިލްމުފްތީގެ ޝަރަޙަށް) «رسم المفتي» (ص٣٢ ج١) ގައެވެ.

1- "ޙަދީޘް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ އެއީ އަހަރެންގެ މަޛްހަބެވެ."(15)

2- "އަހަރުމެން އެ ބުނި ކޮންތާކުންކަން ނޭނގޭހައި ހިނދަކު އަހަރުމެންގެ ބަހުގައި ހިފުން އެކަކަށްވެސް ހުއްދަވެގެނެއް ނުވެއެވެ."(16)

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: "އަހަރެންގެ ދަލީލު ނޭނގޭ މީހެއްގެ މައްޗަށް

---

(15) {މި ބަސްފުޅު ނަގާފައިވާ ތަންތަނުގެ} "الحاشية" (٦٣/١) ގައި ابن عابدين އެވެ. އަދި (ابن عابدين ގެ ވިސާ ރަސާއިލުތަކުގެ ތެރެއިން) އެކަލޭގެފާނުގެ «رسم المفتي» (١|٤) ގައެވެ. އަދި «إيقاظ الهمم» (ص٦٢) ގައި الشيخ صالح الفلاّني ވާއި އެންމެންވެސް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އަދި ابن الشحنة الكبير –شيخ ابن الهمام– ގެ «شرح الهداية» އިން ابن عابدين ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅުގައިވެސް:

«މަޛްހަބާ ޚިލާފަށް ޙަދީޘެއް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ؛ ޙަދީޘަށް ޢަމަލުކުރަންވާނެއެވެ. އަދި އެވަނީ އޭނާގެ މަޛްހަބަކަށްވެގެންނެވެ. އަދި މަޛްހަބުން ބޭރުވެގެންނުވާނެ އެ ޙަދީޘަށް ޢަމަލުކުރުމުގެ ސަބަބުން އެކަމާ ބެހޭގޮތުން މުޤައްލިދުގެ ޙަނަފީކަމުން ބޭރުވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ، ޞައްޙަ ޙަދީޘަކީ أبو حنيفة ވިދާޅުވިގޮތުން އެކަލޭގެފާނުގެ މަޛްހަބު ކަމުގައިވާތީއެވެ:

«ޙަދީޘް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ އެއީ އަހަރެންގެ މަޛްހަބެވެ. އަދި أبو حنيفة ވާއި އެންމެންވެސް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތަށް الإمام ابن عبد البر އެބައްސަ ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ.»

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: މިކަންވެސް އިމާމުންގެ ޢިލްމާއި ތަޤުވާގެ ފުރިހަމަކަމުގެ ތެރޭގެ ބައެކެވެ. އެމީހުން އެ ބަސްފުޅުތަކުން އިމާމުން ހުރިހާ ސުންނަތްތަކެއް ނޭނގުނުކަމަށް ހިތްވަރު ދެއްވާ ގޮތަކީ އެކަލޭގެފާނުން ސުންނަތްތަކާ ޚިލާފުވާ ވަހަކަތަކުން ދުރުވުމަށް ނުވާތަކެއް ބަސްމައްޗަކަށް ނުވާނެކަމެވެ. އަދި الإمام الشافعي އެކަން ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތުން ވިދާޅުވެއެވެ. (އެ ބަސްފުޅު، ފަހުން ބަޔާންކުރެވޭނެއެވެ.) ފަހެ، އިމާމުންނާ ހަމައަށް ނުފޯރާ ސުންނަތްތަކާ ޚިލާފުވާ ގޮތަށް އިމާމުން ބަސްފުޅު ދެއްކެވިކަމަށް ވާނަމަ، އެކަމުގައި އެ އިމާމުން ކުށެއް ނުވާކަމަށް ނުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އިމާމުން އަހަރުމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ ސުންނަތަށް ހިފަހައްޓަވަންވާނެ ކަމަށެވެ. އަދި އެއީ އިމާމުންގެ މަޛްހަބުގެ ބައެއްކަމަށް ބަޔާންކުރައްވައި ހުރިހާ ސުންނަތަށް ތަބާވުމަށް ކުރައްވާފައިވާ ނަސޭހަތެވެ. މާތް الله އެ އިމާމުންނަށް ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ!

(16) {މި ބަސްފުޅު ނަގާފައިވާ ތަންތަނުގެ} "الانتقاء في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء" (ص١٤٥) ގައި ابن عبد البر އެވެ. އަދި «إعلام الموقعين» (٣٠٩/٢) ގައި ابن القيم އެވެ. އަދި «البحر الرائق» ގެ މައްޗަށް ابن عابدين ލިޔުއްވާފައިވާ އެކަލޭގެފާނުގެ حاشية (٢٩٣/٦) ގައެވެ. އަދި «رسم المفتي» (ص٢٩ ، ٣٢) ގައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވާ «الميزان» (٥٥/١) ގައި الشعراني އެވެ. ....

އަހުރެންގެ ވާހަކައިން ހުކުމްވާދިނުން ބަޔާންވާނެއެވެ.” އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި އިތުރަށް އައިސްފައިވެއެވެ: “ފަހެ އަހަރުމެންނަކީ އިންސާނުންނެވެ. މިއަދު އަހަރުމެން ބަހެއް ބުނަމެވެ. އަދި މާދަމާ އެއިން ރުޖޫޢަވަމެވެ.” އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: “އޭ يعقوب އެވެ! (އެއީ أبو يوسف) ތިބާއަށް ގެއްލުންހުރެއްޖެވެ. އަހަރުންގެ ފަތުވާތަށް ތިބާއަށް އަޑުއިވޭ ކޮންމެ އެއްޗެއް ނުލިޔާށެވެ! އެހެނީ، އަހުރެން ފަހަރުގައި މިއަދު ވަކިގޮތަކަށް ދެކެމެވެ. އަދި މާދަމާ އެގޮތް ދޫކޮށްލަމެވެ. އަދި މާދަމާ ވަކިގޮތަކަށް ދެކެމެވެ. އަދި މާދަމާ ނޫން އަނެއް ދުވަހު އެގޮތް ދޫކޮށްލަމެވެ.”

3- “މަތިވެރިވެގެންވާ الله ގެ ފޮތާއި ރަސޫލާ ﷺ ގެ ޚަބަރާއި ޚިލާފުވެގެންވާ ބަހެއް އަހަރުމެންނަން ބުނެފިއްޖެނަމަ، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އަހަރުމެންގެ ބަސް ދޫކޮށްލާށެވެ!”[17]

(2) مالك بن أنس رحمه الله:

އާދެ! الإمام مالك بن أنس رحمه الله ވިދާޅުވިއެވެ:

1- “ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެންނަކީ އިންސާނެކެވެ. އަހުރެންނަށް ނުބައިކޮށް އަދި ރަނގަޅަށްވެސް ބުނެވިދާނެއެވެ. ވީމާ ތިޔަބައިމީހުން އަހުރެންގެ ރައުޔަށް ބަލާށެވެ! ފަހެ، ފޮތާއި ސުންނަތާ ދިމާވާއެއް ކޮންމެ ރައުޔެއްގައި ހިފާށެވެ! އަދި ފޮތާއި ސުންނަތާ ދިމާނުވާ ކޮންމެ ރައުޔެއް ދޫކޮށްލާށެވެ!”[18]

2- “ނަބިއްޔާ ﷺ އަށްފަހުގައި އެމީހެއްގެ ބަސްތަކުން ނަގާފައި އަދި

---

(17) {މި ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވި} "الإيقاظ" (ص ٥٠) ގައި الفلاني އެވެ. ....

(18) {މި ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވި} “الجامع“ (٢/٣٢) ގައި ابن عبد البر އެވެ. ....

ދޫކޮށްލަންޖެހޭ ހަމައެކަކުވެސް ނުވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ ގެނުވީއެވެ."[19]

3- «ابن وهب ވިދާޅުވިއެވެ: «ވުޟޫކުރުމުގައި ދެފައިގެ އިނގިލިތައް ވިނަވައިލުމާ ބެހޭގޮތުން އިމާމު مالك އާ ސުވާލުކުރެވުނު އަޑު އަހަރެން އިވުނެވެ. އެހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: «މީސްތަކުންގެ މައްޗަކަށް އެކަމެއް ނުވެއެވެ.» (ابن وهب) ވިދާޅުވިއެވެ: «ދެން މީހުން މަދުވަންދެން އަހަރެން ހުރީމެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނަށް އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ: «އެކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ އަތުގައި ސުންނަތެއް ވެއެވެ.» އެހިނދު އިމާމު مالك ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ ކޮން ސުންނަތެއްތޯއެވެ؟» އަހަރެން ބުނީމެވެ: المستورد بن شداد القرشي ގެ ކިބައިން أبو عبد الرحمن الحنبلي އަދި އޭނާގެ ކިބައިން يزيد بن عمرو المعافري އަދި އޭނާގެ ކިބައިން الليث بن سعد އާއި ابن لهيعة އާއި عمرو بن الحارث އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «الله ގެ ރަސޫލާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ {އަތްޕުޅުގެ} ކުޑައިނގިލިން ދެފައިތިލަފުޅުގެ އިނގިލިތަކުގެ ދެމެދު އުނގުޅުއްވަނިކޮށް އަހަރެން ދުށީމެވެ.» އެހިނދު (الإمام مالك) ވިދާޅުވިއެވެ: «މިއީ حسن ޙަދީޘެކެވެ. އަދި މިވަގުތު ދެންމެ އެއްގޮތަކަށްވެސް މިޙަދީޘް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އިވިފައެއްނުވެއެވެ. (ابن وهب ވިދާޅުވިއެވެ:) ދެން އެއަށްފަހުގައި އެކަލޭގެފާނާ ހަމަ އެ ސުވާލުކުރެވުނިކޮށް އަހަރެންނަށް އިވުނެވެ: ފަހެ، އިނގިލިތައް ވިނަވައިލުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.»[20]

---

(19) ހަރުގެމީހުން ގޮތުގައި މަޝްހޫރުވެގެންވަނީ މިޤިއްޞާފުޅު مالك ގެ ޙާލަތުން ނިސްބަތްކުރުމެވެ. އަދި އެއީ مالك ގެ އަރިހުންނާ ބަސްފުޅު އެކުލެވިފައިވާ «إرشاد السالك» (١/٢٢٧) ގައި ابن عبد الهادي ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި «الجامع» (٢/٩١) ގައި ابن عبد البر އެބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ....

(20) ابن أبي حاتم ގެ «الجرح والتعديل» (ص٣١ – ٣٢) ގެ މުޤައްދިމާގައި {މިބަސްފުޅު ނަޤުލުކޮށްފައިވެއެވެ.} އަދި «السنن» (١/٨١) ގައި البيهقي އެބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވައި

(3) الشافعي رحمه الله:

ތިންވަނަ: الإمام الشافعي رحمه الله ގެ އަރިހުން އެކަމުގައި ނަޤުލުކުރެވިފައިވާ ބަސްތައް މާ ގިނަފުޅައި މާ ރަނގަޅެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް ތަބާވި މީހުން އެއަށް ޢަމަލުކުރުމުގައި މާ ބާއްޖަވެރިއެވެ. ފަހެ، އެ ބަސްތަކުގެ ތެރޭގައި:

1- «އެހިނދަކު رسول الله ﷺ ގެ ސުންނަތެއް ނޭނގި ވަންހަނާވެގެންނުދާ ހަމައެކަކުވެސް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން، ކިޔަންވެފައިވާ އަޅުގަނޑު ބަސްތަކެއް ބުނެފިނަމަ، އަދި އުސޫލުތަކެއް ކަނޑައަޅައިފިނަމަ، އޭގައި رسول الله ﷺ އަރިހުން އަޅުގަނޑު ބުނީގޮތާ ޚިލާފަށް ކަމެއްވާނަމަ، ފަހެ ބަހަކީ رسول الله ﷺ ގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެއީ އަޅުގަނޑުގެވެސް ބަހެވެ.»(21)

2- «ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ގެ އަރިހުން ސުންނަތެއް މީހަކަށް ވާޟިޙުވެއްޖެނަމަ، މީހެއްގެ ބަހަކަށް އެ ސުންނަތް ދޫކޮށްލުން ހުއްދަ ނުވާނެކަމުގެ މައްޗަށް މުސްލިމުން އިޖްމާޢުވެއެވެ.»(22)

3- «އަޅުގަނޑުގެ ފޮތުގައި رسول الله ﷺ ގެ ސުންނަތާ ޚިލާފަށް ވާހަކައެއް ލިޔެވިފައިވާކަން ފެނިއްޖެނަމަ، ފަހެ ލިޔެވިފައިވާކަން رسول الله ﷺ ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް ބުނާށެވެ! އަދި އަޅުގަނޑު ބުނިގޮތް ދޫކޮށްލާށެވެ!" އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "ފަހެ ލިޔެވިފައިވާކަން

ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ.

(21) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ الحاكم އެވެ. އަދި ސަނަދުގައިވާ ހަމައަށް ގޮވައިގެންނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ސަނަދުތަކުންނެވެ. ابن عساكر ގެ «تاريخ دمشق» (١٥/١/٣) އާއި «إعلام الموقعين» (٢/٣٦٣ ، ٣٦٤) އާއި «الإيقاظ» (ص١٠٠) ގައިވާ ފަދައިންނެވެ.

(22) {އެ ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވީ} ابن القيم (٢/٣٦١) އާއި، الفلاني (ص ٦٨) އެވެ.

އެސުންނަތަށް ތަބާވާށެވެ! އަދި އެއްވެސް މީހެއްގެ ބުނުމަކާ ދިމާއަށް ނުބަލާށެވެ!»(23)

4- ”ޙަދީޘް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ އެއީ އަޅުގަނޑުގެ މަޛްހަބެވެ.“(24)

5- ”ތިޔަބައިމީހުން(25) ޙަދީޘާއި ރިޖާލުންގެ އިލްމުގައި އަޅުގަނޑަށްވުރެ މާ އިލްމުވެރިއެވެ. ވީމާ، ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްވާނަމަ ތިޔަބައިމީހުން އަޅުގަނޑަށް އެ ޙަދީޘެއްގެ ޚަބަރުދެއްވާށެވެ! ކޮންމެފަރާތަކުން ޙަދީޘެއްވިޔަސްމެއެވެ. ކޫފީއިން ނުވަތަ ބަޞްރާއިން ނުވަތަ ޝާމްކަރައިންވާ ޙަދީޘެއްވިޔަސް، ޞައްޙަ ޙަދީޘް ނަމަ އަޅުގަނޑު އެ ޙަދީޘަކަށް ހިފުމަށެވެ.“(26)

6- ”ކޮންމެ މައްސަލައެއްވެސް، އެމައްސަލައެއްގައި އަޅުގަނޑު ބުނިގޮތާ ޚިލާފަށް ނަޤުލުގެ އަހުލުވެރިންގެ ގާތުގައި رسول الله ﷺ ގެ އަރިހުން ޚަބަރެއް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ، ދެން އަޅުގަނޑުގެ ޙަޔާތުގައިވެސް އަދި އަޅުގަނޑު މަރުވުމަށްފަހުގައިވެސް އެއިން އަޅުގަނޑު ރުޖޫޢަވަމެވެ.“(27)

---

(23) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރެއްވީ} ”ذم الكلام“ (١/٤٧/٣) ގައި الهروي އެވެ. އަދި «الاحتجاج بالشافعي» (٢/٨) ގައި الخطيب އެވެ. އަދި ابن عساكر (١/٩/١٥) އެވެ. އަދި «المجموع» (٦٣/١) ގައި النووي އެވެ. އަދި ابن القيم (٣٦١/٢) އާއި الفلاني (ص١٠٠) އެވެ. ...

(24) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރެއްވީ} އިސްވެދިޔަ މަޞްދަރުތަކުގައި النووي އެވެ. އަދި الشعراني (٥٧/١) އެވެ. ....

(25) ޝާފިޢީގެ ވާހަކަ މުޚާތަބުކުރައްވާފައި އެވަނީ الإمام أحمد بن حنبل رحمه الله އާއެވެ.

(26) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ ”آداب الشافعي“ (ص٩٤-٩٥) ގައި ابن أبي حاتم އެވެ. އަދި «الحلية» (١٠٦/٩) ގައި أبو نعيم އެވެ. އަދި «الاحتجاج بالشافعي» ގައި الخطيب އެވެ.

(27) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރެއްވީ} ”الحلية“ (١٠٧/٩) ގައި الهروي (١/٤٧) އާއި «إعلام الموقعين» (٣٦٣/٢) ގައި ابن القيم އާއި، الفلاني (ص ١٠٤) އެވެ.

7- "ޙަދީޘްވެރިންނަށް އަޅުގަނޑު ބުނެފައިވާ ގޮތާއި ޚިލާފަށް، އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ، ފަހެ އަޅުގަނޑުގެ ދިރިހުރި އިރާއި މަރުވުމަށްފަހުވެސް ރުޖޫޢަވަމެވެ."(28)

8- "އަޅުގަނޑު ބުނެފައިވާ ކޮންމެ ބަހެއްގައި؛ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޞައްޙަވެގެންވާ އަޅުގަނޑުގެ ބަސް ޚިލާފުވާނަމަ، ފަހެ ނަބިއްޔާގެ ބަސްފުޅު މި އަޅުގަނޑުގެ ބަހަށްވުރެ ވީގާ، ޙަދީޘަށް ތަބާވުމަށް އަޅުގަނޑަށް ތަޤުލީދު ނުކުރާށެވެ!"(29)

9- "ނަބިއްޔާ ﷺ އަރިހުން ވާ ކޮންމެ ޙަދީޘެއް، އަޅުގަނޑުގެ ބަހެވެ. އެ ބަސް އަޅުގަނޑުގެ ފަރާތުން ޙަދީޘްވެރިން އަޑުއިވިފައިނުވިޔަސް ވެއެވެ."(30)

(4) أحمد بن حنبل رحمه الله:

ދުނިޔޭގެ، الإمام أحمد އަކީ އިމާމުންގެ ތެރޭގައި ސުންނަތް ގިނަގިނައިން ނަގުލުކޮށްދިން، ސުންނަތްގައި ހިފެހެއްޓި އިމާމެވެ. އެހެންކަމުން އެ ފޮތްތަކުގެ މަސްއަލަތައް ލިޔުމާއި މަސައްކަތްތައް ހެދުމަށް، ދީނުގެ ގޮތުން އެކުލަވާލާ މަސައްކަތް ކުރުމުގައި ތަޤުލީދު ކުރުމަކީ ނުރުހުންވާ ކަމެއްކަމުގައި ކަމުދައިނުވާވެ.(31)

އެހެންވެ، އެކަކުގެ ތަޤުލީދު ކުރުމަށް ކުރައްވައިފައެވެ:

(28) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވައި "آداب الشافعي" (ص٩٣) ގައި ابن أبي حاتم އާއި «الأمالي» ގައި أبو القاسم السمرقندي އެވެ. ....

(29) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރައްވައި} ابن أبي حاتم (ص٩٣) އާއި، أبو نعيم އާއި، ابن عساكر (٢/٩/١٥) ޞައްޙަ ސަނަދުންނެވެ.

(30) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރައްވައި} ابن أبي حاتم (ص٩٣-٩٤) އެވެ.

(31) {އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރައްވައި} "المناقب" ގައި ابن الجوزي (ص١٩٢) އެވެ.

1- "ތިބާ އަހުރެން ތަޤްލީދުނުކުރާށެވެ! مالك ވެސް އަދި الشافعي ވެސް އަދި الأوزاعي ވެސް އަދި الثوري ވެސް ތަޤްލީދުނުކުރާށެވެ! އަދި އެބޭކަލުންވެސް ދީން ނަންގެވިތަނުން ތިބާ ދީން ނަގާށެވެ!"(32) އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: "އެބޭކަލުންނަކީ އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް ތިބާގެ ދީން ތަޤްލީދުނުކުރާށެވެ! އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙާބީންގެ ފަރާތްތަކުން އައިސްފައިވާ އެއްޗެއްގައި ހިފަހައްޓާށެވެ! ދެން ތާބިޢީންނަށް ފަހުގައި މީސްތަކުންނަށްވަނީ އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންނެވެ." އަދި އެއް ފަހަރަކުގައި ވިދާޅުވިއެވެ: "ތަބާވުމަކީ: ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ އެއްޗަކަށް ތިބާ ތަބާވުމެވެ. ދެން ތާބިޢީންނަށް ފަހުގައި ތިބާއަށް ވަނީ އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންނެވެ."(33)

2- "الأوزاعي ގެ ރައުޔާއި، مالك ގެ ރައުޔާއި، أبو حنيفة ގެ ރައުޔަކީ، ހުރިހާވެސް ރައުޔެވެ. އަހަރެން ގާތުގައި އެ ހުރިހާ ރައުޔުތައްވެސް އެއްވަރުގެއެވެ. އަދި ހުއްޖަތްވާނީ ހަމައެކަނި އަޘަރުތަކުގައެވެ."(34)

3- "رسول الله ﷺ ގެ حديث ރައްދުކޮށްފި މީހާ ދަނީ ހަލާކަށެވެ! ތަނަށް އެވަނީ ހަލާކުގެ ކައިރިކޮޅުގައެވެ."(35)

އިސްވެ އެދިޔައީ حديث ގައި ހިފަހައްޓުމަށް އަމުރުކުރުމުގައި އަދި ދަލީލަށްތަބާވުމުގައި އެބޭކަލުންނަށް ތަޤްލީދުނުކުރުން ނަހީކުރުމުގައި، އެބޭކަލުންނަށް

---

(32) {އެ ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވީ} الفلاني (١١٣) އާއި «الإعلام» (٣٠٢/٢) ގައި ابن القيم އެވެ.

(33) {އެ ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވީ} "مسائل الإمام أحمد" (ص٢٧٦ ، ٢٧٧) ގައި أبو داود އެވެ.

(34) {އެ ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވީ} "الجامع" (١٤٩/٢) ގައި ابن عبد البر އެވެ.

(35) {އެ ބަސްފުޅު ނަޤުލުކުރެއްވީ} "ابن الجوزي (ص١٨٢) އެވެ.

الله ޢައްޒަވަޖައްލަ އިރުޝާދުކުރައްވާ ބަސްފުޅުތަކެވެ. ދީނުގެ ޙުކުމްތައް ކަނޑައަޅުއްވަނީ
ނަބިއްޔާ، ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމަ ގެ ބަސްފުޅުތަކުން އެ ސުންނަތް ކަށަވަރުވާ ގޮތަށެވެ.
ބަހާނާ ހަދައިގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެންވީމާ، ބަސްތައް އިޚްތިލާފުވާ ބަސްފުޅުތަކުގައި ޙުކުމްކުރުމަށް،
ސުންނަތަށް ރުޖޫޢު ކުރުމަކީ ފަރުޟެކެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ ޙުކުމާ ދެކޮޅު
ހެދުމަކީ ޙުކުމުގައި ރުޖޫޢު ކުރަނީ ނުކުރާ ދިމާލަށެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅު ހަނދާން
ނުކުރާ ދިމާލަށް ދިޔުމަކީ ނުވާނެ ކަމެކެވެ. އަދި ޔާރަސޫލަލްلّٰه! އާން
އެކަނި އެ އަމުރު ފަރުމާނުކުރެއްވީ ތިމަންނަށް ވަޙީ ކުރެވުނީއެވެ. އަދި އެހެން ނުކުރާ މީހުން
ނުބައި ވިސްނުމުގައި ހުރެ ދެމިހުރިމީހުނެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ
ސުންނަތަށް ރުޖޫޢު ނުކުރެވޭނެއެވެ، ޙުކުމްތަކުގައި ސުންނަތް ދޫކޮށް ދިމާލަށް އޮތުމަކީ
ދިމާލަށް ނުވާނެއެވެ. އަދި ޔާރަސޫލަލްلّٰه! އާން އެކަނި އެހެން ނުކުރާ
ރަސޫލާގެ ސުންނަތް ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިސްލާމް ދީނުގައި ރަސޫލާގެ ސުންނަތަށް
ރުޖޫޢުވުން ވާޖިބުވެއެވެ. ވަޙީކުރައްވާ الله ވަޙީ ކުރައްވާ ގޮތަށް ދިމާކުރުމަށެވެ: ((فَلَا
وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا
قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)) [النساء ٦٥] މާނައީ: "އެހެންނަމަވެސް ނުވާނެއެވެ! ކަލޭ
ރަސޫލާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ގަންދީ ވަޙީ ކުރައްވަމެވެ. އެމީހުންގެ މެދުގައި
އުފެދޭ ކަމެއްގައި ކަލޭ ޙުކުމެއް ކަނޑައަޅުއްވާ ދިމާލަށް ރަސޫލާ
އެމީހުން އިޚްތިޔާރު ނުކުރާހައި ހިނދަކު އެމީހުން މުއުމިނުން ނުވާނެއެވެ.
އެމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި ދަތިކަމެއް ފެނުމެއްނެތި އެމީހުން ކިޔަމަންތެރިވާހައި ހިނދަކު. އަދި
އެމީހުން (އެ ޙުކުމަށް) ކިޔަމަންތެރިވާ ގޮތަށް ކިޔަމަންތެރިވާންވާނެއެވެ."
އަދި ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: ((فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ)) [النور ٦٣] މާނައީ: "ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރާ ޚިލާފުވާ
މީހުންނަށް ފިތުނައެއް ޖެހިދާނެކަމާ ނުވަތަ ވޭންދެނިވި ޢަޛާބެއް ޖެހިދާނެކަމަށް
އެމީހުން ބިރުވެތިވާށިއެވެ!"

الحافظ ابن رجب رحمه الله تعالى ވިދާޅުވިއެވެ: «އެހެންކަމުން ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމުރުފުޅެއް އުވިހަކާ ހަމައަށް ފޯރައި، އެކަން އަންގަބުން ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ އުއްމަތަށް އެކަން ބަޔާންކޮށްދިނުމެވެ. އެއުރެންނަށް ނަސޭހަތްތެރިވުމެވެ. އަދި އުއްމަތުގެ މައްޗަށް މީހެއްގެ ރައުޔާ އެކަން ހިލާފުވިޔަސް، އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުފުޅަށް ތަބާވުމަށް އެއުރެންނަށް އަމުރުކުރުމެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން ބޮޑެތި ކަންތަކުގައި ގަސްތަކާ ނުލައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރާ ހިލާފުވި މަތިވެރި ކޮންމެ މީހެއްގެ ރައުޔަށްވުރެ رسول الله ﷺ މަތިވެރިކުރުމާއި، އެކަލޭގެފާނާ އިއްތިބާޢުވުން ވާ ބަރައްޗުކަން ބޮޑެވެ. އަދި ސަހާބިންނާއި އެއަށްފަހުގައި ވެއިގެންނުވި ޢާލިމުން، ސަޙީޙުވެގެންވާ ސުންނަތަކާ ހިލާފުވާ ކޮންމެ މީހަކަށް ރައްދުދެއްވުމުގެ މިސްރާބުގެންނެވެ. އަދި ރައްދު ދިނުމުގައި، އެބޭކަލުން ބަރުކަށި ރައްދުދެއްވައިގެންނެވެ. އެއްވެސް ބޮޑުކަމެއް އެއީ އުވިހަކާފަދަ ނަފުރަތުވާ ކާފަ ވަޢުދުގެންނަވާފައެވެ. އަދި ޔާއްހަޅައޯވެ! އުވިހަކީ އެބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ލޯބިވެގެންވާ އެބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި އުވިހަކަށް މަތިވެރި ޤަދަރުވެރިވެގެންވާ މީހެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި رسول الله ﷺ ގާ ލޯބިވާކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުފުޅުވެސް ކޮންމެ މަޚްލޫޤެއްގެ އަމުރުގެ މަތީގައެވެ. އެހެންކަމުން، ރަސޫލާގެ އަމުރުފުޅާ އެހެންމީހެއްގެ އަމުރާ ދިމާއަރައިފިނަމަ، ރަސޫލާގެ އަމުރުފުޅު އިސްކޮށް، އެ އަމުރުފުޅަށް ތަބާވުން އައުލާވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ސަބަބުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުފުޅާ ހިލާފުވެއްޖެ ބޭކަލެއް މަތިވެރިކުރުމަށް މަނާއެއްނުކުރެވެއެވެ. އަދި {އެ ދޮރުވެރިވުމުގެ ސަބަބުން} އެބޭކަލަކަށް ވާނީ {އެކަމުގެ} ފުރަ ދުރުވިގެންނެވެ. އަދި ޔާއްހަޅައޯވެ! (އެކަމުގެ) ފުރަ ދުރުވިގެންނާ އެބޭކަލެއްގެ އަމުރާ ހިލާފުވަނީ ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަމުރުފުޅު ފާޅުވެއްޖެނަމަ، އެބޭކަލެއްގެ އަމުރާ ހިލާފުވުމުގެ

ދައްކަން އެބޭކަލުންނަށް ނުކުރެވުނީތޯ ވަޔާ އިސްލާހުކުރަން ވާނެތޯ.

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: އެކަމަކު އެބޭކަލުން ނުކުރެއްވިޔަސް ވަޔާ އިސްލާހުކުރަން
ޖެހިގެންދާނީތޯ؟ އިސްލާމްދީނުގައި ހުރިހާ ކަމެއް، އެބޭކަލުން ވެސް އެކަމަކު
އެބޭކަލުންނަށް ތަބާވުމަށް ބާރުއަޅުއްވާފައިވެއެވެ. އަދި ސުންނަތް
ހިފެހެއްޓުމާ އެބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތައް ދޫކޮށްލުމަށް އެއްބަސްވުން
ވާޖިބުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ޚާއްޞަކޮށް! الشافعي رحمه الله ވެސް ޝާފިޢީމަޛްހަބު
ސުންނަތް އެބޭކަލުގެ ނިސްބަތްކުރުމަށް އެބޭކަލުގެ އަސްޙާބުންނަށް
އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުން އެ ސުންނަތުގައި ހިފެހެއްޓުމަށްޓަކައި
ނުވަތަ އެއާ ހިފެހެއްޓެވުމަށްޓަކައި ހިފެހެއްޓުމަށް ވެއެވެ. އެހެންވެ،
ތަރުޖަމާ އިލްމުވެރިއެއްކަމުގައިވާ ابن دقيق العيد رحمه الله ހަތަރު އިމާމުންގެ
ތެރެއިން ކޮންމެ އިމާމެއްގެ މަޛްހަބަކަށް ވަކިވަކިންނާއި ހުރިހާ މަޛްހަބުތަކާއި
ޚިލާފުވާގޮތަށް، ބަޔާނާ ހިފެހެއްޓުމަށް މައްސަލަތައް، ބޭނުމު ތަރުތީބުކޮށްގައި
ޖަމާކުރައްވައިފައިވެއެވެ، އެ ފޮތުގެ ކުރީކޮޅުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: "އިޖުތިހާދުކުރައްވާ
އިމާމުންނަށް މި މައްސަލަތައް ނިސްބަތްކުރުން ހަރާމްވާނެއެވެ. އަދި މި
މައްސަލަތައް ދެނެގަތުމަކީ، އެބޭކަލުންނަށް ތަޤުލީދުކުރާ ފުޤަހާއުންގެ
މައްޗަށްއޮތް ވާޖިބެކެވެ. އެއީ، އެބައިމީހުން އެ މަސްއަލަތައް އެބޭކަލުންނަށް
ނިސްބަތްކުރުމުގެ ސަބަބުން ކުރާނެވެ. ފަހެ (ނިސްބަތްކޮށްފިނަމަ) އެކަމުން އެބައިމީހުން
ވާނީ އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ދޮގުހެދި ބަޔަކުކަމުގައެވެ."

އިމާމުންނަށް ތަބާވެވުން ސުންނަތަކަށް ތަބާވެގެންކަމާއި އެއްބަސްވާ
އިމާމުންގެ ބަޔަކު ބަސްފުޅުތައް ދޫކޮށްލުން:

އެހެންވެ، އިމާމުންނަށް ތަބާވެވުން، ޢާޤިލުކަމާއި އިސްލާހިއްޔަތުވުމުގެ
ޤަބޫލުކަން އަދި ފަހެގެވުމުގެ މަދުކަމުގެ، އެބައިމީހުންގެ އިމާމުންގެ ހުރިހާ

ބަސްފުޅުތަކެއްގައެއް ނުހިފެއެވެ. އަދި އެއާހިލާފަށް، އެ ބަސްފުޅުތައް ސުންނަތާ ހިލާފުވާގޮތްވާކަން އެބައިމީހުންނަށް ފާޅުވުމުން އެބަސްފުޅުތަކެއްގެ ތެރެއިން ވަރަށް ގިނަ ބަސްފުޅުތައް އެބައިމީހުން ދޫކޮށްލިއެވެ. އެގޮތުން، ދެ އިމާމުންކަމަށްވާ: محمد بن الحسن އާއި أبو يوسف رحمهما الله އެދެބޭކަލުންގެ ޝާގިރުންކަމަށްވާ أبو حنيفة އާ (ގެ މަޛްހަބުގެ މަސްއަލަތަކުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިގައި) ހިލާފުވެ ވަޑައިގެންނެވެ.

އަދި އެކަން ބަޔާންކުރުމުގައި ފުރުޞަތު ދަތިކަމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ފިޔަވަ ތިރީގައި މިސާލެއް ދެއްވާލާނަމެވެ. އަދި شافعي ގެ ޝާގިރު އަށްވުރެ ބޭކަލުންނަން ތަބާވި މީހުންގެ ތެރެއިން الإمام المزني އާއި އަށްވުރެ ބޭކަލުންނާ ދިކޮށް ތިބުންވެރިޔާ ހަމަ މިގޮތަށްނެތެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އެކަހަލަ ކަމެއްތަން މިސާލު ބަޔާންވެދާނަމަ އަޅުގަނޑުމެންގެ ވާހަކަ ދިގުވެދާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި މިސާލުތަކުގައި އަޅުގަނޑުމެން އެކަމަކަށް ގެންނަ ދަލީލުތައް ހަމަ މިގޮތުންނެވެ. ދެ މިސާލު ދެއްކޭނެވެ. އެހެންކަމުން، އަޅުގަނޑުމެން ދެ މިސާލުގެ ވާހަކަ ކުރެއްވިގޮތެވެ:

1- الإمام محمد އާގެ موطأ (ص158) ގައި ވިދާޅުވިއެވެ: "محمد ބުނެއެވެ: ތަންނަހެވެ! ވާރޭ ނުވެހި ގިނަދުވަސްވެ ފެނަށްޖެހުމުން ވާރޭވެއްސެވުމަށް އަދި الله ގަސްތުގެއްގައި ދުޢާކުރެއްވުމުގައި އިސްތިސްޤާ ނަމާދެއް ވާކަމަށް أبو حنيفة رحمه الله ދެކެވަޑައި ނުގަންނަވައެވެ. ނަމަވެސް އަހަރެމެން ދެކޭގޮތުގައި، އިމާމު މީހާ ތިސްތިސްޤާއިނގެން ދުޢާކުރައްވާ ކުރައްވައެވެ. އަދި އެއަށްފަހު ދުޢާކުރާ، އާސާގެ ލަފާ ކުރިއަށްތި ފުރާ ނުބަ އަނބުރާލައި ބަދަލުކުރައްވައެވެ... إلخ"

2- ދެން މިހުންނަށް الإمام محمد ގެ ދައިވަށުންގެ ތެރެއިންވާ އަދި

الإمام أبو يوسف ގެ އަރިހުގައި އުޅުއްވި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން عصام بن يوسف البلخي އެވެ. (އެކަލޭގެފާނު أبو حنيفة ގެ ބަސްފުޅާ ޚިލާފަށް ވަރަށް ގިނައިން ފަތުވާ ދެއްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެ ދަލީލު އެނގިވަޑައިނުގަންނަވާތީއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް އެހެން ބޭކަލުންގެ ދަލީލު ފާޅުވުމުން، އެގޮތަށް ފަތުވާ ދެއްވައެވެ.) އެހެންވެ (އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރައްވާ ހިނދުގައްޔާއި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދުގައި ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ.) އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން މުތަވާތިރުވެގެންވާ ސުންނަތެއްކަމުގައިވާ ފަދައިންނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ތިން އިމާމުން ވިދާޅުވެފައިވިޔަސް އެ ސުންނަތާ ޚިލާފަށް ވިދާޅުވެ، ސުންނަތަށް ޢަމަލުކުރެއްވުން ދޫކޮށް ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. އިސްވެދިޔަ ފަދައިން، ހަމައެކު އިމާމުންނާއި އެއްބަސްވެސް ބޭކަލުންގެ ހަދީޘްތަކާ ޚިލާފަށްވާ ގޮތުގައި އަމަލުކޮށް، އެގޮތަށް ދެމިހުރުން ވާޖިބުވެގެންނުވާ ކަމެއް އެއީއެވެ.

އަޅުގަނޑުގެ ވާހަކައިގެ ޚުލާޞާއަކީ: އަޅުގަނޑު އެދެނީ، ތަޤުލީދު ކުރާމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކުވެސް މިގޮތުގެ ފުރުޞަތު ހުށަހެޅުމަށް އަވަސްވެ ނުލައްވާށެވެ. އަދި މަޒްހަބު ޚިލާފުވެގެންވާ ދަލީލުގައި، މިގޮތަކީ ނަބިއްޔާ ސުންނަތުގެ ތަޢާރަފަކަން ދަންނަވާލަމުއެވެ. އަދި އެހެންނަމަވެސް، އަޅުގަނޑު އެދެނީ، ސުންނަތަށް ޢަމަލުކުރުމުގައި ދިޔައިގެން ދަތުރުކުރެއްވުމަށް އެހާ ހިތްވަރުގަދަކަމެއް ނުވާ ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި ދަތުރުކުރުމުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަމަން ވާން ގޮސްދިޔުމުން އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކާ ޚިލާފުވާ ކަމެއް ހިނގާދިޔަކަމުގައިވެސް. އަދި އެހާ ދަރަޖައިގެ މަ ބުރަވެ ސާބިތުވާ ގޮތަށް ކުރެއްވުމެއް އިމާމުންގެ ވިދާޅުވުމެއް ކަމުގައިވާނެކަމަށް އަދި ތަޤުލީދުކުރާ ބޭކަލުން ދިން ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ، އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން، އަހަރުމެން މި ދަންނަވާ ނަމޫނާ ފަދައިވެސް

އެބޭކަލުންގެ އަރިހުންނެވެ. ވީމާ މި ގޮތުގައި އެބޭކަލުންގެ ފަރާތްތަކުން ތެދުކަމުގެ ދިބިގަތުމާ ފުރަގަސްދިނުމާ ދުރާ ދަންނާށެވެ! ފަހެ، އެކަމާ އެވަނީ ވަރަށްބޮޑު ނުރައްކަލެއްގެ މަތީގައެވެ. ސަބަބަކީ އެކަމަކީ މުޅި ސުންނަތަށް ފުރަގަސްދިނުން ހާމަކުރުމާ ކަމެކެވެ. އަދި ކަށަވަރުކުރުމެވެސް އަށުރުމުންނަން އަމުރުފުޅުގެ ނަށަވީ ދޫކޮށްލުމަ ހިނދުގައި އެ ސުންނަތަށް ދުޢާކޮށްލައްވަތެވެ. އަދި އޭގެ މައްޗަށް ބަރާސާ ފުމަނެވެ. الله ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވަ ކުރައްވާނެއެވެ:

((فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)) [النساء:65] މާނައީ: “އެހެންނަކަސް ނޫނެވެ! ފަހެ، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ގަސަމްކުރައްވަމެވެ. އެއުރެންގެ ދެމެދުގައި އުފެދިދާ ދިމާވާ ކަމަކުގައި ކަލޭގެފާނު ޙުކުމްކުރުމަށް ދިނުމަށް ޤަބޫލުކޮށް ކަލޭގެފާނުން އެއުރެން ކިޔަމަން ނުވާހާހިނދަކު. އެހެނދުން ކަލޭގެފާނު ނިންމަވާ ޙުކުމަކާމެދު އެއުރެންގެ ހިތްތަކުގައި ދަތިކަމެއް ފެނުމަކާނުލައި އެއުރެން ނުވާނެއެވެ. އަދި އެއުރެން (އެ ނިންމެވުމަށް) ފުރިހަމައަށް ކިޔަމަންތެރިވާހާ ހިނދަކު އީމާންވާ މީހުންނަކަށް ނުވާނެއެވެ.“

އަޅުގަނޑު الله ތަޢާލާއަށް ދަންނަވަނީ، އެ ތަޢާލާގެ ގުރު މި ދީނުގެ ވަޙީކުރެއްވި ތިމަންނާގެ ބަސްފުޅު ދެއްކެވި އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިލަމެވެ: ((إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ . وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ)) [النور:52–51] މާނައީ: «އަޅުގަނޑުމެންގެ ދެމެދުގައި ޙުކުމްކުރެއްވުމަށް الله އާއި އެ ތަޢާލާގެ ރަސޫލާގެ އަރިހަށް އަޅުގަނޑުމެން ގޮވައިލައްވައިފި ހިނދަކު މުއުމިނުންގެ ބަސްއެއްކަމުގައި ވާނީ ކަނޑައެޅިގެން ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންވާ މީހުންގެ ބަސްފުޅުއެވެ. އަދި މިޔަންސްތަކުން ކިޔަމަންތެރިވާމީހުން ކާމިޔާބުވާ މީހުން އެއުރެން ބަންދެވެ. އަދި ދަންނަވާނީ މިގޮތަށް ހަމަ އަޅުގަނޑުމެންނެވެ.»

دمشق/13 جمادى الآخرة سنة 1370 هـ

ޝައްކުތަކާއި އެ ޝައްކުތަކުގެ ޖަވާބު

އިސްވެ އެދިޔައީ މި ފޮތުގެ މުޤައްދިމާގައި ދިހަ އަހަރުއްސުރެ އަޅުގަނޑު ލިޔުއްވައިފާ މިންވަރުވެ. އަދި ކަނޑަވަރުންވެސް މިވީ ދުވަސްކޮޅުގެ ތެރޭގައި އެ މުޤައްދިމާގެ ސަބަބުން «މުއްމިން» ޖުވާނުންގެ ސަފުހަތަކުގައި ހެޔޮ އަސަރުތަކާއި ކުރިމަތިވާކަން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފެނިގެން އެނގެނެވެ. އެއީ އުއްމަތުގެ ދީނާއި އަޅުކަމުގައި އިސްލާމްދީނުގެ ސާފު ޔަނބޫޢަށް: އެބަހީ: ފޮތާއި ސުންނަތަށް ރުޖޫޢުވުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމުގެ މައްޗަށް އުއްމަތަށް އިރުޝާދު ދެވިފައިވާ ކަމަށްޓަކައެވެ. الحمد لله އުއްމަތުގެ ތެރޭގައި ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގެ ރޫޙު އަދި ސުންނަތުގައި ވާގޮތަށް އަޅުކަންކުރުމުގެ މިން ކުރަމުންދާކަމެއް ފެންނަން ފެށިއްޖެއެވެ. އެއީ ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގައި ގަދަވެގެންނާ ބައެއްކަމުގައި ވެރިޔުމަށްދުވަނީއެވެ. އެކަމަކު އަދިވެސް އަޅުގަނޑުގެ ތެރެއިން ބައެއްމީހުން ސުންނަތަށް ތަބާވުމާ ދިމާޔަށް ނުކުތުމުގައި ޖިހާދުކޮށް ހަސްތަނެއްކަން އަޅުގަނޑަށް ފާހަގަކުރެވުނެވެ. އަދި ސުންނަތަށް ރުޖޫޢުވުމަކީ ހުރިހާކަމެއްގައި ލާޒިމުކަމުގެ ހުރިހާ ބަޔަކަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަކަށްވާތީ، ސުންނަތަށް ތަބާވުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެއްކަމާމެދު ޝައްކުކުރުމަށް ތަނެއްނެތެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެއީ އަޅުގަނޑުމެން ބައެއް ޝައްކުތަކާއި ކުރިމަތިވުމުން އަޅުގަނޑުމެން އަޅުއަރުވަނީ ޝައްކުތަކުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެހެންކަމުން، އެ ޝައްކުތައް ފިލުވާލުމަށް، އެ ޝައްކުތަކަށް ޖަވާބުދިނުމަށް އަޅުގަނޑު ބޭނުންވީއެވެ. އަދި އެހެންކަމުގައި މިފޮތުގެ ބައެއްމީހުން، ސުންނަތަށް ތަބާވުމަށް މިންވަރު އެކަމުގައި ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގެ މައިދާނަށް ނުކުތުމަށްޓަކައެވެ.

އެއީ الله ތަޢާލާގެ އިޙްސާނުފުޅުގައި އެކަމަށް ވާހަކަ ސަލާމަތްވުމާ

ބައިގަނޑުގެ ތެރެއިންނާ މިހެންކަމުގައެވެ.

-1 އޭގެތެރެއިން ބައެއްމީހުން ބުނެއެވެ:

«އެއްވެސް ޝައްކެއްނެތްގޮތުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ދީނުގެ ކަންކަމުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަބިއްޔާގެ ހިޔާތަކަން ދުރުކުރުއްވުމަކީ ވާޖިބުވެގެންނާ ކަމުކަމެވެ. ހައްޖާ ރޯދައާއި އޭގެތެރެއިންނާ ހާލަތް އަޅުކަންކަމުގައެވެ. އޭގައި ޝަރުޢަކަން އަދި އިޖްމާޢުކަން ތަންދޮރުވެގެންނެވެ. ސަވާބަކީ، އެއީ ތަޙްޤީޤު އެއްކޮށްލާ. މިސާލަކަށް ނަމާދު ފަދައެވެ. އެކަމަކު ތަޝައްހުދުވެގެންނާ ހަމަ އެންމެ ސަލާމަށްވެސް އެކަމެއް އަޅުކަމެއް އަޅުގަނޑުމެންނަކަށް ނުވެއެވެ. އެއާޚިލާފަށް، އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފެންނަނީ، އެބައިމީހުން އިޖްތިހާދުކޮށް އިޖްތިހާދުވާމަނީއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެކަން ދަނެސި، އޭ ޝަރީޢަތުގެ ވާޖިބުތަކުގެ ތަރުތީބާއި ކުރެއްވިގޮތެވެ. އަދި އެކަމުގެ ގޮތުގައި އެބައިމީހުން ހުއްޖަތް ދެއްކި މި ބަޔާންކުރެވުނު. "ނަބިއްޔާގެ ވަފާތުގެ ފަހުން އިޖްތިހާދުކުރެވޭ ކަމެއްކަމެވެ." އެ ބަޔާންކުރެވުނު، ސަޙާބީންގެ ނަސްޓުދެއްކި މިހުންނަން ކަމެއް ދީނުގެ ކަންކަމުގައި މިފަދަ މުޖުތަހިދުގައި އެއްކަމާ އެ ބަޔާނެއް ހުއްޖަތް ކަމެއްކަމެވެ.

އެހެންނަމަވެސް، އަޅުގަނޑުމެންނަކަށް ފާހަގަކޮށްލެވޭ މިބާ ދިރިއުޅުއްވާ މަސްހަދި މި ބަޔާނާ ހިތްޕުޅުގައެވެ. އަދި މިބާގެ މި ހުކުމި އެއްވެސް ޙުކުމަކާ މިބާ ތިޔާނުވާ ނަމަވެސް އެ މަސްހަދީގެ މަރުހަލާއެވެ. ވީމާ، މި ބަޔާންތަކުން މިބާ ބަސްހަށި ދާކުރެވޭނެއެވެ؟»

މީގެ ޖަވާބުގައި ދެގޮތުންނެވެ:

ފުރަތަމަ: އެއީ ސަލަފު ބަޔަކުގެ ރުހުންތާ. އެއާޚިލާފަށް، އެއީ އެއަށް އެއްވެސް އަސްލެއްނެތް ބާޠިލް ބަޔާނެކެވެ. العلامة السبكي ވިދާޅުވިއެވެ:

”ތިޔަ ހަދީޘަށްވާ ޞައްޙަ އަދި ޟަޢީފު އަދި މައުޟޫޢު ސަނަދެއްގެ މައްޗަކަށް ވެސް އަޅުގަނޑު ނުހުއްޓުނީމެވެ.“

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: އެ ހަދީޘް ރިވާވެގެންވާ ގޮތަކީ މި ލަފުޒުންނެވެ: ”..... މިމަނިކުފާނުގެ އަޞްޙާބުންގެ އިޚްތިލާފަކީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރަޙްމަތެކެވެ.“ އަދި ”މިމަނިކުފާނުގެ އަޞްޙާބުންނަކީ ތަރިތަކެއް ފަދައެވެ. ދެން އެބޭފުޅުންގެ ތެރެއިން ކޮންމެ ބޭފުޅަކާ ތިޔަބައިމީހުން އިޤްތިދާކުރިޔަސް، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ލިބިގެންވާނެއެވެ.“

އެ ދެ ހަދީޘްވެސް ޞައްޙަވެގެންނެއް ނުވެއެވެ. އެންމެފުރަތަމަ ހަދީޘަކީ ވަރަށް ޟަޢީފު ހަދީޘެކެވެ. އަދި ދެވަނަ ހަދީޘަކީ މައުޟޫޢު ހަދީޘެކެވެ. އެ ހުރިހާކަމެއްގެ ހަޤީޤަތް (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة) (رقم 58 و59 و61) ގައި އަޅުގަނޑު ވަނީ ތަޙްޤީޤުކޮށްފައެވެ.

ދެވަނައީ: އެ ހަދީޘް ޟަޢީފުވެގެންވުމާއެކުގައި، އެ ހަދީޘް އެވަނީ ކީރިތި ޤުރުއާނާ ޚިލާފުވެގެންނެވެ. އެހެނީ، އެކަމުގައި (އެބަހީ: ދީނުގައި އިޚްތިލާފުވުން ނަހީވެގެންވުމުގައި އިއްތިފާޤުވުމަށް އަމުރުވެގެންވުމުގައި) ވާރިދުވެފައިވާ އާޔަތްތައް ޒިކުރުކުރުމަށްވުރެ މަޝްހޫރުކަން ބޮޑެވެ. އެކަމުގެ މިސާލެއްގެ ގޮތުގައި އެ އާޔަތްތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް އާޔަތްތައް ގެނައުމުގައި މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. الله ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވައެވެ: ((وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)) [الأنفال 46] މާނައީ: «އަދި ތިޔަބައިމީހުން ދެބަސްވެ އަރާރުންނުވާށެވެ! އެއިރުން ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަނެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ބާރުނިކި ހިނގައިދާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ކެތްތެރިވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން الله ވަނީ ކެތްތެރިންނާ އެކުގައެވެ.»

އަދި އެ އިލާހު ވަޙީކުރައްވައެވެ: ((وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا

دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ)) [الروم 31 – 32] މާނައީ: «އަދި މުޝްރިކުންގެ ތެރެއިން ތިޔަބައިމީހުން ނުވާށެވެ! އެއުރެންގެ ދީން ބައިބައިކޮށް، ބައިބަޔަށްވެގެންވި މީހުންގެ ތެރެއިން (ތިޔަބައިމީހުން ނުވާށެވެ!) ކޮންމެ ބަޔަކުވެސް އެއުރެންގެ ގާތުގައިވާ ގޮތާމެދު އުފާކުރަނިކޮށް ތިބެތެވެ.» އަދި ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: ((وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ . إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ)) [هود 118 – 119] މާނައީ: «ނަމަވެސް ޚިލާފުވުމުގައި އެއުރެން ދެމިހުންނާނެތެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބު ރަޙްމަތްލެއްވި ބަޔަކު މެނުވީއެވެ.» އެހެންވީމާ، ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބު ރަޙްމަތްކުރެއްވި ބަޔަކު އިޚްތިލާފުވެގެން ނުވާނަމަ، އަދި އިޚްތިލާފުވާކަން ކަށަވަރީ ބިދުޢަތުގެ އަހުލުވެރިންކަމުގައި ވާނަމަ، އިޚްތިލާފުވުމަކީ ރަޙްމަތެއްކަމުގައި ވިސްނޭނީ ކޮންފަދައަކުން ހެއްޔެވެ؟ ވީމާ މި ޙަދީޘަކީ ސަނަދުގެގޮތުންވެސް އަދި މަތުނުގެގޮތުންވެސް ބަޠްލުވެގެންވާ ޙަދީޘެއްކަން ބަޔާންކޮށްދީފައެވެ. އެހެންކަމުގައި ވާނަމަ، ހުކުމް ބަދަލުވެގެންވަނީ، އިމާމުން އެކަމަކަށް އަމުރުކުރެއްވި ކަމެއްކަމުގައިވީ ތުރްޔާއި، ސުންނަތަށް ޢަމަލުކުރުން ހުއްޓުވާލަމަށްޓަކައިވާ ޝުބުހާތްތަކަށްވާ އެކަން ބަޔާންކުރެވޭގޮތަށް ހުއްޓުވުމަށްޓަކައި ކަންތައް ސާފުކޮށްދެއްވުމެވެ.

-2 އަނެއްބައި މީހުން ބުނެއެވެ:

«ދީނުގައި އިޚްތިލާފުވުމަކީ ނަހީކުރެވިގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ވާނަމަ، ސަޙާބީންގެ އިޚްތިލާފާއި، އެބޭފުޅުންނަށްފަހުގައި ވަޢުދުވެރިންގެ އިމާމުންގެ މެދުގައި ހިނގައިދިޔަ އިޚްތިލާފުތައް ބަލާއިރު ކޮން ޖަވާބަކުތޯއެވެ؟ އަދި އެބޭފުޅުންގެ އިޚްތިލާފުގައި އެބޭފުޅުން ތިއްބަވައި ތަބާވެރިން އައިމީހުންގެ އިޚްތިލާފާ ދުރުކުރައި ވަކިއެކަން ފަރާތަކަށް ވޭތޯއެވެ؟»

ފަހެ ޖަމާޢަތީ: އާސާރެކެވެ. އެ ދެ އިޞްޠިލާޙު ދެމެދުގައި ވަރަށްބޮޑު ފަރަގެއް ވެއެވެ. އެކަން ފާޅުވެގެންވަނީ ދެ ކަމެއްގައެވެ:

ފުރަތަމަ ކަމަކީ: އާދޭ ސަބަބެވެ.

އަނެއް ކަމަކީ: އާދޭ އަސަރެވެ.

ދެންފަހެ، ބަޔާނީންގެ އިޞްޠިލާޙަކީ، ސަލަފުއްޞާލިޙުން ވިސްނުމުގައި އުޞޫލީންގެ ފަރާތުން ހިނގާފައިވާ ޠަރީޤާ އިޞްޠިލާޙުކެވެ. އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި އުޞޫލީންގެ އިޞްޠިލާޙަށްވުރެން ހަމަ ހިފާފައިވާ ގޮތްތަކާއި މަޤްޞަދުގެ ބޭނުމެއް ދެއްކުމުގައި ވެސް އިޞްޠިލާޙުގެ ނުހަނު ފަރަގު ވެއެވެ. ދިރާސާކޮށް ބެލުމުން އުޞޫލީންގެ ޤައުލުތަކުގައި ހިފާފައިވާ އިޞްޠިލާޙުގެ ބޭނުން ކުރެވޭ ގޮތް ގޮސްފައި ވާކަމެވެ. ފަހެ، އުޞޫލީންގެ އިޞްޠިލާޙުވެގެންދިޔައީ އަމަލުކުރުމުގެ ބާބެއްގައެވެ. ނަމަވެސް އުޞޫލީންގެ އިޞްޠިލާޙަށް ހުރި ފަރަގުގައި ބޭނުން ކުރެވިފައިވަނީ މާނަގައެވެ. މިހާ، އެފަދަ އިޞްޠިލާޙުތަކުން އެއްވެސް ހުކުމެއް ނިމުގަތުމަކީ ވާޖިބުވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި ހިސާބުދިނަ ޢަމަލުތަކުގައި އެ ޢަމަލުތަކުގެ މާނައިގައިވާ ޢަމަލުތަކުގައި ވަރުގެވެއިވާ ފިޤުހުގެ ބަސްތަކުގެ އެވަރުގެ ފަރަގުތަކަކީ ޚިލާފުވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އުޞޫލީ ފިޤުހުގެ ޝަރުޢީ ހުކުމުގެ ނަމޫނާއެވެ. އެޝަރުޢީ އެކަމުގެ ގަސްތުކުރުމެވެ. ނަމަވެ އެކަމުގެ މަގު ދެނިކުމެވެ.

ނަމަވެސް މަޤްބޫލުކަން މިހުގެ މުދަލާ އިޞްޠިލާޙަށް، ގިނަ ފަރަތަކުން އުޞޫލުގެ ހިނގާނަން އެކަމުގެ ބުނުއްވާ ނިޔާފަތެވެ. އެހެން، ހަމަކަނަވަރުން އާދަމީހުން ޝަރުޢީ ހުކުމުގެ އުޞޫލީ ހުކުމެވެ ޝަރުޢީ ސުންނަތުން ބޮޑަށް ފާހަގަކުރުން އެ ބޮޑަށް ވަގުތީ އާދަތައްގަހުން އާދޭ ބަހަގަތުގެ

މަޒްހަބު ނޫން އެހެން މަޒްހަބަކަށްވާތީ އެ ބުއްޗެހީ ދޫކޮށްލާފީމުންނެވެ. ކޮންމެހެން އިތުރު އެހެންކަމެއް ވެގެންނޫންނެވެ. އެއީ ހަމައެކަނި އެގޮތް އޭނާގެ މަޒްހަބާ ޚިލާފުވީއެވެ. ޚިލާފުގޮތުން، މަޒްހަބަކީ އާދާ ގާތުގައި އަސްލެވެ. ނުވަތަ މަޒްހަބަކީ އެއާއިގެން މުޙައްމަދު ﷺ ވަޢައިގެންނެވި ދީނެވެ. އަދި އަނެއް މަޒްހަބަކީ މަންސޫޚްވެގެންވާ އެހެން ދީނެކެވެ.

އަދި އާދޭސްކުރުން އަނެއްބަރިއިންނަކީ މިދަންނަވާގޮތާ މުޅިން އިދިކޮޅު ބައެކެވެ. ޤަރާ، މަޒްހަބުތަކުގެ ތެރޭގައި ހިނގަމުން އިޚްތިލާފުތަކެއް ވުމާއެކު، އުޅުން މި މަޒްހަބުތަކާދުރު ދެކޮޅު ދެކޮޅަށްވާގޮތާ ޝަރީޢަތުތަކެއް ވަކިވެއްޖެއެވެ. އެއީ އާދޭސްކުރިން ހަމަގެ ބައެއްމީހުން އެދިވަރިން ޝަރީޢަތް ބައިވަރުވިޔަ ވަކިވެއްޖެއެވެ. (ބައެއްމީހުން ބުނުއްވިއެވެ:) «އާދޭސްކުރިން އުމަތު ބާރުހަރުގޮތެއްގައި ހިތްވަރު، ބާރުހުރިގޮތެއް ދުރުކުރުމަށްވުރެ އެއްވަސް ނުވަތަފަސްކަމެއް މުސްލިމުންގެ މައްސަލަ ނުވެއެވެ. އެހެނީ، އެ ހިތާހަމަކަމެއް ޝަރީޢަތްވާ ގޮތުގައި ގޮތެކެވެ.»

އަދި އެބައިމީހުން އިސްލާމްދީނުގެ މަތިގައި ދުވިލެވުމާއި «ތިމަންނަމެންގެ ރަސޫލުގެ އެއްމަތިގެ އިސްލާމްދީނަށް ރަސޫލުމަތިކަމެވެ.» މިފަދައިން އެވާ ބާރެއް ބަލިފެން އެކަމުގެމައްސަލަ ހުރިހާކަމެކެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެކަމުގެ މައްސަލަ އެ ބަލިފެން ދަރިވަރު ނުރައްކާ އަތުގަނޑުމަތީގަ ވަރަށް ދިމާވެއްޖެއެވެ. އަދި ބައެއްމީހުން ބައެއްމީހުން މި ބަލިފެގެ ސަބަބު ބަޔާންކުރަނީ، އަދި އެ ބަލިފެގެ މަތީ ސަބަބު އެމީހުން ހުއްޓުވައިލީ އަނެއްބަޔަކު ދެކޮޅަށް ބަލާފައެވެ: «ހަމަކަނަ ބަލިފުން އިސްލާމްދީނުގެ ރަސޫލުގެ އެއްކަމެއްގެ ތެރޭގައިވި އާދައި އެއްމަތިން މަސައްކަތްކުރެއްވި ވާހަކައެވެ.» ނަމަވެސް އެ ބާރުހަރުބުނާނަ ސަބަބަކީ ހިޔާލުތަކޭ އާދަމީހުން ޝަރީޢަތް މާލާއި އަދި އިމާމުންގެ

އިސްވެރިޔާ ބަސްފުޅުތަކާއި ހަދީސްފުޅުތަކުގެ ޚިލާފުވެގެންވާ ސަބަބަކަށެވެ. އަދި އެކަން ހަރުދަނާކުރުމުގައި އާދޭސްކުރިން ބަޔަކު ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ނަގައި އިސްތިއުމާލުކުރިއެވެ. ابن القاسم ވިދާޅުވިއެވެ: "رسول الله ﷺ ގެ أصحاب ޞަޙާބީންގެ އިޚްތިލާފާމެދު مالك އާއި الليث ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހަރެން އަޑުއެހީމެވެ: އެކަންވަނީ މީސްތަކުން ބުނާ ފަދައަކަށް ނޫނެވެ. "އެކަމުގައި ފުޅާކަމެއް ވޭތޯ! އެކަންވަނީ އެހެން ނޫނެވެ. އެއީ ނުބައިގޮތެއް އަދި ރަނގަޅު ގޮތެއްކަމުގައި ވެސް ވެއެވެ."

އަދި أشهب ވިދާޅުވިއެވެ: "އިލްމުވެރިޔަކު ބުނެދޭ رسول الله ﷺ ގެ أصحاب ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވުމުގައި ޚިލާފުވުމާ ގުޅޭ ބަރާބަރުން مالك އާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ: އެކަމުގައި ފަސޭހަކަމެއް ވާނެ ތަފާތުކަން ގެނައުމުގައި ފަސޭހަކަމެއް ވޭތޯއެވެ؟ އޭނާ ވިދާޅުވިއެވެ: ނޫނެކެވެ. الله ގަސަމުގައި ނޫނެކެވެ! ޙައްގަތީގައި ރަނގަޅު ގޮތަކީ އެކަކު ކަމުގައި ވެސް ވެއެވެ. ތަފާތު ގޮތްތަކެއް ނުވެ ހުރެ އެކަމެއް ރަނގަޅުވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ޙައްގަތީގައި ރަނގަޅު ގޮތަކީ އެކަކު ކަމުގައި ވެސް ވެއެވެ."

އަދި إمام الشافعي ގެ ޝާގިރުދު المزني ވިދާޅުވިއެވެ: "رسول الله ﷺ ގެ أصحاب ޞަޙާބީން އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންފައެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެއްބައިމީހުން އަނެއްބައިމީހުންގެ ކުށްފާޅުކޮށްދެއްވިއެވެ. ނަމަވެސް، އެބައިމީހުން، އެއްބައިމީހުން އަނެއްބައިމީހުންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް ބަލާފައި ރައްދުކޮށްދެއްވިއެވެ. މިހާރު، އެބައިމީހުންގެ ރައްދުތަކުގައި އެބައިމީހުންގެ ހުރިހާ ބަސްފުޅުތައް ރަނގަޅުވިޔަސް، އެބައިމީހުން އެކަމަށް ނުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި أبي بن كعب އާއި ابن مسعود، އާއި ތިރީގައި ނަމާއި ކުރިޔާ ބަހައްޓަވައިގެން عمر

بن الخطاب ޤާރީ އިސްކުރެއްވިއެވެ. أبي ވިދާޅުވި ހިނދެވެ: އެއް ގޮތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ ބަރަކަތް ބިޔަކަމެކެވެ. އަދި ابن مسعود ވިދާޅުވިއެވެ: އެކަން އޭގެމަތިން ވިޔަސް ކަނޑައަޅާ {އެބައާދޭހުގައި} ގޮތުން ބޭއްވުމާއި މުޢާމަލާތުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެހިނދު ޢުމަރުގެ ފަރާތުން ޤާރީވެވަޑައިގެންނެވީ ބާޔާ ނުކުތްވަޑައިގަތެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: (ނަމާދުނަގައިދެއްވުމުގައި) އެބޭކަލަކާ ބޭފުޅުންނާ، އެބޭކަލަކާ އަރިހުން (ދީން) ނެގިގެންވާ رسول الله ﷺ ގެ أصحاب ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ދެބޭކަލަކު އިސްތިޤާމަތުގެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ! أُبَيُّ بن كَعْب ތެދުވެވަޑައިގެން ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އަދި (އިޖްތިހާދު ކުރައްވަމުގައި) ابن مسعود ފަހުވާކަށް ނުކުރައްވައެވެ. އެކަމަކު އަޅުގަނޑުގެ މި މަޤްމަންޓަށްގައި، އެމީހަކާދުރު މިވަނީ އެވަނީ ގޮޑަކަށް ކަނޑައެޅުމަށް ހަމަ އެކަކުވެސް އެކަމުގައި ދުށް ހިތާމަ ނުވެ ތިމަންކަލޭގެ ފަރާތުން އިވިގެންނެވިއެވެ.»

އަދި الإمام المزني ވިދާޅުވިއެވެ: "އިޖްތިހާދުކޮށް ހެއްދެވުމުގެ މިހާރަށް ބެހޭވަހައިޖެވެ. ދީ އިލްމުވެރިޔަކު މަށްސަލައެއްގައި އިޖްތިހާދު ކުރައްވާހިނދު، ފަހެ އޭގެތެރެއިން އެއްބޭކަލަކު: އެއީ ހައްދަ ކަމުގާ ވިދާޅުވުމުން، އަދި އަނެއް ބޭކަލަކު އެއީ ބާޠިލް ކަމުގާ ވިދާޅުވުމުން، އޭގެތެރެއިން ކޮންމެ ބޭކަލަކުވެސްވެސް އެބޭކަލުގެ އިޖްތިހާދުގައި ބަޔާނީ ދިމާވެގެންކަމަށް ދެކޭ ހިމަނާ ދިމާއަށް ބެހިވޭއޮޖެވެ: މިތާ މިޙާލަތަށް މިސާލުނަގާ އޭއްވެސް އަސްލަކުން ގެއްލުވު؟ ނުންނަމަ قياس އަކުން ގެއްލުވު؟ ފަހެ އޭނާ ބުނެފިނަމަ: އަސްލަކުންނެވެ. އޭނާއަށް ބުނެވިއްޖެވެ: އަސްލަކަށްވެސް ހިނގުރިނުނުގެއްލުވު؟ (اللّٰہގެ ފޮތް ހިފާފައިވާން ނަހީކޮށެވެ! ދެން އޭނާ ބުނެފިނަމަ: ޤިޔާސަކުންނެވެ. ބެހިވޭއޮޖެވެ: ހިފާފައިވަނީ (ދީނެއް) އަސްލުތައް ނަޒީރު ކަމެއްކަމުގައި ވާހިނދު، މިބާއަށް އެކަމުގެ މައްޗަށް ހިފާފައިވުން ހައްދުކަމުގައި ޤިޔާސްކުރުވެ

ކިހިނަކުން ހުއްޓުވާ؟! ތިޔައީ އިތުރުވެރިޔެއް ފިޔަވައި ބޭރުވެރިޔަކުވެސް ހުއްޓުވުމަށް ކަމެއް ނުންނާނެވެ.»

ދެން، ބުނާމީހަކު ބުނެފިނަމަ: ޙައްޤަކީ އެކަކެވެ. އެ ގިނައެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެން ވީމާ ތިޔަބުނާ ބުނުމާއި أستاذ الزرقا އެކަލޭގެފާނުގެ (المدخل الفقهي) (١/٨٩) ގައި އިޝާރާތް ކޮށްފައިވާ ފަރާތްތަކުން ގެންނަވާފައިވާ ތަސްދީޤާ ދުވަން ޒިކުރުކޮށްފައެވެ: "أبو جعفر المنصور އާއި ދެން އެކަލޭގެފާނަށް ފަހުގައި الرشيد އާއި، އެ ދެބޭކަލުން إمام مالك ގެ مذهب އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ (الموطأ) ފޮތަށް ބައްލަވާ ދައުލަތުގައި ނިޔާކަނޑައަށް ތަންފީޛުކުރައްވައި އިލްތިމާސްކުރައްވުމަށް ބޭނުންފުޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން، مالك ގެފާނު އެ ދެބޭކަލުންނަށް އެކަން މަނާކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ފުރޫޢީ މަސްއަލަތަކުގައި ޚިލާފުވެވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެކި ބަރަތަކަށް ފެތުރިވަޑައިގަތެވެ. އަދި ކޮންމެ ބަޔަކުވެސް ބަރްޙައްޤު ތިއްބެވީއެވެ."

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: މި ވާހަކައަކީ إمام مالك رحمه الله ގެ އަރިހުން މަޝްހޫރުވެ އެނގިގެންވާ ވާހަކައެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެ ވާހަކައިގެ އެންމެ ފަހުގައި އޮވާ އިބާރާތް "އަދި ކޮންމެ ބަޔަކުވެސް ބަރްޙައްޤު ތިއްބެވީއެވެ." އެއީ އެއްވެސް ރިވާޔަތެއްގައި އަދި އަޅުގަނޑު ދާގޮ މައްކަން ހުރިގޮތަކަށް ޘާބިތުވެފައިވާ ގޮތެއްގައި އެއްވެސް އަޞްލެއް ވާކަމެއް އަޅުގަނޑަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ. اللهم! އެންމެ ރިވާޔަތެއް ހިމަނައެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ (الحلية) (6/332) ގައި أبو نعيم އެވެ. އޭގައި المقدام بن داود ވާ إسناد އަކުންނެވެ. އޭނާއަކީ: (الضعفاء) ގައި الذهبي ގެންނަވާފައިވާ މީހުންގެ ތެރޭގައިވާ މީހެކެވެ. އަދި ހަމައެއާއެކު އެ ރިވާޔަތުގައިވަނީ: "އަދި ކޮންމެ ބަޔަކުވެސް، އެބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި

ބައްޓުމެދުގެތޯ ރިވާވެގެންނުވޭ.“ ފަހެ، އުސޫލީ ފުޤަހާއުންގެ އެ ބަސްފުޅުގައި އުވާ “އުޞޫލީއުންގެ އަރިހުގައި” މި ތަޢުބީރުން ތާހާނާތްދީފި، (المدخل) ގެ ރިވާޔަތް އުވަނީ ބަދަލުކުރެވިގެންކަމުގެ. އެހެން އުކަން ނުވާނަމަ ކިހިނަކުންތޯއެވެ؟ އިތުބާރުހުރި ރާވީން إمام مالك ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ގޮތް އެ ބަސްފުޅު އުވަނީ ޞަރީޙުވެގެންނުވޭ. އެއީ އިސްވެ އެ ބަޔާންކުރެވުނު ފަދައިން، ބައްޓަނި އުކާއްޗެއް ކަމާއި އެ ޖިނަވެގެން ނުވާނޭކަމުގެ. އަދި ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީންނާއި އިޖުތިހާދުކުރެއްވި ހަތަރު އިމާމުންނާއި އެނޫންވެސް އެންމެހައި އިމާމުން ތިއްބެވި މިގޮތުގެ މަތީގައެވެ.»

ابن عبد البر (2/88) ވިދާޅުވިއެވެ: «އަހަރެމެންނާ ދެކޮޅަށްވާގައި ބައްޓަމެއްދޭނަމަ: ސަލަފުން އުޞޫލީންގެ އިޖުތިހާދުގައެއްހާ ނިޔާކޮށްކަމެއްހާއި ފިތުވާކަމުގައި އެއްބޯކަލަކު އަންއްބޯކަލަކަށް ކަންވެރިންކުރެއްވިފައެވެ. އަދި އެއްކަލާއި އާގެ އިސްތިކާރު އުކުއްޔަގައި ބައްޓަމެދުކާފުގައިވެގަތީ ބަލާބަލާން ދުކޮޅުމަދާންކަމުކަމެވެ. އަދި ކަނަވަޅުންވެސް މިހެން ބުނެވި މިހާ އެ ބުނީ ވަރަން ޙަނދަގު ބަހެކެވެ:

އިސްތިކާރު ދެކަން އުކުއްޔަގައި ޝާބިތުކޮށްވަޔަ މުސްތަޙިއްބު ކަންތައްތަކެއް ތިރިއިން ވާނީ އެންމެ ހަޖަމްތިކަމެވެ.»

ފަހެ، ދެން ބުނެވިދާނެއެވެ: إمام مالك ގެ އަރިހުން މިހެން ރިވާޔަތް باطل ވެގެންވާކަން ޝާބިތުވެއްޖެނަމަ، އުސޫލީ ފުޤަހާއުންގެ ދެކުން (الموطأ) ގެ މައްޗަށް މިސްކަބުން ޖަމާކުރެއްވުމަށްފަހު إمام مالك ގެ ފަރާތުން المنصور އާ ދެކޮޅުވެ އުޅުއްވި ކިޔެވޭއްޖެތޯއެވެ؟ އަދި އުކަލަން އުސޫލީ ފުޤަހާއުން އިޖުބަދަލުވެފައިވި ކިޔެވޭއްޖެތޯއެވެ؟

ފަހެ އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: މިހާ ރިވާޔަތަށްނުކުތަ އެ ރިވާޔަތުގައި

ވައްކަން ދަލީލުގެ ހުއްޖަތުގައިވާ އެންމެ ރަނގަޅު ރިވާޔަތަކީ (شرح اختصار علوم الحديث) (ص 31) ގައި الحافظ ابن كثير ޒިކުރު ކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. އެއީ إمام مالك ވިދާޅުވި މި ބަސްފުޅެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން މިސްކީނުން (ސުންނަތްތެރިޔާ) ޖަމާޢަތްތެރިވެއެވެ. އަދި އަހަރެމެންނަށް ނޭނގޭ ކަމެއްގެ ކަލާމް އެބައިމީހުންނަށް އެނގިގެންނެވެ."

ابن كثير رحمه الله تعالى ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައިން، އެކަށީގެން އެކަމާގުޅޭ ބިދުޢަތް އިންސާފުގެ ފުރިހަމަކަމުގެ ޝަރުޢީ ޙުކުމެވެ.

މިއާ، ހުރިހާ ވައްތަރެއްގެ ހިތްވަރު، ނުބައިވެރިންގެ ކަމުގެ ކަރުދާހު، އެއީ ތަބާވުމަށް ނުކުޅެދޭނެ ގޮތެއް ބޭނުންކުރެވޭ މީހުންގެ ތެރޭގައި އިންސާނާއަށް އެކަމުގެ މައްޗަށް އަދާކުރުމުގެ ވާޖިބު ހިނގާނެއެވެ. އެއީ މީހުންނަށް މަދުވަމުން ޙައްޤު ބުނުމާ މީހުންގެ ހިތްވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ތެރޭގައި އެކަމުގެ މައްޗަށް އަދާކުރުމުގެ ވާޖިބު ހިނގާނެއެވެ. އެއީ ސުންނަތާއި ސުންނަތުގެ ދަލީލުތަކުން ފެންނަން ހުރި ރަސޫލާގެ ހިތްވެއެވެ. އަދި އެ މީހުންގެ ތެރޭގައި الله އަށް ޝުކުރު ކުރުމަށް ނަސީބު ލިބިއްޖެއެވެ! އަދި އެ ސުންނަތާ ތަބާވެވޭ ހިތްވަރު ދެއްވާށިއެވެ! އަދި ހިތްވަރު ދިނުމަށް ދުޢާކުރަމެވެ!

ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ސުންނަތުގެ އިލްމީ ދާއިރާގެ ތެރޭގެ މީހުންގެ އިލްމީ ގޮތުގެ ޝަރުޢީ ގޮތުން ބުނެވޭނެއެވެ.

އަދި އެގޮތް ހުރިހާ ގޮތަކަށް:

ސުންނަތުން އިލްމީ ދާއިރާގައި މަޤުބޫލުކުރެވޭ ކަމެކެވެ.

އެކަމަކު އެ ސުންނަތުން އިލްމީ ދާއިރާ ބަޔާންކޮށްދެއެވެ. އަދި އެ އިލްމީ ގޮތްތަކަށް ތަބާވާ ފަރާތްތަކުން ދެއްކެވި ގޮތަށް ޙަޤީޤަތުގެ ފަރާތުން

ދުރުވެވަޑައިގަންނަވިއެވެ.

ނަމަވެސް ތަޝައްހުދުކިޔާ ދިޔުން، ފަހު އެދިމުންނަށް އެކަމުން ސަޖިދައެއްވެސް ނުކުރައްވައި ސަލާމްދެއްވާފައި، އެހެން ބޮޑުބައެއްގައި ނަމަވެސް، ފަހު އެއްބަރުސްއް އެއްގަޑިއަކުން ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަމަށް ވަސައްލަމް ވެގެންވެސް ނުކުރައްވާށެވެ. އަދި ކީއްތަ! އެއްބަރުސް އެކަމަށް ދިޔުމާހުވާނެއެވެ. އެހެންވީމާ އެ ދެ އިސްތިޣްފާރުގެ ދުވަހުގައިވާ ފަރަގެއްގެ ބޫދާކާއެވެ.

އެއީ ސަހަބުގެ ސުޖޫދާ ފަރަޖާވެ.

ދެންފަހު، އަސްރުގެ ސުޖޫދާ ފަރަޖާ ދަންނަށެވެ. ފަހު، އޭގެ ފާތިކަން މާބޫވެ. އެކީގައި الله އަށްޓަކައި ޙައްސުންގެއްވި ޝަރީޢަތުންނަށް ފަރުމާ ކަންތައްތަކުގައި އަބޫކަރުނުގެ ގުޅިގައި ހުރާފުންތައް އާތުމާ އެކަވާށެ، އެއްބައިވަންތަކުގެ ކުރަފަރަން ޙައްކާރިފާވެންޏާއް އެނގެ ފަރާގެދައްކަން ޙައްކާރިފާ ވަޑައިގަންނަވާ ބައްކެވެ. އަދި (އަބޫދާވޫދުގެ) ކަމުދަ ފަކިފަކިކާނާ ސަލާމަތް ޙަގައިމާޝާ އެންމެހައި ކަނބަލުން ދަރުވާފަންއާއި ގުރާގެގަކުން ދަރުވާފައިގަންނަވާ ބައްކެވެ. ފަހު، ހަމަކަނަފަރުން އަބޫކަރުނުގެ ތަރާގައި މިޒާފަކަން، އެގޮހަރުކާން ބިސްމިކާއިސް ސަލާޙުވާގެންފުކަމަން ދަކަފަރައިގަންނަވާ ބާކަރުންނާއި، އެކަން ސަލާޙުވާގެން ނުފާކަމަން ދަކަފަރައިގަންނަވާ ބާކަރުން ތިއްބެވީއެވެ. އަދި އަބޫކަރުނުގެ ތަރާގައި، ދަރަތް އެހެރުން މުސްތަހައްބުވާގެންފުކަމަން ދަކަފަރައިގަންނަވާ ބާކަރުންނާއި، އެގޮތަށް ދަކަފަރައިހުރުގަންނަވާ ބާކަރުން ވިއެވެ. އަދި އަބޫކަރުނުގެ ތަރާގައި، އަންހެނުންގެ ގައިގައި ބިޔަރުން ވެސްދު ގެއްލުންކަމަށް ދަކަފަރައިގަންނަވާ ބާކަރުންނާއި، އެގޮތަށް ދަކަފަރައިހުރުގަންނަވާ ބާކަރުން ވިއެވެ. އެޔާއެކަވެސް އަބޫކަރުން އަހެއް އިމާމުއެގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި

އެބޭބޭކަލުންގެ ތެރެއިން އެއްބޭބޭކަލަކުވެސް މަޛްހަބީ ޚިލާފާކުރެ އިމާމެއްގެ
ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމުން މަނާވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ނަމަވެސް ތަޤްލީދު ކުރާމީހުން ދަންނަވަމެވެ! ތަރެ އެއުރެންގެ
އިންޞާފުވަނީ މިއާ މުޅިން އިންކާރުވެގެންނެވެ. އެހެނީ، ޞަޙާބަތުންގެ
ދެކަރަތައް އެންމެ މަތިވެރިވެގެންވާ ދުކުންނަގައި މުސްލިމުން
ބައިބައިވެގެންވަނީ އެކަމުގެ ނޭދާ އަސާސްތަކުގެ ސަބަބުތަކުން ކަމަށްވެއެވެ.
ހާދަ! އެއީ ނަމާދެވެ. ތަނެ އެއް އިމާމުގެ ފަހަތުގައި އެންމެން ނަމާދުކުރުމަކީ
އެއުރެން ދެކޮޅުހަދައެވެ. އިމާމު މީހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވެގެންވާކަމުގެ ބަޔާންކަރައެވެ.
ނުވަތަ އެންމެ ދެކަމުދިން އޭނާގެ މަޛްހަބުގައި އޭނާއާ ޚިލާފުވެގެންނާ މީހާގެ
ނިސްބަތުން އެ ނަމާދު މަކްރޫހުވެގެންވާކަމަށްބަލައެވެ. އަދި އަޑުއެހީމުން
އެކަން އަޑުއެހިމެވެ. އަދި އެކަމަށްޓަކައި އަޑުއެހީމުން ނޫން އެހެންމީހުން
ދުންފަދައިން އަޑުއެހުމުންވެސް ދެނީމެވެ. އެކަން އެހެން ނުވާންވީ
ކީއްވެތޯއެވެ؟ އެ ނަމާދު މަކްރޫހުވެގެންވާކަމަށް ނުވަތަ ބާޠިލުވެގެންވާކަމަށް
މިއަދު މަޝްހޫރުވެފައިވާ ބައެއް މަޛްހަބުތަކުގެ ފޮތްތަކުގައި ކަނޑައެޅި
ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. ޙުކުމުދީސްތަކުގައި ހަމަތު މިއްބާރު ވާތަން މިބައިން
ފެންނަނީ އޭގެ ނަތީޖާއެއްގެގޮތުންނެވެ. އެ މިބްރާބުމަތިކުގައި ހަމަތު އިމާމުން
އެކަކަށްފަހު އަނެއްކާ ނަމާދުކުރެއެވެ. އަދި ބަހަކުރިން އެއުރެންނުގެ އިމާމުގެ
އިންތިޒާރުގައި ތިބޭއިރު އެހެން އިމާމަކު ކޮންމެވަގުތަކު ނަމާދުކުރަމުން ތިބޭއިރު
ފެންނާނެއެވެ. އަދި ބައެއް މުތަޢައްޞިބުންގެ ތެރޭގައި ޚިލާފުން އަރައިރުމާ
ވަރުގަދަ ހިސާބަކަށް ގޮސްފައިވެއެވެ. އެކަމުގެ މިސާލަކީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ
އަންހެނަކާ ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ފިރިހެނަކާ ކާވެނިކުރުން މަނާކުރުމެވެ.
ދެން އެއަށްފަހު ޙަނަފީންގެ ގޮތުގައި މަޝްހޫރުވެގެންވާ ބަޔާނެއްގެ (އެއީ

(އިންސާނުންނާއި ޖިންނުންގެ ދުނިޔޭގެ ތަރުބިއްޔަތު ދަރިވަރުންނާ ބާރުވާށެވެ.) އަދިވެސް ތަޢުލީމާ ނުދެވުނެވެ. ވީމާ، އެބާރުގާ ބަސަކީ ފިރިހެނަކު، ސޮފްރާ އަންހެނަކާ ކާވެނިކުރުން ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެބާރުގާގެ މިބަސްފުޅުން އެކަމުގެ ސަބަބު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "އެއީ ތޯރާގެ އަހުލުވެރިންގެ ދަރަޖައަށް އެ އަންހެނާ ޖެހިލުންކުރުމުގެއެވެ." އޭގެ މަޢުނަވަކީ، (އެއުރެންގެ ގޮތުގައި ތޯރާތުގެ މަޝްރިޢަތަކީ ދުއިތަބަރު އެއްޗެކެވެ.) އަސްއަލާގެ ހުއްދަ ނުވާނެކަމެވެ. އެއީ ސޮފްރާ ފިރިހެނަކު ބަސަކީ އަންހެނަކާ ކާވެނިކުރުމެވެ. އެއީ އަހުލު ކިތާބީ ފިރިހެނަކު މުސްލިމް އަންހެނަކާ ކާވެނިކުރުމާ ހުއްދަވާނަމަ ވީ ފަހަރެއްނެތެވެ!!

ވަރަށްގިނަ މިސާލުތަކުގެ ތެރެއިން މި ދުވިސާލުން ފެނިގެނުންގެ އިޚްތިލާފާއި އެއްބަސް އެކަމެއްގެ މަތީގައި ދުވިލިބުމުގެ ނަތީޖާގެ ނުބައި އަސަރު ބޮއްދުވެރިކަން ފާޅުވެއެވެ. އެއާ ޚިލާފަށް ސަލަފުން ދަންނަވައެވެ. ވީމާ، އެބަސްތަކުންގެ ޚިލާފުގެ ސަބަބުން އުއްމަތަކީ އެއްވަސް ނުބައި އަސަރެއް ނުވެއެވެ. އެހެންވީ، ފަހުގެ މީހުންނާ ޚިލާފަށް، އެބަސްތަކުން ވަނީ ދީނުގައި ބައިބައިވުން ނަހީކުރެވިފައިވާ ގޮތަކުގެ ބުޒާކަމުގައި ހިފެހެއްޓެވިއެވެ ސަލާމަތުވެގެންނެވެ. الله އަޅުގަނޑުން އެއްގަލުގަނޑު އެ އިސްލާމުގެ ތެދުމަގުގައި މަގުދަށުކުރައްވާށިއެވެ!

އަދި އެއުރެންގެ މިދަންނަވާނު ދެބަސްވުމުގެ ގަޔާވުން ހަމައެކަނި އެއުރެންގެ ފުދުގައި ހިފެހެއްޓިގެން ވިސްނައެވެ. އަދި އެއުރެން ފިޤުހުގައި ދަލީލުގެ އުއްމަތުގެ އެހެންމީހުންނާ ހަމައަށް އެކަމުގެ ގަޔާވުން ނުފޮރި ނަމައެވެ. އެހެން އެކަށީގަނަ، ކަންތައްތަކުގައި ކަނޑައެޅުން ފަސޭހަވިއެވެ. އެކަމަކު ހިތާމަކުރަނީ. އެކަމުގެ ގަޔާވުން އެއުރެން ފަހަރަކަށްވީގާ އެއުރެން ފިޤުހުގައި އެކި ކަންކަމުގެ ކަމެއްގައި ދިނަ ދަރަޖަތަކަށް މިސްރާކަންތަކެއް

ކާފަރުންނާ ހަމަހަމަވުމަށްވެސް ފޯރާފައެވެ. ފަހު، އެއުރެންގެ ދަރަޖަސްވުރުގެ ސަރަހައްދުން މިސްކިތްތަކުން الله ގެ ދީނަށް ބައިބަހަށް ވަނުމުން މަނާކުރުވިއެވެ.

أستاذ الفاضل محمد الغزالي ގެ (ظلام من الغرب) (ص200) މި ފޮތުގައި މި ބިބާރުމުން ނަގަލުކޮށްފައެވެ: އެމެރިކާގެ ޕްރިންސްޓަން ޔުނިވަރސިޓީގައި ބާއްވުން ކޮންފަރެންސްއެއްގައި ވާހަކަދައްކަވަމުން ސުވާލު ހިފުވާލިއެވެ. ވަރަށްގިނައިން މުސްތަޝްރިޤުންނާއި[36] އިސްލާމީ ބައެއް ދިރާސާވެރިން އަހަރެމެން އަރުމުކަނަށް މިހާރު ދުވަހުގައި އެދުރަށް ސުވާލުކުރިއެވެ. އެއާ ބުނީއެވެ:

މުސްލިމުން އެދީނަކަށް އެ ކޮއްފާ އިސްލާމްދީން ކަނޑައެޅުމަށްޓަކައި (އެ ދީން) ދުނިޔެއަށް ހުށަހަޅައިދޭނީ ކޮން ތަރުތީބަކުން ހެއްޔެވެ؟

ސުންނީންނަށް އެ މިސްރީހުކަމެއް، އިސްލާމްދީނުގެ ތަރުތީބުން ހެއްޔެވެ؟ ނޫންނަމަ، ޝީޢާއިންގެ[37] ތަރުއީންގާ އިމާމީންނަށް ނުވަތަ ޒައިދީންނަށް އެ މިސްރީ ތަރުތީބުން ހެއްޔެވެ؟

ދެންފަހު އެބައިމީހުންނާއި އެތީބަމީހުންނާއި އެ އެންމެންވެސް އެއުރެންގެ ގޮތުގައި އިސްލާމު އެކުރުގެންނެވެ.

ފަހަރެއްގައި އެއުރެންގެތަރުއީން ބައިވަރުމީހުން ކޮންމެވެސް މަޒުހަބަކަށްގައި ކަސްބާއެކިގެންވާ ޒަމާނީ މިސްރުމަކުން މިސްނާއިދު އަންއެބަހަކު މިސްކުލުގެގިނަ ހަނދުމަން ބޭނު މިސްކުލުކުންނެވެ.

---

(36) މުތަރުޖިމު ބުނަމެވެ: މުސްތަޝްރިޤުންނަކީ: ޣައިރުމުސްލިމުންނެވެ. އެއީ އިސްލާމް ދީން އުނގެނުމުގެ ބަހާނާގައި އެ ދީނުގެ ބައެއް ކަންކަމާމެދު މުސްލިމުންގެ ދުރުގައި ޝައްކު އުފެއްދުން މަސައްކަތްކުރާ ކާފަރުންނެވެ.

(37) މުތަރުޖިމު ބުނަމެވެ: ޝީޢާއިންނަކީ: ސުންނަތާއި ޖަމާޢަތުން ބޭރުވެފައިވާ ބިދުޢަވެރި ބަޔެކެވެ.

އަދި ހުކުރުން ބަނގުރަލަ، އިސްތިމްރާރީނަން ގޮވައިލާފިވުން، އެ ދީނަށް ގޮވައިލާފިވުން ދުރުކުރުވަނީ ބައިބަލާނުކާލެއްގެ ތެރެއަށެވެ. ސަބަބަކީ، އެއުރުކުރެގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކުވެސް ވަނީ ބައިބަލާނުކާލެއްގެ ތެރޭގައިކަމުވެ.”(38)

އަދި العلامة محمد سلطان المعصومي رحمه الله تعالى ގެ (هدية السلطان إلى مسلمي بلاد جابان) މި ފޮތުގެ މުޤައްދިމާގައިވެއެވެ:

“އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން އެންމެ އިރުމަތީގައިވާ ޖަޕާނުގެ ރަސްމީކަމުގެ މުސްލިމުންގެ ހަރަކާތުން އެބަޔަ: ޖަޕާނުގެ ބޮޑުކަނޑު ރަށްރަށަ އިސްލާމްދީން

(38) އަދި އަލްބާނީ މިހާރު ބުނަމުވެ: ހަމަކަށަވަރުން އެޒާތީ؛ އޭނާގެ އުމުރުގެ ފުރާނަގައި ޙިޔާތުގައިވާ ދީނަ މިއުސްތަޤްބަލުން އަލްބާނީ ބޮލިކުވެ. «السنة النبوية بين أهل الفقه وأهل الحديث» މިނަމުގައި އެންމެ ފަހުން ނެރުއްވުން އޭނާގެ ފޮތް ފަދަ ފޮތްތަކަށް އިންޒާރު، ހުރި އޭނާއަކީވެސް އެފަދަ «ބައިބަލާނުކާލެއްގެ ތެރޭގައިހުރުން» ދީނަށް ގޮވައިލާ މީހުންގެ ތެރެއިންވާ މީހެއްކަމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން އާދަކުރަންވެސް އޭނާގެ ފޮތުތަކުން އަލްބާނީވެސް އެކަން ފާހަގަކުރެވެ. އެއީ އޭނާގެ ބައެއް ވާހަކަތަކައި، ބައެއް ދީނީ މަސްއަލަތަކުގައި އަލްބާނީވެސް އޭނާއާ ކަންފަދައިވާ ބަރުޢަކަތްތަކުންނެވެ. އަދި އޭނާގެ ބައެއް ފޮތްތަކުގައިވާ ޙިއްޞަތަކުންނެވެ. އެ ޙިއްޞަތަކީ ބަރުޢަކަތް މިފަދަ ބައިބަލާނުކަމަކީ އިސްލާމަށްޓަކައެވެ. އަދި އޭނާ ސުންނަތުގެ މަގުން އެއްކިބާވެފައިވާ ކަމެއް އަދި ބަދުޢަތަކާ ބެހޭ ސަލަފުންނަށް ތަބާވެ ކުރައްވާ މުރާޖަޢާތަކުން ނުކުމެވެޖެއެވެ. ފަހު، އެކަމުގައި އޭނާ ބަދުޢަތުގެ އިތުރުމައި އެ އިތުރުގެ ގޮވައިދޭކަށް ދުރުކުރެއްވީއެވެ. އަދި އެ އިތުރު ދަންނަވަން އެންގެވުމަކީ، އެކަމުގައި ފުރިހަމަކޮށް މީހުންގެ ގޮތްކަށްވެސް ނުވެދާނެއެވެ. ....

އަދި ހަމަކަށަވަރުން މާތްކަލާއި އިތުރުވުރިހުގެ ޢަޤީދާގެ ތެރެއިން ވަކިކުރެވިދާ އިތުރުވުރިހާ އޭނާއަށް ދަށްދީ ދީނާއި ބިދުޢައަށް. الله އެ އިތުރުވުރިހުންނަ ކުރުމުގެ ދީނާއި ބިދުޢަތުގެ! އަދި އޭނާ ތެދުވެގެން ކަސްތޫރިފެންފޮތަކާއި، އެޒާތުވެރިކަމާގެ ތެރޭގައިވާކަން ތިރާވިނުކަން ބަލާނުކުރުމާއި ދީނީ އަދި އެ ދަށްދީ ތެރޭގެ ތެރެއިން އަލްބާނީ އޭގެ މަސްއަލަ ހުއްޖަތް އެންމެ ދަނީ ދައްކާ : (المجاهد) އާ ކިޔުން އަލްހަނީ މަޖައްލާގެ (٩-١١ ވަނަ ޞަފްޙާ) ގައިވާ އަލްބާނީގެ ދައްކަވާފައި الدكتور ربيع بن هادي المدخلي ގެ ދައްކާ. އަދި މާތް ޝައިޚް صالح بن عبد العزيز بن محمد آل الشيخ ގެ «المعيار لعلم الغزالي» އާ ކިޔުން ދިރާސާކޮށް.

އަޅުގަނޑަށް ސުވާލެއް އަހައެވެ. އެ ސުވާލުގައިވަނީ:

އިސްލާމްދީނުގެ ބަޔަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އަދި އެއަށްފަހު މަޒްހަބުގެ މާނައަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އަދި އިސްލާމްދީނުން ޝަރުޢުކުރެވިގެން މިހާރު ހަތަރު މަޒްހަބުންކުރި މަޒްހަބަކަށް އުޅުން ޖާއިޒުވާނެތޯއެވެ؟ އެބަހީ: މާލިކީއެއް ކަމުގައި ނުވަތަ ޙަނަފީއެއްކަމުގައި ނުވަތަ ޝާފިޢީއެއްކަމުގައި ނުވަތަ އެހެން މަޒްހަބެއްގެ މީހަކުކަމުގައި ވާންޖެހޭނޭތޯއެވެ؟ ނުވަތަ އެކަން ޖާއިޒު ނުވާނޭތޯއެވެ؟

ސަބަބަކީ، މިޔަނގައި ފަރަންސޭޒު އިސްތިޢުމާރުގެ، ފަރަން ނުބައި ދަރުވެރިކަމެއް ހިނގައިގެންދެއެވެ. އެހެން އެކަކު ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން ވިސްނުން އަލުވެގެން ދިޔަ ތަރިކަޔާގެ ބައްޓަން އިސްލާމްދީނަށް ފަހުގެ އިމާންކަމުގެ ޝަރުޢުން ޝަރީޢަތުގެ މަރުޙަލާ ގޮސްފައިނުވާ، ޖަމާޢަތުގައިވާ މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތުގެ ބަޔަކާ އެކަމާމެދު ހުކުމްކޮށްފައެވެ. ހޭނުގެ އިންޒާރު ދަނިކޮށް ފަތުވާ ދެއްވުމުގައި: އަޅުގަނޑު އިމާމް ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ޝާގިރުނީ إمام أبو حنيفة ގެ مذهب އެވެ. ސަބަބަކީ އެއީ އެންމެ ތަރުތީބެވެ.

އަދި އިންޒާރު ސާރާ (ޖާލާ) ދަރުސްފުޅުގެ މިނަޔަރު ބުނެއެވެ: ޝާފިޢީ އެއްކަމުގައިވުން ޖާއިޒުވާނެއެވެ! ހަމަ، އެމީހުންގެ މިލާފައި ޖެހިގެންނެތް އަޅައިލުން ފަރަންސޭޒުން ބަޔައިބޮލެއެވެ. އަދި އެމީހުން އެ ގޮސްތޮކެރިއަށް ކުރުމަށް ޖެހިލުންވެއެވެ. އަދި މަޒްހަބުތަކުގެ މައްސަލައަކީ އެބައިމީހުން އިސްލާމްދީނުގެ މަގުގައިވާ ހުރަހެއްކަމުގައި ވެގެންދިޔައެވެ.»

-3 އެހެންބަޔަކު ހިތްޕާވާގައި ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގައި، އެ ސުންނަތާ ހިލާފުވެގެންވާ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ނުހިފުމަށް ތިބޭގޮތް

އެއްޗެއްގެ މާނައަކީ، އެބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ހިފުން އެއްކޮޅަށް ދޫކޮށްލުންކަމެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދުތަކުންނާއި ތަޢުލީމުތަކުން ފައިދާހިފުމަކުންވެސް ދޫކޮށްލުމެވެ.

ފަހެ، އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: މިއަދު ހިކުމަތްތެރި ވާހަކަ ބަހައްޓަވައިދެއްވި އެންމެ ދުރުވެގެންނެވެ. އަދި އެއީ ޤާބިލުކަން ފުޅުވެގެންވާ ޤާބިލުކަމެވެ. އިސްވެދިޔަ ބަސްފުޅުތަކުން އެކަން ދިޔައީ ހާމަކަން ދެއްކުމަށް ގަޑިއެއްގައި އަދަދު ފަރާތްތަކުން ހާމަވެއެވެ. ފަހެ، އެ ހުރިހާ ބަސްފުޅުތަކުން ދަލީލުތަކުން ދުރުވެވަޑައިގަންނަވާ ނުވެއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެން އެކަމަކަށް މިސާލަކަށް ތަހުތަޢަލުމުގެ ކަމެއް ހަމައެކަނި ދީނުގެ ގޮތުގައި މަދުހަބުތަކުގައި ހިފުން ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ އިލްމުވެރިންނާއި އެމީހުން ނަމާދުކުރުމުގެ ކޮންމެ ކަމެއް ވެސް ބަޔާންކުރެއްވުމަށް ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކާއި މަދުހަބުތަކުން ދުރުކޮށްލުމަށް ތަޢުލީމުދެއްވާ ގޮތުގައި ދުނިޔެއާއި ދުރުވެގެންނެވެ. މިބައިމީހުން ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކާއި ކަމުގައިވާ ޒަމާނުގައި އެއްބަސްވެ ކަންތަކުން ހަމަޖެހިލެއްވި ކަންތައް ކުރުމުގެ ވެރިޔާގެ ޢަމަލުތަކުގެ ބަހަނެއްނަމެވެ. ކަމަކީ ޚިޔާރު ހޮވާއިރު މަދުހަބުތަކުގެ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކެއް ހަދައިދީ ނުހުރެ ހަމައެކަނި ޤާނޫނާއި މަދުހަބުތަކުގެ ގޮތްތަކުގައި ފާޑުކިޔައި ދެއްކުމުގެ ކަމެއްނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި "އެބައިމީހުންގެ އިޖުތިހާދު ޢަމަލުކުރާށެވެ." އެބުނާ އުސޫލުގެ މައިގަނޑެވެ. އަދި ޢަމަލުކުރުމަށް ފަހުވެސް ދުވަހެއް، ފައިދާނުވާގޮތް ހަދައިގެން، އެއްޗެއް އެދިވާ މަޖިލީހެއްގެ ބޮޑުވެރިޔާއެވެ. سليمان التيمي رحمه الله تعالى ގެ ބަސްފުޅުގެ ތަރުޖަމާއެވެ:

"ކޮންމެ މަޢުލޫމާތެއްގެ ޢަމަލުގައި (އެބަހީ ކޮންމެ މަޢުލޫމާތެއް ދީނުގެ ފުރިހަމަކަމުގައި) ތިބާ ހިފައިފިނަމަ، ހުރިހާ ނުބައިކަމެއް ތިބާގެ ނަފްސުގައި

ޖަމާވެދާނުއްޖެވެ.“

އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ ابن عبد البر (2/91 92–) އެވެ. އަދި އެ ބަސްފުޅާ ވިދިގެން ވިދާޅުވިއެވެ:

”މިއީ އިޖްމާޢުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މިކަމުގައި ޚިލާފުވާ ކަމަކަށް އަޅުގަނޑަކަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ.“

ވީމާ، އަޅުގަނޑުވެސް އިންކާރު މިކުރަނީ މިކަމަށެވެ. އެއީ، ތިބާއަށް އެނގިގެންދިޔަ ފަދައިން އިޖުމާޢުވެރިން އިޖްމާޢުވެވޭއިރުގައިވާ ގޮތުގެ މަތީންނެވެ.

އެހެންނަމަވެސް، އުޞޫލީންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް ރުޖޫޢަވުމާއި، އެ ބަސްފުޅުތަކުން ފައިދާހާސިލުކުރުމާއި، ދޮމާއި ސުންނަތުގައި އެކަމުގެ މައްޗަށް ނަށް ބުއްދިނާ ކަންކަމުގެ ތަރުއިން ނުވަތަ އެއިން ޚުލާފުވެދުމަން ބާރުނާކަންކަމުގެ ތަރުއިން އުޞޫލުން އިޖުތިހާދުކުރެއްވުމަށް ކަމެއްގައި ހަރުދަނާ މަސައްކަތެއް ކުރައްވާނަމަ، އުޞޫލުގެ ބަސްފުޅުތަކުގެ އަލިކަމުގައިކަން ތިބީގޮތް، އަޅުގަނޑުވެސް އިންކާރުކުރާ ކަންކަމެއްނޫނެވެ. އާދަޔާހިލާފަށް، އަޅުގަނޑުވެސް އެކަމަށް އަމުރުކުރަމެވެ. އަދި އެކަމުގެ މައްޗަށް ބާރުއަޅަމެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަންތައްތަކުން ޤަވާއި ސުންނަތުން ހިދާޔަތް ތިބީގޮތުގެ މަގު ހިދާޔަތްކުރެއްވި ފިޤްހީ ފުޤަހާއުންނަށް ތަހުޤީޤުކުރެއްވުމަށް އެއްވެސްކުރެއްވި ކަމެކެވެ.

العلامة ابن عبد البر رحمه الله تعالى (2/172) ވިދާޅުވިއެވެ:

”ފަހެ، އަހަރުމެންގެ އަޚާއެވެ! ތިބާގެ މައްސަލައަށް ވަނީ އުޞޫލުތަކެއް

ހިތްދަރަސްކުރުމެވެ. އަދި އެ އުޅުއްވުމަކަށް އިސްތިޤާމަތްތެރިކަން ދިނުމެވެ. އަދި ދަންނާނެވެ! ޤުރުއާނުގައި ނަމާދުވިހިނގާ ރުކޫޢުތަކާއި ސުންނަތުގައި ދަސްކުރުމަށް އަޅުގަނޑުމެންނަކަށް ދިރިއުޅޭ އަދި ފިޤުހުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކަށް ނަޒަރުހިނގައި، އެއީ އޭނާ ޢިލްމީ ގޮތުން ކުރިއަށް ދިޔުމަށް ކަމުދާނެ ކަމަށް ގޮތްތައް ހުރިގޮތުގެ ޙަޤީޤަތް ރަނގަޅަށް ދެނެގަނެ ދަތިކަމެއްނެތި ޢިލްމުގެ ރިވެތިކަމާއެކު ދިރާސާކުރުމަށް، އަދި އެއްވެސް ބަޔަކު ބައްޓަން ކުރެވިފައިވާ ގޮތަކަށް ނޫނީ ރައްޔިތުން ޢާންމުކޮށް ސުންނަތުގެ ބޭނުމަކަށް ތަޤުލީދުކުރުމަކީ ޢިލްމީ ނުވާނެ ޙަޤީޤަތެއް ކަމުގައި ދެނެގަތުމަށް، އަދި ޙަދީޘްތަކުގެ މާނަތައް ބަލައި ފިޤުހީ ގޮތުން ބަޔާންކުރުމަށް، އަދި އެހެން ފަރާތްތަކުގެ ޚިޔާލުތަކާއި ވިސްނުމާއި ގޮތްތަކާއި ބަލައި ޢިލްމުވެރިންނާ ދިމާކުރުމަށް ވާޖިބުވެއެވެ، އަދި ޢިލްމުވެރިން އެކަމަށް ފަހަރުގައި ކަމަކަށް ކުރިމަތިލާއިރު ޢިލްމީ ގޮތުގައި އެ ހުރިހާ ގޮތެއް ބެލުމާއި ސަލާމަތްކަމާއެކު ބަލައި ދެވޭ ބަސްތަކުގައި ނިންމުމަށް ފަސްޖެހޭނެ ޢިލްމުވެރިން ތަޤުލީދުކުރުމަކީ ގޯސްކަމެކެވެ، އަދި ޢިލްމުވެރިންގެ ގިނަ ބަސްފުޅުތަކަކީ ޙަޤީޤަތް ފިޤުހީ ގޮތުން ބަޔާންކުރި ދަލީލު ހޯދުމުގެ ޢިލްމުވެރިން ހޯދަން ޖެހޭ ވާހަކައެވެ، އަދި ކަންތައްތައް އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ ދަލީލުތަކުގެ މަތިން ބަޔާންކުރުމަކީ ޢާންމު ޢިލްމުވެރިން ހޯދާ ފަހަރަކަށް ބަލައިގަތުމަކީ ވާޖިބެކެވެ، ފަހު ހާލަތު ސަރަޙައްދުތަކުގެ ރައްޔިތުން ބަލައި ފިޤުހީ ގޮތްތަކަށް ރިޢާޔަތްކޮށް ދިރިއުޅުމެވެ. އަދި އެހެން ފަރާތްތަކާއި ބަޔާންކުރުމަށް ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި ހާލަތުގެ ތަފާސީލު ހުރިހާ ފަރާތްތަކަށް ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި ހާލަތު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތުގައި، الله އަޅުގަނޑުމެން ކުރުމުގައި ޢަމަލުކުރާނެ ގޮތް ބަޔާންފުޅުކުރައްވާ ފަދައިން ވާޖިބުވެއެވެ.

އަދި ހުދަހިބުތުމުން އުމުރާއްގެ ނަމާދުސް އެއްކިބާކޮށްލި މީހާ، އަދި އަހަރުމެން މިދުނިޔެ ކަންތައްތައް ދޫކޮށްލީމާ، އަދި އުމުރާއްގެ ރަހުމުން ސުންނަތްތައް ފުރަތަމަކުވައިދީމާ، އަދި އެކަލާގެ ނަޖިހަރުދުއްޗޭ ހިސާބަށް އެ ސުންނަތްތައް ހަމައްދުކުރުމަން މަސައްކަތްކޮށްކުރީމާ، ފަހެ އެކަލާގެ އަމިއްލަފައިން މަގުފުރެދިފައިވާ، އެހެންމީހުން މަގުފުރައްދި މީހުނެވެ. އަދި އެ ހުރިހާ ކަމެއް ނޭނގޭމީހާ އިލްމަކާ ނުލައި ފަތުވާދިނުމުގެ ތެރެއިން ވަދެގަންނާނަމަ، ފަހެ އެކަލާގެ ކަންކަން މާވަރުގަދަވެއްޖެއެވެ. އަދި މަގުފުރެދުން މާބޮޑުވޭ.»

ފަހެ، ހައްޤަކީ މިއައީ. އާދައި އެއްވެސް ވަންހަނާކަމެއް ނެތެވެ. ވީމާ، ސިފަތަކުން އެއްކިބާކުރަނިވި ގޮތަކުން ދުރުވުމުގައި އަހުރެން ދުރާލައްވާށެވެ!

4- ދެންފަހެ ބައެއް މުޤައްލިދުން ގޮތުގައި ފުށުއަރައިވާ ވަހުމެއް ވެއެވެ. އެކަމުގެ ސަބަބުން އެބައިމީހުން ސުންނަތަށް ތަބާވުމަށް ހުރަސްއަޅައެވެ. މަޛްހަބުތައް އެހާ ފުރިހަމަކަން އެބައިމީހުން އެނގި ބައިވަރުގޮތްވާ ހިފުމުގައެވެ. އެއީ ސުންނަތަކީ ތަޤުލީދުގެ ވެރިޔާ ކުޑަވެގެންނެވެ ތާބިޢުވުމާ ކަމެއްކަމުގައި އެބައިމީހުން ހިފަހައްޓައެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ގޮތެއްގައި ކޮންމެ ހާލަތެއްގައި މާނައަކީ: އިމާމުގެ ނަމާދަށް ފުރިހަމައިއެއް ހުއްޓުވުމަށް ކުރެވެއެވެ. އަދި މިސާލުގެ ފުރިހަމަކަން ހުއްޓުވުމަށް ބޭނުން ކުރިއަށްދާ، އެބައިމީހުންގެ އިމާމުންގެ ތެރެއިން އިމާމުގެ ނަމާދަށް ހުއްޓުވުމަށް ކުރެވޭނީ ފަހެ ކޮންފަދައަކުންހެއްޔެވެ؟!

ޖަވާބަކީ: މިއީ މާނައަކީ ބާޠިލް މާނައެކެވެ. އަދި މިއީ ގޮތަކީ ދުނިޔޭގެ ސަބަބަކީ، ސުންނަތުގައި ދީނުގެ ބަރުވަޅުގެ އެއްކިބާވެގެންދެއެވެ. އެހެންކަމުންނަމަ، ބައްލަވާ ފުށުއަރާކަ އެ މާނައިގައި ބޭނުން ފަހެ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ رسول

الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވީ:

“ޙާކިމު އިޖްތިހާދުކުރުމަށްފަހު ޙުކުމްކުރުމުގައި ރަނގަޅަށް ޙުކުމް ކޮށްފިނަމަ، އޭނާއަށް ދެ ދަރުމަވެއެވެ. އަދި އޭނާ އިޖްތިހާދުކުރުމަށްފަހު ޙުކުމްކުރުމުގައި ނުބައިކޮށް ޙުކުމްކޮށްފިނަމަ، ފަހެ އޭނާއަށް އެއް ދަރުމަވެއެވެ.”

ފަހެ މި ޙަދީޘް، އެ މާނަ ދައްކުވައިދެއެވެ. އަދި (މުފްތީ މީހަކު ނުބައިކޮށް ފުށުއެރިޔަސްވެ.) ފަތުވާދިނުމުން ސަވާބުލިބުމުގައި އޭގެ މާނައަކީ (މުފްތީ މީހަކަށް އެންމެ ދަރުމަވައިގެން ޙަޤީޤަތުގައިވެސް.) ފަހެ އޭނާ ބުނީ ނުބައިކޮށް ފުށުއަރާފައިވާ ޙާލަތުގައި އޭނާ ދަރުމަވެރިވެއްޖެނަމަވެސް، އޭނާގެ ކުށް ފުށްއެރުމުގެ ތެރޭގައި އޭނާއަށް ފާފަ ކުރެވޭ ގޮތެއް ނެތެވެ؟ ސަބަބަކީ ނުބައިކޮށް ގޮސްފައިވާ މީހާގެ ގޮތުގައި، މިއީ ޤާނޫނީ ގޮތެއް ވަނީއެވެ. މި ވަރުގެ ކަންތައް ޙުކުމް ހަދަން އެކަމުގެ ޢިލްމުވެރިޔާ ފަދައިން ނުހުންނަމަ، އޭނާ ވާނީ މުސްލިމުންނަށް ގޯސްވެފައިވާ ކަމެކެވެ. މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ޢާލިމުގެ ގޮތުގައި ކަމެއްކުރަންޖެހެއެވެ. އަދި އެއްމެ މުސްލިމުންގެ ބޮޑު އިމާމުންނަށެވެ. ޞަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީންނާއި، އެބައިމީހުންނަށް ތަބާވެގެން އިޤާމަތްކުރާ އިމާމުންނާއި، އެހެންމީހުން ބައިވަރުވެރިކަމެވެ. ފަހެ، ހަމައެހެންނަމަވެސް އެއްބަސްވެގެން ތަކުރާރުކޮށް ހުށަހެޅުނު މި ގޮތް ބައިވަރު އެއްބަސްވަރު ނެތްގޮތް ކުރެއްވިއިރު ކުރެއްވި ޚިލާފެވެ. އަދި އެއްބަސްވަރު އަނެއްބަސްވަރާއި ޚިލާފުވާ ކަމެއްކުރެއްވި ކަމެވެ. އެހެނީ އެއްބަސްވުން އެއްބަސްވާފައި ތަބާވުމަށް އެބައިމީހުން ބައްދަލުވެއެވެ؟ އަދި ކުރެއްވި ކަމަކީ ޙަޤީޤަތުގައި މިހާރު ފާހަގަ ކުރެއްވުމުގެ ސަބަބުން ކުރެއްވި أبو بكر رضي الله عنه ނަބަވީ ވަޞިއްޔަތް ރަސޫލު رسول الله ﷺ ދެއްވިގޮތަށް ޝަރުޢީ ގޮތުން ގެނެސްދިނެވެ. ފަހެ، އިމާމުންގެ ތެރެއިން ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ:

"ކަލޭގެފާނު (ހުވަފެނުގައި) އެއްބައި ރަނގަޅަށް ތަޖުވީދު ކުރައްވައިދީފުއެވެ.
އަދި އެއްބައި ނުބައިކޮށް ތަޖުވީދު ކުރައްވައިދީފުއެވެ."» ފަހެ، މި ބަސްފުޅުން
أبو بكر رضي الله عنه އަށް رسول الله ﷺ ތަޖުވީދުކުރެއްވިކަން ވާނެތޯއެވެ؟

މިދެންނެވި ވަރުގަދަ މިހެންނަމަ އެކަމުގެ ސަލަފުންކުރާ ޚިލާފުއްތަކަ
އަސަރުތަކުގެތެރޭގައި: އެއުރެންގެ މަދުރަސާ ހަމަޖެހިގެންވާ ސުންނަތަށް
ތަބާވުމަށް އެ ވަރުގަދައެއް އެއުރެންނަށް ހުރަސްއަޅައެވެ. ސަލަފަށް، އެއުރެންގެ
ގޮތުގައި ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގެ މާނައަކީ: އިލްމާއަށް ފުރިހަމަވުމެވެ. އަދި
ސުންނަތާ ހިލާފުވިޔަސް އެއުރެން އެ އިލްމުކަމަށް ތަބާވުމުގެ މާނައަކީ:
އެބަހަކަށް އިޒްތިހާދުކުރުމެވެ. އަދި އެބަހާއްޖެ މަތިވެރިކުރުމެވެ! ފަހެ،
އެބަހަކަށް ތަޤްލީދުކުރުމުގެ މަތީގައި އެއުރެން ދެމިތިބުނީ އެހެންވެގެންނެވެ.
އެ ވަރުތަކުގެންވާ ފުރިހަމަކަން ލިބިގަތެވެ.

ހަމަހަމަކުރުން އެއުރެން އެކަށީ ހަނދާންކުރެވިފައެވެ. އެއުރެން
ހަނދާން ނައްތާލިއަކާ އަޅުގަނޑު ނުބަހާނަމެވެ. އެހެން، މިދެންނެވި
ވަރުގެ ސަލަފުން އެއުރެން އެކަށީ އެއުރެން އެ އެއްކަލަކު ލިބެންދެވި
އެއްކަލަކުވެސް ނުބައި އެއްކަލަކު ތެރެއަށް ވައްޒަފާއެވެ. ފަހެ، ހަމަހަމަކުރުން
ބޭނުމިހެން އެއުރެންނަށް ބޭނުފުޅަކަ: ތަބާވުން ދަރިފުޅުކަށްދުއި ތަބާވާފަރާތަށް
އިޒްތިހާދުކުރުން ކަމުގައި ވާނަމަ؛ އަދި އެފަރާތް ހިލާފުވުން ދަރިފުޅުކަށްދުއި
އެފަރާތަށް ހަޖޫޖެހުންކަމުގައި ވާނަމަ؛ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ
ނަފްސުތަކަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތާ ހިލާފުވުން ހުއްދަކުރި
ކީއްވެހެއްޔަކުންތޯއެވެ؟ އެ ސުންނަތަށް ތަބާވުން މިއަށް ދުއްވާފައި ސުންނަތާ
ހިލާފުވުމުގައި މަޖުހަބުގެ އިލްމަން ތަބާވުމެވެ. އެބަހަކަށް އެއީ މަޖުބޫރު
ބަހަކަށް ނުވާހިނދުގައެވެ. އަދި އާނައަށް ހަޖޫޖެހުމަށް ކުރިމަތިކުރުމެވެ

ނުލުވާރިނދުގައެވެ. ދެނަ، ޖިހަބައިމީހުންގެ ގޮތުގައި އިމާމާ ޒިކުރުވުމަކީ
އާދައަކީ ހަޖުޖުހުމުއްކަމުގައި ވާނަމަ: އުޅުކަލުކަ ރަސޫލާ ﷺ އާ ޒިކުރުވުމަކީ
އުކަލުގެ ޤާނޫނު ފުޑުކިއްޔަނުކަމުގައިވުން މާ ފުރުކަނބޮޑެވެ. އަދި އާގެޖެހޭގައި
އާއި ސިޔާ ކޮފުލެވެ. އުކަމުން الله އަޅަމުން ރަޙްމަތްކުރައްވައިފިއެވެ.
އަދި ބުނާމިހަކު އުގޭރަ އަޅުންނަނަ ބުނުއްޖަވާ: އުއަނު ޖަވާބު ދޫކަނު
އުޅުރުންނަކަނު ނުކުރާނުއެވެ. اللهم! އުނުމު ކަފިމައުމު ފިރާވައެވެ. އުޅުރުންގެ
ބައުއިމިހުން އުބަސް ބުނާ އަޅާ އަހުރުމުން ވަރަނު ގިނައިން އަހަމެވެ.
އާއި އުޅުރުންގެ މި ބައެވެ: ހަމަކަނަވަރުން، އަހުރުމުން ސުލްޙަނާ ދޫކަނުފި
އަހުރުމުންގެ ފުރާހޭން މަދުހަބުގެ އިމާމަނު އިހުބާރުކަރުވާހީއެވެ. އަދި
އަހުރުމުންނަނުވަރު ބޭގަނު އުޅުކަލުކަނު ސުލްޙަނާ އުނިގެނުވާހީއެވެ.

އަދި މިބައްގެ މައްސަލަ އަޅުގަނޑު ދޫނު ޖަވާބު ވަނީ އުލިގެހޭގޮނުނެވެ.
މި ދުޅައްދިމާގައި އު ޒުރާ ގޮހައްގެ މައްސަލަ ވާހަކަދައްކުން ދިގުވެގެންދިޔައެވެ.
އުހުނަކުމުން، އަޅުގަނޑު އާގެހުރައިން އުނުމު ގޮހައްގެ މައްސަލަ ކުރުކުރަމެވެ.
އަދި އާއި الله އިދުނަފުޅާފައިގެން ފައިސާލުކުރަނިވެ ޖަވާބުކުވެ. ދެން،
އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ:

ޖިހަބައިމީހުންނަށްވުރެ ބޮޑަނު ސުލްޙަނާ އުނިގެނުވަނީ ހަމައުކަނި
ޖިހަބައިމީހުންގެ މަދުހަބުގެ އިމާމަކަނު ނުކުވެ. އަދިކޮއްމަ ސުލްޙަނާ
ދުނުވަޖެއިގެނުނަވާ އުމަކު ސަމާކަ އިމާމުނުވެއެވެ. އުޅުކަލުމުންނަނުވަސް
ޖިހަބައިމީހުންނަށްވުރެ ބޮޑަނު ސުލްޙަނާ އުނި ވަޖެއިގެނުދިއައެވެ. ވީމާ،
ބަޔައްހާ ސުލްޙަނާއަށް ޖިހަބައިމީހުންގެ މަދުހަބާ ޒިކުރުވުގެން އަމުވުއްޖެނަމަ،
އަދި އުދުނުނުވުން އިމާމުންގެ މަޢުއިން އިމާމަކު އު ސުލްޙަނާގައި
ހިފަހައްޓާ ދުއިވާނަމަ، ދެން މިޔާރުމަގައި އު ސުލްޙަނާގައި ހިދުމަކީ

ޢަރަބިމީހުންގެ ގޮތުގައި ކޮންމެހެން ލާޒިމުކަމަށް ވާނެއެވެ. ސަބަބަކީ، ޢަރަބިމީހުންގެ އެދުރުންނާއި ބަސް މިތަނުގައި ނުހިނގާނެއެވެ. އަދި، ޢަރަބިމީހުންނާ ޒިޔާދަވާބަދަލު އިދިކޮޅަށްކުރުވާގޮތުން ޢަރަބިމީހުންނަށް ބުނާނެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން މި ސުންނަތުގައި ޔަމަންގެން ހިފި އެ ސުންނަތުގައި ހިފެހެއްޓި އިލްމާއި ޢަމަލުކުރާފަރާތްތަކުން ޢިބާދަތްކުރުމުގައި ބާރުއަޅުއްވާފައެވެ. ދެން، އެ ސުންނަތާ ހިލާފުވާ އިލްމުވަންތަ ބަހާއި {ސުންނަތަށް ތަބާވުން} ބާރަށްޓަކައި ތަބާވުން ލާޒިމުވާކަން ބުނެވެ. ﷲ ތަޢާލާ އިޙްސާންތެރިވެވޮޑިގެންވާ އެކަލާނގެ ވަންހަނާ ނުވާނެ ޚިދުމަތް މިކަން ބާރުވެރިކޮށްދެއެވެ.

ކޮންމެ ރަކުޢަތަކުން ކިޔުން ވާޖިބުވެއެވެ:

ހަމަކަށަވަރުން ރަކުޢަތެއްގެ މި ފާތިޙާ، އިސްރާއީލުގެ ފުޅު ﷺ ގެ ނަބީބާރުގެމުން އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ އަމުރުން ޙާޞިލުވެފައިވާ ސުންނަތުގައި ޖަމާޢަތުގައި ޚުތުބާތުގައި: އެއަށް ޖަމާޢަތުން ދުއާކުރުމަށް އެއްވުމަށް މިހަކަން ޙުކުމް ނުވެއެވެ. ސަބަބަކީ، ޖިސްމުވެރިން އެއްޗެއް ދުއާކުރަން އިސްތިޢާދު އެއްވުމަށް އެއްޗެއް މިޢުރާގައި ހިމެނިފައެއް ނުވާނެއެވެ. އެވަރަކަމުން އެބާރަށްވުން ދުޢާވެގެންވެއެވެ. އަދި އެބާރަށްވުނުގެ ފުރިހަމަ ބާރުއެޅުން އެ މަސްއަލަޔަކާއެއްގޮތަށް ޝަރުޢީނާ އެއްވުމަށް މަސްއަލައެއް މިޢުރާގައި ހިމެނިފައެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އެ މަސްއަލަޔާއެއްގޮތަށް ޝަރުޢީނާ ބާރަށްވުނަމަ، ދެން އެބާރަށްވުމަށް އެވަނީ ފުރިހަމަ ދެމެހެއްޓުމަށެވެ. އަދި އެންމެ ޙުކުމަކާއި ދޫކުރުމަށް ވެވޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ، އެބާރަށްވާ ހަމަޖެހެން އެއްގޮތަކަށްވެސް އެކަމާބާރު ނަފްސު ދެއްކިދިނުމަށް ވެއްޖެއެވެ. ނަމަވެސް އެކަމާބާރު ނަފްސު ދިރިކަމުގައި ސާބިތުވެސް އެ ނަފްސު ފުރިހަމަކަމުގައިވެސް އެބާރަށްވުމުގެ ޙަޤީޤަތުގައި ބެއްޖެހެތަކަށް ނުވާގޮތަށް މަގުތަކުން ކަމުގައިވާނެއެވެ. ނަމަވެސް

ހިތުރުވެރިންގެ އަރިހުގައި އެނގިގެންވާ އާދަންވެސް ޙުދުރުވަކާށް ވާނެއެވެ.

ނަމަވެސް އެބޭބޭކަލުންނަށްފަހު، އެމީހުންގެ ގޮތުގައި ނަބަވީ ސުންނަތާ ޚިލާފުވާގޮތާ މިހާ ދަންނަނީއެވެ! ފަހު، އެބޭބޭކަލުން ތަޤުލީދުކުރުމުގައި އާދައަކުން އެއްވެސް ދުރުކުރެއްވީ. އެއާރެވުނު، އާދައަކުން ވާޖިބުވެގެންނުވާނީ، މަދު ބުނުވެގެންވާ ނަބަވީ ސުންނަތާވާވެ. ފަހު މި ދުރުކުރާތީ މަތީ ބަހުރަ މިއައެވެ. ހިސާބުތަކުން ތަ މާތް الله ވަޙީކުރައްވަނީ:

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ)) [الأنفال:24]

މާނައީ: "އޭ އީމާންވި މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދިރުންދޭ ކަމަކަށް ރަސޫލާ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގޮވައިލައްވާހިނދު، الله އަށާއި ރަސޫލާއަށް ތިޔަބައިމީހުން އިޖާބަދޭށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ދަނެގަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން الله އިންސާނާއާއި އޭނާގެ ހިތާ އެދުންތަކާ ދުރުދީ ހުރަސްއަޅުއްވައެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން (ޤިޔާމަތް ދުވަހުން) އެއްކުރައްވާނީ އެ އިލާހުގެ ޙަޟްރަތަށެވެ."

މާތް الله ވަޙީކުރައްވަނީ ޙައްޤު ބަސްފުޅެވެ. އަދި ތެދުމަގަށް މަގުދައްކަވަނީ އެ އިލާހެވެ. އަދި އެ އިލާހީ ހެޔޮ އެހީތެރިވުންދެއްވާނީވެސް އެ އިލާހެވެ. އަދި ހެޔޮ ނަސޭހަތްދެއްވާގެ އިލާހެވެ. وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم والحمد لله رب العالمين.

محمد ناصر الدين الألباني

دمشق 20 / 5 / 1381هـ

صفة صلاة النبي

من التكبير إلى التسليم -كأنك تراها-

ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް

ތަކްބީރުން ފެށިގެން ސަލާމް ދިނުމާ ހަމައަށް

ތިބާއަށް އެނަމާދު ފެންނަ ފަދައިން

ކަޢުބާއަށް ކުރިމަތިލުން

رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ހުންނަވާހިނދު، ފަރުޟު ނަމާދާއި ސުންނަތް ނަމާދުގައި ކަޢުބާއަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ.[1] އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުރި މީހާއަށް) ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

”މީހާ ނަމާދަށް ތެދުވެއްޖެނަމަ، ފުރިހަމަކޮށް ވުޟޫކުރާށެވެ! ދެން އެއަށްފަހު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާށެވެ! ދެން ތަކްބީރުކިޔާށެވެ!“[2] އަދި

---

(1) މިއީ ތަވާތުރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ އަމަލުން އެކަން ތަވާތުރުގެ މަގުން އައިސްފައިވާތީއެވެ. އަދި އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ބަޔާންތައް އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރޭގައި ابن عمر ގެ حديث އާއި އެހެން ބަޔާންތައްވެސްވެއެވެ. ތިރިއަށްވަނީ އެ ބަޔާންތަކެއް ދިރާސާކޮށް އަންނާނެ ފަދައިންނެވެ.-

(2) މިއީ (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުރި މީހާގެ ބަޔާން) ގެ ނަމުން މަޝްހޫރުވެފައިވާ ބަޔާނުގެ ތަންކޮޅެކެވެ. އަދި އެއީ أبو هريرة ގެ އަމަލުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެކެވެ. -އަދި އެބަޔާން الإرواء (٢٨٩) ގައި ތަޚްރީޖު ކުރެވިގެންވެއެވެ:

ހަމަކަނަވަރުން ނަމާދުކުރުމަށް މީހަކު އައިސް މިސްކިތަށް ވަނެވެ. އެވަގުތު رسول الله ﷺ މިސްކިތުގެ އެއްފަރާތެއްގައި އިށީންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެމީހާ އައިސް އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްދެންނެވިއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ: ”[وعليك السلام] މީހާ އެނބުރި ދާށެވެ! އަދި މީހާ ނަމާދުކުރާށެވެ! ފަހެ މީހާ ނަމާދުކުރި ކަމުގައި ނުވެއެވެ.“ ފަހެ، އޭނާ އެނބުރިގޮސް ނަމާދުކުރިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްދެންނެވިއެވެ.

އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «وعليك [السلام] އެނބުރި ދާށެވެ! އަދި ނަމާދުކުރާށެވެ! ފަހެ މީހާ ނަމާދުކުރިކަމުގައި ނުވެއެވެ.» ފަހެ، ތިންވަނަފަހަރު އޭނާ ދެންނެވިއެވެ: އަޅުގަނޑަށް އުނގަންނަވައި ދެއްވާށެވެ ރަސޫލުﷲއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «މީހާ ނަމާދަށް ތެދުވެއްޖެނަމަ، ފުރިހަމަކޮށް ވުޟޫކުރާށެވެ! ދެން އެއަށްފަހު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާށެވެ! ދެން ތަކްބީރުކިޔާށެވެ! އަދި ޤުރުއާނުން މީހާއަށް ފަސޭހަވެގެންވާ މިންވަރަކަށް ކިޔަވާށެވެ! ދެން ރުކޫޢުގައި ހަމަޖެހިލައިގެންނެވެ ރުކޫޢުކުރާށެވެ! ދެން ސީދަރުވަން ކޮޅަށް ހުރެވޭންދެން މީހާގެ ބޮލު އުފުލާށެވެ! ދެން ސަޖިދަކުރުމުގައި ހަމަޖެހިލައިގެންނެވެ ސަޖިދަކުރާށެވެ! ދެން އިށީނދުމުގައި ހަމަހަމަވެ ހަމަޖެހިލައިގެންނެވެ ބޮލު އުފުލާށެވެ! ދެން ސަޖިދަކުރުމުގައި ހަމަޖެހިލައިގެންނެން

“އުޅަނދުގެ މަތީ ﷺ ނަމާދުކުރައްވައި ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވަނީ އުޅަނދުގޮސް ދިމާގެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައެވެ. އަދި ވިތްރި ކުރައްވަނީވެސް އެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައެވެ. [އިރަށް ހުޅަނގަށް ދެކުނަށް] އޭރު އުޅަނދުގޮސްއިރުގައި ކިބްލަ ދިމާލަކަށް ނޫނެވެ.)) الله ތަޢާލާގެ މި ވަޙީ ބާވައިލެއްވީ އެކަމުގައެވެ:
((فأينما تولوا فثم وجه الله)) [البقرة ١١٥] މާނައީ: «ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ ދިމާއަކަށް އެނބުރުނަސް އެދިމާއެއްގައި الله ގެ ވަޖްހު ވެއެވެ.»

އަދި «އުޅަނދުގެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައި އިސްތިޤުބާލުކުރުން އިޝާރާތް ކުރައްވާނުން ރުކޫޢުކުރައްވައި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ރުކޫޢު ކުރައްވާނުން އުޅަނދުގެ އިސްތިޤުބާލު ދަށްކުރައްވާވަރަށްވުރެ ބޮޑަށް ސަޖިދަކުރައްވާނުން ދަށްކުރައްވައެވެ.»(3)

ސަޖިދަކުރާށެވެ! ދެން ހަމަހަމައަށް ކޮށްލަން ތެދުވެވަޑައިގަން ބޮޑުކުރާށެވެ! ދެން މިގޮތަށް މުޅި ނަމާދުގައި އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރާށެވެ!». އެ ނަކުލުކޮށް البخاري (١١/٣١ ، ٤٦٧) އާއި مسلم (٢/١٠-١١) އާއި ابن ماجه (١/٣٢٧) އާއި البيهقي (٢/١٥ ، ٣٧٢) އެވެ...... އަދި أبو داود (١/١٣٦) އާއި النسائي (٤١) އާއި الترمذي (٢/١٠٣) އާއި أحمد (٢/٤٣٧) އެ ނަކުލުކޮށް يحيى بن سعيد القطان ގެ މަގުންނެވެ....

(3) އެކަން އެބަހީ ބައިވަރު ރިވާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވެއެވެ:
ފުރަތަމައީ: عبد الله بن عمر ގެ ރިވާޔަތެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:
«رسول الله ﷺ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައި، އެ ސަވާރިޔާގެ ކިބްލަމުޅި ދިމާލަކަށް އިޝާރާތުގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި އުޅަނދުގޮސް އެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައި ވިތްރު ކުރައްވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައި ފަރުޟު ނަމާދު ނުކުރައްވައެވެ.” އެ ރިވާޔަތް ނަކުލުކޮށް البخاري (2/460) އާއި مسلم (2/150) އާއި أبو داود (1/190–191) އާއި النسائي (1/85 ، 122) އާއި الطحاوي (1/249) އާއި البيهقي (1/491) ابن شهاب ގެ މަގުންނެވެ....
އަދި އެހެން ތަރީޤެއްގައި ވެއެވެ: “އުޅަނދުގޮސް ދިމާލަށްގައި އުޅަނދުގެ ސަވާރިޔާގެ މަތީގައި އޭރު އުޅަނދުގޮސްއިރުގައި ކިބްލަ ދިމާލަކަށް ނަމާދުކުރައްވަމެވެ.” އެ ރިވާޔަތް ނަކުލުކޮށް البخاري (2/459) އާއި مالك (1/165) އާއި الشافعي (1/84) ابن عمر ގެ އަރިހުންނެވެ. އަދި مسلم އާއި، ހަމަ އެފަދައިން النسائي އާއި الترمذي (2/183) އާއި

البيهقي އާއި الطيالسي (256) އާއި أحمد (2/7 ، 38 ، 44 ، 46 ، 56 ، 66 ، 72 ، 75 ، 81) އަދި މަޑުމަޑުން ابن عمر ގެ އަރިހުންނެވެ.

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި البخاري އިތުރަށް ގެންނަވާފައި ވެއެވެ: "އެކަތީގެ ފުށް އިސްތިޤްބާލު ކުރެއްވުމަށް އިސްތިޤްބާލު ކުރައްވައެވެ."

އަދި (إمام) أحمدގެ ރިވާޔަތެއްގައި އިތުރަށް ގެންނަވާފައިވެއެވެ: "އަދި އެކަތީގެ ފުށް ދުރުކުރެއްވުމަށް ސަވާރީ ދިނުކުރައްވައެވެ."

އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: "އެކަތީގެ ފުށް މައްކާއިން މަދީނާއަށް ވަޑައިގެންނެވޭ ހިނދުގައި އެކަތީގެ ފުށުގެ ސަވާރީކޮށްގެ މަތީގައި އެކަތީގެ ފުށުގެ މޫނުވާ ފަރާތަށް ނުވަތަ ދިމާއަކަށް ނަމާދު ކުރައްވައިފައެވެ." {އާޔަތް} ވިދާޅުވިއެވެ: (فأينما تولوا فثم وجه الله) ބާވައިލެއްވީ އެކަމުގައެވެ. އެ ރިވާޔަތް مسلم އާއި النسائي އާއި الترمذي (۱٥٩/۲) އެވެ. -އަދި الترمذي ވިދާޅުވިއެވެ: «حسن صحيح ހަދީޘެކެވެ.»- އަދި البيهقي (٤/۲) އާއި أحمد (۲/۲۰) عبد الملك بن سليمان ގެ އަރިހުންނެވެ. ......

އަދި ابن عمر ގެ އަރިހުން سعيد بن يسار ރިވާކުރައްވާ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. ابن عمر ވިދާޅުވިއެވެ:

«رسول الله ﷺ ހިމާރެއް ދިމާގައި ކުރިމަތިލުމުގެ ވަތްދަޅާމަރާފައިވެސް ހިމާރެއްގެ މަތީގައި ނަމާދު ކުރައްވަނިކޮށް އަހަރެން ދުށީމެވެ." އެ ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مسلم އާއި مالك (1/365) އާއި الشافعي އާއި أبو داود އާއި النسائي (1/121) އެވެ. ......

އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި "އިތުރަށް ފުރަތަމަ ސުންނަތް ނަމާދު" މިފަދައިން އިތުރަށް އައިސްފައިވެއެވެ. މި ރިވާޔަތުގެ އިސްނާދު ބަލިކަށިގެންވެއެވެ.

ދެވަނައީ: عامر بن ربيعة ގެ ހަދީޘެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

"رسول الله ﷺ ސަވާރީގެ މަތީގައި އިންނަވައިގެން ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އަހަރެން ދުށީމެވެ. ކުރިމަތިޖެހިއްވި ކޮންމެ ފަރާތަކަށް އިޝާރާތްކޮށްގެން އިސްތިޤްބާލު ކުރައްވަމުންނެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ އެގޮތަށް ހެއްދެވިކަމުގެއެއް ނުވެއެވެ." އެ ރިވާޔަތް البخاري (2/460)، އާއި الدارمي (1/356)، އާއި البيهقي (2/7)، އާއި أحمد (3/446) އެވެ.

އަދި އެ ހަދީޘް مسلم (2/150) ރިވާކުރެއްވީ މި ގޮތަށެވެ:

"رسول الله ﷺ ރޭގަނޑުގެ އެކަތީގެ ފުށުގެ ސަވާރީކޮށްގެ ބޮލުގެ މަތީގައި އެ ސަވާރީ އެކަތީގެ ފުށެއްގެން ކުރިމަތިވި ދިމާއަކަށް ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވާކަށް ކޮރަހުގައި {عامر بن ربيعة} އަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ." އަދި أحمد (3/344) ގެ ވެސް ރިވާޔަތެކެވެ.

ތިންވަނައީ: أنس بن سيرين ގެ އަރިހުންވާ ހަދީޘެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:

"أنس ގެ ފުށް ޝާމްކަރައިން އައިސްހިނދު ވަޑައިގެންނެވިކަން އަހަރެމެން އެކަތީގެ ފުށާ އިސްތިޤްބާލުކުރީމެވެ. ފަހު، އަހަރެމެންނާއި އެކަތީގެ ފުށާއި ބައްދަލުވީ عين التمر އާ ކައިރިން

އަދި «ބައެއް ފަރާތު އެކަށީގެންވާ ޢަމަލުކުރުމުގެ މިސާލަކީ ސުންނަތުގެ ކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވުމުގެ ނަމަ އެ ޢަމަލުކުރުމާއި ދުވަހަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ. ދެން ތަކްބީރު ކިޔުއްވައެވެ. އެއަށްފަހު އެކަށީގެންވާ ސަލާމްދިނުމުގެ އެކަށީގެންވާއިރުން ކުރިމަތީގައި ފަހުތަކަށް އެކަށީގެން ނަމާދު ކުރައްވައެވެ.»(4)

އަދި «އެކަށީގެން ފަހުން ނަމާދު ކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވާނަމަ؛ (ސަލާމްދިނުން) ފަހުބައި ވަގުތުގައެވެ. ދެން ދުވަހަށް

ރިވާކޮށްފައެވެ. (عين التمر އަކީ ސަފަރުކުރައްވައިން އިރާޤަށް އަންނަ މަގުމަތީގައި ތަނެއްކަން ބަޔާން ކުރެވެއެވެ.) ފަހެ، އެކަށީގެންވާ ގިބްލައާއި ޢަމަލުކުރުމުގެ ނަމާދު ކުރައްވަނީ އަށްޗާނދެން ދުވަހެވެ. އަދި އެކަށީގެންވާ މުސްލިމު ފާޅު ދި ގިޔާމަށެވެ. -އެބަހީ: ދުވަހުގެ ވަގުތުތަކަށެވެ.- އެހެނދު އަށްޗާން ދެއްކުމަށެވެ: ދުވަހަށްވުރެ ފަހަތަކަށް ކަނޑައެޅި ނަމާދު ކުރައްވަނީ އަދާއަށް ދުވަހެވެ. ފަހެ، އެކަށީގެން މިސާލުގައެވެ: "رسول الله ﷺ އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވަން އަށްޗާނަށް ނުފެނުނަމަ އަށްޗާން އެކަން ނުކުރެވެއެވެ." އެ ހަދީޘް ނަގައިފި ދެ ޝައިޚުނާއި {އެބަހީ: البخاري އާއި مسلم} އަދި البيهقي (2/5) އާއި أحمد (3/204) އެވެ. އަދި أحمد (3/126) އެ ހަދީޘް ކުރެހި ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.
އޭގެ ލަފުޒަކީ:
"رسول الله ﷺ ދަތުރުގައި އެކަށީގެން ޢަމަލުކުރުމުގެ މިސާލަކީ ދުވަހަށް ނުވާގަތަން ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވައެވެ."
ހަމަހެވަނައި: جابر بن عبد الله ގެ އަރިހުން عثمان بن عبد الله بن سراقة ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘްވެ.
މިސާލުވައެވެ:
"އަންގާނު ހަނގުރާމައިގައި ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަށީގެން ސަލާމްދިނުމުގެ މިސާލަކީ ކުރިމަތީގައި ފަހަތަށް އިންނަވައިގެން ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވަނީ އަށްޗާން ދުވަހެވެ." އެ ހަދީޘް ނަގައިފި البخاري (7/346) އާއި الشافعي (1/84) އާއި البيهقي (2/4) އެވެ. ....

(4) އެ ހަދީޘް ނަގައިފި أبو داود (١٩١/١) އަދި {«الثقات» ގައި ابن حبان (١٤/٤)} އާއި الدارقطني (١٥٢) އާއި البيهقي (٥/٢) އާއި الطيالسي (٢٨٢-٢٨٣) އާއި أحمد (٢٠٣/٣) އާއި «المختارة» (٧٢/٢) ގައި الضياء އެވެ. އެއީ ربعيّ بن عبد الله بن الجارود ގެ މަގުންނެވެ. ....

ކުރިމަތިލެއްވައެވެ.»(5)

ނަމަވެސް ބިރުވެރިކަން ގަދަވެގެންވާ ނަމާދުގައި (އެބަހީ: ހަނގުރާމަވާނެ ކުއްލި ނުރައްކަލެއް އަތުވެދާނެކަމުގެ ބިރުވެރިކަން ބޮޑުވެގެންވާހިނދު) ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް މިހެންނެން: "އެއުރެން ފައިމަގުގައި ހިނގަހިނގާ ތިބެ: އެއުރެންގެ ފައިތިލަތަކުގެ މައްޗަށް ކޮޅަށްތިބިއްޔާ ހުރެގައި ނުވަތަ ސަވާރުވެފައިވާ ހުރެގައި، ޤިބްލައާ ކުރިމަތިލައިގެން ނުވަތަ ޤިބްލައާ ކުރިމަތިނުލައިގެންނެއް ނަމާދުކުރުން ސުންނަތްކުރެއްވިއެވެ."(6)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "އެއުރެން ގައިގޯޅިވެ މަސައްކަތްތެރިވެއްޖެނަމަ (އެބަހީ: ހަނގުރާމައިގައި މުސްލިމުންގެ ލަޝްކަރުގެ ތެރެއަށް ހަނގުރާމަން ވަކި ދުޝްމިނުން އެކުވެރިވެއްޖެނަމަ) ފަހެ އެކަން ވާކަން

(5) އެ ކަން ރިވާކުރެއްވީ جابر بن عبد الله އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:
«رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެންނާ ދިމާއަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ސަވާރީގެމަތީގައި އިށީނދެވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ފަރުޟު ނަމާދު ކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވިހިނދު (ސަވާރީގެމަތިން) ފައިބާވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލެއްވިއެވެ." އެ ބަޔާންވެއްޖެ البخاري (1/400 ، 2/460) އާއި الدارمي (1/356) އާއި البيهقي (2/6) އެވެ. ......

(6) އެ ބަޔާންވެއްޖެ «الموطأ» (١/١٩٣) ގައި مالك އާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން البخاري (٨/١٦١) އާއި، އަދި محمد «އެކަލޭގެފާނުގެ موطأ» (ص١٥٥) ގައެވެ، އަދި «الأم» ގައި الشافعي (١/٨٣) އާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނު ރިވާކުރެއްވުމުން البيهقي (٢/٨) އެވެ. نافع ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން خوف ނަމާދުބެހޭގޮތުގެސުވާލުން عبد الله بن عمر އާ ސުވާލުކުރެވުނުހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ: «އިމާމް މީހާއި، އަދި އެއްބަޔަކު އިސްވެނީއެވެ. ....» ދެން (އިސްވެދިޔަ) ބަޔާން ކިޔައިދެއްވިއެވެ. އަދި އެ ބަޔާނުގައި ابن عمر ވިދާޅުވިއެވެ:
«ފަހެ އެއަށްވުރެ ބިރުވެރިކަން ގަދަވެގެންވާނަމަ: އެއުރެން ފައިމަގުގައި ހިނގަހިނގާ ތިބެ: އެއުރެންގެ ފައިތިލަތަކުގެ މައްޗަށް ކޮޅަށްތިބެ ހުރެގައި، ނުވަތަ ސަވާރުވެފައިވާ ހުރެގައި، ޤިބްލައާ ކުރިމަތިލައިގެން ނުވަތަ ޤިބްލައާ ކުރިމަތިނުލައިގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ.» .....

ކަރަފަތީ ތަކްބީރު ކިޔުމާއި ބޯލުން އިސްތިޤްބާލުކުރުމުގައެވެ."[7]

އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާނުކުރައްވިއެވެ: "އިރުކޫޢުގައި ހުޅަނގުގެ ދޮށުދަރިޔާ ސަޖިދަކުރެއެވެ."[8] އަދި الله އެކަލޭގެފާނަށް ރަޙްމަތާއި ސަލާމް ލެއްވުން ގޮތުގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

"رسول الله ﷺ އަރިހުގައި ދަރުބާރުގައި ނުވަތަ ތަށްޓަކުން ބާއްޖަގައި އަހަރެމެން ވީއެވެ. ދެންފަހު އަހަރެމެންނާ ބައިވެރިވަނީ ތިމާވިއެވެ. އެހިނދު އަހަރެމެންނަށް ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ (ދެބުރަ ތިމާވެއް) ހުރެބެހިވެއެވެ. އަދި ދެބުރާއްދުގައި އަހަރެމެން ދުބަސްވިއެވެ. ދެން އަހަރެމެންގެ ތެރެއިން ކޮންމެ މީހަކު އެމީހަކާ ވަކިވަކިން ނަގާދުކުރިއެވެ. އަދި އަހަރެމެންގެ ތެރެއިން އެކަކު ގާތް ކުރިމަތީގައި ޝައިގެއްދުވިއެވެ. އެއީ އަހަރެމެން ތިބީތަން އަހަރެމެންނަށް ފާހަގަކުރެވުނުބަވައެވެ. ފަހެ ހުނދުނޫމަން އަހަރެމެން އެ ޝައިގަށް ބެލިހިނދު އަހަރެމެން ނަގާދުކުރި ދެބުރައަށް ނުނުކަން ހާމަވިއެވެ. ދެން އަހަރެމެން އެކަން ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ދެންނެވީމެވެ. "ފަހެ އެ ނަގާދު އަޅުންކުރުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަހަރެމެންނަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ.» އަދި ބަޔާންކުރައްވައިވެއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަގާދު ފުރިހަމަކުރާށެވެ.»[9]

---

[7] އެއީ އިސްވެދިޔަ ابن عمر ގެ ބަޔާންގެ ތަރުޖަމާއެވެ. އަދި البيهقي (٣/٢٥٥-٢٥٦) {«ދުރ ސަބީރުގެ» ސަނަދުން} އެ ބަޔާން ނަގުލުކޮށްފައިވެއެވެ. ....

[8] މިއީ ޞަޙީޙް ބަޔާނެކެވެ. އެ ބަޔާން ނަގުލުކޮށް الترمذي (٢/١٧١) އާއި ابن ماجه (٣١٧) އެވެ. ...... އަދި އެގޮތުގައި މަޝްހޫރު ނިސްބަތްވުން އޮތުމުގައި ނުވަތަ ދެވެނަގައިވާ މިހާރުވެ. ނަމަވެސް އިރުޝާދުގައިވާގޮތުގައި ނުވަތަ ހުޅަނގު ފަރާތުގައިވާ މިހެންނަވަ: ފަހެ އާދަގެ ދޮށުދަރިޔާ އުތުރާއި ދެކުނުގެ ދެމެދުވެ. ....

[9] މިއީ حسن ބަޔާނެކެވެ. ނުވަތަ صحيح ބަޔާނެކެވެ. އެ ބަޔާނާ އައިސްފައިވާ އެހެން ވަގުތުގެ ބަސްތަކެވެ. އެއްވަގުތެއް އަންނަމަގެން ބެލުމުންނެވެ. {އަދި އެވާގި «الإرواء» (٢٩٦)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ﷺ (ފުރަތަމަ ޒަމާނުގައި) ނަމާދުކުރެއްވިކަމުގައިވަނީ ބައިތުލްމަޤްދިސްއާ ދިމާއަށެވެ. "އަދި ކަޢުބާ ވަނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިފުޅުމަތީގައެވެ." އެއީ މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުގެ ކުރީންނެވެ: ((قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)) [البقرة:١٤٤] މާނައީ: «އުޑާދިމާއަށް މަތިބައްލަވައިގެން ހުންނަވައި ކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު އެނބުރުވާތަން އަޅުގަނޑުމެން ދެކެމުއިރު ހަމަކަށަވަރުން ދުރުކޮށްލައްވާނަމެވެ. ފަހެ، ކަލޭގެފާނު ރުހިވޮޑިގަންނަވާނޭ ޤިބުލައަކަށް ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުމެން ކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިކުރައްވަވާނަމެވެ. ފަހެ، ހުރުމަތްތެރިވެގެންވާ މިސްކިތާދިމާއަށް ކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު ކުރިމަތި ކުރައްވާށެވެ!» ދެންފަހެ، އެ އާޔަތް ބާވައިލެއްވުމުން، ކަޢުބާއަށް ކުރިމަތިލައްވައިފިއެވެ. ދެން ޔަހޫދީންނާއި މުޝްރިކުންނާއި ސަފީހުން ފާޑުކިޔަމުން ބުނީ، އެމީހުންގެ ޤިބުލާ އަދި މިހާރު ހެއްޔެވެ. އަދި އޭނާ ބުންޏެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ މައްޗަށް ބަލައި ތުހުމަތުން ބައެއް ބާވައިލެއްވިއްޖެއެވެ. އަދި ކަޢުބާއަށް ކުރިމަތިލުމަށް އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. "ދަންނާށެވެ!" ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ކަޢުބާއަށް ކުރިމަތިލާށެވެ! އޭރު އެމީހުންގެ މޫނުތައްވަނީ ޝާމްކަރައާ ދިމާއަށެވެ. ފަހެ، ދެން އެމީހުން އެނބުރުނެވެ. "އަދި އެމީހުންނާއިގެން ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލެވުނުން އެމީހުންގެ އިމާމުވެސް އެނބުރުނެވެ."»(10).

ގައި ތަޢުރީފުކުރެވިގެންނެވެ.}. ......

(10) އެ ޙަދީޘްކޮށް ސައްޙަ ބަޔާނެއް ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ:
ފުރަތަމަ ރިވާޔަތް: أنس ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:
«رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ކަމުގައިވަނީ بيت المقدس އާ ދިމާއަށެވެ. ފަހެ ދެން ބާވައިލެއްވުނެވެ: ((قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ

ފާއިދާ ހުކުމް

އަދި «ފަރުޟު ނަމާދު ގެންދާއި ސުންނަތް ނަމާދުގައި(11) އެކަށައަޅާފައިވާން

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)) ދެން بنو سلمة ވަންހައިގެ މީހުން ފަޖުރުނަމާދުގައި ރުކޫޢުގައި ތިއްބާ މީހަކު ދިޔައެވެ. އޭރު އެމީހުން އެއްރަކުޢަތް ކޮށްފިއެވެ. ފަހެ އޭނާ ގޮވާލިއެވެ: ދަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ޤިބްލަ ބަދަލުވެއްޖެއެވެ. ދެން އެމީހުން ރުކޫޢުގައި ތިބެ ޤިބްލައާ ދިމާއަށް އެނބުރުނެވެ.» އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކޮށްފި مسلم (٢/٦٦) އާއި أبوداود (١/١٦٤-١٦٥) އަދި އެކަށީގެންވާ އަދަދުން البيهقي (٢/١١) އާއި {އަދި ابن سعد (١/٢٤٢)} އަދި أحمد (٣/٢٨٤) އާއި «الاعتبار» (٤٣) ގައި الحازمي އެވެ. ......

ދަންނާށެވެ! މި ޙަދީޘްގައި ވަރަށް ގިނަގިނަ ފައިދާތަކެއްވެއެވެ:

އޭގެތެރޭގައި: ނަމާދުކުރުމުގައި ހުކުމަކާ ބެހޭގޮތުން ދިމާއަކަށް ހުކުމެއް އޭނާއަށް އެނގިއްޖެނަމަ، ފަހެ އޭނާ އެ ނަމާދުގައި ޤިބްލައާ ދިމާއަށް އެނބުރެންޖެހޭނެއެވެ. އެކަން އެބައިމީހުންކުރަނީ ބުނުވަމަށް ކުރެވޭ ކަމެއްކަމަށް ވެއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންގެ އިމާމުވަރުން އެގޮތަށް ވިދާޅުވި ގޮތަށެވެ. އަދި «الموطأ» ގައި الإمام محمد އެ ޙަދީޘް ގެނެސްފައިވާތަން ވިދާޅުވިއެވެ:

«އަޅުގަނޑުމެން ނަގަމުން ދަނީ މިކަމެވެ. ޤިބްލައާ ނުލައި ނަމާދުކުރަމުންދާ މީހަކު، ދެން އޭނާއަށް އެ ނަމާދުގައި ޤިބްލައާ ދިމާއަކަށްނޫންކަން އެނގިއްޖެނަމަ ދަނިކޮށް ނަމާދު މި ޙަދީޘްގައިވާ ގޮތަށެވެ. ފަހެ އޭނާ ޤިބްލައާ އެނބުރެންޖެހޭނެއެވެ. ދެން ނަމާދުގެ ބާކީކޮށް ކުރާނެއެވެ. އަދި ފުރިހަމަ ކަމަށްވާނީ ނިންމާލުމެވެ. އަދި އެއީ أبو حنيفة رحمه الله ގެ ބަސްފުޅެވެ.»

އަދި އެ ޙަދީޘްގައި ވާގޮތުންނަމަ؛ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ނުވާނަމަ ނަމާދުގެ ތެރޭގައިވާ މީހަކަށް އެނގުނުނަމަ ހަމައެފަދައިން ހުކުމެއް ދެނެގަނެވޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރުމުގައި ނަމާދުގައިހުރި މީހާގެ ވާހަކައެއް ނަމާދު ކޮށްދިނުމުން އިމާމާ ގުޅިފައި ނުވާނެއެވެ. އަދި މިކަމުގެ މިސާލަށް އެހެން މިސާލުތައް މިހާރުގެ އެހެންބަޔަކުގައި އެންނާނެއެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘްގައި އެހެން ފައިދާތައް ވެއެވެ. «فتح الباري» ގައި އެ ފައިދާތައް ދެއްކެވުމަށް ފަހެވެ.

(11) ފަރުޟު ނަމާދުގައި އެކަށައަޅާފައިވާން ހުރިހާ ކަމެއް ހުރިހާ ނަމާދަކަށް ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އެކަމުގައި ވާޖިބުކުރައްވާ ބައެއް ޙަދީޘްތައް ކުރީން ދައްކައިދެވެއެވެ. ނަމަވެސް ސުންނަތް ނަމާދުގައި އެކަށައަޅާފައިވާ ފާއިދާތައް ދަންނަވައެވެ! ފަހެ، އެކަމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން حفصة ގެ ރިވާޔަތުން ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަމާ ދަންނަވައެވެ: "رسول الله ﷺ އިރުއަރާ ފަޖުރުގެ އެކަށައަޅާފައިވާ ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވައިފިނަމަ އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަށައަޅާފައިވާ އަޅުގަނޑުމެން

ﷺ ހުންނަވަނީ ކޮށްގެން ތެދުވެވަޑައިގެންނެވެ. މަތިވެރިވެންތި އިލާހުގެ މި ބަސްފުޅުގައިވާ އަމުރަށް ކިޔަމަންވެވަޑައިގަތުމުގެ ގޮތުންނެވެ: [وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ [12]] [البقرة : ٢٣٨] «އަދި ތިޔަބައިމީހުން (ނަމާދުގައި) ކިޔަމަންތެރިކަމާއި

އެއްއަހަރަކުން ފެށިއުމަރުނާދިނެވެ. އޭގެކުރީގައި އެގޮތުގައި ދުވިހުންނުވިއެވެ. އަދި އޭގެފަހުގައި އެކަލޭގެފާނު ސުންނަތަކީ ކުރައްވައި އިހިނދުވެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނީ ސޫރަތްތަކެވެ. ދެން އެއަހަރުގެ ދިގު ސޫރަތްތަކަށްވުރެ ދިގުވެގެންދިޔައީ އެ ސޫރަތް ތަކުރާރު ކުރައްވާފައެވެ."

އެ ރިވާކުރައްވާ ނަގައިދެއްވީ مالك (1/157) ابن شهاب ގެ ތަރުޖަމާގެން (އަދި އެކަލޭގެފާނު) السائب بن يزيد ގެ ތަރުޖަމާގެން (އަދި އެކަލޭގެފާނު) المطلب بن أبي وداعة السهمي ގެ ތަރުޖަމާގެން (އަދި އެކަލޭގެފާނު) حفصة ގެފާނު އަރިހުންނެވެ. ......

(12) {قانتين} އަކީ: {ނަމާދަށް ކިޔަމަންވުމަށް} އެ އިރާދަގެ ބަސްފުޅުގައި ކުށްނުވާވަރަށް ކިޔަމަންތެރިކަމާއި ނިކަމެތިކަމާއި މަޑުމައިތިރިކަމާ އެކުގައި {ތެދުވެ ކިޔަމަންވާށެވެ!}.
މި އަމުރު ދެއްވުނީ ނަމާދުގައި ވާހަކަދައްކާ ދުރުކުރުމަށެވެ. އެއީ އޭރު ދުރުއަރާ ކަމަކަށް ވެފައެވެ. އެހެންވެ، ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުގައި ހުންނަވަނިކޮށް ابن مسعود އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމް ދެންނެވީ ابن مسعود އަށް ޖަވާބު ދެއްވުމުން އެކަލޭގެފާނު މަނާކުރެއްވިއެވެ ކިހިނެއް، އެކަލޭގެފާނު ابن مسعود އަށް އުޒުރުދެއްވަމުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:
"ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުގައި މަޝްއޫލުކަމެއްވެއެވެ. ކަންތައްތަކެއްވެއެވެ." «ابن كثير ގެ تفسير» ގައި ވެސް އެހެންއައިސްފައެވެ.
އަދި ކޮންމެ ހާލަތެއްގައި ކިޔަމަންވުމެއް ނަމާދުގައި ހުރުމަށް ހުރުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމުގެ މައްސަލަ އެ ހާލަތުން ދުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އެ ހާލަތުގެ ބިރުގައިވާ ހާލަތުގައި މައްސަލަ ދުރުކުރެވިދާނެވެ: فَإِنْ خِفْتُمْ فِرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا «ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ބިރުވެރިކަމެއް ފާހަގަކުރިއްޔާ ފައިމަގުމަތީގައި ހިނގަހިނގާ ވަޑައިގެން ނުވަތަ ސަވާރީގައި ތިބެގެން ނަމާދު ކުރާށެވެ!» ހިތުގެ ހާލަތުގައި ވެސް މީހާގެ ވަރުކަށް ހުރުމަށް ހިތްވަރު ނަމާދު ކުރުމަކީ ފަރުޟުކަމެއްވެއެވެ. އެއީ ހިތުވަރަކުގައި ނޫނަސް ވަރަކަށްވެސް ކުރާކަމުގައި ވާހަކަފުޅެވެ.
އަދި އެބަހައިގެން ހުރުމަށް ވަރުވެއްޖެ ކޮންމެ ހާލަތެއްގައި ހުރުން ފަރުޟުވާނެކަން ފާހަގަކުރައްވައި، ބަޔާންކުރައްވާ ދުވަހެއްގައި ހާލަތުގެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާ ވާހަކަ ދެއްވިއެވެ. القرطبي އެކަލޭގެފާނުގެ تفسير (٣/٢١٨) ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:
«ފަހެ ހިތްވަރުގެ ތެރޭގެ ބައެއް، އަދި ފާޅުވަމުގެ އެބަހަވުމަށް ޖަމާވުރެން އަކަށް ހިމެނިގެންވެއެވެ. އެއީ ހިތްވަރު ނަހަލާ ކުރިކަމުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ވިދާޅުވެފައިވާ މި

ވަޤުވަހިހިރާކަމާއެކު الله އަށްޓަކައި ތެދުވެ ތިބޭށެވެ!»

ބަސްފުޅުގަންޓަކައެވެ: “އާދާ އިރުސުދުއިސާދު ނަމާދުކޮށްފިނަމަ، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެންމެން އިރުސުދުގެންތިބެ ނަމާދުކުރައްވާށެވެ!” އަދި މި ޙަދީޘްޝަރީފްގައިވާ ބޮޑު ޝަރީއަތްގެ ތެރެއިން ވެއެވެ.” އަދި ދަރިއަލަވަރަށް އެ ދުށްނުވުން ބަރިތަލާގެ ވަޙްޔަށް ވާޖަބަދިޔައްޓުމުގައި، އެކަން ބަޔާންކޮށްދީފައި ހުއްޓެވެ.

ނަމަވެސް ސުންނަތް ނަމާދުގައި ތިބާވަން ތެދުވެހުރުން ދަންނައެވެ! ފަހެ، އެކަމަށް ކަރާނަފުގެންވާމީހުން އެ ދުކާން ފުރަތަމަ ހުއްދަކުރައްވަކުރާގޮތް ބަޔާންކުރެއްވުމަށް ފުރިހަމަ ފާހަގަ صحيح مسلم ގެ ޝަރަޙަކޮށްދީގައި النووي ނަގުލުކުރައްވާފައި ވެއެވެ. އެކަކުގެ ފަރުން ﷺ ޙައްޖުކުރުމުގައި އިރުސުދުވަޑައިގެން އިންނަވާ ނަމާދުކުރައްވާފައި އެކަމުން ދަލީލު ނަންގަވައިގަންނެވެ. -{އެކަކާ ބައިންވާ} އަންނަނީ ފަހަރިނޭނެވެ.- .

އަދި އެކަކާގެ ފުރަން ﷺ ސަލާމުވެވަޑައިގެން އިންނަވާ ފަރުމާ ނަމާދު ފިޔަވައި ސުންނަތްނަމާދު ކުރައްވާފައިވާކަމަށް އެކަމަށް ދަލީލުކަމަށްވެއެވެ. އަދިގަނޑުވެސް އެކަންވާނެ އިސްވެ ދެކުރާން ފަހަރިގާ ފަރާއިނޭނެވެ. އަދި އާދޭ ތަޢުރީފުވެސް އިސްވެ ބައިން ކުރުވާ ފަހަރިވާނެއެވެ.

(ފައިދާއެއް): ((وَقُومُوا لِلهِ قَانِتِينَ)) މި އާޔަތުގެ «أحكام القرآن» ގައި أبو بكر الجصاص ވިދާޅުވެއެވެ:

«ނަމާދުގައި ތިބާވަން ހުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަން އެ އާޔަތުގައި އެކުލެވިގެންވެއެވެ. އަދި قنوت އަކީ ކިޔަމަންތެރިކަމަށް ނަމަކަށް ވިދިދު، ނަމާދުގެ ހުރެ ދަމަހަމަކަމާ ކިޔަމަންތެރިކަމަށް ވާތީ، އަދި އާދޭތިރޭގައި އެހެންކަމުގައި ނުވުން ނިޔާކުރެއެވެ. ސަބަބަކީ قنوت އަކީ އުއްމަތުގެ މަތީގައި ދުލުހުރުމެވެ. ވާ އެއީ ފަހެދުރާކަދިނި ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކުމާއި، ހިނގުމާއި، ކައިބޯއިމާއި، އަދި ކިޔަމަންތެރިކަމާނުވާ ކަންތަކެއް ނައްކާ ކުރުން ނަހީވެގެންވެއެވެ. އެއީ ނަމާދުގައި ކުރަންޖެހޭ ހަމަތިބުމާ ކިޔަމަންތެރިކަމާ ޚިލާފުވެއެވެ. އަދި ކުރުކުރުމަކީ ހަމައެކަނި ދުލުހުރުން ކަމުގައި ވީމާ، އެ ފަރުވާ ހިނގާވާނެއެވެ. އަދި {އެއީ ފަހަރިގާނޫނީ} އެންމެ ކަމަށްވެފައިވާ ވަޞްފުތަކުގައި އެ ނަމާދު މުދުކުރަން ނަހީވެގެން ކަމަށްވެއެވެ. އެއީ އެކަމުގައި ކިޔަމަންތެރިކަމުގެ ހަމަތިބުމާ ދުލުހުރުން ކަމަށްވާ قنوت ދުލުކުރަން ކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި ހުޝޫޢުވެރިކަމާއި ހަމަހިމޭންކަމުގެ މައްސަލަތަކުގެ އެ ފަރުވާ ނިޔާކުރެއެވެ. އެހެން، ހަމަކަނަލުރުން އެ ހުރިގެ މާނައަކީ އެ ފަރުވާ ގައި އެކުލެވި ނިޔާކުރެވެ. އެހެންކަމުން، އާދޭ ދަކުރުމަށް މަތިކަމާއެކަވެސް، ނަމާދުގެ ހުރިގެ ދަމަހަމަކަމާއި، ދުލުހުރުމަކަމާއި، ފުރުސަތުކަމާއި، ސުންނަތްތަކަކަށް މި ފަރުވާގައި އަމުރާލިވުފައިވެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ކިޔަމަންތެރިކަމަކީ ނުވާ ކަންތަކް ކަމަށް ނަހީވެގެންވުން އެ ފަރުވާ ނިޔާކުރެއެވެ. އަދި ތައުފީޤު ދެއްވައި ވާގިވެރިވާ ވެރިކަންކަމަށް الله އެވެ.»

އަދި ދަތުރުގައި ދަންނަވައެވެ! ފަހެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ސަފަރީޙާލުގެ މަތީގައި އެކަލޭގެފާނު ސުންނަތްތަކުރެއްވި ކަމުގައިވިއެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންނަށް، އިސްވެދިޔަ ހަދައިން، ގަދަވެގެންވާ ބިރުވެރިކަމުގައި އުޅުނުހިނދު ހަމައެކަނިކޮށް މަތި (ކާއްގަނޑު ތިބޭ ހިނގާފައި) ނުވަތަ ސަވާރުވެތިބެ ހިނގާއިރު ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ﷲ ތަޢާލާގެ މި އާޔަތުގައިވާ ފަދައިންނެވެ: ((حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلهِ قَانِتِينَ . فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ)) [البقرة : ٢٣٨–٢٣٩] «ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުތަކާއި އަދި މެދުނަމާދުގެ[13] މައްޗަށް ރައްކާތެރިވާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން (ނަމާދުގައި) ކިޔަމަންތެރިކަމާއި މަޑުމައިތިރިކަމާއެކު ﷲ އަށްޓަކައި ތެދުވެ ތިބޭށެވެ! ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބިރުވެރިކަމެއް ދިމާވެއްޖެނަމަ ފައިމަގުގައި ހިނގަހިނގާތިބެގެން ނުވަތަ ސަވާރުވެތިބެގެން ނަމާދު ކުރާށެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަމާންކަން ލިބިއްޖެނަމަ ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ﷲ ހަނދުމަކުރާށެވެ! (އެބަހީ: ކުރީގައި ނަމާދުކުރެވުނުގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ!) ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގިގެންނުވާކަންތައް އެ އިލާހު ތިޔަބައިމީހުންނަށް އުނގަންނަވައިދެއްވި ފަދައިންނެވެ.»

---

(13) އެއީ ޢުލަމާއުން އިޚްތިލާފުކުރެއްވި އަދަދުގައި އެއްވެސް ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން ޞައްޙަ ބަހަކީ މެދުން ޢަޞްރު ނަމާދެވެ. އެގޮތަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި: أبو حنيفة އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެ ޞާޙިބުންނެވެ: އަދި أحزاب ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހުގައި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި މި ބަސްފުޅަށް ބަލާލައްވާ:
“އެމީހުން (އެބަހީ މުޝްރިކުން) މެދުނަމާދުކުރެވުނު: ޢަޞްރު ނަމާދުން އަހުރެމެން އެއްކޮށް މަޝްޣޫލުކުރުވައިފިއެވެ. ﷲ އެމީހުންގެ ކަށްވަޅުތަކާއި ގެތައް އަލިފާނުން ފުރުއްވާށިއެވެ!....” އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ ދެ ޝައިޚުންނެވެ. (އެބަހީ: البخاري އާއި مسلم އެވެ.) .....

އަދި «ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ އަވަހާރަވުމުގެ އާޚިރު ބަލިވުމުގައި ނަމާދުކުރެއްވީ އިށީނދެ ވަޑައިގެންނެވެ.»(14)

އަދި އާދަކުރިން އެހެންކަމަކާއި ގުޅިގެން ރަސޫލުﷲ އާޚިރު ބަލިވުމުގެ ކުރިންވެސް އެގޮތަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. «އަދި މީސްތަކުން ރަސޫލުﷲ ގެ ފަހަތުގައި ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރިއެވެ. އެހިނދު އެއުރެން އިށީންނަވާ ރަސޫލުﷲ އެއުރެންނަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެއުރެން އިށީންއެވެ. ދެން ރަސޫލުﷲ ނިމުމަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ:

"ތިޔަބައިމީހުން ކުރިން ކަންތައްކުރާ ފަދައިން ފާރިސް އަދި ރޫމުގެ ކަންތައްކުރުން ދޫކޮށްލާށެވެ. އެއުރެންގެ ރަސްރަސްކަލުން އިށީނދެވަޑައިގެން ހުރުމުގައި އެ ރަސްރަސްކަލުންނަށް ކޮޅަށް ތެދުވެގެން ހުރެއެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން އެފަދައިން ކަންތައް ނުކުރާށެވެ! އިމާމުމީހާ ހެއްދެވިގެންވާކަން ކަލޭގެ އޭނާއާ ތަބާވުމަށެވެ. ފަހެ، އޭނާ ރުކޫޢުކޮށްފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ! އަދި އޭނާ (ރުކޫޢުން) ތެދުވެއްޖެނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ތެދުވާށެވެ! އަދި އޭނާ އިށީނދެ އިންދެ ނަމާދުކޮށްފިނަމަ، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން "އެންމެން" އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ!»."(15)

---

(14) އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރެއްވީ الترمذي (٢/١٩٦) އާއި الطحاوي (١/٢٣٦) އާއި أحمد (٦/١٥٩) އެވެ. ...

(15) އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/١٣٨ ، ٤٦٧) އާއި مسلم (٢/١٩) އާއި مالك (١/١٥٥) އާއި أبو داود (١/٩٩) އާއި ابن ماجه (١/٣٧٤) އާއި الطحاوي (١/٢٣٥) އާއި البيهقي (٢/٢٠٤ ، ٢٦١) އާއި أحمد (٦/٥١ ، ٥٧ ، ٦٨ ، ١٤٨ ، ١٩٤) އެވެ. .....
އަދި ދަންނަށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު މީހާ، އޭނާގެ ފަހަތުގައި އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ، އޭނާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންވެސް އިށީނދެގެން މި ބަޔާންކޮށްދިން ގޮތަށް ނަމާދުކުރާނެއެވެ. މި ހަދީޘުގައި ވާގޮތަށް އެއުރެންނަށް

ބަލިމީހާ އިށީނދެ އިނދެގެން ނަމާދުކުރުން

އަދި الله އެކަލޭގެފާނަށް ރުއްސެވުމެވި عمران بن حصين ވިދާޅުވިއެވެ: «އަހުރެންގެ ގައިގައި ބަވާސީރު(16) ވިއެވެ. އެހެންވެ، އަހުރެން رسول الله ﷺ އަށް ސުވާލުކުރީމެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: “ކޮޅަށްހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ! ދެން، ތިބާއަށް ކުޅަދާނަވެގެންނުވާނަމަ އިށީނދެއިނދެގެންނެވެ. ދެން ތިބާއަށް ކުޅަދާނަވެގެންނުވާނަމަ އެއްއަރިމަތިކޮށް އޮށޯވެގެންނެވެ.”»(17)

ވިބަގެންވިޔަސް ދުއްވެ. އެކަލުގެ ދަރިވަރަކު: ހަމަކަކަވަރުން އިނދުގަޔި އޮޅުދު ވިހާ ތިބާވެން ނަބިއްޔާ ﷺ ފަރުވާފޮޅައިވަސް އަޅުވުންނަށް ކިޔަމަންވާމީހާގެ ތިޔައިންނެވެ. އަދި الله ތަޢާލާގެ ފޮތުގައި އެ އިލާހު ވާޖިބުކޮށްދެއްވާ ކިޔަމަންތެރިވުމާ ކިޔަމަންތެރިވެވޭނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވި ފަދައިންނެވެ:

“ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކިޔަމަންވެއްޖެއްޔާ، ދެން، ތިބާ الله އަށް ކިޔަމަންވެއްޖެއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ނުކިޔަމަންވެއްޖެއްޔާ ދެން ތިބާ الله އަށް ނުކިޔަމަންވެއްޖެއެވެ. އަދި ވެރިޔާއަށް ކިޔަމަންވެއްޖެއްޔާ ދެން ތިބާ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކިޔަމަންވެއްޖެއެވެ. އަދި ވެރިޔާއަށް ނުކިޔަމަންވެއްޖެއްޔާ ދެން ތިބާ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ނުކިޔަމަންވެއްޖެއެވެ. އިމާމުމީ ވަޅިކަފާ ތަށިގަނޑެއްކަމުގައެވެ. ދެން، އެބާ އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކުރެއްވިނަމަވެސް، ދެން ތިޔަބައިމީހުން އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ! އަދި އެބާ سمع الله لمن حمده ކިޔައިފިނަމަ: ދެން ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ: اللهم ربنا ولك الحمد. ފަހެދެން ބިމުގެ އަހުލުވެރިންގެ ކިޔުން އުޑުގެ އަހުލުވެރިންގެ ކިޔުމާ ދިމާވެއްޖެނަމަ، އޭނާއަށް އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތައް ފުހެލެވިއްޖެއެވެ.” އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الطيالسي (336) އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން الطحاوي (1/235) އާއި أبو عوانة (2/109) އާއި أحمد (2/386-387، 416، 467) އެވެ. .....

(16) މުތަރުޖިމު ބުނެއެވެ: ބަވާސީރަކީ ފުރަގަސްކޮށްކަރުގައި ޖެހޭ ބައްޔެކެވެ (ހެމަރޮހޮއިޑްސް) ކިޔާ ބައްޔެކެވެ. އެބައްޔަށް އިނގިރޭސި ބަހުން ކިޔަނީ: haemorrhoids (piles) އެވެ. އަދި ދިވެހިން އެބައްޔަށް ކިޔައިދެނީ ބަވާސީ ނުވަތަ ބަވާދީއެވެ.

(17) އެ ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٤٦٩) އާއި أبو داود (١/١٥٠) އާއި الترمذي (٢/٢٠٨) އާއި ابن ماجه (١/٣٦٩) އާއި، އަދި «المشكل» (٢/٢٨١-٢٨٢) ގައި الطحاوي އާއި الدارقطني (١٤٦) އާއި الحاكم (١/٣١٥) އާއި البيهقي (٢/٣٠٤) އާއި أحمد (٢/٤٢٦) އެވެ.

އަދިވެސް عمران بن حصين ވިދާޅުވިއެވެ: «މީހާ އިށީނދެއިނދެ ކުރާ ނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އަހުރެން އިމުރު ރަސޫލާގެފާނު ﷺ އަށް ސުވާލު ދެންނެވީމެވެ. ދެން، ރަސޫލާގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: "ކޮޅަށްހުރެ ތެދުވެހުރެ ނަމާދުކޮށްފި މީހާ ރަނގަޅެވެ. ދެން، އެކަމު އިށީނދެގެން ބައިބައެވެ. އަދި އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކޮށްފިމީހާ ދަންނަވައެވެ: ދެން، އޮށޯވެގެން ކޮށްފި މީހާގެ ދަރުމަ އިށީނދެ ކުރާ މީހާގެ ދަރުމައިގެ ބައިބައެވެ.(18) އަދި ނިދާފައިވާމީހާގެ(19) ނަމާދުކުރާމީހާ (އެހެން ޙާލަތްތަކުގައި: ބަލިމީހާ ނަމާދުކުރާމީހާ): ދެން،

(18) الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ:

«މި ޙަދީޘްގައި ވާ ބުނެފައި ނަބިއްޔާ ﷺ އިސްތިސްނާކުރައްވާފައިވާ ހުކުމެވެ. އޭނާ ހަމަކައިރުން އަނބުރާ ރަސޫލާގެފާނު ކޮށްގެން ހުރެތެވެ ބެހޭގޮތުން ކުރާ ނަމާދު ރަސޫލާގެފާނު އިށީނދެއިނދެ ކުރާ ނަމާދުގެ ދަރުމަ އޮތިކަމެވެ. އަދި عبد الله بن عمرو ގެ ޙަދީޘްގައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: ހަމަކައިރުން ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާއިރު އަހުރެން ހަމައަކަށް ޖެހުނެވެ:

"މީހާ އިށީނދެއިނދެ ކުރާ ނަމާދު ތެދުވެ ނަމާދުގެ ދަރުމައިގެ ބައިބައިކަމުގައެވެ." ދެން، ރަސޫލާގެފާނު އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން ދެކުނީމެވެ. އޭނާ އަހުރެންގެ އަތް އަހުރެންގެ ބޮލުގައި އެޅުމެވެ. އޭނާ ރަސޫލާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

"ތި عبد الله އެވެ! ތިބައިގެ ކަލޭމިހާރު ހުރީތޯއެވެ؟» ދެން، ދެން ރަސޫލާގެފާނަށް އަހުރެން އާ ހަބަރު ދިނީމެވެ. އޭނާ ރަސޫލާގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ: "އާނއެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތިބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކުވެސް ފަދައިގެ ކަމުގައިވާމީހާ ފިޔަވައި ކަލޭގެ ތެރެއިން ނުވެއެވެ."

އެ ޙަދީޘް ނަގަނީ مسلم އާއި أبو داود އާއި النسائي އެވެ.»......

(19) البخاري ވިދާޅުވިއެވެ:

«މިތަނުގައި ނިދާފައިވާމީހާގެ ނަމާދު {އެ އެއް ބައިގެ ދަރުމަ} އާއި އަހުރެންގެ ތެރޭގައި، އޮތްގޮތް އެކުވެއެވެ.»

އަދި ހުރީ ބަހަލެވެ: އާއި إمام أحمد ގެ ވެސް ހިތާޔަތަކެވެ. އަދި އޮތްގޮތް ސުންނަތުގައިވާ ފަދައިން ގެ ބައިގައި ނިދިއުޅުމެވެ. ......

(ސަމާލުވާށެވެ!): عمران ގެ ޙަދީޘްގައިވާ ބަލިމީހާގެ ސިފަތަކުގައި އެވަނީ ޖަހާލުމުގައި ސުވާލުކުރައްވާ ބަޔަކަށެވެ. ވީމާ، އެއަށް ވަކިގޮތަކަށް ނުވެއެވެ. އަދި އެހެންގޮތަކަށް {އެބަހީ: އިށީނދެއިނދެ ނަމާދުކުރުމުގައި} ޙާލަތަކާއި އަޅާނުލާ ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ. «الفتح» (٢/٢٤٨) ގައި ވަނީ އެގޮތަށެވެ.

އޭނާއަށްވެސް އިށީނދެއިން މީހާގެ ދަރުމައިގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.“»[20] އަދި އެމީހާގެ ދުޢާތަކީ ޤަބޫލުވާނެއެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން އެބާރުވެރިކަން الله ހުއްސަވައިދެއްވި أنس ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: “ބަލިވެގެން، އެއުރެން ބަލިވެގެ ސަބަބުން އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް رسول الله ﷺ އެއުރެންގެ ކުރިމައްޗަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: “ހަމަކަށަވަރުން އިށީނދެގެންއިންނަ މީހާގެ ނަމާދު ވަނީ ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ނަމާދުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގެ މައްޗަށެވެ.“»[21] އަދި «އެކަލޭގެފާނުން ﷺ ބަލިވެރިޔަކަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު އޭނާ ބާސީރުގެ ވައްޓަން ނަމާދުކުރާގޮތް އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަ ބަލިން ނަމާދުކޮށް އެއްޗެއްގައި އެހިނދު އޭނާ ވަޅުގަނޑެއް ނަގައިފިއެވެ. އެ ވަޅުގަނޑެއް މައްޗަށް ނަމާދުކުރުމަށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެ ވަޅުގަނޑު ނަގައި އެއްލާލެއްވިއެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ:

---

(20) މި ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٢/٤٦٧ ، ٤٦٩) އާއި أبو داود (١/١٥٠) އާއި النسائي (١/٢٤٥) އާއި الترمذي (٢/٢٠٧) އެވެ. .....
އަދި ފުޤަހާއުން އިޚްތިލާފުވެއްޖެ މިޙަދީޘް ނަންގަވައި ސުންނަތްނަމާދު މީހާގެ މައްސަލައެވެ. އަދި އަންނަނިވި ބޭފުޅުންގެ މައްސަލަ ފަދައިން ނަމާދުކުރެއްވުމާމެދު މައްސަލަ الخطابي މި ޙަދީޘް ނަންގަވާފައިވެއެވެ. އަދި ފަރުވާނުކުރެވޭ ބަލިމީހާގެ މައްސަލައިގައި ޙަދީޘް ބޭނުންކުރެވޭނެ ވެއެވެ. ދެން الخطابي ވިދާޅުވިއެވެ:
«عمران ގެފާނުގެ ޙަދީޘްގެ މުރާދަކީ: ބުރަވެސް އޮތްކަމުގެ ސަބަބުން ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރެވޭ ފަރުވާނެތް ބަލިމީހާ ފަދައިން ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރާ ބަލިމީހާއެވެ. އެހެންވީ އިށީނދެގެންއިންނަ މީހާގެ ދަރުމައަކީ ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރާ މީހާގެ ދަރުމައިގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ކަމުގައި ވެއްޖެއެވެ. އާއި އޭނާ އިށީނދެން ހުއްދަވެގެންނުވާނެ ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރުން އޭނާއަށް ހިމެނޭއިސްލާމީގެ ގޮތުންނެވެ.» الحافظ (٢/٤٦٨) ވިދާޅުވިއެވެ:
«އަދި އެއީ (އެބަސް: ޙަދީޘްގެ މުރާދަކަމުގައި الخطابي ޙަދީޘް ނެގުމުގެ ގޮތުގައި) ހަމަޖެހޭ ރައްކަލެއް ނެތްގޮތެވެ. ....
(21) މި ޙަދީޘް ނެރުއްވީ ابن ماجه (١/٣٧٠) އާއި أحمد (٣/٢١٤ ، ٢٤٠) އެވެ. ....

‟ތިބާއަށް ކުޅަދާނަވާވަރަކަށް ބިންމައްޗަށް ނަމާދުކުރާށެވެ! ނޫންނަމަ، އިޝާރާތްކުރުމަކުން އިޝާރާތްކުރާށެވެ! އަދި ތިބާގެ ރުކޫޢަށްވުރެ ތިބާގެ ސަޖިދަ ތިރިކުރާށެވެ!“(22)

އޮޑިދޯނިފަހަރުގައި ކުރާ ނަމާދު

އަދި އޮޑިދޯނިފަހަރުގައި ނަމާދުކުރުމާ ބެހޭގޮތުން ރަސޫލުﷲ ﷺ އާ ސުވާލު ކުރެވުނެވެ. އެހިނދު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: ‟ޣަރަޤުވެދާނެކަމުގެ ބިރުނުވާނަމަ، ތިބާ އޭގައި ކޮޅަށްތެދުވެ ނަމާދުކުރާށެވެ!“»(23)

ނަމާދުގައި ތަނބުފަދަ އެއްޗަކަށް ބަރޯސާވުން

އަދިއެކަލޭގެފާނު ﷺ އުމުރުން ދުވަސްވެ ހަށިގަނޑު ބަރުވުމުން، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތަނުގައި ތަނބެއް ބަހައްޓަވައިފިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެ ތަނބުގެ މައްޗަށް ބަރޯސާވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.(24)

---

(22) އެ ޙަދީޘް ރިވާކޮށްފައިވަނީ «السنن» (٢/٣٠٦) އަދި «المعرفة» ގައި البيهقي އެވެ. ......

(23) އެ ޙަދީޘް ރިވާކޮށްފައިވަނީ الدارقطني (١٥٢) އާއި الحاكم (٢٧٥) އެވެ. ....
(ތަރުޖަމާ) : މިޙަދީޘާއި ޖެހޭ ކުރާ ނަމާދުގެ ބާބުން، އޮޑިދޯނިފަހަރުގައި ކުރާ ނަމާދުގެ ބާބާ އެއްގޮތަށެވެ. ކުޅަދާނަވާވަރަކަށް ނަމާދުކުރަނީ ކޮޅަށްތެދުވެގެންނެވެ. ނޫންނަމަ ނަމާދުކުރަނީ އިށީނދެގެން ރުކޫޢާއި ސަޖިދައަށް އިޝާރާތްކުރަމުންނެވެ.

(24) އެ ޙަދީޘް ރިވާކޮށްފައިވަނީ أبو دود (١/١٥٠) އާއި الحاكم (١/٢٦٤) އެވެ. .....
الشوكاني (٢/٢٨٤) ވިދާޅުވިއެވެ:
«ނަމާދުގައި ތަނބާއި އަސާގަނޑު އަދި އެފަދަ އެއްޗަކަށް ބަރޯސާވުން ހުއްދަކަމުގެ މައްޗަށް އެ ޙަދީޘް ދަލީލުކުރެއެވެ. އެކަމަކު (ޙަދީޘްގައި) ދަލީލުކުރުމުގެ ބޭނުމާ ޚާއްޞަކަމެވެ. އެއީ މުސްކުޅިވުމާއި (ބަލިވުމާއި) ގެންނެވެ މަސައްކަތްވެގެންނެވެ. އަދި

ރޭއަޅުކަމުގައި ކޮޅަށްހުރުމާއި އިށީނުން

«رسول الله ﷺ ރޭގަނޑު ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ދިގުކޮށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި ރޭގަނޑު އިށީނދެވަޑައިގެން ދިގުކޮށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ، ރުކޫޢުކުރައްވަނީ ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެންނެވެ. އަދި އިށީނދެވަޑައިގެން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއްޖެނަމަ، ރުކޫޢުކުރައްވަނީ އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ.»(25)

އަދި "ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ކިޔަވައިވިދާޅުވަނީ އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވާ ހާލުގައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވާވިދާޅުވުން {ނިމުން} ބާކީ ތިރީސް ނުވަތަ ސާޅީސް އާޔަތްތާ މިންވަރަށް ވުމުން؛ ތެދުވެވަޑައިގެން، ކޮޅަށްހުންނަވާހާލުގައި އެ މިންވަރު ކިޔަވާވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ރުކޫޢުކުރައްވައި، ސަޖިދަ ކުރައްވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައިވެސް ހަމައެފަދައިން

ބަލިކަށިވުމާއި ބަރުވުމާއި [illegible]. އަދި ހަމަކަށަވަރުން [illegible] ނުވަތަ [illegible] {[illegible]} [illegible] ا هـ.

(25) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރި مسلم (٢/١٦٢-١٦٣) އާއި أبو داود (١/١٥١) އާއި النسائي (١/٢٤٤) އާއި الترمذي (٢/٢٠٣) އާއި ابن ماجه (١/٣٧٠) އާއި «قيام الليل» (٨١ ، ٨٤) ގައި ابن نصر އާއި الطحاوي (١/٢٠٠) އާއި البيهقي (٢/٤٨٦) އެވެ. ......

ކަންތައް ކުރައްވައެވެ.“(26)

{އަދި ދަންނައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބަރާތްމުބާރަކުގެ ފަހުކޮޅުގައި، އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައިގެން އެކަލޭގެފާނު ސުންނަތް ނަމާދު ކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ އުމުރުފުޅުން ގިނަދުވަސްވެވަޑައިގަތުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަދި އެއީ އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމުގެ އަހަރެއްހާ ދުވަސްކުރިންނެވެ.“(27)}

އަދި ”އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެންނަވައި ތަރުތީބުކޮށް ކިޔަވާވެ.“ {އެބަހީ: ދުރުމިންނުގެ ވަރަކުރައްވައިގެންނެވެ.}(28)

(26) މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ «الموطأ» (١٥٧/١) ގައި مالك އެވެ. ... ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން عائشة ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ އިށީނދެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެހެންނަމަ، ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނީ އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވާ ބާކީވެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމަށް {ނިޔަން} ތެދުވެ .... الحديث.
... «الفتح» (٢٦/٣) ގައި الحافظ ވިދާޅުވެއެވެ: «އިށީނދެއިނދެ ސުންނަތް ނަމާދު ފެށުމަށްފަހު ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމާއި، ނަމަވެސް ކޮޅަށް ތެދުވެ ފެށުމަށްފަހު އިށީނދުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. ކޮޅަށްތެދުވެ ފެށުމަށްފަހު އިށީނދެ ކުރުން ކަރާހިޔަތްތެރިކަމާއެކު ހުއްދަވާނެކަމަށް ބަލަނީ އަބޫޙަނީފާގެ ފަރާތުން ސާފުކޮށް ބުނާ މީހުންނާއި، އަދި އެގޮތަށް ކުރުން މަނާކުރައްވާ އެކި ބަސްބަސް ބުނާމީހުން ބުނާގޮތެވެ. أشهب އާއި ބައެއް ބަޔަކުގެ ގޮތުގައި ނަމަވެސް ބުނެއެވެ.
އަދި އެކަމުގައި އަޞްލަކީ ކުރީގެ ބާބުގެ ބޭރުގައި مسلم އާއި އެހެންމީހުން ބަޔާންކުރި عبد الله بن شقيق ގެ ހަދީޘް عائشة ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ނަމާދު ބޭނުމަކުން عائشة ގެފާނަށް عبد الله بن شقيق ސުވާލުކޮށްފައިވާ ސުވާލެއްގެ ޖަވާބެވެ.
ދެއްވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ ރުކޫޢު ކުރައްވަނީ ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ ރުކޫޢު ކުރައްވަނީ އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ.
އަދި މިއީ ރައްކާތް ގޮތެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވި عائشة ގެފާނުގެ އަރިހުން عروة ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘާ މުޚާލިފުވާ ގޮތެއް ނެތެވެ. ވީމާ، އެކަލޭގެފާނުގެ ހާލަތު ތަފާތުވެގެން ދިޔަކަމަށް ބަލަން ޖާއިޒުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތަފާތު ވަގުތުތަކުގައި ކޮށްފައިވާ ކަމެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވީއެވެ. والله أعلم» اهـ.

(27) މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ مسلم އާއި أحمد އެވެ. އަދި މި ހަދީޘްގެ ތަޚްރީޖް (ޞަޙީޙު) ގައި އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

(28) މި ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ النسائي (٢٤٥/١) އެވެ.....

ފައިވާނުގައި ނަމާދުކުރެއްވުމާއި އެކަމަށް އުފުއްދަވައިދެއްވުން

އަދި «ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު (ނަމާދުގައި) ހުންނަވަނީ ހުސްފައިން ތިއްބެވިއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ފައިވާންޖެހެގެން އަޅުއްވައިގެންނެވެ.»(29)

އަދި އެކަލޭގެފާނު އުއްމަތަށް އެކަން ހުއްދަކުރެއްވިއެވެ. އެގޮތުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: “ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރާނަމަ، ފަހެ އޭނާގެ ފައިވާންޖެހެން އަޅާލާހިކަމެވެ. ނުވަތަ އެ ފައިވާންޖެހި ބާލައި އޭނާގެ ދެފައިދެމެދުގައި ބާއްވާލާހިކަމެވެ. އަދި އެހެންމީހަކަށް އެއިން އުނދަގޫނުކުރާހިކަމެވެ.”(30)

އަދި ބައެއްފަހަރު ފައިވާނުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އެއުރެންނަށް ކަށަވަރުކޮށްދެއްވިއެވެ. އެގޮތުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: “ތިޔަބައިމީހުން

الشوكاني (٣/٧١) ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އިހުނުއިހުނު ނަމާދުކުރުމުގެ ފުސްމަތީގައި ވެގެންވާ ތަޢާރުޟުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގެ މައްސަލަ މި ބަޔާންތަކުން ތަފާތުކުރެއްވިއެވެ. އަދި أبو حنيفة އާއި مالك އާއި أحمد ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެގޮތެވެ. އަދި އެއީ الشافعي ގެ ޤަދީމް ގައުލުގައި އެއްބަސްވުމުގައި ވިދާޅުވާ ގޮތެވެ. އަދި الشافعي ގެ ޖަދީދު ގައުލުގައި އެއްބަސްވުމުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވަނީ، އެއާ ހިލާފުވާ ގޮތަށް ކަމުގައެވެ. އަދި ޖަމާޢަތް ދުވަހުގައި ހިނގާ ފަރުދުންނެވެ. އަދި ބައެއް ބަޔަކުގެ ފަރާތުން «النهاية» އާއި ދެން ޤަޥާޢިދު ކަނޑައަޅާފައިވާ އެއާ ހިލާފުވާ ތަފާތުތަކާ ކަމަށެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: އަދި މި ހުކުމުގައި ހަމައެކަނި އެކަމާ ގުޅޭ މައްސަލަ ގޮތުގައެވެ. އަދި ހިލާފުގެ ގޮތުން އެއީ ބާރުގަދަ ހިލާފެއް ނޫން ހުރިހާ ހާލަތުގައި ފަރުވާލެއްވުމުގެ މުހިންމު ކަމެއްކަމަށް ޤަބޫލުކުރެވެއެވެ.»

(29) އެ ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ أبو داود އާއި ابن ماجه އެވެ. އަދި الطحاوي ވިދާޅުވެފައިވަނީ ތަފާތު އަދި متواتر ޙަދީޘެކެވެ.

(30) އެ ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ الحاكم (١/٢٥٩) އެވެ. ......

ތަޝައްހުދާ ހިލާފުވާށެވެ! އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން އައްޝަރުގެ ވަގުތާނގައި
އަދި ހުއްޓުމުގައިވެސް އައްޝަރުން ނަމާދުއްސުކުރެއްވެ.“(31)

އަދި ވަކަށުގައި އެކަތްގެ ފުރަން ނަމާދުރަށް ހުރިނަމާވަގައި އެ ވަގުތާއި ޤަޢިދާކުރު އެކަތްގެ ފުރަންގެ ދެވަގުތުމިތުރެއްޔެން ގާތުއްވެއްވެ. ދެން އެއަށްފަހު ނަމާދުގެއި ދުލުހުންނަވައްވެ. އެއީ أبو سعيد الخدري ވިދާޅުވި ވަރަށްހެއްދެވެ: «އެއްދުވަހަކު رسول الله ﷺ ހަވީރުގެ ނަމާދުގެ ނަމާދުކުރައްވަވެ. ދެން އެކަތްގެ ފުރަންގެ ނަމާދުން ބަލައިގައި، އެކަތްގެ ފުރަންގެ ވަގުތާއި ޤަޢިދާކުރު ބޭނުއްވިއެވެ. އަދި އެ ވަގުތާއި ޤަޢިދާކުރު އެކަތްގެ ފުރަންގެ ފަހަތުންގެ ރުކުނުގައި ބައިވިއެވެ. ފަހު ވިސްނަކުރުނަން އެތަން ގުރުތުން އައްޝަރުން، އައްޝަރުގެ ވަގުތާއި ގާއިމުވެ ބޭނުއްވެ. ދެން އެކަތްގެ ފުރަންގެ ނަމާދުން އެކަތްގެ ފުރަން އަވަދިވެ...

---

(31) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރީ أبو داود (١/١٠٥) އާއި الحاكم (١/٢٦٠) އެވެ. ......

(31) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރީ أبو داود (١/١٠٥) އާއި الحاكم (١/٢٦٠) އެވެ. ......
އަލްބާނީ ބުނެފައެވެ: އަދި މި ޙަދީޘުން އަންގައިދެނީ ވަގުތާނގައި ނަމާދުކުރުމުގެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެއްކަމެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން އެކަތްގެ ފުރަން އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ސަބަބަކަށް ތަޝައްހުދާ ހިލާފުވުން ކަމުގައި ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެއަމުރުފުޅުން ފާހަގަވަނީ އެކަން ވާޖިބުވެގެންވާކަމުގައިވީ ނަމަވެސް އެއީ ވަގުތާކުރުނުން އެއްކަލް ކަޢުމިންވަހަށް އެކަން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމެވެ. ފަހު އެކަން ވާޖިބުނުވުން މުޚާރަޖުގެ ނުވެއެވެ. ދަލީލަކީ އެ ޙަދީޘްގެ ރާވީ ހުއްޓިއެއް ޙަދީޘުގައި އެކަތްގެ ފުރަން ވިދާޅުވިފައިވާ މި ބަސްފުޅެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން ރާކިޢު މަހަށް ނަމާދުރާޅުކުރުމަށް، ފަހު އެކަތްގެ ވަގުތާއި ޤަޢިދާކުރަން އަރާރުކުރައްވެ. ނުވަތަ އެ ވަގުތާއި ބާލައިނުކުރެވެ.»
ފަހު އެ ޙަދީޘްގައި އަންގައިދެނީ އެކަމަކަށް އިޝާރާތް ކުރެއްވުމާ ކަމެއްކަމެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެކަމާއި ގުޅިގެން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ފުރައިރުމުގެ ނުވެއެވެ. އެއީ: «ކާއިމު ބައިގެއަކާއި ހަމަޖެހުމާ ދެމުދު ބާނުނާ ވިހަކަށް ނަމާދުއްވެއެވެ.» އެހެން ޢާލިމު ޙަދީޘް ވަރައިންނެވެ.
الشوكاني ވިދާޅުވެއެވެ: «އަދި މިއީ މިޢަހަދުގެ ތިބޭއިން އެނގެ ޙަދީޘުގެ ޢަމަލެވެ. އަދި ހަމަޖެހޭގެ ޢަމަލުގައި އާދޭދޭއިން އެނގެ ވަޖިބުގެ ޢަމަލެއް ނެއެވެ.» އަދި «الفتح» (٣٩٣/١) ގައި الحافظ ވެސް އެކަމަށް ހަމަ އެޢަމަލު ދޮގުކުރެއެވެ. އޭގެ ތެރެން، މި ޙަދީޘް ގެންނެވުމަށްފަހު، ވިދާޅުވެއެވެ: «މިއާ، ދެކުރުކުރުގައެވާ (ތަޝައްހުދާ) ހިލާފުވުމުގެ މަޤްސަދަކީ ބާލައިނު އެކަމަށްވީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައެވެ.»

ބަދީހޯކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ފައިވާންތައް އެއްލާލީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟" އެއުރެން ދެންނެވިއެވެ: ކަލޭގެފާނު، ކަލޭގެފާނުގެ ފައިވާންޖޯޑު އެއްލަވައިލެއްވުމުން އަޅުގަނޑުމެން ބޭލީމެވެ. އެހެންވެ އަޅުގަނޑުމެން، އަޅުގަނޑުމެންގެ ފައިވާންތައް އެއްލާލީމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ބަދީހޯކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން جبريل ގެފާނު މިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި މިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފައިވާންޖޯޑުގައި ހަޑިއެއްޗެއްވާކަމަށް މިމަންކަލޭގެފާނަށް ހަބަރުދެއްވިއެވެ. [(ނުވަތަ ވިދާޅުވިއެވެ: އުނދަގޫވެރި)، (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ނަޖިހެއްވާކަމުގެ ހަބަރުދެއްވިއެވެ.)] އެހެންވެ، މިމަންކަލޭގެފާނު އެ ފައިވާންޖޯޑު އެއްލަވައިލެއްވީމެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު މިސްކިތަށް އަންނަންޖެހިއްޖެނަމަ، އޭނާގެ ފައިވާނަށް ބަލާހުށިކަމެވެ. ދެން އެ ފައިވާނުގައި ހަޑިއެއްޗެއްވާކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ، [(ނުވަތަ ވިދާޅުވިއެވެ: އުނދަގޫވެރި)، (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ނަޖިހެއްވާކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ)] ފަހެ އެ ފައިވާން ފޮހެސާފުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެ ފައިވާނުގައި ނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ.»[32] އަދި «އެކަލޭގެފާނު ފައިވާންޖޯޑު ބޭއްލެވިނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި އެ ފައިވާންޖޯޑު ބާއްވަވައެވެ.»[33] އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާކަމަށްވެއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުންކޮޅު މީހަކު ނަމާދުކުރާނަމަ، އޭނާގެ ފައިވާންޖޯ އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ނުބާއްވާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާގެ ވާތްފަރާތުގައިވެސް

---

(32) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود އާއި ابن خزيمة އާއި الحاكم އެވެ. އަދި الحاكم އެ ޙަދީޘް ޞައްޙަ ކުރައްވައިފައެވެ. އަދި الذهبي އާއި النووي އެކަމާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި «الإرواء» (٢٨٤) އާއި «صحيح سنن أبي داود» (٦٥٧) ގައި އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖުކުރެވިގެންވެއެވެ.

(33) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٠٥) އާއި النسائي (١٢٥-١٢٦) އާއި ابن ماجه (٤٣٧) އެވެ. .....

ނުބައްވާހުރިކަމެވެ. އޭރުން އެ އޮންނާނީ އެހެންމީހެއްގެ ކަނދުރާމަތީގައެވެ.
އެނގޭ ވޯތުފަރާތުގައި މިހާރުންވާނަމަ، (އެ ހާޖަތް) ފިޔަވައެވެ. އަދި އެ
ފައިވާންޖެ އެނގޭ ދުފައިދުވަހު ބޮއްވާހުރިކަމެވެ.»(34)

މިންބަރުމަތީގައި ނަމާދުކުރުން

«رسول الله ﷺ އެއްފަހަރަކު މިންބަރުމަތީގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.
(އަދި އެމިންބަރުގައި ތިން ހަރުފަތްގެ މިންބަރެއްކަމަށް އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި
ވެއެވެ.)(35) ފަހެ، އެ މިންބަރުމަތީގައި އެކަލޭގެފާނު ޤިޔާމަށް
ހުންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު
މިންބަރުމަތީގައި ހުންނަވާނެވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފަރާތުން މިސްކިތުން
ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއަނބުރާ އެކަލޭގެފާނު އެ މިންބަރުމަތީގައި ހުންނަވާނެވީ
ކުރިމަތީއްޔާއިމުއެވެ. ދެން އެއަނބުރާ {އިސްތިޤްބާލު} އުފުލުއްވިއެވެ. ދެން
قهقرى ކޮށް(36) {މިންބަރުގެ ފައިމަގާއިގެންވެ. މިންބަރުގެ ބޮޑުގައި
ސަޖިދަކުރެއްވައިފިއެވެ. ދެން އެއަނބުރާ {މިންބަރުގެ
މައްޗަށް} ރުޖޫޢަފުވެއިގަތެވެ. ދެން ފުރަތަމަ ކުރެއްވި ނަމާދުކުރެއްވި

(34) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ ابن خزيمة (١٠١٦/١٠٦/٢) އާއި أبو داود (١٠٥-١٠٦) އެވެ.
(35) މިންބަރު ހުންނަނީ ތިން ދަރަޖައިގެ ގޮތުގައެވެ. ދެން ހަރުފަތްގެ މައްޗަށެވެ. އެއަށްފަހު
ގެނެސްފައެވެ. އަދި އެއަށްފަހު އިތުރުކުރެވުނު ހުރިހާ ބައިތައް ފަހުން އިތުރުކުރެވުނު ބައިތަކެވެ. ވަރަށް ގިނަ ފަހަރަށް ސަލާ
ދުރުކުރަން ދެކުމުން ދުރުވިކުރެވުނު ސަލަފުންނެވެ. އަދި އެކަމަކަށް ސަލާމަތްވާން ޖެހޭނީ މިސްކިތުގެ
ހުކުރުވީފަރާތުގެ ކަނުގައި ނަމަތް މިނުރުފުގައި އެ މިންބަރު ބެހެއްޓުމަށް: އަންނަނަ އެނގެން
ބޭނުންވާނެ. އަދި ދުރުކަރަރުފުގެ ފުރުގައި ބަލައިގަނެވޭނެ އިސްލާމީ ގޮތުގައި އެ ބަރަކާތް
ފުރަ ގެދެވޭނެ ސުނައްނަތް އެއްގެ އަރާމުކަން ލިބުމަކީ ސަލާ އެފަދަކަމެކެވެ.
(36) ފަހަތަށް ބަލައިގެން: ފަހަތަށް ފައިބައިގަތުމަށް ބުނެވެއެވެ.

ފަދައިން އެ މިންބަރުކޮޅުގެމަތީގައި ކަންތައްކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެންފުމަށް ދާންދެންނެވެ. ދެން އެއަށްފަހު މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތިލެއްވިއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "އޭ އެންމެހައި މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނު މިގޮތަށް ކަންތައްކުރެއްވީ، ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނާ ތަބާވުމަށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންނަކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު އުނގެނި ދަސްކުރުމަށެވެ."(37)

ސުތުރާ ނެގުމާއި އެކަން ވާޖިބުވެގެންވުން

"رسول الله ﷺ (ނަމާދަށް) ހުންނަވަނީ ސުތުރާއާ ކައިރިވެވަޑައިގެންނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނާއި ފާރާ ދެމެދުގައި ވަނީ ތިންމުށެވެ.(38) އަދި އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ ތަނާއި ފާރާ ދެމެދުގައިވަނީ ބަކަރިއަކަށް ދުވެވޭހައި ތަނެވެ."(39) އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާކަމަށްވެއެވެ: "ސުތުރާއަކާ ދިމާއަށް ދެނޯ ތިބާ ނަމާދުކުރާނަމަ، އަދި ތިބާގެ ކުރިމަތިން ދިއުމަކުން އެކަކަށްވެސް ދޫނުކުރާށެވެ. ފަހެ، އޭނާ އިދިކޮޅުހަދައިފިނަމަ، ތިބާ އޭނާއާ ހަނގުރާމަކުރާށެވެ. އެހެނީ،

---

(37) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ البخاري އާއި مسلم އާއި ابن سعد އެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘްވަނީ «الإرواء» (٥٤٥) ގައި ތަޚްރީޖްކުރެވިފައިވެއެވެ.

(38) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ النسائي (١/١٢٢) އާއި أحمد (٢/١٣٨ ، ١٣/٦) އެވެ. ......

(39) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه އެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ:
«رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރައްވާ ތަނާއި ފާރާ ދެމެދުގައިވަނީ ބަކަރިއަކަށް ދުވެވޭހައި މިންވަރެވެ."
އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٤٥٥) އާއި مسلم (٢/٥٩) އާއި البيهقي (٢/٢٧٢) އެވެ.
......

ހަމަކަށަވަރުން އަސްމާނުގައި {އާމީން} ކިޔުއްވުމެވެ."(40) އަދި އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވައެވެ: "ޔަހޫދީން ހަސަދަކުރާ ސުބްޙާނަ ދެވަނަ ނަމާދުކުރުމުގައި ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ ކުރުމާއި ސަލާމް ދެއްވުމެވެ. {އާމީން} ކިޔުމާއި މުސްލިމުން ދޭ ޖަވާބުތަކާ ހަސަދަކުރެއެވެ."(41) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ވަޙީވެއްޖެ އެކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތްގައި ހުރެ ކިޔުއްވި ނަމާދުކުރުއްވުމާ ވަކިވެއެވެ."(42) އަދި "ސުބްޙާނަކަ ނަމާދުގައި އެއްކަލަ އެތަނެއްގައިނުވާ

---

(40) އެ ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ޞަޙީޙު ސަނަދަކުން ابن خزيمة (١/٩٣/١) = [٩/٢-٨٠٠/١٠] «އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތެވެ.»

(41) އަހަރެން: މިސްކިތުގައި ނަމާދުގެ މަގުސަދު ގޮތުގައި ސަލާމްދެއްވާ ހަދީޘް އެ ނަމާދުން ހިމެ ހަމަޖެހޭނީ އެކަމަށް ވަނީ ދަލީލު ނުވެއެވެ. الشيخ علي القاري (٤٩١/١) ގައިވެއެވެ:

«އަދި އެ ހަދީޘް ވަގުތުގައި ހަމަކަށަވަރުން ސުބްޙާނަކަ ނަމާދުކުރުމުގެ ވަގުތު ސަލާމްދެއްވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ތެރޭ ގޮތުގައިވާ ވަކިކަންތައް އެކަމަކަށް. އެގޮތަށް އެކަމަށް ވަކިކަމެއްކަމެވެ. ނަމަވެސް ކަމުގައިވާ ވިސްނުމަކަށް ވަކިކަމެއްވެއެވެ. އެ ނަމާދުކުރުމުގެ ތެރޭގައި ހުރި ވިސްނުމަކަށްވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ނަމާދުގައި الله ތަޢާލާ ބަޔާންކުރެއްވި ކުރިމަތީ ވިސްނުމަކަށްވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ސުބްޙާނަކަ ނަމާދުގައި އެކަން އެކަލޭގެފާނު ކިޔުއްވާ ދުޢާއެވެ ދުޢާގައިވާ ދުޢާ ކުރުމުގައި ކަންކަމުގައި އެކަން ނަމާދުގައި ކުރުމަށް މިސްކިތުގައި ގޮތަކަށް ކަމެވެ. އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: ދުނިޔެ، ސުންނަތާއި ތަރުތީބުގައި އެކަމުގެ ވަކިކަމެއް ގެނެވިގެންވާ ގޮތުގައިވާކަން ތިބާ ނިކަން ބަލާށެވެ!» انتهى.

އެ ހަދީޘް ނަގުލުކޮށްފައި أبو داود (١١١/١) އާއި النسائي (١٢٢/١) އާއި الطحاوي (٣٦٥/١) އާއި الحاكم (٢٥١/١) އާއި البيهقي (٢٧٢/٢) އެވެ. .....

(42) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކޮށްފައި البخاري (٤٥٧/٢) އާއި مسلم (٥٩/٢) އާއި البيهقي (٢٧٠/٢) އާއި أحمد (٤٨/٤) އެވެ. ..... މިސްކިތުގެ ވާހަކައެވެ: «އަދި އެ ނަމާދުގައިވާ ތަކުބީރު ދިނުމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެ ތަކުބީރު ކިޔުމަށް، ގޮތުގައިވާ ބަޔަކު ދެކެވެނީ އެ ތަކުބީރު އެކަމުގައިވާ ދެގޮތުގެ ތަކުބީރުގައިވާކަން އަދިވެސް ބައެއް ސަލާމް އަދިވެސް ތިބޭ ވަގުތުގައިވެއެވެ.» ....

އަހަރެން ބުނަމެވެ: އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރިމަތީގައި ވިސްނާ ވަކިކަމެއް ސުބްޙާނަ ގެންނަވާށެވެ. އެއީ ބޮޑު މިސްކިތުގައި ކަމެއް ވިސްނާ ގޮތެވެ. ....

ހުސްބިމެއްގައި“ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިފުޅުމަތީގައި ފޮންސިއެއް ކޮޅަށްޖައްސަވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެ ފޮންސިއާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުށުގައި ނަމާދުކުރެއެވެ.“(43) އަދި ބައެއްފަހަރު ”އެކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލު ހުރަހަށް ބޭއްވެވުމަށްފަހު، އެ ޖަމަލާދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ.“(44) {އަދި މިއީ ޖަމަލުކޮށިގައި ނަމާދުކުރުމާ ހިލާފުނުވެއެވެ. އެހެނީ، އެކަލޭގެފާނު އެކަން ނަހީކުރެއްވިއެވެ.“(45)} އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު «ޖަމަލުތަން ނަސްގަވައި،

ابن هانئ (١/٦٦) «إمام أحمد ގެ ފަރާތްފުށުން ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ مسائل» ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެއްދުވަހަކު އަހުރެން ނަމާދުކުރަނިކޮށް أبو عبد الله އަށް (އެބަހީ: إمام أحمد އަށް) ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އަދި އަހުރެންގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ނުހުރެވެ. އަދި އަހުރެން ނަމާދުކުރަންހުރީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި ހުރީމު މިސްކިތުގައެވެ. ފަހެ އަހުރެންނަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ކޮންމެވެސް އެއްޗަކާ ނިވާވާށޭވެ! ދެން އަހުރެން މިހާރު ނިވާވެފީމެވެ.»

އަލްބާނީގެ ބުނުއްވެވެ: ފަހެ، އޭގައި އޮވަނީ ސުތުރާ ނެގުމުގައި ކުޑަ މިސްކިތާއި ބޮޑު މިސްކިތާ ދެމެދުގައި ވަކި ތަފާތެއް ނުކުރައްވާ އިމާމުގެ ފަރާތްފުށުންނާ އިސްލާމީކަމެވެ. އަދި އެއީ ބަލައްޓަ ގެ ތެދެވެ. އަދި މިއީ އަލްބާނީގެ ފަރާތްފުށުން ގެނެސްދީފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ކުޑަ މިސްކިތާއި ބޮޑު މިސްކިތާ އެއްގޮތަށް ސުތުރާ ނެގުމަށް އަމުރުކުރައްވާ ހަދީޘްތައް އާންމުކަމުން ވަކިކުރުމަށް ދަލީލެއް ނެތެވެ. އޭގެތެރެއިން އަލްބާނީ ފަރާތްފުށުން ވަނީ ބުނެފައެވެ. (١٤١٠هـ) .

މިއީ އިމާމުއަޙްމަދުގެ މަޛްހަބަށް ވާޖިބުވާގޮތަށް އަމަލުކުރުން މިސްކިތުން ސުތުރާ ނެގުމެވެ. އަދި އެކަމުގެ މަޛްހަބަށް ތަބާވާ ފުޤަހާއުންނެވެ. އަދި ކޮންމެ ފަރުދަކުވެސް އެކަމުގައި ވާޖިބުކަން ދޭހަވާނެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނި ސުނަތެއްކަމަށް ބަލާ ޢުލަމާއުން ސުތުރާ ނެގުމަށް ވަނީ ބާރުއަޅުއްވާފައެވެ (އަންގައިދިނުމެވެ).

(43) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٢/٤٥٤) އާއި مسلم (٢/٥٥) އާއި أبو داود (١/١٠٩) އާއި البيهقي (٢/٢٦٩) އާއި أحمد (٢/١٤٢) އެވެ. .....

(44) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٤٥٩) އާއި البيهقي (٢/٢٦٩) އާއި أحمد (٢/١٢٩) އެވެ. ......

(45) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري އާއި أحمد އެވެ.

އާއި {އެކަލޭގެފާނުގެ ދުނިޔޭގެ ތިމާގެ ކުރިމަތީގައި ވަގުތަކުން} ތިޔަތަން ބަހައްޓަވައި، އާއިލާ ކަހަލަ ތިމާގެ ކުރިމަތީގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ.» އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާކަމަށް ވެއެވެ: "ތަޙައްތުރުގެ ކަހަލަ[46] އެއްޗެއްގެ އެއްޗެއް ތިމާގެ ކުރިމަތީގައި ބަހައްޓައިފިނަމަ ނަމާދުކުރާށެވެ، ފަހަތުން ހިނގާ މީހަކާމެދު ހުދު ފިކުރުނުކުރާށެވެ! ދަން އާއިގެ ކަހަލަ ތިކެއްޗެއް އަޅައިގަނެގެން ނުކުރާށެވެ."[47] އަދި "އެކަލޭގެފާނު އެއްފަހަރަކު ގަހަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."[48] އަދި "ބައެއްފަހަރު އެނދުދޮށަކާ ދިމާއަށް އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އާއިޝާ (رضي الله عنها) އެނދުދޮށުގެ މަތީގައި އޮށޯވެލައިގެން، އެކަމަނާގެ ފޭރާމާގެ ދަށުގައި އޮންނަވައެވެ.»[49] އަދި «އެކަލޭގެފާނު ސުތުރާއާ އެކަލޭގެފާނާ ދެމެދުން އެއްޗެއް ހިނގައި ދާކަށް ދޫކޮށްނުލައްވައެވެ. ދަނޑި ހަމަކުރައްވާފައި «އެއްކަހަލައިގައި ނަމާދުކުރައްވައި އެކަލޭގެފާނު ސުތުރާއާ ހުރިގޮތުން ދިމާލުގައި ތިބެއެވެ. ބަކަރިއެއް ދާކަށް ދިމާވެ ތިއްބަވައި އެކަލޭގެފާނު ހުރެ ބަކަރިއަކާ ދުވެދާ ތެއްސޭއި ހުރިހާގޮތަކުން ދެ ބަކަރިއަށް ދަތިކަމުން ހިފަހައްޓަވައި ގެލިއަށް ލައްވައިލެއްވިއެވެ. "ދަން އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތިން ހިނގުމަށް ބަކަރި ދިޔައެވެ."»[50] އަދި «ކުރިސްތު ނަމާދުގައި

---

(46) މުޙަރިރު ބުނެފައެވެ: ތަޙައްތުރުގެ ކަހަލަ: ތަޙައްތުރީ ބަހައްޓަވާ ގޮނޑީގެ ކަހަލައިގައި ސަވާރުވާ މީހާ ފަހަތުން ބާރުލައިލާ ބައެވެ. ޢަރަބިބަހުން މިޔަށް ކިޔަނީ: مؤخرة الرحل އެވެ. އުސޫލުގެ ފޮތެއްގައި: އެއްޗެއްގެ ކަހަލައިގެ މިންވަރެވެ. އަދި އެއީ ގޮތެއްގެ ތިރީ ދުޅަކުގެ ކޮޅެއްގެ މިންވަރެވެ.

(47) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ مسلم (٢/٥٤) އާއި أبو داود (١/١٠٩) އާއި الترمذي (٢/١٥٦ – ١٥٨) އެވެ. އަދި الترمذي އެ ޙަދީޘް ޞަޙީޙުކޮށްފައިވެއެވެ. ......

(48) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ إمام أحمد (١/١٣٨) އެވެ. ......

(49) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ البخاري (١/٤٦٠، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧) އާއި مسلم (٢/٦٠) އާއި الطحاوي (١/٢٦٧) އެވެ. ......

(50) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ "الكبير" (٣/١٤٠/٣) ގައި الطبراني އެވެ.

ކުރައްވަން ހުންނަވާފައި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅު ދުއްކަވައިލެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން ނިމިވަޑައިގަތުމުން؛ އަޅުގަނޑުމެން {އެބަހީ: ޞަޙާބީން} ދެންނެވީމެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ނަމާދުގައި އާކަމެއް ވީތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ނޫނެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތީގައި ޝައިޠާނާ ފާޅުވެއްޖެއެވެ. އެހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުން އޭނާގެ ކަރުގެ ފިނިކަން އިބްހާމްވަޅާއި ދެވަނަ އިނގިލީގެ ދޭތެރޭގައި ލިބުނީއެވެ. الله ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވިޔެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަޚާ ސުލައިމާނުގެފާނުގެ ދުޢާ އެކަލޭގެފާނަށް ޤަބޫލުވެފައިނުވާނަމަ، މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންގެ ކުޑަކުދިން އޭނާ ބަލައިގެން ހުރިހިނދު ހިނގާނެއެވެ. ވީމާ، އެއިރު ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ގިބްލައާ ދެމެދަށް އެއްވެސް މީހަކު ނާއްތާ ގޮތަށް ކުރުމުގެ ބާރު ލިބިފައިވާނަމަ؛ އެކަން ކުރާށެވެ.»(51)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާއިރު ކުރިމަތިން މީހަކު ހިނގައިނުދާ ގޮތަށް ސުތުރާއެއް ބަހައްޓާށެވެ {އެބަހީ: ސުތުރާއަކާ ދިމާއަށް} ނަމާދުކުރާށެވެ. އޭނާގެ ކުރިމަތިން ޝައިޠާނާ ހުރަސްކުރުމުން، އޭނާގެ ނަމާދު އޭނާ ކަނޑާނުލާނެއެވެ." "އަދި އެކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިން އެއްވެސް މީހަކު ހިނގާނުލައްވާކަށް ދޫކޮށްނުލައްވައެވެ." {(އަދި ޙަދީޘެއްގައި ވިދާޅުވިއެވެ: ފަހެ ދޫކޮށްނުލާށެވެ. {އެކަމަކު} ހުރަސްކުރަން ދޫކޮށްނުލާށެވެ.)} ދެންވެސް އޭނާ ދޫކޮށްނުލާނަމަ އޭނާއާ ހަނގުރާމަކުރާށެވެ.(52) އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން

---

(51) މި ބަޔާންވެގެންވަނީ الدارقطني (١٤٠) އާއި أحمد (٥/١٠٤ – ١٠٥) އާއި «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ. ....

(52) "تنوير الحوالك" ގައި السيوطي ވިދާޅުވިއެވެ:
«އަޅުގަނޑުމެން ގޮތުގައި އެކަން ވަކި (އެބަހީ: ހަނގުރާމަކުރުން އެއީ އަޅުގަނޑު ވަކި) އާދޭ ބަޔަކު ފަދަކަމެވެ. އަދި އެއީ ޖާނުގެ ބޭނުމެއް ނޫނެވެ. އަދި ابن العربي ވިދާޅުވިއެވެ:

އެއީ ސަލާމްދިނުމެވެ."(53) އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: "ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވާނެ ކުރިމަތިން ތޫނިލާއަން {އެކަލޭގެފާނު} އިނގިލީގެ މައްޗަށް ހުރި ކަށްކަބުއްގަން އުނގުލަމަ، އެދިބާގެ ކުރިމަތިން ދިއުމަށްވުރެ ސާފުވާ ވަސްދިން(54) ހުއްޕުހުރިން ތާއަމަން ހަނދާނެތިބެވެ.(55)»(56)

ހަނދާންކުރަންވީ ވާހަކަ: ގެންނަވާދީއްވެވެ. އަދި الإسماعيلي ގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ: «ތިޔަ ހަމަކަށަވަރުން އެނާ ދިލާރަހަނދީނަމަ، ނަމާދުކުރާމީހާގެ އަތް އިނގިލީގެ މާގައި އަޅައި އެނާ ކަށްދިޔާނެވެ!» (ތިޔަ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ސަލާމްދިނުމެވެ.) އެބަސް: އިނގިލީގެ ބަހަތްޔާ ސަލާމްދިނާގެ ބަރަތެއްކެވެ. ނުވަތަ އެގޮ މުސްލިމާ އިނގިލީ ޔަންސުކެގެ ބޭރުޔަންތާ ސަލާމްދިނެވެ. އަދި الإسماعيلي ގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ: «ތިޔާ ހަމަކަށަވަރުން އިނގިލި އެކަށައި ސަލާމްދިނާ ވެއެވެ.»

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: ހިނދުކާޅެ ކަރުން ދެކެއްވިއެވެ ابن عمر ގެ ރިވާޔަތް (الإسماعيلي ގެ) މި ރިވާޔަތުން ހަކަދެވެ. އަދި (އިނގިލީ ސަލާމްދިނީ އެ ޢަޝް ބަސްތިކުގެ) މާނައަކީ: ތިޔަ އެކަސްދެކުދަން އިނގިލާން ހިސާބުގައި ސަލާމްދިނާ، މިހެން ބަސްދި މިހެއްގެ ބަސްދަން އެ ރިވާޔަތުން ބޭނުމެވެ. والله أعلم.

(53) އެ ބަޔާންތަ ނަގުލުކުރި البخاري (١/٤٦١ – ٤٦٣ ، ٦/٢٥٩) އާއި مسلم (٢/٥٧ – ٥٨) އާއި أبو داود (١/١١١) އާއި النسائي (١/١٢٣) އެވެ. ......

(54) މި ރިވާޔަތް އައިސްތަވަސް މިގޮތަށް ވަސްހަނާކަށެވެ. އަދި މި ބަޔާނާގެ ރާވީ أبو النضر ވިދާޅުވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި ސާފުވާ ދުވަސްކަޑައް ނުވަތަ ސާފުވާ ވަސްދުވަސްކަޑައް ނުވަތަ ސާފުވާ އަހަރުކަޑައް އަޅުގަނޑަކަށް ނޭނގެއެވެ. ......

(55) "މުސްލިމްގެ ސަރަހައްދާ" النووي ވިދާޅުވިއެވެ:

«އޭގެ މާނައަކީ: އިނގިލީގެ މައްޗަށްވާ ދުވަ ހިނދަކަށް އުނގެނުނަމަ؛ އެ ދުވަހަކީ އަރައިގަތުމުގެ މައްޗަށް ސާފުވާ ވަސްދިން ހުއްޕުހުރިން އާއި އިސްތިޢުމާލުކުރެއްވިކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ބަޔާނާގެ މާނައަކީ: އެކަން ނަހަމަން ކަށަވަރުވީމެވެ. އަދި އެކަމުގައި ގަދަވެގެންވާ ޙުކުމާވާކަމުގެ ހަޤީޤަތްވެދެވެ.» ...... އަދި މުސްލިމްގެ ސަރަހައްދާ النووي ގެ ވާހަކަ ދެކެއްވިދުވަހުގެ الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ:

«އަދި އެކަން ހިތާކަރަނީ ބަޔާނީ ފުރަތަމަކަށް ތަރުޖަމާކުރި އެކަން ހިފިފައެވެ.»

(56) އެ ބަޔާންތަ ނަގުލުކުރި البخاري (٢/٤٦٣ – ٤٦٤) އާއި مسلم (٢/٥٨) އާއި مالك (١/١٧٠) އެވެ.

ނަމާދު ފުރުކަނޑައިލާ ކަންތައްތައް

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ނަމާދުކުރާމީހާގެ ކުރިމަތީގައި ޖަމަލުގޮނޑީގެ ފަހަތާ އެއްވަރު އެއްޗެއް ނެތްނަމަ؛ ބައިސްކޮޅި އަންހެނާއި،(57) ހިމާރާއި، ކަޅު ކުއްތާ އޭނާގެ ނަމާދު ފުރުކަނޑާލައްޗެވެ." އަބޫ ޛައްރު ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން ދަންނަވިފީމެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ. ކުލަތަކުގެ ތެރެއިން ކަޅުކުލަ ވަކިން ހާއްސަކުރެއްވީ ކީއްވެގޮތެއްތޯ؟ ދެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ކަޅު ކުއްތާއަކީ ޝައިޠާނެކެވެ."(58)

މަޤާމާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރުން

އަދި އެކަލޭގެފާނު މަޤާމާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރުން ނަރިކުރައްވާކަމުގައި ވެއެވެ. ދެން، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "މިތަނބައިމީހުން މަޤާމަތަކުގެ މަތީގައި ނިޔާނެތަސްކުރާނެކަމެވެ.(59) އަދި

---

(57) السندي رحمه الله تعالى ވިދާޅުވިއެވެ:
«ރަޙުލަކީ ތަވުރުން އޭގެ މުރާދަކީ: ބައިސްކޮޅުގެ އުސްމިނަކަށްވުރެ ގާތްގަނޑަކަށް އަންގިލިކަން ދިގުވާނެއެވެ. އެބަހީ: ބައިސްކޮޅުގާތުގައި އަންގިލިކަމެވެ. އަދި އެގޮތުގައިވީނަމަ ކުޑަ އަންހެން ކުއްޖާ ނަމާދު ފުރުކަނޑައިނުލާނެއެވެ. والله تعالى أعلم». اهـ.

(58) އެ ބަޔާން ނަގުލުވި مسلم (٢/٥٩) އާއި أبو داود (١/١١٢) އާއި النسائي (١/١٢٢) އާއި الترمذي (٢/١٦١) އެވެ. ......

(59) ޠަވާފުކޮށް މަތީގައި އިރުން ބަޔާންކުރުގެ މަޢްނަ އޭގައި ދަލީލުވެއެވެ. އެހެނީ ރަމަޟާނުމަހު ކަޢުބާ ނަރިވުމުގެ އަސްލަކީ އެކަމެއް ބަޔާންވުމެވެ. އަދި އެއި "سبل السلام" (٢/١٥٧) ގައި الصنعاني އަދި «النيل» (٤/٧٥) ގައި الشوكاني ހިމަނުއްވައިފައިވާ ގޮތުން ޖުމްހޫރުންގެ މަޛްހަބެވެ. ....

ވަގުތަށް ނަމާދު ނަފުލަކަށް ހެދިގެންނެވެ.”(60)

ނަމާދުގައި ހުރުން

އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ނަމާދަށް ފަރުޟާއި ސުންނަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ތެދުވެވަޑައިގެންނެވެ. ތަޢާލާގެ ބަސްފުޅަށް ތަބާވެވޮޑިގެންނެވެ. ވީއެވެ، {ބަލާށެވެ} އަންނާން ވަރަށް ހިތްވަރާ، ހުކުރުނަމާދު ފިޔަވައި ނަމާދަށް ވަޑައިގެން ބަޑުވެލިކޮށް އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެވޮޑިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ވީއެވެ، އެކަލޭގެފާނު ބައްލަވައިލެއްވީ "ތަކްބީރު ހިއްޕަވައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.”(61) (އެއީ:

---

(60) އެއީ ޞަޙީޙް ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި مسلم (٦٢/٣) އާއި أبو داود (٧١/١) އާއި النسائي (١٢٤/١) އެވެ. ....

(61) ..... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި البخاري (٣٨٦/١, ٢١٠/١٠) އާއި مسلم (٥٦/٢) އާއި أبو داود (٨٦/١) އާއި النسائي (١٢٥/١) އެވެ. .....
އަދި ތަކްބީރުގެ ހުރުންފަހު ހުއްޓުމުގެ މައްސަލަ މި ޙަދީޘް ދަލީލުކުރަނީއެވެ. އަދި އެއީ ސުވާލުކުރާ އަނގަބަހުން މިހާރު މަޤާމެވެ. އަދި الله ތަޢާލާ އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ ތަފްސީލު ބަޔާންކުރެވޭނެއެވެ. އާދި ތަކްބީރުގެ ހުރުން ނަމާދުގައި އަދިސް ދައްކާ ޙަދީޘްތަކުން އެނގެނީ ޙަދީޘް ސައްޙަފުޅު ނަގާފައެވެ. އަދި "الزاد" (١٧٢ , ٤٨/١) ގައިވާ އެންމެން ދަލީލުތަކުގައި ابن القيم ކަށަވަރު ކުރައްވާ ދަލީލަކީ، ތަކްބީރުގެ އެ ޙައްޤާބެ ތަފާ ބަސްތަކުގެ ޝަރުޠު ކަމަށް މަސްއަލަ ވިދާޅުވެފައި {ޙަދީޘް} ހޯދާ ގޮތް ދެކިން ހުއްޓުމެވެ. -އެއީ الشوكاني އެކަން ބަޔާންކުރައްވާ ވަރަށްރަނގަޅެވެ.- އާގައިތަކުން ޙަރާމްގެ ތަރާއި ޙަސަނާގޮތުގެ ގައިކާގައި ތަކުރާ ފަހު ހުރަސްކުރާ ވަރަށް ނަބަވީ ﷺ އަކީ ހެދިވަޑައިގެންނެވީ ޝަރީޢަތެވެ. ވީއެވެ، އެކަލޭގެފާނު އެކަމަކަށް އިނގިރޭސި ނުކުރައްވައެވެ. އަދި މިއީ އެކަން ތެދުވެވޮޑިގެން ބަޔާންކުރެވުނު މަގުޅުގެ ނަމަވެ. ހަމައެކަނި މަޤާމު އެކަމަށް ހިތްޖެހޭ ގޮތަކަށް ފެނިގެންދެއެވެ. ވީއެވެ، އެ މައްސަލައިގައި ތަފާތު ބަސްތައް ބަލާލުމަށްޓަކައި "نيل الأوطار" (٢/٨٠-٨٣) އަދި، ހަމައެކަނި «التعليقات الجياد» އަށް ރުޖޫޢަވެ ބަލާށެވެ!

ދެފޭރާލެވެ. އިޤްޢާއި ކިޔާއެވެ.)[62] އަދި އެކަލޭގެފާނު އެ ދެ ފޫޅާން ފުރަތަން އަދުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ބަދިޔާކުރައްވައެވެ: "މިއަދަބުއިލިހުންކުރު ދިޔަކާ ނަމާދުކުރާނަމަ އިޤްޢާ އަންނަހުރިކަމެވެ. އަދި ކިޔާއެއް ފުރިހިކަމެވެ."[63] އެގޮތުން "ފިޔަހުރަނެން އެނާގެ ގައިގައި ކިޔާއެނާ ބާފުގައި ހަމައެކަހި ހުރެވޭއްފަގައިގެން ނަމާދުކުރުން އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރެއްވިއެވެ."[64] އަދި އެއީން އެކަލޭގެފާނު ބޭނުންފުޅުވާ މުކުރިޔާ؛ ކިޔާއެއް ފުރުގެ މީހަވަސްކަން ލިބިފައިވާ ޑިޔާއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަރިޔާކުރައްވާފައިވާ ފުދައިނުނެވެ: «އަދި މިއަދަބުއިލިހުންކުރު ދިޔަކާ ނަމާދުކުރާނަމަ؛ ފަހެ އެދިޔާ ދެ ފޫޅާން ފުރިހިކަމެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަކަވަދުން އެފުކުވަކަން ޖަނަމްޤިރިވުން އެނގެ ބައްދުކަނބަޢު ފާގަދިޔާ الله އެވެ. ފަހެ އާނއަސް ދެ ފޫޅާން ފިބިގެނުންވާނަމަ؛ އާނާ ނަމާދުކުރިނުދި އިޤްޢާއް އަންނަހުރިކަމެވެ. އަދި މިއަދަބުއިލިހުންކުރުން އެކަލޭފާޅު އާނާގެ ނަމާދުގައި ހައްދިނުގެ އިސްލާމްދާފުފަދައިން[65] އިސްލާމްދާފު ނުކުރާހުރިކަމެވެ.»[66]

އަދި ބައެއް ފަހަރު «އަތުކޮޅި ހަނިވެގެންވާ، ސްގާލްކަރައިގެ ދާބައެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވައެވެ.» އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނު

(62) މުތްތަފަޤުން ބަސްމަގެ: އިޤްޢާ: އެނަގެނުން ފިޔަވަން އަސްޓަ ހަނޑަ ދުވާވެލެވެ. އަދި ކިޔާއި: ދުރާނަގެއްމިން ގައިގައި އަމާ ދުވާވެވެ.

(63) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ الطحاوي (١/٢٢١) އާއި البيهقي (٢/٢٣٥) އެވެ. ....

(64) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ أبو داود (١/١٠٣) އާއި الطحاوي (١/٢٢٤) އާއި الحاكم (١/٢٥٠) އެވެ. ......

(65) "المعالم" (١/١٧٨) ގައި الخطابي ވިދާޅުވެއެވެ: «އެކަމަކުން ނަހިވެގެންވާ ހަމަދިނުގެ އިސްލާމްދާފަށް: «ފުރިގަނެވޭކަން އަދިހެއްގެ ހަނިގަނޑު ނިވާކަން، އާގެ ކަޅު ނަގައި (ކަނޑުމަތިގައި) އެގޮތަކަށްފައި ދުކަށްފުލެވެ.»

(66) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البيهقي (٢/٢٣٥ – ٢٣٦) އެވެ. ....

«ވުސްޠާކުރެއްވުމަށް ބާރުންނުރެވުމުން، ވުސްޠާކުރެއްވުމަށްޓަކައި އެ ޖުލްސާގެ އަތުކުރިން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބު ނުކުރެއްވުމަށް އުޅުއްވިއެވެ. އެހިނދު އެ ޖުލްސާގެއަތުކުރި އެކަލޭގެފާނަށް ބާރުވިއެވެ. ދެން ޖުލްސާގެ ދަތުރުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބު ނުކުރެއްވިއެވެ.»(67) އަދި ޖުލްސާގެ ދަތުރުސްވަރި "ތަވީބް" އެއް ނުވަތަ އިޖާބަކުރެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު «އެކަލޭގެފާނަށްވާ ހަސްތަކުގެ ބޮޑުތަކެއްގައި ތަޝައްހުދުކުރައްވައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެނގޭން އެއްރަކުއަތް އެކަލޭގެފާނުގެ ގައިކުރުގައި ނުވާރުކުރެވެ.»(68) އަދި «އެނގުމާ ގޮތާފައްގައި؛ އެ ގޮތުގެ ދުކުރު ތަފޮތިކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ދުކާނުޖު ފުރުމަތިގައި ބާއްވައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ.(69)»(70) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ކުރެއްވި އެންމެފަހު ނަމާދުކުރުއްވި ދުޢާއިރުއްވާ(71) ފުރަތަމަގައި އެ ގޮތުމުން ތަޝައްހުދު

---

(67) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١/٣٧٧) އާއި مسلم (١/١٥٨) އާއި مالك (١/٥٧) އާއި أبو داود (١/٢٤) އާއި النسائي (١/٣١ ، ٥/٢٦ ، ٣٢) އެވެ.

(68) {އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ} أحمد (١/٢٦٥) އާއި الطحاوي އެވެ.

(69) الباجي ވިދާޅުވިއެވެ: «އެބަހީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފުރުކުޅުގެ ކަށި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފައިގެ ދަރުން ނަގަހައްޓަވައި، އާދެ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްކާނު ފައިގެ މަތިގައި ބާއްވައިވިއެވެ. އަދި ފުރަގެ ނަގުއްކާގެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފައިގެ ދަރުން ނަގަހައްޓަވައި، އާދެ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފައިގެ މަތިގައި ބާއްވައިވިއެވެ. އަދި މިއީ ޢިބާދަތެއްގެ ގޮތުގައި ކުރެވޭ ކަމެއްނޫން ކަމެއްވެސް ބުނެވޭ. އެއީ: ތަޝައްހުދުގެ ގޮތެވެ. އަދި ޢިބާދަތެއްގެ ގޮތުގައި ކުރެވޭ ގޮތެވެ. އަދި އެއީ ނަމާދުގައި އަދި ނަމާދުން ބޭރުގައިވެސް ހެދުމަކީ ކުރެވޭގޮތެވެ. އެހެން، ހަމަކުރުވަނީ ނަމާދުގެ އެކަމަކު ތަޝައްހުދުގެ ގޮތުގައި ސަލާމް ދެއްވުމަށްޓަކައި އަދި ސަލާމް ދެއްވުމުގެ ކުރިން އެކަމަކީ ނަމާދުގައި ކުރައްވާ ކަމެކެވެ.» «تنوير الحوالك» ގައި ވެސް އެފަދައިންނެވެ.

(70) ހަމަކުރުވަނީ ވަރަށްގިނަ ބޭފުޅުންގެ ފަރާތުން ވަރަށްގިނަ މަގުމަގުން އެކަން އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތުން އެކަން މަޝްހޫރުވެގެން މުތަވާތިރުވެގެންވެއެވެ.

(71) އެއީ ބޮޑުދުޢާގެ ވަރަށްގިނަކަމެވެ. އެގޮތަށް ކިޔަވާލުމެވެ. އަދި އޭގައި ދުޢާކުރުމާ ކުރިންކަމަށް އަޅުވައިލެވޭނެއެވެ. އަދި ބޭނުންވާގޮތަކަށް: އެއީ ވަރަށްމުހިއްމު ކަމަކަށް ވެއެވެ.

ކުރައްވައިގަންނަވައެވެ.»(72) އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުންނަކީ ވިޔަސް އަސްލު ފާރިސީންގެ ނަމާދުކުރާބަޔެކެވެ؛ ފަހެ އޭނާގެ ރަސްގެފާނުމެންގެ އަރި ދިމާލުގައި ހުރެ ކޮޅަށްތިބެ ބޮޑުކަންފުޅުވަންތަކުރެއްވީއެވެ.»(73) އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: «ތިޔަބައިމީހުން އެކަކުވެސް އެއްފަހަރުގައި، އާންމު ރަސްގެފާނުމެންގެ އެއިން މީހަކުނަމަ ނުވާނޭ ނަމާދު ނުކުރާހުރިކަމެވެ.» އަދި ކޮޅަށްހުރެވެނަ ފަހަރުވެސް ގޮތްގައި އެކަން ބައިދުކުރެއްވިއެވެ: ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ތިބޭގެ ގައިގައި އެންމެ ފަހަރެއް ވެއްޖެ ނަމާދުކުރާނަމަ؛ ފަހެ އިމާމު ކޮޅަށްހުރެ ފަހަރަށްނަމަ، އެ ފަރާތް ގައިގައި އެގޮތަށް ހުރިނަމާވެ. އަދި އިމާމު ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ފަހަރަށްނަމަ ގައިގައި އެންމެން އިށީނދެގެން ނަމާވެ.»(74) އަދި «ވިޔަކަ އެކަލޭގެފާނުން ދުރުހިނގުމަށް ބައްލަވައިއެވެ: އަހުރެމެންނަކީ ވިޔަކަ އެންމެ ފަހަރަށް ގައިގައި ނަމާދުކުރަން ތިބެނީ؟ ފަހެ، ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުންނަކީ

އަދި އެ ފަހަރުން ގޮތުން ބޮޑުކަމުންނެވެ. އަދި الأزهري ވިދާޅުވިއެވެ: ބޮޑުކަމުގެ އެއްޗެހިވެރިގައި قطَر އާ ކިރުން ކަރުގެ ވެއެވެ. އަދި އަހުރެމެންނަށް ތަފާތުކުރެވިފައިވެ قِطْرِيّ ފަހަރުން ނިސްބަތްކުރެވިގެންވި އެ ކަރަކަށެވެ. އެހެންވީ ނިސްބަތްކުރެވުނުއިރު ޢަރަބި އިއްޔާން قَافُ ގައި މިބަރުކަތުން އެ އަދުރު ފުރިކުރިއެވެ. «النهاية» ގައި ވެސް އެފަދައިންނެވެ.
އަދި العسقلاني ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ ހުރު ކަޅާންފަތަ އެއްކަލާން ހަދައިވާ ފަހަރެކެވެ.»
ވިދާޅުވި ނަސްދުކުރައްވާފައިވަނީ «شرح الشمائل» ގައި القارئ އެވެ.

(72) އެއީ أنس ގެ ފަރާތުން އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ: ހަމަކަށަވަރުން أبو بكر ގެ ފަހަތުގައި رسول الله صلى الله عليه وسلم އެއްފަހަރު ބޮޑުބަލީގައި އެ ބޮޑުބަލީގެ ދުވަސް ތެރޭގައި ތިއްބަވައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެ ނަމާދުގެ އާޚިރު ފަހުން ކުރެއްވީ ނަމާދުކުރައްވާލެއްވީއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ ބަޣަވީ ނަސަރުން الطحاوي އެވެ. ....

(73) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١/٣٧٥) އާއި أبو داود (١/١٠٢) އާއި البيهقي (٢/٢٣٨) އާއި أحمد (٢/٢٥٥ ، ٤٢٧) އެވެ. ......

(74) އެއީ جابر بن عبد الله الأنصاري رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުން ޙަދީޘެކެވެ. ....
އެޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١/٣٧٥ – ٣٧٦) އާއި البيهقي (٢/٢٣٨) އާއި أحمد (٣/٣٢٨) އެވެ. ....

ކޮންމެ މީހަކަށް ދެ ހެދުން ލިބިގެންވޭތޯއެވެ؟!»(75) އަދި އެހެން މީހަކު އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނަކީ ޝިކާޔަތްކުރާ މިހާރުތޯ. އަހުރެމެން އެއް ހެދުމުގައި ނަމާދުކުރަންވީތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: «އާސާނުކަމެވެ. އަދި ކަލާނގެ ހަޤީޤަތުގައި ލިބިދެއްވީމާ {މިޖާގެ ޒީނަތް ހެދުން ކޮންމެ މިސްކިތެއް} އާއި ދުރުގެ ބަރަކާތް ބޭނުންކުރާށެވެ.» އަދި އެކަލޭގެފާނު ސަޤުރާއުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެހެނީ އެ ސަޤުރާގެ އެއްބައި ވަނީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން ބޭނުންކުރާ ހިސާބުގައެވެ.(76) އަދި އެކަލޭގެފާނު، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންގެ އަރިހުން އުފުލިބުވަތައިގެންނާ ހުރިހާ ހެދުމުގައި ފަދަ ބޭނުންކުރާ ހެދުމާއިގެންނާއި، އެ ހުރިހާ ހެދުމުގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ.(77) އަދި އެކަލޭގެފާނު ފަހުރެއް ހުރިފަރާތާ فرُّوج(78) އެއްގައި މަސްރިޔާނަފުރެ ކުރައްވައިވެ. އެއީ القَبَاءُ އާ ހިއްސާ ފަދަފުށެވެ. ފަހު، އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަހަށްފަރާގަތުމުން؛ އެ ފަދަފާދު ސަލާމްދީފައި ފަރާގަތްފަދަ ގަދަބާރުން އަވަސްއަވަހަށް އެ ބޭއްވުމައެވެ. އޭރުފަހު އެ ހެދުން ބޭނުންކުރުމަށް އެއްބާރުކުރައްވައިނުކުރައްވައެވެ. ދެން ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: «މިއީ ތަޤުވާވެރިންނާ އެކަށީގެންވާ ހެދުމެއް ނޫނެވެ.»(79)

(75) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ....

(76) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށް مسلم (٦١/٢) އާއި أبو داود (٦١/١) އާއި ابن ماجه (٢٣٤/١) އާއި الدارمي (١٨٨/١) އާއި البيهقي (٢٣٩/٢) އެވެ.

(77) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށް أبو داود (٦١/١) އެވެ.

(78) މުތަރުޖިމް ބަޔާންކުރެ: فرُّوج އަކީ ފަހަތުން ފަޅާފައިވާ ޖުއްބާއެކެވެ.

(79) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށް البخاري (٣٨٥/١ ، ٢٢٢/١٠) އާއި مسلم އާއި النسائي (١٢٥/١) އާއި أحمد (١٤٣/٤ ، ١٤٩ ، ١٥٠) އެވެ.

އަދި ހަމަކަށަވަރުން «އެގައި ކުރެހުން އަޅާފައިވާ، خَمِيصَة(80) އެއްގައި އެކަށޭގެ ފޮތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބެއްލެވުމަކުން އެ ޚަމީޞާގައި ހުރި ކުރެހުންތަކަށް ބެއްލެވިއެވެ. ދެން ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «މިފަންކާރާގުގެ މި ޚަމީޞާ ހިފައިގެން އަބޫޖަހްމު ގާތަށް މިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްލާށެވެ. އަދި އަބޫޖަހްމުގެ أَنْبِجَانِيَّة(81) ހިފައިގެން މިއަޅުގަނޑާ އަރިހަށް އަންނަހުއްޖެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ދެންމެއަކު އެ ޚަމީޞާ މިއަޅުގަނޑުގެ ނަމާދުގައި މަޝްއޫލުކުރުވައިފިއެވެ. (އަދި އެހެންރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: ފަހެ މިއަޅުގަނޑު އެ ޚަމީޞާގެ ކުރެހުމަށް ބެއްލެވީމެވެ. އެހެންވީމާ މިއަޅުގަނޑު ފިތުނާއަކަށް ވެދާނެތީ ބިރުގަނެއެވެ.)»(82)

އަންހެނާ ނަމާދުކުރާނީ ބުރުގާ އަޅައިގެންނެވެ.

رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ބުރުގާއާނުލާ ހައިޟުވި ބާލިގުވެފައިވާ އަންހެނެއްގެ ނަމާދު الله ގަބޫލުނުކުރައްވާނެއެވެ."(83)

(80) އެއީ ފަހުވެގެ ވައްތަރަކުން ނުވަތަ ޞޫފުން (އެބަހީ: ކަޅުބައިގެ ކަރުދިން) ހަދާފައިވާ ކުރެހުންއެޅި ފޮތިގަނޑެކެވެ.

(81) އެއީ އާގައި ކުރެހުމެއްނެތް ބޮ ފޮތިގަނޑެކެވެ.

(82) މި ޙަދީޘް ނަކުލުކުރެއްވީ البخاري އާއި مسلم އާއި مالك އެވެ. އަދި «الإرواء» (٣٧٦) ގައި މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކަމަށް ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ.

(83) މި ޙަދީޘް ނަކުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٠٤) އާއި الترمذي (٢/٢١٥) އާއި ابن ماجه (١/٢٢٤) އެވެ. ....

ނިޔަތްގަތުން (84)

رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ޢަމަލުތައް {ސަވާބަ} ވާކަން ކަހަވަރީ ނިޔަތްތަކުންނެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ވާނީ އެމީހަކު ނިޔަތްގަތްކަމެކެވެ."(85)

ހަރަންބަންތަކުބީރު ކިޔުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ނަމާދު ފައްޓަވައިދެއްވީ(86) «الله

---

(84) "روضة الطالبين" (٢٢٤/١) ގައި النووي ވިދާޅުވެއެވެ: «އަދި ނިޔަތްގެ މުރާދަކީ: ގަސްދުކުރުމެވެ. ވީމާ، ނަމާދުކުރާމީހާ، ނަމާދުގެ ޒާތާއި، އަދި ކޮންމެހެން ހަނދާންކޮށް ގެންނަންޖެހޭ އެނަމާދުގެ ސިފަތައް، މިސާލަކަށް ފަރުދުނަމާދުކަން އަދި ފަތިސް ނަމާދުކަން އެނގޭ ވިސްނުމަކަށް ގެނެސްދޭންޖެހެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ފުރަތަމަ ތަކްބީރުކިޔުމާއި ދިމާކޮށް ގަސްދުކުރަންޖެހެއެވެ.

(85) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވި البخاري އާއި مسلم އެއްބަސްވެސް ރިވާކުރައްވައެވެ. އަދި «الإرواء» (٢٢) ގައި އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖުކޮށްދީފައިވާނެއެވެ.

(86) އެ ޙަދީޘްގައި އެވަނީ ހަރަންބަންތަކުބީރު ވިދާޅުވުމުގެ ކުރިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އެކަލޭގެފާނު ﷺ ވިދާޅުވާކަމުގެ އިޝާރާތެއް ނުވެއެވެ. މިސާލަކަށް، ނިޔަތް ދުލުން ކިޔުއްވުމެވެ. އެބައިމީހުން ކިޔާދެއިން: ކަޢުބާއަށް ކިބުލަތާ ދިމާލަށް މޫނުލާ ހަތަރުރަކުޢަތް ނަމާދު الله ތަޢާލާއަށް އަދާކުރުމަށް ނިޔަތްގަނެމުވާ .. .. މިހެންގޮސް ދިގު މިސާލުތަކެއްގެ ތެރޭގައި އެ ކިޔާ ފަދަ ތަކުރާރުތަކުގެ ނިޔަތްތަކެވެ. އެއީ ކޮންމެ ކަހަލަ ބިދުޢައެއްކަމެވެ. އަދި އިތުރުވެދާނެ އިލްމީ ފުރިހަމަ އާއި ސުންނަތްގައި އެއަށް އެއްވެސް ދަލީލެއް ނުވާކަމަށް ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އަސްލަފުން ބިދުޢަތެއް ކަމުގައި ބަލާފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އަސްލަފުން ބިދުޢައެއް ކަމުގައި ބަލާފައިވާ ކަންތައްތަކުގައި ފުރިހަމަކޮށްގެން ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް އަހުލުވެރިވުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ތާބިޢީ ބާރާކަތްތެރިވެގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި މުޖުތަހިދު އިމާމުންގެ ތެރެއިން ވެސް ތަބީޢީގެ ފަހުން ތަބީޢީއެއްގެ ސުންނަތުގައި ވެސް ނެތެވެ. އެއީ ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޚިލާފުވެރިޔާގެ އަސްލަށް ބަދަލުވާނެއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ބަރަކާތްލެއްވި އަޞްޙާބުބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވާ މި ބަސްފުޅުގައެވެ: "އަދި އެންމެ ރަނގަޅު ކަމަކީ ހެޔޮ ނިޔަތްގެ ސުންނަތަ، އެންމެ ދެރަ ކަމަކީ

أكبر» މި ބަސްފުޅުންނެވެ.(87) އަދި އިސްތިފްތާހުގައިން (އުޅުހުއްގެ ނަމާދު

ދިލުވުމުން އާންމަކޮށް ޖެހިދުވެގެންނެއްނޫނެވެ. އަދި ޙަދީޘްގެ އަލްފާޒު، ނަމާދު ފަށައިފައި ދޫނުލެވެ. ދުޢާން ހިޔާރުކުރަން ޖާނދު ނަމާދު ބަލާބަލައި ނުވާނެއެވެ." "شرح الوجيز (٢٦٣/٣) ގައި الرافعي ވިދާޅުވިއެވެ: «ސޫރަތުގެ ތެރެއިން ޖުމުލަތު ބިސްމިއްލާހި ވިދާޅުވުމި (ސޫރަތުގެ ފުރަތަމަ އޭ ބަސްފުޅުގައި) އެކަލޭގެފާނުގެ މުޤްތަދީ ނިޔަތް ދުވުން ހިއްވުމެއް ނުލެވެ. އަދި ހަމަކަނަޑައަޅުން އޭ ބަސްފުޅުގެ މުޤްތަދީ ތަކްބީރުކިޔުމެވެ. ވީހަ ހަމަކަނަޑައަޅުން ނަމާދުގެ ތެރެއަށް ވަދެވޭ ތަކްބީރުންނެވެ. ނަމަވެސް ބައްޖެގައި ދުވުން ވަރުޖެއް ހިއްވުމުއްނޑި (ނިޔަތްގެތުގެ ސަބަބުން) އޭނާ މުބާރިމުއްކުމުގައި ވަނީއެވެ.» .....

(87) އެކަމުގައި އެކަށް ބަދިލުކަށް ވެއެވެ:

އަންމަ ފުރަތަމަ: عائشة ގެފާނުގެ ބަދިލުވެ. އެއީ ދީގެ ބަދިލުކެވެ. ނަމަވެސް އަހުރުމެން އެ ބަދިލު ފުރިހަމަކަން ގެނެސްދޭނީމެވެ. އެއީ ބޭނުންވެއްޖެ ހިނދެއްގައި އެ ބަދިލު ބަލާލާ ދިނުމަށެވެ. ޙާއިޝަތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދު ފެށެވީ ތަކުބީރުވެސް ތަކްބީރުންނެވެ. އަދި اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْن ސޫރަތު ހިއްވައިވިދާޅުވުމުންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫއު ކުރައްވާ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު ނުމައްޗަށްވެއެވެ. އަދި ތިރިއަށް ރުކޫއްވައި ފޭއެވެ. އެހެންނަކަމަކާ އެދުމުދެއްވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫއިން ތެދުވުމަށްފަހު ސީދާކޮށް ތެދުވުމުގައި ސުޖޫދަކަށް ދާންދެން ސަޖިދައެއް ނުކުރައްވައެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވައިފިނަމަ، އިތިނދުވެއެއްގައި ސީދާވެ ވަޑައިގަންނަވަންދެން ދެވަނަ ސަޖިދައެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެ ދެރަކުޢަތެއް ނިމުމުން އައްތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް ފައިތިލަ ފަތުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތް ފައިތިލަ ކޮޅަށް ޖައްސަވައެވެ.

އަދި ޝައިޠާނާގެ އުގުޅާ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ޝައިޠާނާގެ ބޮޑުޅަ) ޖެހުމަށްގެން އިންނެވުމަށް އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި މިނިވަ ސިބާ { އެއްވެސް ތި އެޅިގެންހުރި ގޮތަކަށް ތި އަތުދޮށް } ފެތުރުމަށް ހިތާކަނިނ ވެސް އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު

ނިންމަވަނީ ސަލާމް ދެއްވުމުންނެވެ. މި ބަދިލު ނެރުއްވީ مسلم (٥٤/٢) އެވެ. .....

މުޙައްދިސް ބަޔާންކޮށް: ޝައިޠާނާގެ ބޮޑުޅަގެ މާނައާ ބެހޭގޮތުން «މުސްލިމުގެ ޝަރަޙައިގައި»

އިމާމް النووي ވިދާޅުވިއެވެ: «أبو عبيدة އާއި އެހެންމީހުން ބަޔާންކުރި އޭގެ މާނައަކީ ބައިތިއްސާއި ފުރޮޅެއްގައިވެސް ނަމާދުވެރިޔާ «الإقعاء» ގެ މާނައެވެ. އަދި އެއީ: ކުއްޔާއި އަދި ސަޖިދަދާ ދެބައިގަޑިން އެއްގަނޑެއްގެ ދޭ ފިސަތުން ސޫރަތުން ބިންމަތީގައި ޖެހުމަށް އާދޭގެ ދެކަކުލުގެ ތެރޭން ވަރަށް ބިންމަތީގައި އާދޭގެ ދެއަތަށް ބާއްވައިގެން އިނުމެވެ.» ދަންނަވައެވެ! «الإقعاء» ހަރު އިނުމުގެ ދެބާވަތް ރިވާވެފައިވެ ބައިތިއްސާއި ފުރޮޅެއްވެސްވެއެވެ. އެއީ ނަހީކުރެއްވި ގޮތެއް ކަމެވެ. އިސްތިއާރާ ނިޔަތްކުރާ

ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އޭނާއަށް އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން މީސްތަކުންކުރެ އެއްވެސް މީހަކު ވުޟޫކޮށް، ވުޟޫގެ ގަނޑުވަރުތަކަށް ފޯރުވައި، ދެންއަދި ބުނެ الله أكبر ކިޔައިފުމަށް ދާންދެން އޭނާގެ ނަމާދު ފުރިހަމަނުވާނެއެވެ."(88)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވުމާ ކަމުގައިވިއެވެ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ވުޟޫއެވެ. އަދި އޭގެ ތަޙްރީމަކީ ތަކުބީރުކިޔުމެވެ. (އެބަހީ: ނަމާދުގެ ތެރެއިންނުވާ ކަންތައްތައް ހަރާމްވަނީ ތަކުބީރުންނެވެ.) އަދި އޭގެ ތަޙްލީލަކީ ސަލާމްދިނުމެވެ. (އެބަހީ: ނަމާދުގައި ކުރުން ހަރާމްވިކަންތައްތައް ހުއްދަވަނީ ސަލާމްދިނުމުންނެވެ.)"(89) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ﷺ ތަކުބީރު ވިދާޅުވުމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައިވާ މީހުންނަށް އަޑުއިއްވައިދެއްވަން ދާންދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑު ފުޅު އުފުއްލަވައެވެ."(90)

ގޮތެވެ. ހުއްދަވެގެންވާ ގޮތަކީ: ދި ފަސްނަމާދުގެ ވަގުތަށް ބުރަވެ ހިނގުމެވެ.

(88) އަބޫދާވޫދު (އެޙާދީޘްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުރި މީހާގެ) ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ رفاعة بن رافع އެވެ. މި ލަފްޒުން އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ. ......

(89) މި ޙަދީޘް އައިސްފައިވަނީ އެކި މަގުމަގުންނެވެ. އެއްމަގު އަސްލު މަތަން ބުޚާރީމުސްލިމުންނެވެ.
.... އަދި މި މަގުތަކަށް ބަލާއިރު ޤަވީވާ ގޮތުގައި މި ޙަދީޘަކީ ޞައްޙަ ޙަސަން ޙަދީޘެކެވެ.
އަދި "الإرواء" (٣٠١) ގައި އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖުކޮށްފައިވާނެއެވެ.

(90) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ الحاكم (١/٢٢٣) އާއި البيهقي (١٨/٢) އާއި أحمد (١٨/٣) އެވެ.
.... އަދި ތަކުބީރު ކިޔުމުގައި އިމާމުވާމީހާ އަޑު އުފުލުން މުސްތަޙައްބުވާގޮތަށް ކުރުގެ މައްސަލަ އެ ޙަދީޘުގައި ދަލީލުވެއެވެ. އަދި މަޢުމޫމުންނަށް އަޑު (އަޑުއިވޭނެހެން އަޑު އިވޭނަމަ) ނަހަމަޖެހޭނެ އަޑުއުފުލުމަށް ހާލަތުގައެވެ. ފަހެ އިމާމުގެ ބޭނުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ އާންމުވެސް ކުރެވޭ ސަބަބުން އަޑު ބައިވެރިއެއްނުވާނަމަ، ސަބަބަކާއިގެން ތަކުބީރުގެ އަޑު ފޯރުވައިދޭނެ މީހަކު ހުރުން ސުންނަތެވެ. މިގޮތަށް ތަކުބީރުގެ އަޑު ފޯރުވައިދިނުމަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ބަލިވުމުގައި أبو بكر رضي الله عنه ކަންތައް ކުރުމުގައި ފަރިއިންނެވެ. އަދި މި ތަރަގެ އަސްލުގައި އެކަން ބާރުވެރިފައިވާ ފަރިއިންނެވެ. އަދި «المجموع» (٣٩٨/٣) ގައި النووي ވިދާޅުވެފައިވާ ފަރިއިން މިއީ މިކަމުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ. ......

އަދި "ނަބިއްޔާއަށް އާރާސްކަންކުރެއް ޖެހިވަޑައިގެންފިނަމަ ނަބިއްޔާގެ ތަކްބީރުކިޔުން އަބޫބަކުރުގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑުބޮޑު އުފުއްލަވައި މީސްތަކުންނަށް ނަބިއްޔާގެ ތަކްބީރު ފޯރުކޮށްދެއްވައެވެ."(91)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: "އިމާމުމީހާ الله أكبر ކިޔައިފިނަމަ: ތިޔަބައިމީހުން الله أكبر ކިޔާށިކަމެވެ."(92)

އަދި ދަންނާށެވެ! އަޑުއުފުލުމުގެ މިޢަމަލަކީ ތަކްބީރު ކިޔާފައި ޖަމާޢަތަށް އަޑުއިވޭނެހެން އިމާމުގެ އަޑު ފޯރުކޮށްދިނުމަށް މާނަ ކަމެއްގެ ސަބަބަކާހުރެ ނަމަ ނޫނީ ޝަރުޢުކޮށްފައިނުވާ ކަމެކެވެ. (އިމާމުގެ) ތަކްބީރު ފޯރުކޮށްދިނުމަށް؛ މިޢަމަލުކުރާ ކިޔުމުގެ އަޑުގުޅުވާ ތަކްބީރު ސުންނަތެއްކަމަށް ބަޔާންނުވެއެވެ. އަދި އެ މިޢަމަލުކުރާ ހާލަތްތަކުގައި އެކަމަށް ބޭނުންވާ ބޭނުމެއް ނުވާނަމަ މިޢަމަލުކުރުމަކީ ބިދުޢަތެއްކަމަށް ބަލައިގަނެވިފައެވެ. އެއީ «الفتاوى» (١/٦٩-٧٠، ١٠٧) ގައި شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله ގެ. އަދި އެކަން ޢުލަމާއުންގެ ސަހަބީން ހަމަހަމަކުރެއްވުން الله ގެ ރަސޫލާގެ ޒަމާނުގައި ނަމާދުގައި ޢާއްމުކޮށް ބިލާލުގެފާނު އަދި އެހެން ބޭފުޅުންނެއް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ތަކްބީރު ފޯރުކޮށްދެއްވާކަށް (އިމާމު) ތަކްބީރު ފޯރުކޮށްދިނުމަށް އަޑު އުފުއްލަވާ ނުވެއެވެ. ހަމައެކަނި، ބަލިވެވަޑައިގެން ތިބި ގަޑީގައި ތަކްބީރު ފޯރުކޮށްދިނީ ސަބަބަކާހުރެއެވެ. އެހެންވެ، ހަމަ ގަވާއިދުން އެއީ މަކުރޫހު ކަމެއް ކަމުގައި ވަކިން ބިދުޢަތްތަކުގެ ބައިތަކެއް ކަމުގައި ބަލައިގަނެވިފައެވެ. އަދި އެކަން ކަރާ މީގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާކަމުގައި ވެސް ބުނާ އިޖުތިހާދު ޢުލަމާއުންގެ ބައެއްގައި ވެއެވެ.....

(91) އެކަމުގައި ރިވާޔަތް އަހުމަދުގެވެ:

ހަމައެއާ ރިވާޔަތް: ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތް. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ އަށް އާޚިރުވަގުތު ބަލިވެއްޖެވެ. ދެންފަހު، އެކަލޭގެފާނު އިސްކުރަށް ދިޔައީމަ އަބޫބަކުރުގެ ނަމާދުގައި ކުރިއަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ތަކްބީރު މީސްތަކުންނަށް އިސްކަމުގައި ފޯރުކޮށްދެއްވިއެވެ. ... الحديث. އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވާ: مسلم އާއި އެހެންބައެއް ބޭފުޅުންނެވެ. .....

އަނެއް ރިވާޔަތް: ޖާބިރުގެ ރިވާޔަތެވެ: .....އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައި البخاري (٢/١٦٢) އާއި مسلم (٢/٢٣) އެވެ. ....

(92) އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައި البيهقي (٢/١٦) އެވެ. .....

ދެއަތް އުފުލުން

«رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު ބައެއްފަހަރު އުފުއްލަވަނީ ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމާއެކުގައެވެ.(93) އަދި ބައެއްފަހަރު ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމުގެކުރިންނެވެ. (94) އަދި ބައެއްފަހަރު ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމުގެ ފަހުންނެވެ.»(95) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަނީ

---

(93) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ، އެބޭކަލާކަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި عبد الله بن عمر އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުގައި ތަކްބީރުން ފައްޓަވަމުން އަހުރެން ދުށީމެވެ. ދެން ތަކްބީރު ވިދާޅުވިހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކޮނޑުޕުޅާ ހަމަވެއްޖައުމަށް ގާންދާން އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ތަކްބީރު ވިދާޅުވި ހިނދުވެސް އެފަދައިން ކަންތަކެއް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު سمع الله لمن حمده ވިދާޅުވިހިނދުވެސް ހަމަ އެފަދައިން ކަންތަކެއް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: ربنا ولك الحمد ، އަދި ސަޖިދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވާހިނދު އެފަދައިން ކަންތަކެއް ނުކުރައްވައެވެ.

އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/١٧٦) «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައާއި «جزء رفع اليدين» (١٤) ގައެވެ. އަދި النسائي (١/١٤٠) އާއި البيهقي (٢/٢٦) އެވެ. ......

(94) އެކަން ރިވާކުރެއްވީވެސް އެބޭކަލާކަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި عبد الله بن عمر އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކޮނޑުޕުޅާ ހަމައަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ތަކްބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. ... الحديث .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/٦-٧) އާއި «رفع اليدين» (١٦) ގައި البخاري އާއި أبو داود (١/١١٤) އާއި النسائي (١/١٤٠) އާއި الدارقطني (١٠٨) އާއި البيهقي (٢/٢٦ ، ٦٩) އެވެ. ....

(95) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ، އެބޭކަލާކަށް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި مالك بن الحويرث އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ތަކްބީރު ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތްޕުޅާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރައްވާހިނދު؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތްޕުޅާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު ރުކޫޢުން އުފުއްލަވާހިނދު سمع الله لمن حمده ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ؛ ހަމައެފަދައިން ކަންތަކެއް ކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ: ދެއަތްޕުޅު ދެކަންފަތްޕުޅާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ.) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/٧) އާއި «رفع

އިނގިލިފުޅުތައް ކޮޅަށް ބަހައްޓަވައިގެންނެވެ. [އިނގިލިފުޅުތަކުގެ ދުރުދުރުގައި {އެހާބޮޑަށް ނޫން} ފުޅާކޮށް ނުބަހައްޓަވައެވެ. އަދި އިނގިލިފުޅުތައް އެއްކޮށްލައްވައި ގުޅުވައެއް ނުލައްވައެވެ.]»(96) އަދި «{ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވާއިރު} އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކޮނޑުފުޅާ ހަމައަށް ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ.(97) އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތްޕުޅުގެ ފުށުފުށާ ހަމަވާވަރަށް ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ.»(98)

ވާތްމަތީ ކަނާތް ބޭއްވުމާއި، އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވުން

«رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްއަތްޕުޅުމަތީ ކަނާތްއަތްޕުޅު ބޭއްވެވިއެވެ.“(99) އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: “ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔުންގެ ޖަމާޢަތް ކަމުގައިވާ އަހަރެމެން، ރޯދަ ވީއްލުމަށް އަވަސްކުރުމާއި، ސުޙޫރު ލަސްކުރުމާއި، ނަމާދުގައި ވާތްއަތްޕުޅުމަތީ ކަނާތްއަތްޕުޅު ބެހެއްޓުމަށް އަހަރެމެންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

اليدين» (٧ ، ٢٣) ގައި البخاري އާއި أبو داود (١/١١٩) އާއި الدارمي (١/٢٨٥) އާއި ابن ماجه (١/٢٨٢) އާއި البيهقي (٢/٢٥) އާއި أحمد (٥/٥٣) އެވެ. ...

(96) އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި أبو هريرة رضي الله عنه އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ތެދުވުމުން ދެއަތްޕުޅު ދިގުކޮށް އުފުއްލަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު ކޮޅަށް ބަހައްޓަވައިގެން އުފުއްލަވައެވެ. މި ރިވާޔަތް ނަގާފައިވަނީ أبو داود (١/١٢٠) އާއި النسائي (١/١٤١) އާއި الترمذي (٢/٦) އެވެ. ....

(97) عبد الله بن عمر ވިދާޅުވެފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ތިރީގައި މި ރިވާޔަތް ބަޔާންވެގެން ދާނެއެވެ. ......

(98) ރިވާޔަތް ވިދާޅުވީ مالك بن الحويرث އެވެ. މި ރިވާޔަތް ނަގާފައިވީ مسلم އާއި «السنن» ގެ އަސްޙާބުންނާއި އެހެންވެސް ބައެއް ފަރާތްތަކެވެ. ....

(99) ...... "الإرواء" (٣٥٢) ގައި މި ރިވާޔަތް ޞައްޙަ ކަމަށް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ......

އަމުރުކުރެއްވިގެންވެއެވެ.”(100) އަދި “ނަމާދުކުރަންހުރި މީހަކު ކައިރިންޖަހައި އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތެވެ. އޭރު އެމީހާ ހުރީ އެމީހާގެ ކަނާތްމަތީ ވާތް ބާއްވައިގެންނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެ (އަތް) ނައްޓަވައިދެއްވިއެވެ. އަދި {އޭނާގެ} ވާތްމަތީގައި ކަނާތް ބޭއްވިއެވެ.”(101)

ދެއަތް ހާމީގައި ބޭއްވުން

“رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްތިލަފަތުގެ ބޭރުފުށާއި ވާތްކުރުގުޅާއި ވާތްއަތްކަނޑި ދުވުމަތީގައި ކަނާތްފުޅު ބާއްވަވައެވެ.”(102) “އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްހާބު ބޭކަލުންނަށް އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.”(103) އަދި “އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު ކަނާތްފުޅުން ވާތްފުޅުގައި ހިފަހައްޓަވައެވެ.”(104) އަދި “އެކަލޭގެފާނު

---

(100) އެއީ ސައްޙަ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް އައި ޠުރުޤުތަކާ ވެއެވެ:
ޠުރުޤުތަކީ: ”الكبير“ [١١٤٨٥] ގައާއި «الأوسط» (١/١٠٠/١) ގައި الطبراني އެވެ.
....

(101) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الإمام أحمد (٣/٣٨١) އެވެ. ......

(102) މި ސިފަ ރިވާކުރެއްވީ وائل بن حجر رضي الله عنه އެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١١٥) އާއި النسائي (١/١٤١) އާއި الدارمي (١/٣١٤) އެވެ. ....

(103) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ ”الموطأ“ (١/١٧٤) ގައި مالك އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން البخاري (٢/١٧٨) އެވެ. ....

(104) وائل ގެ ޙަދީޘްގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުގައި އެކަން ނަސްބުވެ ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘްގެ ލަފްޒަކީ: އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ހުއްޓާން ހުންނަވާހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅުން ވާތްފުޅުގައި ހިފަހައްޓަވައެވެ. އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ النسائي (١/١٤١) އެވެ. ...... އަދި ޤުރުޠުބީގެ ތަފްސީރުގައި؛ (ވާތްމަތީ ކަނާތް) ބޭއްވުން ސުންނަތްވެގެންވާ ކަމަށް (ކަނާތުން ވާތްގައި) ހިފަހައްޓަންވާނެކަން ދޭހަވެގެންވެއެވެ. ވީމާ ނަމާދުކުރާމީހާ އެ ދެގޮތުން ކޮންމެ ގޮތަކަށް އަމަލުކުރިޔަސް ސުންނަތް ހާސިލުވާނެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ތަފްސީލު ބައެއް ފަހަރު މިގޮތަށް ހުށަހެޅޭނެއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު މިގޮތަށް ހުށަހެޅޭނެއެވެ. ނަމާދުގައި ހާސިލުވާ ދެއަތް ބޭނުންކުރާ ގޮތް ބައެއް ފަހަރު ހިފަހައްޓައިގެން ހުރުމާއި

ދެއަތްޕުޅު ބާއްވަވަނީ މޭތުރުމަތީގައެވެ."(105)

އިޚްތިޞާރުކުރުން ނަހީވެގެންވުން(106)

"رسول الله ﷺ ނަމާދުގައި އިޚްތިޞާރު ކުރުން ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(107)

{އެއީ އެގޮތަކަށްހުރުން ނަހީކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނު ގޮތްކަމުގައިވެ ބަޔާންކޮށްފައި ހުރުމެވެ.}

«ބޭއްވުމާއި» «ހިފެހެއްޓުމާ» ދެމެދު ތަފާތުކުރުމަކީ ބިދުޢައެކެވެ. އަދި އެގޮތަކީ: އެއުރެން ބުނެފައިވާ ފަދައިން އަންހެނާގެ މޭތުމަތީ ކަނާތް ބާއްވައި، ފިރިހެނާގެ ކަކުލުގައި އަތްގެ ފުރަތަމަ ބައިވާގޮތުގައި ބާއްވާފައިވާނީ ހިފެހެއްޓުމައި، އަދި ވާތް ވިދާޅުވާ (މޭތުމަތީގައި) ބެހެއްޓުމުގެ ގޮތެވެ. «حاشية ابن عابدين على الدر» (١/٤٥٤) ގައި ވެސް އެފަދައިންނެވެ. ވީމާ، އެހެން ވިދާޅުވެފައިވާ ފަދަ ބައެއް އިޖުތިހާދުތަކެއް ބަސްފުޅަކަށް ވުރެ އިތުބާރުހިފޭނެތޯވެ!

(105) (މޭތުރުމަތީގައި) މި ލަފްޒު ބަސްފުޅު ދަނޑިއަޅާވެ! އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ ސުންނަތުން ހާބިތުވެފައިވާ ގޮތަކީ އެއީއެވެ. އެހެންގޮތެއް އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުން ހާބިތުވެފައި ނުވެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި ޙަދީޘްތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ:

ފުރަތަމަ: وائل بن حجر ގެ ސުންނަތުވެއެވެ: ހުވަދުވަޑައިގަތުން ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ މޭތުރުމަތީގައި ކަނާތްޕުޅު ބާއްވަވައި، ދެން އެއަތްފުޅު އެ ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ މޭތުރުމަތީގައި ބާއްވަވަން އެކަލޭގެފާނު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ "تاريخ أصبهان" (ص١٢٥) ގައި أبو الشيخ އެވެ. .... ހުވަދުވަޑައިގަތުން ސުންނަތުގެ މޭތުމަތީގައި ދެއަތް ބާއްވާފައިވާކަން މި ޙަދީޘްތަކުން ހާބިތުވެއެވެ. އަދި އެގޮތް ހިތާމަގޮތަކީ ސުންނަތެކެވެ. ނޫނީވެސް އެގޮތަކީ އެއްވެސް އަސްލެއްނެތް ގޮތެކެވެ.

(106) މުރާދަކީ ބުނަމެވެ: އިޚްތިޞާރުކުރުމަކީ އަނގަނޑުގައި އަތްއަޅައިގެން ހުރުމެވެ.

(107) އެއީ أبو هريرة ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެކެވެ. {އަދި އެޙަދީޘް «الإرواء» (٣٧٤) ގައި ތަޚްރީޖުކުރައްވާފައިވެއެވެ.} أبوهريرة ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދުގައި އިޚްތިޞާރުކުރުން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٣/٦٨) އާއި مسلم (٢/٧٢) އާއި أبو داود (١/١٥٠) އާއި النسائي (١/١٤٢) އެވެ. ....

ސަޖިދަކުރުމަށާ ދިމާއަށް ބޯލުމާއި، ޚުޝޫޢުތެރިވުން

”رسول الله ﷺ ސަޖިދަކުރައްވާއިރު، އިސްތިރާހަތުކުރެއްވުމަށް ތިބުނުކުރައްވައި
އަތްޕުޅުތަކުގެ ކަކޫގެ ކުރިން ބިމުގައި ޖައްސަވައެވެ.“(108) އަދި ”އަތްޕުޅުތައް
ކަކޫގެ ކުރިން ބިމުގައި ޖެއްސެވުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ، އެހެންވެ ކަކޫގެ ކުރިން އަތްޕުޅުތައް
އަތްޕުޅުތަކުގެ ކުރިން ބިމުގައި ޖައްސަވާ ސަޖިދަކުރައްވާ ގޮތަށް ޖެއްސެވުމަށް ކުރައްވައެވެ.“(109)

އަދި އަތްޕުޅުތައް ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ: ”ސަޖިދަކުރާއިރު ތަ ކަކޫގެ ކުރިން
އަތްޕުޅުތަކުގެ ކުރިން ޖެހޭގޮތަށް ކަކޫގެ ކުރިއަށް ބިމުގައި ޖައްސާށެވެ.“(110)

އަދި ”އަތްޕުޅުތައް (ސަޖިދަކުރާއިރު) ބިމުގައި އަރާ ދިމާއަށް އަތްޕުޅުތައް
ނަގާކުރުމެވެ.“ އަދި {އަތްޕުޅު} ނަގާފައި ކަކޫގެ ކުރިން ދެއްވައެވެ. އަދި
ކަކޫގެ ކުރިން ވިދާޅުވިއެވެ: ”ޖަމަލު ނަގާކުރާ ގޮތަށް އަތްޕުޅުގެ ކުރިން ކަކޫ ބިމާއި
އަތްޕުޅުން އަތްޕުޅުތަކުގެ ކަކޫގެ ކުރިން. ކަކޫގެ ކުރިން ޖައްސާށެވެ {އަތްޕުޅުގެ ކުރިން}
ޖެހޭގޮތަށް ނަގާކުރާށެވެ. (އެބަސް ކަކޫގެ ކުރިން ޖައްސާށެވެ: ކަކޫގެ އަތްޕުޅުގެ
ކުރިން ތަނަވަސްކުރާށެވެ.)“(111) އަދި އެބަސް ވިދާޅުވިއެވެ:

---

(108) މި ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ الحاكم (٣٩٣/٢) އެވެ. އަދި އަތްޕުޅުގެ ގޮތުން البيهقي (٢٨٣/٢) އެވެ. ......

(109) މި ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ البيهقي (٢٨٣/٢) އާއި ابن عساكر (٢/٣٠٢/٧) = [٢٩٤/٢٨] އެވެ. ....

(110) {ސަނަދު ސަޙީޙެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިވަނީ أبو داود އާއި أحمد އެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް ވަނީ «صحيح أبي داود» (١٧٧١) ގައި ތަޚްރީޖުކުރެވިފައެވެ.
އަދި މިތަނުގައި «ގެތޮށް» ގެ މުޢުޖިޒާ ކަކޫގައެވެ. އާއި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ސަޙާބީ އަތްޕުޅުގެ ކަކޫ ތަނަވަސް ކުރާގޮތަށް ހުރިގޮތެވެ.}.

(111) މި ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ مسلم (٢٩/٢) އާއި أبو داود (١٤٤/١) އާއި ابن ماجه (٣٣٣/١) އާއި البيهقي (٢٨٣/٢) އެވެ. ......

“ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާހިނދު އިތުމީނާނުން(112) ނުކުރާހިނދަކުވެ.
އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އަޅާ އާދަމާގެ ނަމާދުގައި އިތުމީނާނުވުން ނުކުރާހާ ހިނދަކު
الله އެ އިންސާނާގެ ވަޤުތު ހުޅުވާ އެ އިންސާނާ އަޅާގެ ކުރެ ދިމާޅަށް ބައްލަވާ ނުލައްވާނެއެވެ.»(113)
އަދިވެސް އިތުމީނާނާ ބެހޭގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ: «އެއީ އަޅާގެ
ނަމާދުން ސަރިޤަކުރާ ތަކެއްޗެއް ކަމުގައެވެ.»(114) އަދި އެކަލޭގެފާނު
ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ: “އަޅާ އާދަމާގެ ނަމާދުގައި އިތުމީނާނުވުން ނުކުރާހާ
ހިނދަކު الله އަޅާއާ ކުރިމަތިވެއްވާފައި ހުރިވާއެވެ. ފަހެ، އާދަމާ
ދުނިޔެ ބައްލަވާ އެ އިންސާނާ ދުރުކުރައްވާނެއެވެ.”(115) އަދި
“އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުން ނަމާދުކުރައްވައިފައެވެ: އެއީ ހުކުރު ކަމުގައި ފަހަރެއް
ސަލާމުގައި، ކުރުކޮށް އިރުކޮށް ފަހަރެއް އިރުކުރާ، ހިތަށް އިތުމީނާނުވުން
އިތުމީނާނުވުމުގެވެ.»(116) އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ: “މިބާ
{ދުނިޔެ} އަތުވެދާނެކަމުގައި ދުރުވާގެ ނަމާދު ކުރާނިހަވާވެ. އެއީ މިބައި
އެ އިސާރާ ފުރަތަމަ ފަހަރު. ފަހެ މިބައި އެ އިސާރާ ނުފެނުނުނަމަ، އެ
އިސާރާ މިބާ ދުނިޔޭގެ ގޮތުގައި {ހިތަށް ގެންގުޅުމަށް އުފާވެއެވެ.}”(117)

---

(112) މުޢުޖަމުލް ބަސްފޮތު: އިތުމީނާނުވުމަކީ: ނަމާދުކުރާއިރުގެ ދުސް ފަހަރެއްގައިމެ އަންބަހައި ދިލަދިލާއް ބޭވުމެވެ.

(113) މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الترمذي އާއި الحاكم އެވެ. އަދި މި ދަރަޖަކުރެއްވުން މި ޙަދީޘް ޞައްޙަ ކުރައްވައިފައެވެ. «صحيح الترغيب» (٥٥٢).

(114) މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري އާއި أبو داود އެވެ.

(115) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ أبو داود އާއި އައްނަސާއީ ބޭކަލުންނެވެ. އަދި ابن خزيمة އާއި ابن حبان މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކުރައްވައިފައެވެ. «صحيح الترغيب» (٥٥٤).

(116) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ أحمد އާއި أبو يعلى އެވެ. «صحيح الترغيب» (٥٥٥).

(117) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ “أحاديث منتقاة” ގައި المخلّص އާއި الطبراني އާއި الروياني އާއި «المختارة» ގައި الضياء އާއި ابن ماجه އާއި أحمد އާއި ابن عساكر އެވެ. އަދި «أسنى المطالب» ގައި الهيتمي މި ޙަދީޘް ޞައްޙަ ކުރައްވާފައި ވެއެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވަނީ: "ތަޢާމު ހާޒިރުވެފައިވާ ހިނދެއްގެ ވަގުތުޖެހުމުން، އެ ނަމާދުގެ ވުޟޫއާއި ޚުޝޫޢުތެރިކަމާއި ކުޑުކުރުން ރިޢާޔަތްކުރުމަށްޓަކައި، ﷺ ކާނާ ކައްކާފައިވާ ތަނެއްގައި ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެ ނަމާދުގައި އެކަށީގެންވާ ޚުޝޫޢު ކަށަވަރުކުރުމަށްޓަކައި ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރިން ދުނިޔޭގެ ކަންކަމުން ފާރިގުވުމަށެވެ. އަދި އެކަން ވަނީ ހުރިހާ ޙާލަތެއްގައި ޙުކުމެއްކަމުގައެވެ."(118)

އަދި "އެކަލޭގެ ކުރިމަތީގައި ޚަމީޞާ، خَمِيصَة(119) އެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ނަމާދުކޮށް ނިމުމުން އެ ޒީނަތްތެރި ކުރިމަތީގައި ނަޒަރު ފޮނުއްވިއެވެ. ދެން ނަމާދުން އަވަހަށް ނިންމަވާފައި ވިދާޅުވިއެވެ: «މިޚަމީޞާ ކަލޭގެފާނު މި ނަޒަރު ޖެހިގެން ގޮސް ޖަހާލީ» އަދި އަބޫޖަހުމްގެ އަނބުޖާނިއްޔާ أَنْبِجَانِيَّة(120) ހިތަށްގެން މިޚަމީޞާ ކަލޭގެފާނު ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން ދުނިޔޭގެ އެ ޒީނަތް މިޚަމީޞާގެ ނަމާދުން މިޚަމީޞާ ކަލޭގެފާނު މަޝްޣޫލުކޮށްލީއެވެ. އަދި އެހެންރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: ތިޔަ މިޚަމީޞާ ކަލޭގެފާނު އެ ނަޒަރު ކުރިމަތީގެ ޢަމަލުން ބަލާލީމެވެ. އެހެނީ މިޚަމީޞާ ކަލޭގެފާނު ފިތުނަފުށިކުރުވާނެ ކަމަށް ބިރުގަތީމެވެ.»(121)

އަދި «سَهْوَة(122) އަށްޖެހޭގޮތަށް ދަމާލާފައިވާ ތަޞްވީރުތަކެއް عائشة ގެ ފޮތިގަނޑެއް ވިއެވެ. އެ ތަޞްވީރުތަކުގެ ކުރިމަތީގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ދެން

(118) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވަނީ مسلم އެވެ.
(119) އެއީ ކަޅުކުލައިގެ އަލާމާތްތަކެއް ހުރި ފޮތިގަނޑެއް ނުވަތަ ކަނބުލޯ ފޮތިގަނޑެކެވެ.
(120) އެއީ އަލާމާތްތައް ނެތް ފޮތިގަނޑެކެވެ، އެއީ ފޮތިގަނޑެކެވެ.
(121) متفق عليه . …
(122) އެއީ ގެއެއްގެ ތެރެއިގައި ހުންނަ ކުޑަ ކޮޓަރިއެކެވެ. އަދި ގުދަންގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރެއެވެ. «النهاية» .

ނަބިއްޔާ ﷺ އެ ފޮތިގަނޑާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "އެ ފޮތިގަނޑު ތިމަންކަލޭގެފާނާ ދުރަށްލާފިކަމުވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުގައި އެ ފޮތިގަނޑުގެ ތަސްވީރުތަކުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހުށަހެޅެމުންދިޔައެވެ."(123) އަދި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ: "ކާތަކާމީގެ ބާސްވެރިކަމުގައި އަދި އެހިނދު ދީބާޖު ތަކްނެލުގެ ބާޖު ތަކަތަނާ ގާނޑު ހިފައިވާ ބާރު ނަމާދުކުރައްވާ ނުވެއެވެ."(124)

އިސްތިފްތާޙުގެ ދުޢާތައް

ދުން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ކިޔާވުން ފަށްޓަވަނީ ތަފާތުދުޢާތަކުން ވަރަށްގިނަ ދުޢާތަކެއް ވިދާޅުވާގޮތަށްކަމުގައެވެ. {އެ ދުޢާތަކުގައި الله ތަޢާލާއަށް ޙަމްދުކުރައްވައި، އެ އިލާހު ތަސްބީޙުކުރައްވައި، އެ އިލާހަށް ޘަނާ ދަންނަވައެވެ. އަދި (ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާ) އަށް އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: «މީސްތަކުންކުރެ އެކަކުވެސް ތާހިރުވެއަދި ޢިއްޒަތްވަންތަ މަތިވެރިވަންތަ الله އަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، އެ އިލާހަށް

(123) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުއްވީ البخاري އާއި مسلم އާއި أبو عوانة އެވެ.
އަދި ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ ﷺ (އެ ފޮތިގަނޑުގައި ހުރި) ތަސްވީރުތަކަށް ނަޒަރުޖަހައި ވިދާޅުވުމަން އަމުރުނުކުރައްވައި، ހަމައެކަނި އެ އެތެރެއަށް ކަމެތި ނުވެސް ފެންނަ ތަނުގައި ފަހުން ލެއްވުމުގެ ސަބަބަކީ (والله أعلم) އެ ތަސްވީރުތަކަކީ ފުރާނައެއްގެ ތަސްވީރު ނޫން އެއްޗެއްގެ ތަސްވީރުތަކަކަށް ނުވުމެވެ. ދަލީލަކީ، އެކަލޭގެފާނު ﷺ އެނބުރި ތަސްވީރުތަށް ހަލާކުކުރައްވާ ފަޅައިލެއްވުމެވެ. "ދަ ސަވީރު" ގައިވާ އެތަން ރިވާވާގޮތައިވާ ފަދައިންނެވެ. އަދި މިކަމުގައި ތަފާސީލް ބަލަން ބޭނުން މީހުންނަށް: "فتح الباري" (٣٢١/١٠) އާއި «غاية المرام في تخريج أحاديث الحلال والحرام» (١٣١-١٤٥) އަށް ރުޖޫޢަވާ ބަލާށެވެ!.
(124) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުއްވީ البخاري އާއި مسلم އެވެ.

ޘަނާކިޔައި، ޤުރުއާނުން އާޔަތް ފަސޭހަވެގެންވާ މިންވަރަށް ކިޔަވައިދުމަށް ދާންދެން އާދަމުގެ ނަމާދު ފުރިހަމަނުވާނެއެވެ."(125) އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވާން ފައްޓަވަނީ މި ދުޢާއިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއިންނެވެ. ފަރުޟު، ވިދާޅުވިއެވެ:

1-(126)«اللّهُمَّ بَاعِدْ بيْنِي وَبيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ اللّهُمَّ نقِّنِي مِنْ خطَايَايَ كَمَا يُنقَّى الثَّوبُ الأَبيْضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خطَايَايَ بِالمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالبرَدِ» މާނައީ: "އޭ الله! އިބަ އިޒާރު މަޝްރިޤާއި މަޣްރިބާ ދެމެދު ދުރުކުރެއްވި ފަދައިން މި އަޅާއި މިއަޅާގެ ފާފަތައް ދުރުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ الله! ހަޑިމަލައިން ހުދު ފޮތި ސާފުކުރެވޭ ފަދައިން މި އަޅާގެ ފާފަތަކުން މި އަޅާ ސާފުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ الله! ފެނާއި، ގަނޑު ފެނާއި، ހިލައިން މިއަޅާގެ ފާފަތަކުން މި އަޅާ ދޮވެދެއްވާނދޭވެ!"

އަދި އެކަލޭގެފާނު މި ދުޢާ ވިދާޅުވަނީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައެވެ. އަދި މިއީ استفتاح ގެ ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ސަނަދުގެގޮތުން އެންމެ ޞައްޙަ ދުޢާއެވެ.

---

(125) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. އަދި الحاكم އެ ޙަދީޘް ޞައްޙަ ކުރައްވާފައެވެ. އަދި الذهبي އެކަމަށް އެއްބަސްވެވަޑައިގަތެވެ. ....

(126) ١-އެ ދުޢާ ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ أبو هريرة رضي الله عنه އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދުގައި ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމަށްފަހު؛ ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކަށް ހަމަހިމޭނުން ހުންނަވައެވެ. ދެން ތިމަން އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވާލީމެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ތިމަންގެ ބައްޕައާއި މަންމަ ފިދާކުރަމެވެ. ކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމާއި ކިޔަވައިވިދާޅުވުމާ ދެމެދުގައި ހިމޭނުން ހުންނަވާހިނދު ވިދާޅުވަނީ ކޮންއެއްޗެއް ތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: "މިހެންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނީ ......" ދެން (އިސްވެދިޔަ) އެ ދުޢާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١٨٢/٢) އާއި مسلم (٩٨/٢) އެވެ. ....

2-[127]«وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا [مسلما] وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي، وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ، اللهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ [سبحانك وبحمدك] أَنْتَ رَبِّي، وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي، وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ» މާނައީ: "ށިރުކުން އެއްކިބާވެ ހައްޤަށް އެނބުރި، މުސްލިމެއްކަމުގައިވާ ހާލު، އުޑުތަކާއި ބިން އަލަށް ހެއްދެވި އިލާހަށް ތިމަނާގެ މޫނު ކުރިމަތިލައްވައިފީމެވެ. އަދި ތިމަނާ މުޝްރިކުންގެ ތެރެއިން ނޫނެމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަނާގެ ނަމާދާއި، ތިމަނާގެ ޤުރުބާނީއާއި، ތިމަނާގެ ދިރިހުރުމާއި، ތިމަނާގެ މަރު ހުރިހާ ޢާލަމްތަކުގެ ރަސްކަލާނގެ ކަމުގައިވާ الله އަށެވެ. އަދި ތިމަނާއަށް އަމުރުކުރެވިފައިވަނީ ވެސް ހަމަ އެގޮތަށް އެކަން ފުދުނެވެ. އަދި ތިމަނާއީ މުސްލިމުންނަށް އެއްވެ ފުރަތަމަ މުސްލިމުކަމުގައި ވަމެވެ. އޭ الله! ތިބައިވާ ރަސްގާ އެއްކަލާ ކަލާގެ ފިޔަވައިގެން ތިބާފުޅު ފިޔަވައި ޙައްޤުވެގެންވާ އަޅުކަންކުރެވޭނެ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ. ތިބާފުޅުގެ ޙަމްދާއިއެކު ތަސްބީޙަ ކިޔަމެވެ! އަދި ތިބާފުޅަކީ ބަރަކާތްތެރިވެގެންވެ! ތިބާފުޅީ ތިމަނާގެ ވެރި ރައްބެވެ. އަދި ތިމަނާއީ ތިބާފުޅުގެ އަޅެވެ. ތިމަނާ ތިމަނާގެ ނަފްސަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖައީމެވެ. އަދި ތިމަނާ ތިމަނާގެ ފާފަތައް އިޢުތިރާފު

---

[127] 2-އަށް ދުޢާ ރިވާކުރެއްވީ علي بن أبي طالب رضي الله عنه އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އާއްމުކޮށް ވިދާޅުވެއެވެ: ...." ދެން އަށް ދުޢާ ދިކުރުކުރެއްވިއެވެ. .... އަށް ބަޔާނާ ނަޤުލުކުރީ مسلم (٢/١٨٥–١٨٦) އެވެ. ....

ވެއްޖައީމުވެ. ފަހެ މިއަޅާއަށް ހުރިހާ ފާފަތަކެއް ފުއްސަވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ފާފަފުއްސަވާނޭ އެހެން ފަރާތެއް ތިޔައިލާހު މެނުވީ ނުވެއެވެ. އަދި މިއަޅާއަށް އެންމެ ރިވެތިވެގެންވާ އަޚްލާޤަށް މަގުދައްކަވާނދޭވެ! އެންމެ ރިވެތި އަޚްލާޤަށް މަގުދައްކަވާނޭ ފަރާތެއް ތިޔައިލާހު މެނުވީ ނުވެއެވެ. އަދި އެންމެ ނުބައި ޚުލްޤުތަކުން މިއަޅާގެ ކިބައިން ދުރުކުރައްވާނދޭވެ! އެ ނުބައި ޚުލްޤުތަކުން މިއަޅާގެ ކިބައިން ދުރުކޮށްދެއްވާނޭ ފަރާތެއް ތިޔައިލާހު މެނުވީ ނުވެއެވެ. ތިޔައިލާހަށް އިޖާބައަކަށްފަހު އިޖާބަދެމުވެ. އަދި ތިޔައިލާހަށް ޚިދުމަތްކުރުމަށްޓަކައި އަރިހުގައި ހާޒިރުވަމުން ހާޒިރުވަމުވެ. ހުރިހާ ހެޔޮކަމެއް ވަނީ ތިޔައިލާހުގެ އަތްޕުޅުގައެވެ. ނުބައި އެއްވެސް ކަމެއް ތިޔައިލާހަށް ނިސްބަތްވެގެނެއް ނުވެއެވެ. މިއަޅާއަށް ހުރިހާ ހެޔޮކަމެއް ލިބުނީ ތިޔައިލާހުގެ ތައުފީޤުންނެވެ. އަދި މިއަޅާ ރުޖޫޢަވަނީ ތިޔައިލާހުގެ ހަޟްރަތަށެވެ. ހުރިހާ ހެވާލާއި ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވަނީ ތިޔައިލާހު ހަޟްރަތުގައެވެ. އަދި ތިޔައިލާހު މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ. މިއަޅާ ފާފަފުއްސެވުމަށްއެދި ދަންނަވަނީ ތިޔައިލާހު ހަޟްރަތަށެވެ. އަދި މިއަޅާ ތައުބާވަނީ ތިޔައިލާހު ހަޟްރަތަށެވެ."

އަދި އެކަލޭގެފާނު މި ދުޢާ ފަރުޟު ނަމާދުގައްޔާއި ސުންނަތް ނަމާދުގައި ކިޔުއްވައެވެ.

3-{އިސްވެދިޔަ} އެ ދުޢާ ފަދަފަދައިން {ކިޔުއްވައެވެ.} އެއީ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ މި ބަސްކުޅު ކިޔުއްވައެވެ. އަދި {އެ ދުޢާއަށް} އިތުރުކުރައްވައެވެ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ المَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ[128]» މާނައީ: "އޭ اللهُ! ތިޔައިލާހީ ހުރިހާ އެއްޗަކާއި ކަންތައްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. ތިޔައިލާހު މެނުވީ ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. ތިޔައިލާހުގެ

(128) 3- އެ ބަރިތަ ނަގުލުކުރި النسائي (١/١٤٣) އެވެ.

ހުސްޠާހިރުކުރަސްމަކަވާއެވެ! އަދި ތިބާރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރުމާއެކުއެވެ."

4-{އިސްތިފްތާޙަ} ހަމަ އެ ދުޢާގައިވަނިސް «وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ» އެ ބަސްތުގާ ހަމައެކަން {މިގޮތުގައެވެ.} އަދި އިތުރަށް މިގޮތުގައެވެ: «اللّهُمَّ اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الأَخْلَاقِ وَأَحْسَنِ الأَعْمَالِ لَا يَهْدِي - لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَقِنِي سَيِّئَ الأَخْلَاقِ وَالأَعْمَالِ لَا يَقِي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ[129]» މާނައީ: "އޭ اللهُ! އަހަރެން ހެޔޮ އަޚްލާޤަށާއި އަހަރެން ހެޔޮ ޢަމަލުތަކަށް ހިދާޔަތް ދެއްވާނދޭވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ ފިޔަވައި އެކަމަށް މަގުދައްކަވާނޭ އެހެން ކަލާނގެއެއް ނުވެއެވެ. އަދި ނުބައި ޚުލްޤުތަކާއި ނުބައި ޢަމަލުތަކުން މިއަދާ ސަލާމަތްކުރައްވާނދޭވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ ފިޔަވައި އެކަމުން ސަލާމަތްކުރައްވާނޭ އެހެން ކަލާނގެއެއް ނުވެއެވެ."

5-«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ»[130] މާނައީ: "އޭ اللهُ! ތިބާރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުކުރަސްމަކަވާއެވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރުމާއެކުއެވެ. އަދި ތިބާރަސްކަލާނގެ ނަންފުޅު ބަރަކާތްތެރިވެގެންވެއެވެ. އަދި ތިބާރަސްކަލާނގެ ޝަރަފުކަން މަތިވެރިވެގެންވެއެވެ. އަދި ތިބާރަސްކަލާނގެ ފިޔަވައި ޢިބާދަތްކުރެވޭ ހައްޤުވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ." {އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން الله ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވާބަސް

---

(129) 4- އެއީ جابر رضي الله عنه އަށް ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދު ފެއްޓެވުމުން ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ: "إن صلاتي ...." إلخ الحديث. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ النسائي (١/١٤١) އާއި الدارقطني (١١٢) އެވެ. ......

(130) 5- އެތައް ސަޙާބީންނެއް އެ ޙަދީޘް ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކޮށް ރިވާކޮށްދެއްވާފައި ވެއެވެ. އެސަޙާބީންނަކީ ތިރީގައިވާ: أبو سعيد الخدري ގެ ރިވާޔަތާއި أم المؤمنين عائشة ގެ ރިވާޔަތާއި أنس ގެ ރިވާޔަތާއި جابر ގެ ރިވާޔަތްވެއެވެ: 1-أبو سعيد ގެ ރިވާޔަތުގެ ޙަދީޘް ހިމެނިއެވެ. ހުރީ އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ أبو داود (١/١٢٤) އާއި النسائي (١/١٤٣) އާއި الترمذي (٢/٩-١٠) އެވެ. ......

ބޭއުވެގެންނާ ބަސްތިރިކުރައްވާ އަޑާ މި ދުޢާތަކުގައިން ކިޔުއްވައެވެ: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ . . .)»[131]}

6-«{އިސްތިފްތާހަ} ގެ ދުޢާ ކިޔެވުމަށްފަހު {ވިދާޅުވެއްވެ.} އަދި ތަކުބީރުކިޔުމާއި {ގެ ދުޢާއަށް} ޢިބާރާތުކުރައްވައިވެ: لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ (ތިންފަހަރު) اللهُ أَكْبَرُ كَبِيراً (ތިންފަހަރު)»[132].

7-«اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلا[133]» މާނައީ: "ޞަޙާބީ އެއްކަލޭގެއަކު ކިޔުއްވާކަށް الله ބޮޑުވެ. އަދި ގިނަގިނައިން الله އަށް ޙަމްދުކުރެވެ. އަދި ހެނދުނާއި ހަވީރު الله އަށް ތަސްބީހަ ކިޔަމުންނެވެ."

ސަލާމްދިނުމަށްފަހު ޤަބޫލުކަމަށް މި ދުޢާއިން ނަމާދު ފެށުމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ވިދާޅުވެއްވެ: "އެ ދުޢާއާމެދު ހައިރާންކަމެކޭ އަޅުގަނޑު ހިތްހަމަޖެހިއްޖެއެވެ! އެ ދުޢާއަށްޓަކައި އުޑުގެ ދޮރުތައް ހުޅުވުނެވެ."

(131) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ "التوحيد" (٢/١٢٣) ގައި ސައްޙަ ސަނަދަކުން ابن منده އެވެ. އަދި ابن كثير ގެ «جامع المسانيد» ގައިވާ ގޮތުގައި موقوف ގޮތުން އަދި مرفوع ގޮތުން «اليوم والليلة» ގައި النسائي އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު «[سنن] النسائي» ގެ (٨٤٩ ، ٨٥٠ ނަންބަރުތަކުގައި) އެ ޙަދީޘް ވަނީ އަލްބާނީ ބުނެފައެވެ. އެކަމަށް «الصحيحة» (٢٩٣٩) ގައި އަލްބާނީ އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖުކުރައްވައެވެ.

(132) 6- ރިވާކުރެއްވީ ޢިލްމުވެރިންނެވެ أبو سعيد ގެ ޙަދީޘްގައި އެކަން ފާހަގަވެގެންވެއެވެ.

.....

(133) 7- އެއީ ابن عمر ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އަޅުގަނޑުމެން رسول الله ﷺ ގާތުގައި ނަމާދުކުރަމުންދަނިކޮށް؛ ޖަމާޢަތުގެ މީހަކު ބުނެފި .... ދެން އެ ދުޢާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އެހިނދު رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައިފިއެވެ: "އެ ދުޢާއާމެދު ހައިރާންކަމެކޭ އަޅުގަނޑު ހިތްހަމަޖެހިއްޖެއެވެ! އެ ދުޢާއަށްޓަކައި އުޑުގެ ދޮރުތައް ހުޅުވުނެވެ." ابن عمر ވިދާޅުވިއެވެ: ފަހެ އަޅުގަނޑުމެން رسول الله ﷺ އެހެން ވިދާޅުވި ދުވަހުން ފެށިގެން އެ ދުޢާ ދޫކޮށްނުލަމެވެ. އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مسلم (٢/٩٩) އާއި النسائي (١/١٤١) އެވެ. ....

8-«الحَمْدُ لِلَّهِ حَمْداً كَثِيْراً طَيِّباً مُبارَكاً فِيْهِ(134)» މާނައީ: "އޭ ﷲ! ހަމްދުތަކާއިއެކުގައި ބަރަކާތް ލެއްވިގެންވާ، ރަނގަޅު އަދި ގިނަ ހަމްދުތަކުން ﷲ އަށް ހަމްދުކުރަމެވެ." އެހެންބޭކަލަކު އެ ދުޢާއިން ނަމާދު ފެއްޓެވިއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ނަބިއްޔާ ﷺ ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން ބާރަ މަލާއިކަތުން އެ ދުޢާއަށް އަވަސްވެވަޑައިގަތުމުން މިކަލޭގެފާނުން ދުޢާވަޑައިގަތީމެވެ. އެބަލަފުސްކަލަކީ އެ ދުޢާ އުފުއްލަވާނީ ކާކުކަން ބަލައިލެއްވުމަށެވެ.»

9-«اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ وَلَكَ الحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ [وَلَكَ الحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] وَلَكَ الحَمْدُ أَنْتَ الحَقُّ وَوَعْدُكَ الحَقُّ وَقَوْلُكَ حَقٌّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَالجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَإِلَيْكَ أَنبْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ [أَنْتَ رَبُّنَا وَإِلَيْكَ المَصِيْرُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ] [وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي] أَنْتَ المُقَدِّمُ وَأَنْتَ المُؤَخِّرُ [أَنْتَ إِلَهِي] لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ [وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ](135)» މާނައީ: "އޭ ﷲ! ތިޔަރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރަމެވެ. ތިޔަރަސްކަލާނގޭ

(134) 8-އެ ދުޢާ ރިވާކުރެއްވީ أنس بن مالك رضي الله عنه އެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ނޭވާހިފެމުން މީހަކު އައިސް، ސަފަށް ވަދެއެވެ. އަދި އޭނާ ބުނެއެވެ: الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه ދެންފަހު رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުން އަވަދިވެ ވަޑައިގެންފުމުން ބަޔަކާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ: "އެ ކަލިމަތްތަކުން ދުޢާ ދަންނަވައި މީހަކީ ކާކުތޯއެވެ؟" އެހިނދު މުސްލިމުން ހަނުހުރެއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "އެކަލިމަތްތަކުން ދުޢާ ދަންނަވައި މީހަކީ ކާކުތޯއެވެ؟ ދެން ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ކިޔާ ބަހެއް ނުބުނެއެވެ." އެހިނދު މީހަކު ބުނެއެވެ: އަހަރެން ނޭވާހިފެމުން އައީމެވެ. ދެން އެ ބަސްތައް ކިޔައީމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ބާރަ މަލާއިކަތުން އެ ކަލިމަތްތަކަށް އަވަސްވެ ވަޑައިގަތުމުން މިކަންތައްތަކުން ދުޢާވަޑައިގަތީމެވެ. ......» الحديث. އެ ބަޔާން ކުރެއްވީ مسلم (٢/٩٩) އެވެ. .....

(135) 9- އެ ދުޢާ ރިވާކުރެއްވީ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما އެވެ. އެކަލޭގެފާނު

އުޑުތަކާއި ބިމުގައި، އަދި އެތަނުގައި ވީހައި އެއްޗެއްގައި އަލިކަން ދެއްވި އިލާހެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް ޙަމްދުހުރުއްޖެވެ. ކަލޭގެފާނީ އުޑުތަކާއި ބިން، އަދި އެތަނުގައި ވީހައި އެއްޗެއް ބަލަހައްޓަވާ އިލާހެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް ޙަމްދުހުރުއްޖެވެ. ކަލޭގެފާނީ އުޑުތަކާއި ބިން، އަދި އެތަނުގައި ވީހައި އެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް ޙަމްދުހުރުއްޖެވެ. ކަލޭގެފާނީ ޙައްޤު އިލާހެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ ވަޢުދުވެސް ޙައްޤު ވަޢުދެކެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުވެސް ޙައްޤު ބަސްފުޅެކެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުވުމަކީ ޙައްޤު ތެދެކެވެ. (އެބަހީ: އެންމެފަހުން ދިރުމަކުން ދަނޑިވަޅުތަކަށް އަލުން ދިރުއްވި، ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި ﷲ އާ ބައްދަލުވުމަކީ ތެދު ޙައްޤު ކަމެކެވެ. ހަމަހަމަ ޖަޒާދޭނެ ދުވަހެކެވެ.) އަދި ސުވަރުގެއަކީ ވުޖޫދުގައިވާ ޙައްޤު ތަނެކެވެ. އަދި ނަރަކައަކީ ވުޖޫދުގައިވާ ޙައްޤު ތަނެކެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހަކީ ޙައްޤު ދުވަހެކެވެ. އަދި ނަބިއްޔުންނަކީ ޙައްޤު ނަބިއްޔުންނެވެ. (އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ނަބިއްޔާގެ ގޮތުގައި ފޮނުއްވުނު ނަބިއްޔުންނެވެ.) އަދި މުޙައްމަދުގެފާނަކީ ޙައްޤު ނަބިއްޔެކެވެ. އޭ ﷲ! މިއަޅާ ކަލޭގެފާނަށް ކިޔަމަންތެރިވީމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް ތަވައްކަލްވީމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް އީމާންވީމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނާ ބަސްމަގަށް ރުޖޫޢަވެއްޖައީމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ދަލީލާއި ބާރުން ދުޝްމަނުން އިދިކޮޅު ވަކާލާތްކުރީމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ޙުކުމަށް ޙުކުމްކުރީމެވެ. ކަލޭގެފާނާ ޙަވާލުކުރީމެވެ. އަދި ހަމަ ކަލޭގެފާނާ ދެކޮޅަށް ޖެހޭ ކަލޭގެފާނާ ބަސްމަގަށެވެ. އެހެންކަމުން މިއަޅާގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތަކާއި ފަހުން ކުރެވުނު ފާފަތަކާއި މިއަޅާ ސިއްރުން ކުރި ފާފަތަކާއި

ވިދާޅުވިއެވެ:

ނަބިއްޔާ ﷺ ބުރަސްދީ ތެދުވެވަޑައިގެން ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރައްވާއިރު ވިދާޅުވިއެވެ:

...... ދެން އެ ދުޢާ ދެންނެވުއްވިއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٣، ٤، ١١/٩٩، ١٣/ ٣٦٦-٣٦٧، ٣٩٩) އެވެ. ......

ޙާލުގައި ކުރި ތަތަމަކާއި، އެ ތަތަމަކާމުދު މިއަގާއަނުވުރެ މޮގަން އިބައިލާހު ދުނިޔޭގެންވާ ތަތަމައް މިއަގާއަން ފުއްސަވާނދެވެ! އިބައިލާހީ އިންސާނާ އެކި ދަރަޖަތަކަށް އިސްކުރައްވައި ފަސްކުރައްވާ އިލާހެވެ. އިބައިލާހީ މިއަގާ ހަމައެކަނި އަޅުކަންކުރާ އިލާހެވެ. އިބައިލާހު ފިޔަވައި ބަޔަކުވެގެން އަޅުކަމްވާ އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އިބައިލާހު ބަޔަކުމަތުން ފިޔަވައި އެއްވެސް ހުރުމަތް ބާރެއް ނުވެއެވެ.

އަންނަނިވި ދުޢާއަށް ތަދަކިން އެކަލޭގެފާނު ﷺ މި ދުޢާ ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

10-«اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيل وَمِيْكَائِيل وَإِسْرَافِيْل فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ عَالِمَ الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بيْنَ عِبَادِكَ فِيْمَا كَانُوا فِيْهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ[136]» މާނައީ: "އޭ الله! ޖިބްރީލުގެ ރަސްކަލާއި، މީކާއީލުގެ ރަސްކަލާއި، އިސްރާފީލުގެ ރަސްކަލާނގެ ވެފައިވާ ރަސްކަލާނގެވެ! އުޑުތަކާއި ބިމް ނެތުމުގެ ތެރެއިން އުފެއްދެވި އިލާހެވެ! ނޭނގޭވާވާ ކަންތަކާއި ފާހަގަކުރެވޭ ކަންތައް ދަނޭ ދުނިޔެވިޔޭ ކަލާނގެވެ! އިބައިލާހުގެ އަޅުތަކުންގެ ދެމެދުގައި، އެއުރެން އެކަކުތަކާމެދު ދެބަސްވާ ކަންތަކުގައި ޙުކުމްކުރައްވާނީ އިބައިލާހެވެ. ޙައްޤު ބަޔަކު ތެރެ ގޮތަކަށް

(136) 10- އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަމަނާގެ އަރިހުން އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން أم المؤمنين عائشة ގާތު ސުވާލުކުރީމެވެ. الله ގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ރޭގަނޑުގަން ތަހައްޖުދުނަމާދު އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު ފެއްޓެވީ ކޮން ދުޢާއަކުންހެއްޔެވެ؟ އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑުގަން ތަހައްޖުދުނަމާދަށް، އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދު ފެއްޓެވުން ވިދާޅުވިއެވެ: ...... ދުޢާ އެ ދުޢާ ކިޔުއްވާކަމުގައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގާއިވި مسلم (٢/١٨٥) އާއި أبو داود (١/١٢٢ ، ١٢٣) އާއި النسائي (١/٢٤١-٢٤٢) އެވެ.
.....

ދެބަސްވެ އިޚްތިލާފް އުފެދިފައިވާ ކަންކަމުގައި، ތިޔައިލާހުގެ އިޛުނަފުޅާއެކު މިއަޅާއަށް ތެދުމަގު ދައްކަވާނދޭވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔައިލާހު ތެދުމަގަށް މަގުދައްކަވަނީ ތިޔައިލާހު އިރާދަކުރައްވާ ބަޔަކަށެވެ."

11-އެކަލޭގެފާނު (ދިހަ ފަހަރު) ތަކްބީރު ވިދާޅުވެއްވެ. އަދި (ދިހަ ފަހަރު) ހަމްދުކުރެއްވެއްވެ. އަދި (ދިހަ ފަހަރު) ތަސްބީޙް ވިދާޅުވެއްވެ. އަދި (ދިހަ ފަހަރު) ތަހްލީލު ވިދާޅުވެއްވެ. އަދި (ދިހަ ފަހަރު) އިސްތިޣްފާރު ކުރެއްވެއްވެ. އަދި (ދިހަ ފަހަރު) ވިދާޅުވެއްވެ: « اللّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي [وَعَافِنِي]» މާނައީ: "އޭ الله! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތް ދައްކަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރިޒުޤު ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ޢާފިޔަތް ދެއްވާނދޭވެ!" އަދި (ދިހަ ފަހަރު) ވިދާޅުވެއްވެ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الضَّيْقِ يومَ الحِسَابِ»[137] މާނައީ: "އޭ الله! ހިސާބު ބައްލަވާ ދުވަހުގައި ނުތަނަވަސްކަމުން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި މިއަޅާ ތިޔައިލާހު ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދަމެވެ."

12-«الله أكبر [ތިން ފަހަރު] ذُو المَلَكُوتِ وَالجَبَرُوتِ وَالكِبْرِيَاءِ وَالعَظَمَةِ[138] »

---

(137) 11- އުއްމުނާ عائشة ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الإمام أحمد (١٤٣/٦) އާއި «الأوسط» (٢/٦٢) ގައި الطبراني އެވެ.

(138) 12- އަދި حذيفة بن اليمان رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ: ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު ނަބިއްޔާ ﷺ ތަހައްޖުދުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. —أبو داود ވިދާޅުވިއެވެ: އެއީ ދަމު ނަމާދެވެ.- ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ވިދާޅުވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ: «الله أكبر ذو الملكوت والجبروت والكبرياء والعظمة». حذيفة ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު البقرة ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. حذيفة ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢު އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމު ފަދައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢުގައި ވިދާޅުވަމުން ގެންދެވިއެވެ: «سبحان ربي العظيم، سبحان ربي العظيم» ދެން އެއަށްފަހު ރުކޫޢުން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢު ފަދައިން ކޮޅަށް ހުންނެވިއެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ: «إن لربي الحمد»

މާނައީ: "ހުރިހާ އެއްޗަކާއި ކަމަކަށްވުރެ ބޮޑީ الله އެވެ. އަދި ހުރިހާ ތަރީފާއި އިއްޒަތާއި ބާރުގެ ފުރިހަމަސިފަތައް ވެސް އެކަލާނގެއެވެ. އަދި ގަދަފަދަވަންތަކަމާއި ހުރިހާ ކަމަކާއި އެއްޗެއްގެ މައްޗަށް ގަދަވެގެންވާ އިލާހެވެ. މާތް މަތިވެރި އިލާހެވެ."

ކިޔެވުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ الله ތަޢާލާގެ ޙަޟްރަތުން އެ އިލާހުގެ ރައްކާތެރިކަމަށްއެދި ދަންނަވައެވެ. ފަހެ ވިދާޅުވެއެވެ: «أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ» އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު އެއަށް އިތުރުކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން ވިދާޅުވެއެވެ: «أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيْعِ العَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ . . .»[139] ދެން އެއަށްފަހު ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ: بسم الله الرحمن الرحيم. އަދި އެކަލޭގެފާނު ބިސްމި އަޑުހަރުކޮށް ވިދާޅެއްނުވެއެވެ.[140]

ދެން އެއަށްފަހު ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމުގައި ހުންނެވި ފަދައިން ސަޖިދައިގައި ހުންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޖިދައިގައި ވިދާޅުވިއެވެ: «سبحان ربي الأعلى» ދެން އެއަށްފަހު ސަޖިދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްމުބާރަކު އުފުއްލެވިއެވެ. އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާކަށްވިއެވެ: «رب اغفر لي ، رب اغفر لي» އަދި އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދައިގެ މިންވަރަށް އިށީނދުވަޑައިގެން އިންނެވިއެވެ. حذيفة ގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ: އެ ރަކުޢަތްތަކުގައި: البقرة ސޫރަތާއި آل عمران ސޫރަތާއި النساء ސޫރަތާއި المائدة ސޫރަތް ނުވަތަ الأنعام ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. (މި ރިވާޔަތުގެ ރާވީއެއްކަމުގައިވާ) شعبة އަކީ (ދެ ސޫރަތުންކުރި ކަނޑައެޅުމެއް ނެތް ސޫރަތެއްކަމާމެދު) ޝައްކުކުރިއެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރީ الطيالسي (ص٥٦) އެވެ. .....

(139) أبو سعيد الخدري އާއި جبير بن مطعم އާއި عبد الله بن مسعود އާއި عمر بن الخطاب އާއި أبو أمامة ގެ ރިވާޔަތުން އެކަން އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި «إرواء الغليل» (٣٤٢) ގައި އެ ރިވާޔަތް ތަޚްރީޖުކުރެވިފައި ވާނެއެވެ.

(140) އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވީ أنس بن مالك އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން މި

ހަދީޘް އައިސްފައިވަނީ އެތައް މަގަކުން ތަފާތު ލަފުޒުތަކުންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް މި ހުރިހާ ރިވާޔަތްތަކުން ޘާބިތުވަނީ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބިސްމި ވިދާޅުވި ސިއްރުންކަމެވެ. އަދި އެ ރިވާޔަތްތަކުން އެކަން ބާރަށްވުމަށްޓަކައި ތިރީގައި އަޅުގަނޑު މި ރިވާޔަތްތައް ގެންނަމެވެ:

ފުރަތަމަ މަގު: أنس ގެފާނުގެ އަރިހުން قتادة އަދި قتادة ގެ ފަރާތްފުޅުން شعبة ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ ﷺ އާއި، އަދި ރަޟިޔަ الله ޢަންހުމާއި أبو بكر ގެފާނާއި عمر ގެފާނު ނަމާދު ފައްޓަވަނީ الحمد لله رب العالمين އިންނެވެ. މި ހަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވި البخاري (٢/١٨٠) «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައާއި «جزء القراءة» (١٢) ގައެވެ. ...... އަދި مسلم އާއި أبو عوانة އާއި الدارقطني އާއި البيهقي އާއި އޭރިވާޔަތެއްގައި أحمد ގެ ލަފުޒަކީ: رسول الله ﷺ އާއި أبو بكر ގެފާނާއި عمر ގެފާނާއި عثمان ގެފާނު ފަހަތްފުޅުގައި އަހަރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު بسم الله الرحمن الرحيم ކިޔަވައި ވިދާޅުވި އަޑެއް އަހަރެން ނާހަމެވެ. الطحاوي ގެ ލަފުޒެއްގައިވެސް ހަމަ އެފަދައިންނެވެ. އެހެނަސް (މި ލަފުޒުގައި) އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އެބޭކަލުންކޮޅު بسم الله الرحمن الرحيم ވިދާޅުވި އަޑެއް އަހަރެން ނާހަމެވެ. އަދި الدارقطني ގެ ވެސް ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި أحمد ރިވާކުރައްވާފައިވާ ލަފުޒެއްގައިވެސް: ފަހެ އެބޭކަލުން بسم الله الرحمن الرحيم އެބޭކަލުންކޮޅު ވިދާޅުވާ ކަމެއްގައި ނުވެއެވެ.

އަދި ابن حبان «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައި މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ހަމައެފަދައިންނެވެ. އަދި އިތުރަށް ގެންނަވާފައިވެއެވެ: އެބޭކަލުން އެބޭކަލުންކޮޅު ވިދާޅުވަނީ الحمد لله رب العالمين އިން (ފެށިގެން) ނެވެ. އަދި «نصب الراية» (١/٣٢٧) ގައި ވާފައިވަނިއެވެ. އަދި ބާރަށްވެ އަންނަނީ ފަހުން އެހަދީޘްގައި شعبة އަށް އެއިން އިސްނާދުވެފައެވެ. ....

އަދި މި ހަދީޘްގެ ލަފުޒުތަކުގައި مسلم އާއި أبو عوانة އާއި أحمد އިތުރަށް ގެންނަވާފައިވެއެވެ: އެބޭކަލުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމުގެ ކުރީގައިވެސް އަދި އޭގެ ފަހުގައިވެސް بسم الله الرحمن الرحيم ވިދާޅުވެއް ނުވެއެވެ.

އަދި عقبة بن خالد ގެ މަގުން النسائي (١/١٤٤) މި ހަދީޘް ރިވާކުރައްވިއެވެ. ...... މި ހަދީޘްގެ ލަފުޒަކީ: ފަހެ އެއިން އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެބޭކަލުންކޮޅު بسم الله الرحمن الرحيم ވިދާޅުވިއަޑެއް އަހަރެންނަށް ނާހަމެވެ.

ދެވަނަ މަގު: އެއީ ފުރަތަމަ ރިވާޔަތާ އެއްގޮތަށް أنس ގެފާނުގެ އަރިހުން إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރާތްފުޅުން الأوزاعي ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. މި ހަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވި مسلم އާއި «جزء القراءة» ގައި البخاري އެވެ. ....

ތިންވަނަ މަގު: أنس ގެފާނުގެ އަރިހުން منصور بن زاذان ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. أنس

އާޔަތަކުން އާޔަތަކުން ކިޔުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު الفاتحة ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެ ސޫރަތް ވިދާޅުވަނީ އާޔަތަކުންނެވެ:(141) بسم الله الرحمن الرحيم [ދެން މަޑުކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވެއެވެ:] الحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ العَالَمِيْنَ [ދެން މަޑުކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވެއެވެ:] الرَّحْمَنِ الرَّحِيْمِ [ދެން މަޑުކުރައްވައެވެ. އެއަށްފަހު ވިދާޅުވެއެވެ:] مَالِكِ يَومِ الدِّيْنِ އަދި ސޫރަތް ނިމެންދެން އެފަދައިން {ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.} އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ

ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ:

އަޅުގަނޑުމެންނާއިގެން رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު بسم الله الرحمن الرحيم ކިޔަވައިވިދާޅުވާ އަޑެއް އަޅުގަނޑުމެންނަކަށް ނިއްވަވައެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންނާއިގެން أبو بكر ގެފާނާއި عمر ގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެ ދެބޭކަލުންގެ ފަރާތުންވެސް އަޅުގަނޑުމެން بسم الله الرحمن الرحيم ގެ އަޑެއް ނާހަމުއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ ސަޙީޙް ސަނަދުން النسائي (١/١٤٤) އެވެ. .... ވީމާ، ބަސްމަލާ ޖަހުރުކުރުމަ އިސްރާރުކުރުން ވިދާޅުވިގޮތެވެ. އެއީ ހަސްތު ސުއްރަތްކުރުމަ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެކުގައި ވުމެވެ.

އަދި އެކަން އެހެން ޝާފިޢީމަޛުހަބުގެ؛ ޙަނަފީމަޛުހަބާއި ޙަދީޘްގެ އަހުލުވެރިން ޢާއްމުކޮށް، ... ފަހެ، ...

އަދި (އިސްލާމްދީނުގެ ދުޢާތަކާ) ނަމާދުގައި (٧ އަދި ٨) ގައި ... ابن عمرو އާއި أنس بن مالك ގެ ރިވާޔަތްތަކުން ވެއެވެ.

... عمر ގެފާނު ދުޢާއެއް ... ވިދާޅުވިއެވެ.

....

(141) އެކަން ރިވާކުރެއްވި أم سلمة رضي الله عنها އެވެ. .... އެ ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރެއްވި الإمام أحمد އެވެ. ....

ހުރިހާ ކިޔަވައިވޮޑިގެންވުމުގައްވެސް ވަކި ހަމަ އެގޮތަށްހުންނެވެ.(142) އާޔަތެއް ނިމޭހިސާބަކުން ވަޤުފުކުރައްވައެވެ. އަދި އާޔަތެއް އޭގެފަހުގައިވާ އާޔަތާ ގުޅުވައިގެން ކިޔަވައިނުދެއްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު مَلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ އަދި ބައެއްފަހަރު مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ (މިގޮތައިން) ކިޔަވައިވޮޑިގެންވެއެވެ.

ފާތިހާ ސޫރަތް ކިޔެވުމަކީ ރުކުނެއްކަމާއި އެ ސޫރަތުގެ މާތްކަން

رسول الله ﷺ މި ސޫރަތުގެ ޝަރަފު މަތިވެރިކުރައްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އެ ނަމާދެއްގައި فاتحة الكتاب ކުރިގެން ނިޔަތަން ނުކިޔާ މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.» އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: «އެ ނަމާދެއްގައި فاتحة الكتاب ނުކިޔާ މީހާގެ ނަމާދު ކުރިގެންނުވެއެވެ.»(143) އަދި ބައެއްފަހަރު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އެ ނަމާދެއްގައި فاتحة الكتاب ނުކިޔާ ނަމާދުކޮށްފިމަ ދަންނަވައެވެ! ތިން، އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ފުރިހަމަނުވާ ނަމާދެކެވެ.»(144)

---

(142) އެކަމުގެ ދަލީލަކީ މި ބަޔާންވާ ރިވާޔަތުގެ أم سلمة ގެ މި ޙަދީޘްގެވެ: «އެކަލޭގެފާނު، އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވައިވޮޑިގެންވުން އާޔަތަކުން ވަކިކުރައްވައިގެންނެވެ.» މިއީ «الفاتحة» ސޫރަތަށް ޚާއްޞުވެގެންނެތީ (ހުރިހާ ކިޔަވައިވޮޑިގެންވުމަކާއެކީ) މުސްލިމު ބަޔާންކޮށްދެއެވެ. އަދި އެކަމަށް އެ ސޫރަތް ކިޔަވައިގެންވާނަމަ ހަމައެކަނި މިސާލު ގެންގުޅުމުގެ ޙުކުމެއްނެތެވެ. އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި (އެގޮތައިން ކިޔަވައިވޮޑިގެންވުމަކީ އެ ސޫރަތްކަން) ކަނޑައެޅުމުގެ ދަލީލެއް ނެތެވެ. ...

(143) އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރި البخاري «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» (١٩٠/٢) ގައާއި «جزء القراءة» (٢–٣ ، ٩ ، ٢٥) ގައާއި «أفعال العباد» (٩٢) ގައެވެ. .....

(144) އެއީ أبو هريرة ގެ ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޙަދީޘުން އެކަމަށް ދަލީލުކަން އެ ބަޔާން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ:

އަދި އުކާރާގެ ތެރެން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: «الله تبارك وتعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: ތިމަން الله އާއި ތިމަން الله ގެ އަޅާއާ ދެމެދު ނަމާދު(145) ދެބަހަކަށް

ޞަޙީޙު ބަލާ: العلاء بن عبد الرحمن بن يعقوب ގެ ރިވާޔަތްކުރުމުންނެވެ: ހަމަކަށަވަރުން أبو السائب مولى هشام بن زهرة ވިދާޅުވިއެވެ: އަޅުގަނޑު އިވުނެވެ: أبو هريرة ވިދާޅުވިއެވެ: ތިމަންނާ އިވުނެވެ: رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް ތިމަންނާ އިވުނެވެ: އެ ނަމާދެއްގައި فاتحة الكتاب ނުކިޔަވައި ނަމާދުކޮށްފިމީހާ ދަންނައެވެ! ފަހެ އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެ ނަމާދަކީ އުނިވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ފުރިހަމަނުވާ ނަމާދެކެވެ.» އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ العلاء ގެ ރިވާޔަތުގެން مالك (١٠٦/١) އެވެ. އަދި مالك ގެ މަގުން އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ مسلم (٢/٩-١٠) އާއި أبو عوانة (٢/١٢٦) އާއި «جزء القراءة» (٨) ގައްޔާއި «أفعال العباد» (٧٤) ގައި البخاري އެވެ. ....

(145) އެބަހީ: الفاتحة ސޫރަތް ދެބަހަކަށް ބައްސަވައިދިނުމެވެ. އަދި އުކާރާގައި (ޖުޒުއު ބަޔަކަށް ބޭނުންކުރެވޭ ބަސްފުޅެއްގެ ގޮތުގައިވާ) މިއީ އެއްޗަކަށް ނިސްބަތްކުރެވޭ އެއިން ވަކިބައެއް ގަސްދުކުރުމުގެ ތަރުޖަމާނެވެ. އަދި އެ މަޖާޒީކޮށް ކިޔުމުގެ ގޮތުންނެވެ. «شرح مسلم» ގައި النووي ވިދާޅުވެއެވެ: «ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: މިތަނުގައި ނަމާދުގެ މުރާދަކީ الفاتحة ސޫރަތެވެ. އެ ސޫރަތަށް ނަމާދުގެ ނަންދީފައިވަނީ ހަމަކަށަވަރުން އެ ސޫރަތް ނުކިޔައި ނަމާދު ޞައްޙަނުވާތީއެވެ. އަދި «ޙައްޖަކީ ޢަރަފާތެވެ.» އެގޮތުން އުކާރާގެ ތެރެން ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވި ތަނުންނެވެ. ފަހެ އޭގައި އެވަނީ ނަމާދުގައި އެ ސޫރަތް ޚާއްޞަކޮށް ވާޖިބުވާކަމުގެ ދަލީލެވެ. ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: އަދި އެ ސޫރަތް ބައްސަވާފައިވަނީ މާނައިގެ ސޫރަތުގެ މާނައިގެ ގޮތުން ދެބައިކަށް ބައްސަވާފައެވެ. އެއީ ހަމަކަށަވަރުން އެ ސޫރަތުގައި ހިމެނިގެންވާ ދެބައިގެ ތަޢުރީފުން ފުރަތަމަ ބައިގައި: الله ތަޢާލާއަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، އެ ކަލާނގެ މަތިވެރިކުރުމާއި، އެ ކަލާނގެ ޘަނާކިޔުމާއި، އެ ކަލާނގެ އިޚްލާޞްތެރިކުރުމުގެ މާނަތައް އެކުލެވިގެންވާ ބަސްފުޅުތަކެވެ. އަދި ދެވަނަ ބައިގައިވަނީ: އެ ކަލާނގެ ދަންނަވައި، ތަސްލީމުވުމާއި، އިޚްލާޞްތެރިވުމުގެ މާނަތަކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ބިސްމިއްލާ الفاتحة ސޫރަތުގެ ތަޢުރީފާ އާޔަތްތައް ނުލިބުނަސް ވިދާޅުވާ ޢުލަމާއުން މި ޙަދީޘުން ދަލީލު ނަގައެވެ. އަދި އެއީ އެބަސްފުޅުން ދަލީލު ނަގާފައިވާ ބިސްމިއްލާގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ސޫރަތްނޫން ބިސްމިއްލާ. އެބަސްފުޅުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން (އިޚްލާޞްތެރިވުމުގެ) އިތުރުބައިން އެ ސޫރަތުގެ ހަތް އާޔަތެވެ. ފަހެ އެ ސޫރަތުގެ ކުރީކޮޅުގައިވާ ތިން އާޔަތަކީ الله އަށް ޘަނާކިޔުމެވެ. އެ ތިން އާޔަތުގެ ފުރަތަމަ އާޔަތަކީ: الحمدلله رب العالمين އެވެ. (އެ ސޫރަތުގެ ފަހުކޮޅުގައިވާ) ތިން އާޔަތަކީ الله އަށް ދުޢާކުރުމެވެ. އެ ތިން އާޔަތުގެ ފުރަތަމަ އާޔަތަކީ: اهدنا الصراط المستقيم އެވެ. މެދުގައި އާޔަތަކީ: ސޫރަތުގެ މެދުގައިވާ އާޔަތެވެ. އެއީ إياك نعبد وإياك نستعين އެވެ.

ބައްސަވައިދެއްވީމެވެ. ފަހެ، އޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ތިމަން الله އަށެވެ. އަދި އޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ތިމަން الله ގެ އަޅާއަށެވެ. އަދި ތިމަން الله ގެ އަޅާއަށް އޭނާ އެދުނުކަމެއްވެއެވެ.» އަދި رسول الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: “ތިޔަބައިމީހުން ކިޔަވާށެވެ. އަޅާ ((الحمد لله رب العالمين)) ކިޔުމުން؛ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ: ތިމަން الله ގެ އަޅާ ތިމަން الله އަށް ހަމްދުކޮށްފިއެވެ. އަދި އަޅާ ((الرحمن الرحيم)) ކިޔުމުން؛ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ: ތިމަން الله ގެ އަޅާ ތިމަން الله އަށް ސަނާކިޔައިފިއެވެ. އަދި އަޅާ ((مالك يوم الدين)) ކިޔުމުން؛ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ: ތިމަން الله ގެ އަޅާ، ތިމަން الله މަތިވެރިކޮށްފިއެވެ. އަޅާ ((إياك نعبد وإياك نستعين)) ކިޔުމުން؛ އެއިރުން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: ފަހެ، މިއީ ތިމަން الله އާއި ތިމަން الله ގެ އަޅާއާ ދެމެދުގައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ތިމަން الله ގެ އަޅާއަށް އޭނާ އެދުނުކަމެއްވެއެވެ. އަޅާ ((اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين)) ކިޔުމުން؛ އެއިރުން ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: އެ އާޚިރުބައިވެސް ތިމަން الله ގެ އަޅާއަށެވެ. އަދި ތިމަން الله ގެ އަޅާއަށް އޭނާ އެދުނުކަމެއްވެއެވެ.»(146)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: “الله عزوجل ތައުރާތުގައިވެސް އަދި އިންޖީލުގައިވެސް أُمُّ القُرْآن ފަދަ ސޫރަތެއް ބާވައިލައްވާފައެއްނުވެއެވެ. އަދި

އަދި އެބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެ އިލާހު سبحانه وتعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: ތިމަން الله އާއި ތިމަން الله ގެ އަޅާއާ ދެމެދު ނަމާދު ދެބައިކޮށް ބައްސަވައިދެއްވީމެވެ. ފަހެ އަޅާ الحمد لله رب العالمين ކިޔުމުން؛ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ: ތިމަން الله ގެ އަޅާ ތިމަން الله އަށް ހަމްދުކޮށްފިއެވެ. ....» ފަހެ އެ އިލާހު ބިސްމި ދިކުރު ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ބިސްމި ވަނީ އެ ސޫރަތުގެ ތެރެއިންނަމަ އެ އިލާހު ބިސްމި ދިކުރުކުރެއްވިސްކަން ކަށަވަރެވެ.» ....

(146) މި ހަދީޘް ކުރިން ދިކުރުކުރެވުނު أبو هريرة ގެ ހަދީޘުގެ ބާކީއޮތް ބައެވެ. އަދި އޭގެ މަތީގައި އޭގެ ޝަރަހަ ކުރިން އިސްވެ ދިޔަގޮތެވެ. ....

އެއީ ދިމަށްކަލޭގެފާނަށް ދެއްވިގެންވާ السَّبْعُ الْمَثَانِي އެވެ. އަދި الْقُرْآنُ الْعَظِيمُ އެވެ.(147)»(148) އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ (ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުޅި މީހާއަށް) އޭނާގެ ނަމާދުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔުއްވުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ ސޫރަތް ހިތުދަސްވެފައިނުވާނަމަ ކުޅަދާނަވެގެންނުވާ މީހާއަށް ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "ކިޔާށެވެ!: سُبْحَانَ اللهِ وَالحَمْدُ لِلّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" އަދި (ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުޅި މީހާއަށް) ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "ކަލޭ ދިމާވީ އެކަލޭގައި ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ވާނަމަ؛ އެ މިންވަރު ކިޔަވާށެވެ! އަދި ނޫންނަމަ؛ ކަލޭ الله އަށް ޙަމްދުކުރާށެވެ! އަދި އެ އިލާހަށް ތަކްބީރުކިޔާށެވެ! އަދި އެ އިލާހަށް ތަހްލީލުކިޔާށެވެ!"(149) .

❁❁❁❁

---

(147) الباجي ވިދާޅުވެއެވެ: އެކަލޭގެފާނުގެ މުބާރަކުބަސްފުޅަކީ الله ތަޢާލާގެ މި ވަޙީ ބަސްފުޅެވެ: ((وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ)) މާނައީ: «އަދި ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންރަސްކަލާނގެ ތަކުރާރުކުރެވޭ ހަތް އާޔަތް، މާތްކަން ބޮޑުވެގެންވާ ޤުރުއާން، ދިމަށްފަދައިން ކަލޭގެފާނަށް ދެއްވީމެވެ.» އަދި އެ ސޫރަތަށް السَّبْعُ އޭ ކިޔުނީ؛ އެ ސޫރަތުގައި ހަތް އާޔަތްކޮޅުގައި ވާތީއެވެ. އަދި الْمَثَانِي އޭ ކިޔުނީ؛ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ތަކުރާރުކުރެވެންޖެހޭ ސޫރަތަކަށް ވާތީއެވެ. {އެބަހީ: (ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި) ކިޔަވަންޖެހޭ (އާޔަތްތަކެއް ވާތީއެވެ.} އަދި އެ ސޫރަތަށް الْقُرْآنُ الْعَظِيمُ އޭ ކިޔުނީ އެ ނަމުން އެ ސޫރަތް ހާއްޞަކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އެހެންނަމަ! ޤުރުއާނުން ކޮންމެ މިންވަރަކީ މާތްކަން ބޮޑުވެގެންވާ މިންވަރެކެވެ. އެއީ ކަޢުބާއަށް (الله ގެ ގެކޮޅޭ) ކިޔާ ފަދައިންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ހަމަ ގެކޮޅަކީ (އެބަހީ: މިސްކިތްތަކަކީ) ވެސް الله އަށެވެ. އެކަމަކު (އެހެން ކިޔުނީ އެގެކޮޅު އެހެން ހަމަ ގެތަކާ މަތިކޮށް) ހާއްޞަކުރުން، މާތްކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.»اهـ ....

(148) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ النسائي (١٤٦/١) އާއި (١٩١/٢) އާއި (١١٤/٥) އެވެ. ....

(149) އެކަން رفاعة بن رافع ގެ ޙަދީޘުގެ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުން އިސްތިދުލާލުކުރެވިއެވެ. އަދި މި ފޮތުގެ ކުރީބައިގައި އޭގެ ތަފްޞީލު ބަޔާންވެދިޔައެވެ. ....

ޖަހްރިއްޔާ ނަމާދުގައި އިމާމާގެ ފަހަތުން ކިޔެވުން މަންސޫޚުވުން

رسول الله ﷺ ޖަހްރިއްޔާ ނަމާދުގައި އިމާމާގެ ފަހަތުން މައުމޫމުން ފާޅަށް ސޫރަތް ކިޔެވުން ހުއްޓުވައިލެއްވި ކަމުގައިވެއެވެ. އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ފަޖްރު ނަމާދުގައި ކިޔަވައިދެއްވިއިރު ކިޔަވައިދިނުމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް ކިޔަވައިދިނުމުގައި ދަތިވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން ނަމާދުން ފާރިޣުވެވޮޑިގެންނެވުމުން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އިމާމާގެ ފަހަތުން ތިޔަބައިމީހުން ކިޔަވަނީކަމުގައި ވާނެތޯއެވެ؟" އަހުރެމެން ދެންނެވީމެވެ: އާދޭހެވެ! الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަވަސްއަވަހަށް ކިޔަވަމުއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "އެކަން ނުކުރާށެވެ! ތިޔަބައިމީހުން މިހާރު فاتحة الكتاب ކިޔުން ފިޔަވައެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެ ސޫރަތް ނުކިޔާ މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."(150).

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޖަހްރިއްޔާ ނަމާދުގައި ހުރިހައި ކިޔެވުމެއް މަނާކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަން އެހެންނޫ «(އެކަލޭގެފާނު އޭނެހެން ކިޔަވައިދިނުމުގައި ނަމާދުކުރުން އަވަދިވެވަޑައިގަތުމުން (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ފަޖްރު ނަމާދެވެ.) ފަހެ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މިހާރު މިއަހަރެންނާއެކު ދެކޮށް ކިޔެވިހެއްޔެވެ؟" އެހިނދު މީހަކު ދެންނެވިއެވެ: އާދޭހެވެ! الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެންނެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "މިއަހަރެންނަށް ބަޔާންކުރެވެއެވެ. މިއަހަރެންގެ ކިޔެވުމުގެ ތެރޭގައި

(150) އޭގެ ސަނަދު ޞައްޙަ ރިވާޔަތެކެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވަނީ "جزء القراءة" (٧ ، ٢٢) ގައި البخاري އާއި أبو داود (١/ ١٣١) އާއި الترمذي (٢/١١٦-١١٧) އެވެ. .....

ތިމަންކަލޭގެފާނާ އެކަމަކީ ކިޔެވުނީ ކިޔެވުނެއްނޫނުތޯ؟!" أبو هريرة ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން، މީސްތަކުންނަށް رسول الله ﷺ އެހެން ޖަހުރީކުރައްވާ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުއިވުމުން رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަވައިދިނުމާ ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ ގާތުގައި ކިޔުން އެއްކޮށް ހުއްޓާލިއެވެ. އަދި އިމާމާ އަޅުގަނޑުމެންނާ ނަމާދުތަކުގައި އުޅުމުގެ އަޑުއަޅާ ނަމާދުތަކުގައި ސޫރަތުން ކިޔުއްވިއެވެ."(151) އަދި އިމާމާގެ ކިޔެވުމަށް ކަންފަށައި އަޅުއްސަވާ އާޔަތާ އިތުބާރުކުރުމުގެ ފެށިގަތުމަށްލާ ގޮތުގެ އެއްސަކުތަކުގައި އެކަކާވެސް ޖެހުނިއެވެ. ދެން ބަޔަކުކިޔަވައިވެއެވެ: "އިމާމާ ޖެހިވެނުވާކަން ކަނޑަފި އާޔަތް އިތުބާރުކުރާށެވެ. ދެން އެއީ ތަކްބީރުކިޔަވާފިނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން ތަކްބީރުކިޔާށެވެ! އަދި އެއީ ކިޔަވާހިނދު، ތިޔަބައިމީހުން ކަންފަށައި އަޑުއަހާށެވެ!"(152) ހަމައެފަދައިން އިމާމާގެ ފަހަތުން ކިޔެވުމުގެ ބަދަލުގައި އަޅުއްސަވާ އާޔަތަށް ފެށިގަންނާކަށްނުވެގެން އެކަކާވެސް ޖެހުނިއެވެ. ދެން، އެކަކާވެސް ބަޔަކުކިޔަވައިވެއެވެ: "އިމާމަކާ އިމާމާކަމުގައި ވާނަމަ، ދެން، އިމާމު މީހާގެ ކިޔުމަކީ އޭނާއަށްވާ ކިޔުމެކެވެ."(153) މިއީ ޙަނަފީ ނަމާދުގެއެވެ.

---

(151) އަދި ابن شهاب الزهري ، ابن أُكيمة ގެ ރިވާޔަތުން އަދި ابن أُكيمة ، أبو هريرة ގެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާ ބަޔަކުވާ ބަޔާކުރެވެ: ހަމަކަތަކުރުން رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަވައިދިނުމާ ނަމާދުތަކުން އަޅުގަނޑުމެން ދަތުރުކުރުމުން ... الحديث . އެ ބަޔާކު ނަގުލުކުރި ابن شهاب الزهري ގެ ރިވާޔަތުން مالك (١٠٨/١) އެވެ. ....

(152) އެ ބަޔާކު ނަގުލުކުރި ابن أبي شيبة (١/٩٧/١) = [٣٧٩٩ /٣٣١/١] އަދި أبو داود (٩٩/١) އަދި النسائي (١٤٦/١) އަދި ابن ماجه (٢٧٩/١) އެވެ. ......

(153) އަދި جابر بن عبد الله رضي الله عنه ގެ ބަޔާކުވެ. ...... އެ ބަޔާކު ތަޚްރީޖުކުރެއްވި «الموطأ» (٩٤-٩٦) ގައެވެ «الآثار» (١٦) ގައި الإمام محمد އެވެ. އަދި الطحاوي (١٢٨/١) އަދި الدارقطني (١٢٢ ، ١٢٣) އަދި البيهقي (١٥٩/٢) އެވެ. އެ ހުރިހައި ބަޔާކުން އެ ބަޔާކު ރިވާކުރެއްވި أبو حنيفة ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ.

ސިއްރިއްޔާ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔެވުން ވާޖިބުވެގެންވުން

އަދި ސިއްރިއްޔާ ނަމާދުގައި ކިޔެވުން ދަންނަވަމެވެ! ފަހެ އެހަރަ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔެވުމުގެ މައްސަލައަށް އެކަލޭގެފާނު އިޤްރާރުކޮށްދެއްވައިގަތެވެ. ފަހެ ޖާބިރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ޒުހުރު ނަމާދާއި ޢަޞްރު ނަމާދުގައި އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި فاتحة الكتاب އާއި ސޫރަތަކާއި އަދި އަނެއް ދެރަކުޢަތުގައި فاتحة الكتاب ކިޔަވާ ބައްޓަންކުރުމުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަމެވެ."

އެހެންނަމަވެސް، އެކަލޭގެފާނު އިންކާރުކުރައްވައި ކިޔެވުމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް އުނދަގޫވާގޮތަކަށް ކިޔެވުމެވެ. އަދި އެހެން އެކަލޭގެ «އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއިގެން އެކަލޭގެފާނު ޒުހުރު ނަމާދު ކުރެއްވިހިނދުގައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "سبح اسم ربك الأعلى (ސޫރަތް) ކިޔެވީ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮންކަލެއްތޯއެވެ؟" އެހިނދު މީހަކު ދަންނަވައެވެ: އަޅުގަނޑެވެ. އަދި އޭގެއިން ހެޔޮކަމެއް ނޫނީ އަޅުގަނޑު ނޭދެމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ކަލަމަރަހުންމެ މީހަކު {އިޚްތިލާޖު} ކިޔެވުމުގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކިޔެވުމާ އަޅުގަނޑާ ކުރިމަތިވާކަން ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަތެވެ."(154) އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ: "އަޞްޙާބުން ނަބިއްޔާ ﷺ ފަހަތުގައި އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާކުރައްވައިވެއެވެ: އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަކޮށްދިނީ ޤުރުއާނާ އޮޅުވާލައިދިނުމެވެ." އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުކުރާމީހާ މުނާޖާތް ދަންނަވަނީ އޭނާގެ

---

(154) އެއީ عمران بن حصين ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަކުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/١١-١٢) އާއި أبو عوانة އެވެ. ......

ވެރިޔަށްބުނާށެވެ. ވީމާ، އޭނާ އެ އިލާހާ މުނާޖާ އެ ދަންނަވަނީ ކޮންބަސްތަކަކުންކަން އޭނާ ބަލާހުރިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޤުރުއާން ކިޔަވާއިރު އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކަށް އަޑުގަދަ ނުކުރާހުރިކަމެވެ.(155)"(156) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިކަމުގައި ވެއެވެ: "اللهُ ގެ ފޮތުން އަކުރެއް ކިޔަވައިފިމީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް އެއިން ހެޔޮކަމެއް ލިބޭނެއެވެ. އަދި އެ ހެޔޮކަމަކީ ދިހަ ހެޔޮކަމަކަށްބަދަލުވެއެވެ. الم އަކީ އަކުރެއްކަމުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅެއްނުވަމެވެ. އެހެނެއްކަމަކު ألف އަކީ އަކުރެކެވެ. އަދި لام އަކީ އަކުރެކެވެ. އަދި ميم އަކީ އަކުރެކެވެ."(157)

އާމީން ކިޔުމާއި އިމާމުމީހާ އާމީން ކިޔުމުގައި އަޑުއުފުލުން

ދެން އެއަށްފަހު "އެކަލޭގެފާނު ﷺ فاتحة الكتاب ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުން ނިމިވަޑައިގެންނެވުމުން «آمين» ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެން ވިދާޅުވުމުގައި

---

(155) الباجي ވިދާޅުވިއެވެ:
«އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުކުރާ ކުރަމުންދާ، އެ ނަމާދުކުރާ ހިތްވަރުގައި، ޤުރުއާން އޭނާގެ ވެރިކަމްބޭފުޅާ ދަންނަވާ މުނާޖާތާ ވިސްނުމާއި ހުރަސްއަޅައި އުނދަގޫކުރުމެއް އަދި ކުރުމަށް ނުވާނެއެވެ.» އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «ނަމާދުކުރާ މީހުން ނަމާދުގައި ޤުރުއާން ކިޔަވާއިރު އެއް އަނެކަކަށް ގަދަކޮށް ނުކިޔަވާށެވެ؛ އެހެނީ ވަގުތުގައި އެހެން މީހުންނަށް އުނދަގޫވާނެއެވެ. ابن عبد البر ވިދާޅުވިއެވެ: އަދި މުސްލިމު މީހަކަށް ނަމާދުކުރާ ބޭފުޅަކަށް ޤުރުއާން ކިޔަވައިގެން މުސްލިމު އަޚާއަށް އުނދަގޫކުރުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ؛ އެހެންކަމުން ކުރުމަކީ އެހެން އުނދަގޫކުރުމުގެ ބާވަތަކުން މަނާކުރައްވާފައިވެއެވެ.»

(156) އެއީ البياضي ގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ނަންފުޅަކީ: فروة بن عمرو އެވެ. އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކޮށްފައި مالك (١/١٠١-١٠٢) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތުން «أفعال العباد» (٩٣) ގައި البخاري އެވެ. ......

(157) އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކޮށްފައި الترمذي (٢/١٤٩-١٥٠) އެވެ. ....

އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑުފުޅު ދަންމަވައި އަޑުފުޅުހަރުކުރައްވައެވެ."(158) އަދި އިމާމުވިޔާ އާމީންކިޔުއްވުމަށް ފަހުގައި މައުމޫމުން އާމީންކިޔުއްވުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، ބަޔާންފުޅުކުރައްވައެވެ: "އިމާމުވިޔާ ((غير المغضوب عليهم ولا الضالين)) ކިޔައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން آمين ކިޔާށެވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މަލާއިކަތުން آمين ވިދާޅުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމުވިޔާ آمين ކިޔާނެއެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: އިމާމުވިޔާ އާމީން ކިޔާހިނދު ތިޔަބައިމީހުން އާމީން ކިޔާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ އާމީން މަލާއިކަތުންގެ آمين އާ ދިމާވެއްޖިއްޔާ ދަންނަވައެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ވީއެއް ނަމާދުގައި آمين ކިޔައިފިނަމަ، އަދި އުޑުގައިވާ މަލާއިކަތްބޭކަލުން آمين ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ، ދެން އެކަކު އަނެކަކުގެ آمين އާ ދިމާވެއްޖެނަމަ) އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ.»(159) އެނޫން ބަޔާންފުޅެއްގައިވެއެވެ: «ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން آمين ކިޔާށެވެ. އޭރުން الله ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވާނެއެވެ.»(160) އަދި އެކަލޭގެފާނު

---

(158) އަސްލުގައި އެޙަދީޘް ބަޔާންފުޅު އައިސްފައިވެއެވެ:
ރިވާކުރެއްވީ: وائل بن حجر ގެ އަރިހުންނާ ބަޔާންފުޅެވެ. އަދި އެ ބަޔާންފުޅު އެހެން މީހުންގެ ވާހަކަ ވެއެވެ: ...... އެ ނަންބަރުގައި «القراءة» (٢٠) ގައި البخاري އާއި أبو داود (١٤٨/١) އާއި الترمذي (٢٧/٢) އެވެ. .....

(159) އާއި أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުންނާ ބަޔާންފުޅެވެ. އެ ބަޔާންފުޅު އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. އާދޭހުގައިން މި ވާހަކަ މުސްލިމްގެ ބައެއް ރިވާޔަތެއް ހިމެނިގެންވެއެވެ. އަދި އެ ބަޔާންފުޅު ވަރަށް ސައްޙަ ޙަދީޘެއް ވެއެވެ:
ރިވާކުރެއްވީ: سُمي مولى أبي بكر ، أبو صالح السمان ގެ ފަރާތުން އަދި أبو صالح ، أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވި ބަޔާންފުޅެވެ. އެބަޔާން ނަންބަރު مالك (١١١/١) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަތުން البخاري (٢١٢/٢ ، ١٣٠/٨) އެވެ. ....

(160) އާއި أبو موسى الأشعري رضي الله عنه ގެ އަރިހުންނާ ބަޔާންފުޅެވެ. .... އެ ބަޔާން ނަންބަރު مسلم (١٤/٢–١٥) އާއި أبو عوانة (١٢٨/٢) އާއި أبو داود (١٥٣/١–١٥٤) އާއި النسائي (١٦٢/١ ، ١٧٥ ، ١٨٨) އެވެ. .....

ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «ސަލާމްކުރުމާއި އިމާމުގެ ފަހަތުގައި آمين ކިޔުމުގެ މައްޗަށް ޔަހޫދީން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޙަސަދަވެރިވާވަރަށް އެއްވެސް ކަމެއްގެ މައްޗަށް އެއުރެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ޙަސަދަވެރިއެއްނުވެއެވެ.»(161)

ފާތިޙާ ސޫރަތަށްފަހުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވައިދެއްވުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ الفاتحة އަށްފަހުގައި އުސްކުރުން ސޫރަތެއް ކިޔަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ކިޔަވުން ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ދަތުރުކުރުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ކައްސުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ އާރާސްތަކުރުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ކުޑަކުއްޖެއްގެ މަންމަ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނީ އެކުއްޖާގެ ރުއިން ފަދަ ކުއްލި ސަބަބަކާހުރެ ބައެއްފަހަރު ކިޔަވައިދެއްވުން ކުރުކުރައްވައެވެ. الله ރުއްސުންފުޅުވި أنس بن مالك ވިދާޅުވި ފަދައިންނެވެ: "އެއްދުވަހު ފަތިސްނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ﷺ (ކިޔަވައިދެއްވުން) ކުރުކުރެއްވިއެވެ. (އެހެން ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ: އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދު ކުރުކުރެއްވިއިރު ޤުރުއާނުގައިވާ އެންމެ ކުރު ދެ ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވުމެވެ.) އިހިނދު ދަންނަވައިފިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ކުރުކުރެއްވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ކުޑަކުއްޖެއްގެ ރުއިމުގެއަޑު މަންމަކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަތީއެވެ. އެހިނދު މަންމަކަލޭގެފާނު އެކުއްޖާގެ ކަމުގައި ނަމާދުކުރުމުން ހިތްހުރިކަން މަންމަކަލޭގެފާނަށް

---

(161) الله އެކަލާނގެ ރުއްސުންފުޅުވި ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ވަރަށްގިނަ ޞަޙާބީންގެ ރިވާޔަތް އެބަހުއްޓެވެ. އެއީ ޞަޙާބީންނަކީ: عائشة أم المؤمنين އާއި عبد الله بن عباس އާއި أنس بن مالك އާއި معاذ بن جبل އެވެ.

عائشة ގެފާނުގެ ބަޔާން ދަންނަވައެވެ: ވަކި އެ ބަޔާން ނަގާފައިވާ ابن ماجه (١/٢٨١) އެވެ. ....

އެނގިވަޑައިގަތެވެ. އެހެންވެ އެކުއްޖާއަށްޓަކައި އެކުއްޖާގެ މަންމަ ހުސްކޮށްދެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އެދިވަޑައިގަތީއެވެ.”(162) އަދި އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވައެވެ: “ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ދިގުކުރެއްވުމަށް އެދިވަޑައިގެން އެ ނަމާދުގެތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވަމެވެ. އެހިނދު ކުޑަކުއްޖެއްގެ ރުއިމުގެއަޑު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަތުމުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ލުއިކުރައްވަމެވެ. އެއީ އެކުއްޖާގެ ރުއިމުން އެކުއްޖާގެ މަންމައަށް ކުރާ އަސަރުގެ ވަރުގަދަކަން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ.”(163) އަދި އެކަލޭގެފާނު ފަށަނީ ސޫރަތެއްގެ ފުރަތަމައިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރުގައި އެކަލޭގެފާނު އެ ސޫރަތް ފުރިހަމަކުރައްވައެވެ. އަދި ހަދީޘްކުރައްވައެވެ: “ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރުމުންނާއި ސަޖިދަކުރުމުން ކޮންމެ ސޫރަތަކަށްވެސް އެ ސޫރަތެއްގެ ނަޞީބުދެއްވާށެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: ކޮންމެ ސޫރަތަކަށް ރުކޫޢެއްދެއްވާށެވެ.(164)”(165) އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ދެރަކުޢަތުން ސޫރަތް ބައިބައިކުރައްވައެވެ.(166) އަދި ބައެއްފަހަރު ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި އެ ސޫރަތް އެއްކޮށް އިޢާދަކުރައްވައެވެ.(167) އަދި ބައެއްފަހަރު

---

(162) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الإمام أحمد (٣/٢٥٧) އެވެ. ....

(163) އެބަސް أنس ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/١٦١) އާއި مسلم (٢/٤٤) އެވެ. ......

(164) އަދި އެހެން ގޮތެއްގައި މި ހަދީޘްގެ މާނައަކީ: ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ވެސް ސޫރަތެއް ކިޔަވަމުން ހަދާށެވެ! އޭރުން އެ ސޫރަތް ކިޔެވުމުގެ ސަވާބުން ރަކުޢަތުގެ ނަޞީބު ކިޔަވާށެވެ. އަދި ހަދީޘްގައި މިވާ އަމުރުފުޅަކީ ނުވާޖިބުވެސް މަންދޫބުކަމެވެ. (އެބަހީ: ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތެއް އެއްކޮށް ކިޔެވުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.) އާއި މި ހަދީޘްތަކަކީ އަންނަނިވި ހަދީޘް އާއި ވަޒަންވާ ނަނަކުރާ ފިޔަވަޅުތަކެވެ.

(165) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الطحاوي (١/٢٠٤) އެވެ. ....

(166) އެކަން ރިވާކުރެއްވި ދެ ބޭކަލުން أحمد އާއި أبو يعلى އެވެ. އަދި (ފަތިސްނަމާދުގައި ކިޔެވުން) މި މައްސަލަ ބަލާށެވެ!

(167) އާއި ފަތިސްނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަންތައް ކުރެއްވި ފަދައިންނެވެ. އަދި

އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް ނުވަތަ އެއަށްވުރެގިނަ ސޫރަތް ވިދާޅުވެއެވެ.(168)

އަދި ހަމަކަށަވަރުން «ޤުބާމިސްކިތުގައި އަންސާރުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލަކު އެބައިމީހުންނައިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން އުޅުއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ވިދާޅުވާން ސޫރަތެއް(169) ވިދާޅުވުމަށް ފައްޓަވާ ކޮންމެ ފަހަރަކު (ފުރަތަމަ) ފައްޓަވަނީ: قل هو الله أحد ސޫރަތުންނެވެ.(170) އެ ސޫރަތް ވިދާޅުވެ އަވަދިވެ ވަޑައިގެންފުމަށް ނިންމަވާނެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެ ސޫރަތާއެކު އެހެން ސޫރަތެއް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި އެފަދައިން ކަންތައްކުރައްވައެވެ. އެހެންވެ އެކަލޭގެފާނުގެ އެކުވެރިން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އެވާހަކަ ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ، އެއުރެން ދެންނެވިއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވާން ފައްޓަވަނީ އެ ސޫރަތުންނެވެ. ދެން އެ ސޫރަތް ކަލޭގެފާނަށް ފުދިވަޑައިގެންނުވާކަމަށް ކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަންނަވާތީ އެހެން ސޫރަތެއް އެކު ވިދާޅުވަމުއެވެ. ވީމާ އެއްގޮތަކީ ކަލޭގެފާނު {ހަމައެކަނި} އެ ސޫރަތް ވިދާޅުވުމެވެ. ނޫންނަމަ އެ ސޫރަތް ވިދާޅުވުން ދޫކޮށްލައްވައި އެހެން ސޫރަތެއް ވިދާޅުވުމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން އެސޫރަތް {އެގޮތަށް ކިޔުމުން}

ދާދިއަވަހަށް އެ ސުރުޚީ އަންނާނެއެވެ.

(168) އެކަން ސާފުކޮށް ބަޔާންކުރުމާއި ބެހޭ ތަފްޞީލުކުރުން ވަރަށް އަވަހަށް އަންނާނެއެވެ.

(169) އެބަހީ: الفاتحة ސޫރަތަށްފަހުގައި ވިދާޅުވާ ސޫރަތެކެވެ.

(170) الحافظ (٢/٢٠٥) ވިދާޅުވިއެވެ: «الفاتحة ސޫރަތް ކިޔުމުން ސަބަބުވެގެން ނުވާ ބުނާމީހުން މި ޙަދީޘުން ދަލީލު ނަގައެވެ. އަދި އެއުރެންނަށް ޖަވާބުދެވިގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މި ޙަދީޘުގެ ތެރޭ الفاتحة ސޫރަތް ކިޔުއްވާފައިނުވާކަމެއް، އެއީ އިނގޭނެގޮތް ކަމަކަށްވާތީ، އެކަމުން ފެށުމުގައިވާފަދަ ގޮތްނުވެއެވެ. ސަބަބަކީ؛ އެ ސޫރަތަކީ ކޮންމެނަމާދެއްގައި ކިޔަވަންޖެހޭ ސޫރަތެކެވެ. އެހެންކަމުން އެ ޙަދީޘުގެ މާނައަކީ: الفاتحة ސޫރަތަށްފަހުގައި ސޫރަތްތަކުން ފައްޓަވައެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިނގަފައިވަނީ الفاتحة ސޫރަތް ސަބަބުތަކުގެ ހައްދަކަށް ދިރިއުޅުމުގައި ވާހަކަތަކުގެ ކުރިންނެވެ.»

ދޫކޮށެއްނުލާނަމެވެ. އެގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުންނާ އަހުރެން އިމާމުވުމަށް ތިޔަބައިމީހުން ލޯބިވެއްޖެނަމަ އަހުރެން އިމާމުކަންކުރާނަމެވެ. އަދި އެކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ނުރުހުންތެރިވާނަމަ، އަހުރެން ތިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްލާނަމެވެ. ދެން، އެއުރެން ދެކޭގޮތުގައި، އެކަލޭގެފާނަކީ އެއުރެންގެތެރެއިން އެންމެ މޮޅު މީހާއެވެ. އަދި އެހެން މީހަކު އެއުރެންގެ އިމާމުކަމުގައި ހުރުމަށް އެއުރެން ނުރުހެއެވެ. ދެން އެއުރެންނަށް ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހަށް ދުވެވުނުއިރު ނަބިއްޔާއަށް އެ ޚަބަރު ދިނެވެ. އޭރުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ފުލާނު މީހާއެވެ! ތިބާގެ އެކުވެރިން ތިބާއަށް އަމުރުކުރާ ކަންތައް ކުރުމުން ތިބާ މަނާވެގަންނަނީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ އަދި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ތިޔަ ސޫރަތް ކިޔެވުމުގައި ދެމިހުރުމުގެ ސަބަބަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟" ދެން، އެބޭފުޅާ ދެންނެވިއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެން އެ ސޫރަތަށް ލޯބިކުރަމެވެ. އޭރުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ތިބާ އެ ސޫރަތަށްވާ ލޯބި ތިބާ ސުވަރުގެއަށް ވައްދައިދީފިއެވެ."(171)

❁❁❁❁

(171) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައިދެއްވީ البخاري (٢/٢٠٤-٢٠٥) «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައެވެ.

އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތަކާއި(210) އެނޫން ސުންނަތްތައް
އެކަށަވަރުކުރުން އައްސަލާތުއިތުރުކުރައްވައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވުން

رسول الله ﷺ ދުރައް ބަސްރު[173] ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތައް އެއްކުރައްވައިގެން ވިދާޅުވެއެވެ.

---

(172) އެބަސް: ވައްޤާޞް، ބަސްރަޤާއި، ބިސްނަމްދުގައި ފަހަކާނޑާއި ދުނިޔޭގެ މަސައްކަތް އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތަކާއެވެ. އެއްވެސް ގަޑިއެއްގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ގޮތުގައި އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތަކާއި ދުސްވެ. އެ ސުންނަތްތައް ކަނޑައަޅައި ބަޔާންކުރައްވަނީ، އެކަން ވަރަށް ރަނގަޅުގޮތް ގެތެރޭގައި ކަމަށްކަމަށެވެ. المحب الطبري ވިދާޅުވެއެވެ: «ހަމަ ކަނޑައަޅާފައިވާ އިނގިލިފަދަ ގޮތުގައި އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތައް ކުރެއްވުމެވެ. އެއީ ހަމަ ރަނގަޅު އެ ސުންނަތްތައް ރަނގަޅުކޮށް ބެލުމުގައި ދޫކޮށްލާށެވެ. ފަހު ގޮތުގައި އެ ސުންނަތްތަކުގައި އެއްވައްތަރު ސުންނަތްތައް ފަދައިން ހަމަ ހިމެނިގެން ނުވެއެވެ.» «الفتح» ގައި ابن حجر އެވަނީ ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ.

(173) ދުރައް ބަސްރު ސުންނަތްތަކުގެ މުރާދަކީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކާ ގުޅިގެންވާ ސުންނަތްތަކެވެ. އެ ސުންނަތްތައް ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ކުރެވޭ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި އެކަމުގައި ރިވާވެފައިވާ ބަސްފުޅު ބަސްފުޅުގައި الحافظ (١٩٨/٢) ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހު އެ ބަސްފުޅުތަކުގެ ރިވާ ބަސްފުޅަކީ ޞައްޙަވެއެވެ. އެގޮތުގެ އެއްބަސްފުޅުވެގެންދެއެވެ: ހަމަ ކަނޑައަޅާފައިވާ އެ ސުންނަތްތައް ފިޤްހީ الحجرات ސުންނަތެވެ. ދުނިޔެއާ ދުރަށް ވިދާޅުވެއެވެ:

«އަދި އެހެން ވަގުތުތަކުގައި އެ ބަސްފުޅެވެ. النووي އެކަން ނަޤުލުކުރައްވައެވެ.» އަދި އެހެންބަސްތަކުގައި الحافظ (٢٠٦/٢) ވިދާޅުވެއެވެ: «ހަމަ ކަނޑައަޅާފައިވާ އެހެން ބަސްފުޅެއްގެ ފަރުޟުގެ އެ ސުންނަތްތަކަކީ ق ސުންނަތެއް ފިޤްހީގެން ފުރުޞަތުގެ ނިޔަތް ހަމައެކަނި ބަޔާންވާ ހިމެނޭ ފަށެވެ.» الحافظ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި ނުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ހަމަ ކަނޑައަޅާފައިވާ އެތަނުގައި މި ބަސްފުޅު އެކަށީގެންވާ ގޮތުގައިވާ ހަމައެކަނި މިކަމުގައި ފަރުޟުބައިވެ އިތުރުވެގެންދާ ބަސްފުޅުތަކުގެ ތެރޭގައެވެ. އަދި އެއީ އެހެން ބަޔަކު ބަސްފުޅުކަމުގައި ނިންމުމެވެ. އަދި އެ ބަސްފުޅު ތެރޭގެ އެއްވެސް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަށީގެން ތެރޭގެ ކުރެއްވިކަން ކަށަވަރު އެ ސުންނަތްތަކަކީ الحجرات ސުންނަތެއް ފިޤްހީގެން ސުންނަތްތަކެވެ. އެއީ އެކަށީގެން النووي ގެ ފިޤްހުގެ ބަސް އެކަން ނަޤުލުކުރެއްވި ފަހަރުކުރެއްވިއެވެ. والله أعلم.

އަދި ހަމަ ކަނޑައަޅާފައިވާ އެހެން ބަޔަކު ބަސްފުޅުތަކުގެ ތެރޭގައި އެ ސުންނަތްތަކަކީ ދުރައް ބަސްރު ކިޔުން: އެ ސުންނަތްތަކުގެ ދުޢާގައި ބަސްފުޅު އިން ވަގުތުތަކުގެ ފަހަރުވެސް ގެންދަވަނީއެވެ. الحافظ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި ނުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ....

ސޫރަތް (62:53) النجم ސޫރަތާއި (78:55)[174] الرحمن އެގޮތުން
އެއްރަކުޢަތެއްގައި އެކަށެގެން ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި اقتربت (55:54) ސޫރަތާއި الحاقة (52:69) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި الطور (49:52) ސޫރަތާއި الذاريات (60:51) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި إذا وقعت (96:56) ސޫރަތާއި ن (52:68) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި سأل سائل (44:70) ސޫރަތާއި النازعات (46:79) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި ويل للمطففين (36:83) ސޫރަތާއި عبس (42:80) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި المدثر (56:74) ސޫރަތާއި المزمل (20:73) ސޫރަތް
އެއްރަކުޢަތެއްގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

---

(174) ފުރަތަމަ ނަންބަރަކީ، ސޫރަތްތަކުން ދުވެގެންވާ ނަންބަރެވެ. ދެވަނަ ނަންބަރަކީ އެ ސޫރަތްތަކުގެ އާޔަތްތަކުގެ ޢަދަދުން ދުވިގެންވާ ނަންބަރެވެ. {އަދި ހަމަކަހަލަ ވަރުގެ ސޫރަތްތަކުން ދުވިގެންވާ ފުރަތަމަ ނަންބަރުގެ ސަބަބުން؛ އެއްވައްޓަރުގެ ދެ ސޫރަތްތަކުގެ ތަރުތީބުން ވަރަށް ގިނަ ސޫރަތްތައް ޖަމްޢުކުރައްވައިގެން ނަބިއްޔާ ﷺ މުސްހަފުގެ ތަރުތީބަށް ނުބައްލަވާކަން އަހުރެމެންނަށް ހާމަވެގެންދެއެވެ. އެހެންކަމުން، އެކަން ހުއްދަވެގެންވާކަން އެއިން ދަލީލުކުރެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ މިސާލެއް (ރޭގެ ނަމާދުގައި ކިޔެވުން) މި ސުރުޚީގެ ދަށުން އަންނާނެއެވެ. އަދި އެހެން އެކަން ޚަބަރުގައިވިޔަސް މުސްހަފުގެ ތަރުތީބާ ރިޢާޔަތްކުރުން މޯޅުވެގެންވެއެވެ."

އަދި هل أتى (31:76) ސޫރަތާއި لا أقسم بيوم القيامة (75: 40) ސޫރަތް އެއް ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި عم يتساءلون (40:78) ސޫރަތާއި المرسلات (50:77) ސޫރަތް އެއް ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި الدخان (59:44) ސޫރަތާއި إذا الشمس كورت (29:81) ސޫރަތް އެއް ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.(175)

އަދި ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ދިގު ހަތް ސޫރަތުގެ ތެރެއިން ސޫރަތެއް އެއް ރަކުޢަތެއްގައިގެން ވިދާޅުވެއެވެ. البقرة ސޫރަތާއި النساء ސޫރަތާއި آل عمران ސޫރަތް ދަމުނަށާދިގު އެއް ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އެންމެ ހެޔޮ ނަމާދަކީ، ޤިޔާމް ދިގުކުރާ ނަމާދެވެ.»(176)

އަދި "އެކަލޭގެފާނު ((أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى)) ވިދާޅުވާފިނަމަ سُبْحَانَكَ فَبَلَى ވިދާޅުވެއެވެ.(177)

އަދި "((سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى)) ވިދާޅުވާފިނަމަ سبحان ربي الأعلى ވިދާޅުވެއެވެ."(178)

---

(175) އެއީ ابن مسعود ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٢٠٥-٢٠٦) އާއި مسلم (٢/٢٠٥) އެވެ. ....

(176) އެއީ جابر ގެ އަރިހުންވާ ހަދީޘެކެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/١٧٥) އެވެ. ...

(177) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٤١) އެވެ. ....

(178) އެއީ ابن عباس ގެ އަރިހުންވާ ހަދީޘެކެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٤١) އެވެ. ...

ހަމައެކަނި ފާތިހާ ސޫރަތް ކިޔެވުން ހުއްދަވުން

«މުޢާޛުގެފާނު رسول الله ﷺ އާއެކުގައި ޢިޝާނަމާދު ކުރައްވައެވެ.
ދެން އެއަނބުރާ އެނބުރިވަޑައިގެން އެފަރާތުގެފާނުގެ އަވަށުގެ މީހުންނާއިގެން
ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެއްރެއަކު އެފަރާތުގެފާނު އެނބުރިވަޑައިގެން
އެއުރެންނާއިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެފަރާތުގެފާނުގެ ޤައުމުގެ މީހުންގެ
ތެރެއިން بني سلمة ވަންހައިގެ سليم އާ ކިޔުން ޒުވާނަކު ނަމާދުކުރިއެވެ.
ފަހެ، އެ ޒުވާނާއަށް ނަމާދު ދިގުވުމުން އެނބުރިގޮސް މިސްކިތުގެ
އެއްފަރާތެއްގައި ނަމާދުކުރިއެވެ. އަދި {އެއަނބުރާ} ނިކުމެ އާދާގެ ޒަމަތުގެ
ތަޅަންގައި ހިފައިގެން ހިނގައްޖެއެވެ. ދެން މުޢާޛުގެފާނު ނަމާދުން
އަވަހަށް ވަޑައިގެން އެ ޒުވާނާ ދެންނެވުން. އެހިނދު
އެފަރާތުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން އޭނާގެ ގައިގައި މުނާފިޤުކަމެއް ވެއެވެ.
ކަށަވަރުން ނަބީ رسول الله ﷺ އަށް އޭނާ ކަންތައް ކިޔައިދޭނަމެވެ.
ހަބަރުދޭނީމެވެ. އަދި އެ ޒުވާނާ ދެންނެވިއެވެ: އަދި ކަށަވަރުން އަހުރެން
رسول الله ﷺ އަށް މުޢާޛުގެފާނު ކަންތައް ކިޔައިދިނުމަށް ހަބަރުދޭނީމެވެ. ފަހެ
ހެނދުން އެއުރެން رسول الله ﷺ އަރިހަށް ދިޔައެވެ. އަދި މުޢާޛުގެފާނު
އެ ޒުވާނާ ކަންތައް ކިޔައިދިނުމަށް ހަބަރު އެފަރާތުގެފާނަށް ދެއްވިއެވެ. އެހިނދު
އެ ޒުވާނާ ދެންނެވިއެވެ: اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! މުޢާޛުގެފާނު ކަލޭގެފާނުގެ
އަރިހުގައި އިންނަވައިން ދިގުކުރައްވައެވެ. ދެން އަހުރެން އެނބުރިވަޑައިގެން
އަހުރެންގެ ވައްތަރަށް {ނަމާދު} ދިގުކުރައްވައެވެ. ދެންފަހެ رسول الله ﷺ
ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «އޭ މުޢާޛެވެ! ކަލޭގެފާނަކީ {މީސްތަކުން} ފިތުނަވެރިކުރާ
ބޭކަލެއްތޯއެވެ؟» އަދި އެފަރާތުގެފާނު އެ ޒުވާނާއަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:
«ތިޔަބައިމީހާގެ ފަރާތުގެ އަރާގެ ދަރިކޮޅެވެ! ތިބާ ނަމާދުކުރާހިނދު ކިޔަވައިދެނީ

ކިޔަނީކޮންޒަކެތްތޯ؟» އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ: އަޅުގަނޑު فاتحة الكتاب ކިޔަމެވެ. އަދި ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށްއެދި الله އަށް ދަންނަވަމެވެ. އަދި ނަރަކައިން މިންޖުކުރެއްވުންއެދި ދުޢާގެ ބަސްތަކުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދަމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ހާސަރުޖުގުމަކާއި އަދި މުޢާޛުގެފާނުގެ ހާސަރުޖުގުމަކާއި އަޅުގަނޑަކަށް ރަނގަޅަކަށް ނޭނގޭތީއެވެ. (އެބަހީ: ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ދުޢާތަކުގެ މާނަ އިބާރާތްތަކާއި އަދި މުޢާޛުގެފާނު ވިދާޅުވާ ދުޢާތަކުގެ އިބާރާތްތަކާއިވެސް އަޅުގަނޑު ނުދަންނަމެވެ.) އެހިނދު رسول الله ﷺ ޙަދީޘުކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނާއި މުޢާޛުގެފާނު {ދުޢާ ދަންނަވަނީ} ހަމަ އެ ދެކަމުގެ ވަށައިގެންނެވެ. ނުވަތަ އެފަދައިންނެވެ. {އެބަހީ: ތިމަންކަލޭގެފާނުވެސް އަދި މުޢާޛުގެފާނުވެސް ދުޢާކުރައްވަނީ ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށާއި ނަރަކައިން މިންޖުވުމަށް އެދިއެވެ.}» ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން އެ ޒުވާނާ ދަންނަވައިފިއެވެ: ކޮންމެއަކަސް ޤައުމުގެ މީހުން ގާތަށް ދެވުމުން ނިކަންހުރެ ކަލޭގެފާނަށް {އަޅުގަނޑުނީ މުނާފިޤުންނަކީ އެކަން} އެނގިވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ. އަދި ކާފަރުންނާވެސް ބައްދަލުވުން އަތުވެއްޖެކަމުގެ ޚަބަރު ޒުވާނާގެ މީހުންނަށް ލިބިއްޖެއެވެ. ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން ބައްދަލުވުން އައެވެ. އަދި އެ ޒުވާނާ {ހަނގުރާމައިގައި} ޝަހީދުވިއެވެ. ދެން އޭގެފަހުން رسول الله ﷺ ކަލޭގެފާނަށް ޙަދީޘުކުރެއްވިއެވެ: "މިބަހާއި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ހަބޯދު ކާލި ކޮންތާކަށްދިޔައީތޯ؟" ކަލޭގެފާނުން ވިދާޅުވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އޭނާ الله އަށް ތެދުވެރިވެއްޖެއެވެ. އަދި {އޭނާއާ ދުޢާގައި} އަޅުގަނޑުމެންނަށް ބުނެފައިނުވި ނުބައިކޮށްނުލެވެ. އޭނާ ޝަހީދުވެއްޖެއެވެ."(179)

---

(179) އެ ޙަދީޘު ނަޤުލުކުރި ابن خزيمة (١٦٣٤) «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައެވެ. އަދި ޙަސަނު ސަނަދަކުން البيهقي އެވެ. ......

ފަސްނަމާދުގައާއި އެނޫން ނަމާދުތަކުގައި
އަޑުހަރުކޮށްފާއި ސިއްރުން ކިޔެވުން

رسول الله ﷺ ފަތިސްނަމާދުގައި، މަޣްރިބުނަމާދާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މެންދުރުނަމާދާއި، ޢަޞުރުނަމާދާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ތިންވަނަ ރަކްޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުދެރަކްޢަތުގައި ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.(180)

އަދި ސިއްރުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ނަމާދުތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަން އަސްހާބުބޭކަލުންނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވަނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ތުނބުޅިފުޅުގެ ހަރަކާތުންނާއި(181) އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އެބޭކަލުންނަށް އާޔަތް އަޑުއިއްވުމުންނެވެ.(182)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ހުކުރުނަމާދުގައި، ދެ ޢީދުދުވަހުގެ ޢީދު ނަމާދުގައި،

---

(180) އެ ހުރިހާކަމެއްގެ މައްޗަށް "المجموع" (٣/٣٨٩) ގައި النووي މުސްލިމުންގެ އިޖްމާޢު ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ސަލަފުންގެ ތަވާތުރުން ޚަލަފުން އެކަން ނަޤުލުކުރައްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ. އެކަމުގެ މައްޗަށް ހުޖްޖަ ބަޔާންވެގެންވާ ސުންނަތް ޙަދީޘްތަކާ އެކަމުގައެވެ.

......

(181) އެތައް ސަޙާބީންނެއް އެކަން ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި: خبّاب بن الأرت ވެއެވެ. އެއީ أبو معمر عبد الله بن سخبرة ވިދާޅުވި ފަދައިންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: خباب بن الأرت އާ އަހުރެމެން ސުވާލު ދެންނެވީމެވެ: މެންދުރު ނަމާދާއި ޢަޞުރު ނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އާނއެކެވެ. عبد الله بن سخبرة ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެމެން ދެންނެވީމެވެ: އެކަން ތިޔަ އަސްހާބު ބޭކަލުންނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވަނީ ކޮން ގޮތަކުންތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: އެކަލޭގެފާނުގެ ތުނބުޅިފުޅުގެ ހަރަކާތުންނެވެ. އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٢/١٨٤، ١٩٥) «އެކަލޭގެފާނުގެ ސަބަބު» ގައެވެ. ....

(182) އެއީ (މެންދުރު ނަމާދުގެ ކިޔެވުން) މުސްލިމުގެ ތަނުން އަންނަނިވި أبو قتادة ގެ ޙަދީޘެވެ.

އިސްތިސްޤާ(183) ނަމާދާއި، ކުސޫފުނަމާދުގައިވެސް(184) ޖަހުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.

ދަމުނަމާދުގައި ޖަހުރުކޮށް ކިޔެވުމާއި ސިއްރުން ކިޔެވުން

ދަމުނަމާދުގައި ކިޔެވުން ދަންނަވަމެވެ! ދެން އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ޖަހުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.(185)

---

(183) އެކަމުގައި عبد الله بن زيد ގެ ރިވާޔަތް ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ވާރޭ ވެއްސެވުމަށްއެދި ދުޢާކުރައްވަމުންދާހާލު ނަބިއްޔާ ﷺ ނިކުމެވަޑައިގަތެވެ. ދެންފަހު ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައްވައި ދުޢާކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތިގަނޑު {ކަނާތް އަތް ފަރާތް ވާތަށާއި ވާތް ފަރާތް ކަނާތަށް} ބަދަލުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. އެ ދެރަކުޢަތުގައި ޖަހުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކޮށްފައި البخاري (٤١٢/٢) އާއި أبو داود (١٨١/١) އާއި النسائي (٢٢٦/١) އާއި الترمذي (٤٤٢/٢) އެވެ. .....

(184) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها އެވެ: "ހަދުކަނަވަޑުން ނަބިއްޔާ ﷺ ކުސޫފު ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުގައި ޖަހުރު ކުރައްވައިފިއެވެ." އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކޮށްފައި البخاري (٤٣٩/٢–٤٤٠) އާއި مسلم (٢٩/٣) އާއި النسائي (٢٢٢/١) އެވެ. ...

(185) އެކަމުގައި ރިވާޔަތްތައް އައިސްފައިވެއެވެ:
އެއްވަނަ ރިވާޔަތަކީ: عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުންވާ ރިވާޔަތެވެ. އަދި އެކަމަނާގެ އަރިހުން އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކޮށްދިނީ ދެމީހުން ޖަމާޢަތެކެވެ: ١- عبد الله بن أبي قيس ގެ ތަރީޤުން معاوية بن صالح ރިވާކުރައްވައެވެ. عبد الله بن أبي قيس ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން عائشة ގެފާނަށް ސުވާލު ދަންނަވައިފީމެވެ: ދަމުނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ކިޔެވުމަކީ ވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވީ ސިއްރުންތޯއެވެ؟ ނުވަތަ ޖަހުރުކޮށްތޯއެވެ؟ ދެން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: ހުރިހާކަމެއްވެސް އެ ހުރިގޮތަކަށް އެކަލޭގެފާނު ކަންތައް ކުރައްވައިފިއެވެ. ބައެއްފަހަރު ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ޖަހުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެހިނދު އަހުރެން ބުނީމެވެ: އެކަމުގައި ތަނަވަސްކަން ލައްވާފައިވާ الله އަށް ހަމްދު ހުއްޓެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކޮށްފައި مسلم (171/1) އެވެ. ....

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ދެކޮޅުގައި ހުންނަވައިގެން ކިޔަވައިދެއްވާނަމަ ވާހަކަ މީހަކަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވައިދިނުމުން އިއްވަވައެވެ.» މިއީ އަޅުގަނޑުމެންނާއި ސިއްރުން ކިޔަވައިދިނުމުގެ ތެރޭގައި {އެކަލޭގެފާނު ގެންގުޅުއްވި} ގޮތުގެމަތިން ނަސޭހަތްތެރިވުން ތަނބަވައިވާ މިސާލެކެވެ. އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބައްލަވާއިރު އެއަށްވުރެ ބޮޑަށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަޅުގަނޑު އުފާވެރިވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިޔާރާއި ހެދުމާއި (އެބަހީ: ކަރުދާސް ބަރުގައިވާ) މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޅުގަނޑު އިވިއްޖެއެވެ.

އަދި الله އާ ދިމާލުގައި ހުއްޓުމަކީވެސް ކިޔަވައިދިނުމެވެ. އަދި އިމާމު ކުރުވިއިރު އެކަލޭގެފާނު އަރުވާލެއްވި ތަނުގައި އެކަލޭގެފާނު ބަރަކާތްތެރި ކަލޭ ކިޔަވައިދިނެވެ. އަދި އެކަން މިގޮތަށް «އަށްބަރަކާ އެކަލޭގެފާނު ބަރަކާތް ކިޔަވައިދެއްވުމުގެ ތަރުތީބުން أبو بكر رضي الله عنه ހުރިހާ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޅުގަނޑު ބަހުގެ ސަމާލުކަމުގައިވެސް ސަލާމަތްވާށެވެ. އަދި عمربن الخطاب رضي الله عنه ގެ ތަރުހީބުގައި އެކަލޭގެފާނު ވަޒީފާގެ ތަރުތީބުން ކިޔަވައިދިނުމުގެ ފާހަގަކުރުމުގެ އަދި ބަރަކާތްތެރި ސަމާލުކަމުގައި ސަލާމަތްވާށެވެ.

ދެން، އާ ދިމާލުގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ތަރުހީބުގައި އައްޑަށްވެވަޑައިގެންފާނު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ތަޙިއްޔާތު ކުރައްވާށެވެ! ބަރަކާތުގެ ބަރަކާތްތެރި ސަމާލުކަމުގައި ސަލާމަތްވާށެވެ. ބަރަކާތުގެ ތަރުހީބުގައި ތަޙިއްޔާތު ވަޒީފާގެ ތަރުތީބުން ގިނަކަމެވެ." އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: الله ގެ ސަލާމަތެވެ! ތަޙިއްޔާތެއް އަޅުގަނޑު އަޅުއިވި އަޅުގަނޑު ދުޢާތަކުގެ ތަރުތީބުން الله އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ތަރުހީބުގައި ފާހަގަކުރުމެވެ: "ބަރަކާތުގެ އަދި ބަރަކާތްތެރި ސަމާލުކަމުގައި ބަރަކާތުގެ ތަރުހީބުގައި ތަޙިއްޔާތު ވަޒީފާގެ ތަރުތީބުން ގިނަކަމެވެ." ދެން، އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: الله ގެ ސަލާމަތެވެ! އަޅުގަނޑު ދީނީގޮތުން ފާހަގަކުރެއްވިއެވެ. އަދި

ޝައިޠާނާ ކައްސައިލަނީއެވެ. ފަހެ ނަބިއްޔާ ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "އޭ އަބޫބަކުރުގެފާނެވެ! ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ކަލޭގެފާނުގެ އަޑުފުޅު އުފުއްލަވާށެވެ!" އަދި އެކަލޭގެފާނު ޢުމަރުގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ: "ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ކަލޭގެފާނުގެ އަޑުފުޅު ތިރިކުރައްވާށެވެ!"(186) އަދި އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ: "އަޑުހަރުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވާމީހާ، ފާޅުގައި ޞަދަޤާތްދޭ މީހާ ފަދައެވެ. އަދި ސިއްރުން ޤުރުއާން ކިޔަވާމީހާ ސިއްރުން ޞަދަޤާތްދޭ މީހާ ފަދައެވެ."(187)

❋❋❋❋

(186) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ أبو داود (١/٢٠٨) އާއި الترمذي (٢/٣٠٩-٣١٠) އާއި الحاكم (١/٣١٠) އެވެ. ....

(187) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ "أفعال العباد" (٩٤) ގައި البخاري އާއި أبو داود (١/٢٠٩) އާއި النسائي (١/٣٥٧) އާއި الترمذي (٢/١٥١- ބޫލާޤް ޗާޕް) އެވެ. ......

ނަމާދުތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވި އާޔަތްތަކާއި ސޫރަތްތައް

ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔަވާވިދާޅުވާ ސޫރަތްތަކާއި އާޔަތްތައް ދަންނަވަމެވެ! ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ފަސްނަމާދުގައި އެއްވެސް ނަމާދެއް ޚާއްޞަކޮށްގެންވާ އެކަމެއް ޚާއްޞަކޮށްދީފައެއްނުވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ތަފްސީލު މިފަދައެވެ: (ފަތިސްނަމާދުގެ ތަރުތީބުން ފެށިގެން ނަމާދުން ފެށޭނެއެވެ.)

(1) ފަތިސްނަމާދު

އެކަލޭގެފާނު ﷺ ފަތިސްނަމާދުގައި މުފައްޞަލް ސޫރަތްތަކުގެ ދިގު ސޫރަތްތަކުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.(188) ފަހެ، "އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު

(188) އެއީ ނަސާއީގެ ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ސޫރަތްތަކުގެ ފަހުތަރުތީބު ق ސޫރަތެވެ. الحافظ ގެ އިސްނާދު ޞައްޙަކޮށްދީފައިވެއެވެ. ... އަދި އެއީ أبو هريرة ގެ ރިވާޔަތެކެވެ. ... سليمان بن يسار އެވެ. ... أبو هريرة ގެ ކިބައިން ވިދާޅުވިއެވެ: މިފަދައިން (رسول الله ﷺ ގެ ނަމާދާ) ... -އެއީ أبو هريرة އެވެ- ... سليمان بن يسار ވިދާޅުވިއެވެ: ... ފަހެ، ... އަދި ... އަދި ... أنس بن مالك ... رسول الله ﷺ ... عمر بن عبد العزيز އެވެ.- الضحاك ވިދާޅުވިއެވެ: ފަހެ عمر بن عبد العزيز ގެ ... އަދި އެކަލޭގެފާނު ...

الواقعة (96:56) ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތަކުން ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމަށްވެއެވެ."[189]

އަދި الطور (49:52) ސޫރަތުންނުވެސް އަހަރެމެންނަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ހައްޖަތުލް ވަދާޢުގައެވެ.[190]

އަދި "އަހަރެމެންނަށް ބައެއްފަހަރު ق والقرآن المجيد (50:45) ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތަކާއި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ."[191]

އަދި "އަހަރެމެންނަށް ބައެއްފަހަރު إذا الشمس كورت (29:81) ސޫރަތްފަދަ

ހަމަ سليمان بن يسار ވިދާޅުވި ފަދައިންނެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ النسائي (١/١٥٤) އާއި البيهقي (٢/٣٨٨) އާއި أحمد (٢/٣٠٠ , ٣٢٩ – ٣٣٠) އެވެ. .....

(189) އެއީ جابر بن سمرة رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތެކެވެ. އަހަރެމެންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ނަމާދުތައް ކުރައްވަނީ؛ ތިޔަބައިމީހުން މިހާރު ކުރަމުންދާ ނަމާދާ ހަމަ އެއްގޮތަކަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް އަހަރެމެންނަށް ލުއިކުރައްވައެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކަށްވުރެ އަހަރެމެންގެ ނަމާދު ލުއިވެގެންވެއެވެ. އަދި އަހަރެމެންނަށް ފަތިސްނަމާދުގައި الواقعة (٥٦: ٩٦) ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތައް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ الحاكم (١/٢٤٠) އާއި أحمد (٥/١٠٤) އާއި ابن خزيمة (١/٦٩/١) = [١/٢٦٥/٥٣١] އާއި «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ.

(190) އެއީ أم سلمة رضي الله عنها ގެ ރިވާޔަތެކެވެ. އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވީ معلّق ރިވާޔަތެއްގެ ގޮތުގައި البخاري އެވެ. ފަހެ، ވިދާޅުވިއެވެ: «(ފަތިސްނަމާދުގެ ކިޔެވުމުގައި ޠަވާފުކުރުމުގެ ބާބު). އަދި أم سلمة ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ الطور ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެ ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު މީސްތަކުންގެ ފަހަތުގައި ޠަވާފުކުރީމެވެ.» އަދި ދެން البخاري (٣/٣٧٧–٣٧٨, ٣٨٥) މި ރިވާޔަތް موصول ރިވާޔަތެއްގެ ގޮތުގައި ރިވާކުރައްވައެވެ. އަދި مسلم (٤/٦٨) އާއި أبو داود (١/٢٩٥) އާއި النسائي (٢/٣٧) ވެސް ދެއެވެ. ......

(191) އެއިވެސް ހަމަ جابر بن سمرة ގެ ރިވާޔަތެކެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/٤٠) އާއި البيهقي (٢/٣٨٩) އެވެ. ....

ދުވަހު ސަފަރުގެ ކުރުސޫރަތްތައް ކިޔަވާފައެވެ."[192]

އަދި "އެއްފަހަރަކު ނަބިއްޔާގެފާނު إذا زلزلت (8:99) ސޫރަތް ދެރަކުޢަތުގައިވެސް ކިޔަވާފައެވެ. އެގޮތުން ހަމަ ކިޔަވާފައެވެ: ދެން رسول الله ﷺ ހަނދުމަފުޅުވެދާނީކަމަށް ނޫނީނަމަ ގަސްތުގައި އެގޮތަށް ކިޔަވައި ކިޔަވާކަމަށް އަޅުގަނޑަކަށް ނޭނގެއެވެ."[193]

އަދި އެއްފަހަރަކު ދަތުރުފުޅުގައި ނަބިއްޔާގެފާނު ފަތިސްނަމާދު: {ޢުޤްބާ:} قل أعوذ برب الفلق (5:113) ސޫރަތާއި قل أعوذ برب الناس (6:114) ސޫރަތް ކިޔަވައި ކިޔަވާފައެވެ. އަދި الله ތަޢާލާގެ ރަސޫލުންގެ عقبة بن عامر އަށް ނަބިއްޔާގެފާނު ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: "ޢުޤްބާ ސަލާމްގައި ދެ ފުއްޓަވާ ކިޔަވާށެވެ! ދެން ތަޢައްވުޛުކުރާ މީހަކު އެ ދެސޫރަތަށްވުރެ އެހެން ސޫރަތަކުން ތަޢައްވުޛުކުރެވޭނެއެވެ."[194]

އަދި ނަބިއްޔާގެފާނު ބައެއްފަހަރު އެނަމާދުގައި ފަސްދިހަވަރަށް ކިޔަވައިދެއްވާފައެވެ. ދެން "ނަބިއްޔާގެފާނު ދެސަތޭކަވަރު އާޔަތް އަދި އެއަށްވުރެ ގިނައިން ކިޔަވައި ކިޔަވާފައެވެ."[195] އެ ރިވާޔާގެ ބައެއް ތަފާތުން ކިޔަވާފައެވެ:
«ދުވަހު ސަފަރުގައި ތިއްބަވައި ސޫރަތް ދެރަކުޢަތުގައިވެސް

(192) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ عمرو بن حريث رضي الله عنه އެވެ. ނަބިއްޔާގެފާނު ކިޔަވާފައިވެއެވެ: ނަމާދުގައި ﷺ ފަތިސްނަމާދުގައި إذا الشَّمْسُ كُوِّرت ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވި ކަމަށް އެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ مسلم (٣٩/٢) އާއި النسائي (١٥١/١) އެވެ. .....

(193) އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ أبو داود (١٣٠/١) އެވެ. ....

(194) އާއި عقبة بن عامر رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތެވެ. ..... އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ أبو داود (٢٣٠/١) އާއި النسائي (٣١٣/٢) އެވެ. ....

(195) އާއި أبو برزة الأسلمي ގެ ރިވާޔަތެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ البخاري (١٧/٢ ، ٢١-٢٢ ، ٢٠٠) އާއި مسلم (٤٠/٢) އެވެ. ....

އަހުރެންނަކަށް ނޫނެގެއެވެ.»

އަދި «އެކަލޭގެފާނު الروم (60:30) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»(196)

އަދި «ބައެއް ފަހަރު يس (83:36) ސޫރަތްވެސް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»(197)

އަދި އެއް ފަހަރަކު «އެކަލޭގެފާނު މައްކާގައި ފަތިސްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން المؤمنون (118:23) ސޫރަތުން ފެއްޓެވިއެވެ. އަދި މޫސާގެފާނާއި ހާރޫނުގެފާނު ނުވަތަ ޢީސާގެފާނުގެ ވާހަކަ ނަންގަނުވުން ހިސާބަށް ވިދާޅުވުމުންތަނުން، ކެއްސެވައިވަޑައިގެން (ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ކުރިއަށް ނުގެންދެވިގެން) ރުކޫޢުކުރެއްވައިފިއެވެ.»(198)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބައެއް ފަހަރު އެ ނަމާދުގައި އަސްޙާބުބޭކަލުންނައިގެން އިމާމުވެވަޑައިގެން الصافات (١٢٨:٣٧) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»(199)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ހުކުރުދުވަހު އެ ނަމާދުކުރައްވަނީ ފުރަތަމަ

---

(196) އެކަމުގައި ދެ ރިވާޔަތް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ:
އެ ދެރިވާޔަތުންކުރު އެއްރިވާޔަތަކީ: الأغر المزني ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ފަތިސްނަމާދުގައި الروم ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.» އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވީ البزار އެވެ. ...

(197) އެއީ جابر بن سمرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ ﷺ ފަތިސްނަމާދުގައި يس ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމުގައި ވިއެވެ.» އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވީ «الأوسط» ގައި الطبراني އެވެ. ...

(198) އެއީ عبد الله بن السائب رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. ..... އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/٣٩) އާއި النسائي (١/١٥٦) އާއި ابن ماجه (١/٢٧٣) އެވެ. ...

(199) އެއީ ابن عمر رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. ..... އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ أحمد (٢/٤٠) އާއި أبو يعلى [٥/٤٢/٥٤٢٢] އެވެ.

ރަކުޢަތުގައި الم تنزيل السجدة (٣٢:٣٠) ސޫރަތުންނެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި هل أتى على الإنسان (٧٦:٣١) ސޫރަތުންނެވެ.»(200)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވުން ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވުން ކުރުކުރައްވައެވެ.»

ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތުގައި ކިޔެވުން

ފަތިސްނަމާދުގެ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔަވައިދެއްވުން ހަލުއިވެއެވެ! ހަމަ، އެއީ ވަރަށް ލުއިކޮށްނޫ ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމެކެވެ.201 އެހެންމެން عائشة رضي الله عنها ވިދާޅުވިކަމަށްވެއެވެ: އެކަލޭގެފާނު އެ ސޫރަތުގައި أم الكتاب ކިޔަވައި ވިދާޅުވިތޯވެއެވެ؟!(202)

(200) އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ:
ފުރަތަމައި: أبو هريرة رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތެވެ. ... އެ ރިވާޔަތް ނެރުއްވީ البخاري (٢/٣٠٢) އާއި مسلم (٣/١٦) އެވެ. ....

(201) އެއީ حفصة بنت عمر رضي الله عنها ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: «رسول الله ﷺ ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ {ސުންނަތް} ދެރަކުޢަތް ކުރައްވަނީ ތިމަންކަމަނާގެ ގެކޮޅުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެ ދެރަކުޢަތް ވަރަށް ލުއިކުރައްވައެވެ.» މިފަދައިން އެ ރިވާޔަތް ނެރުއްވީ الإمام أحمد (٦/٢٨٥) އެވެ. ...

(202) އެ ރިވާޔަތް ނެރުއްވީ البخاري (٣/٣٥ ، ٣٦) އާއި مسلم (٢/١٥٩-١٦٠) އެވެ. ...
القرطبي ވިދާޅުވިއެވެ: «އޭގެ މާނައަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ﷺ الفاتحة ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާ ކަމާމެދު އެކަމަނާ ޝައްކުކުރެއްވިއައި ނުވާނެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން އޭގެ މާނައަކީ: ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ދިގުކުރައްވައެވެ. އެހެންވީ ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިދެއްވުން ލުއިކުރެއްވުމުން؛ އެހެން ސުންނަތް ނަމާދުތަކާ ނިސްބަތުން އެކަލޭގެފާނު މި ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިދެއްވުމާ ކަހަލައެވެ.
«الفتح» ގައި ދިގުކޮށްފައިވާނެ އެފަދައިންނެވެ. އަދި «شرح مسلم» ގައި النووي ހަމަ އެހެންކަމުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދެން އަނެއްކާ النووي ވިދާޅުވިއެވެ: «އެ ރިވާޔަތުގައި އެވަނީ

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރަކު الفاتحة އަށްފަހުގައި ދެރަކުޢަތުގެ ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ((قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ)) (٢:١٣٦) ވީއާޔަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ.

އަދި އަނެއް ރަކުޢަތުގައި ((قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ)) (٣:٦٤) ވި އާޔަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ.

އަދި ބައެއްފަހަރަކު އޭގެބަދަލުގައި ((فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ)) (٣:٥٢) ވި އާޔަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ.(203)

ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތް ކުރުކޮށްކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ. އަދި އިމާމް مالك އާއި الشافعي އާއި ޖުމްހޫރުންގެ މަޛްހަބެވެ. އަދި ސަލަފުންގެ ބައެއްބަޔަކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: އެދެރަކުޢަތުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމަށްފަހު ނުކިޔާނެއެވެ. ވަކިން ނަމަވެސް އެބައިމީހުން ވިދާޅުވަނީ އޮވެސް އެ ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމާއި ބެހޭގޮތުން ނޫނެކެވެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ މަޛްހަބު ކަމުގައި ވާކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެ ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމާމެދު އެބައިމީހުން ޚިލާފުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އަދި ބައެއް މީހުން އެކަމުގައި މުބާލަޣާކޮށްފައިވެއެވެ. ފަހެ އެމީހުން ބުނެއެވެ: «އެ ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވާނެ އެއްވެސް އަދަދެއް ނެތެވެ.!» ފަހެ އެއީ ބަޔާންވެގެންދާ ނުބައިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކުގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ އެ ދެރަކުޢަތުގައި الفاتحة އަށްފަހުގައި قل يا أيها الكافرون ވި ސޫރަތާއި قل هو الله أحد ވި ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ." އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: قولو آمنا بالله ވި އާޔަތާއި قل يا أهل الكتاب ވި އާޔަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ." އަދި ސައްޙަ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ: «ކިޔެވުމަކާ ނުލައި ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.» އަދި «أم القرآن އާނުލައި ނަމާދެއް ނުވެއެވެ.» އަދި «އެ ނަމާދެއްގައި أم القرآن ނުކިޔައޮތް ނަމާދެއް ފުރިހަމަ ނުވެއެވެ.»

(203) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ ابن عباس رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘްގައެވެ: .... އެ ޙަދީޘް ނަގައިދީ مسلم (٢/١٦١) އާއި ابن خزيمة [٢/١٦٣/٤٦٠] އެވެ. ....

އަދި ބައެއް ފަހަރު قل يا أيها الكافرون (٦:١٠٩) ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި އަދި قل هو الله أحد (٤:١١٢) އަނެއް ރަކްޢަތުގައި ކިޔަވައްވައެވެ.(204)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައްވާކަށްވިއެވެ: «އެ ދެސޫރަތަކީ ރަނގަޅު ދެ ސޫރަތެވެ.»(205)

އަދި «މިޔަކު ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ފުރަތަމަ ސޫރަތް (އެބަހީ: قل يا أيها الكافرون) ކިޔަވާލުމުން އެކަލޭގެފާނު ހިތްވަޑައިގަތުމުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: «މިއީ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ދެނެގަތް އަޅެކެވެ.» ދެން އެއަށްފަހު އަނެއް ރަކްޢަތުގައި ދެވަނަ ސޫރަތް (އެބަހީ: قل هو الله أحد) އޭނާ ކިޔެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «މިއީ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އީމާންވި އަޅެކެވެ.»(206)

(2) މެންދުރު ނަމާދު

ނަބިއްޔާ ﷺ (މެންދުރު ނަމާދުގެ) ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި فاتحة الكتاب އާއި، ދެސޫރަތް ކިޔަވައި ދެއްވައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި ދިގުކުރައްވާވަރަށްވުރެ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ދިގުކުރައްވައެވެ."(207) އަދި

---

(204) އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ:
ފުރަތަމަކަމީ: أبو هريرة ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ مسلم (٢/١٦٠-١٦١) އާއި أبو داود (١/١٩٧) އާއި النسائي (١/١٥١) އާއި ابن ماجه (١/٣٥١) އެވެ. ...

(205) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ ابن ماجة އާއި ابن خزيمة އެވެ.

(206) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ الطحاوي (١/١٧٦) އެވެ. ......

(207) އަދި أبو قتادة رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ:

އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު އެ ނަމާދު ދިގުކުރައްވައެވެ. އޭގެތެރެއިން އެކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދު ދިގުކުރައްވާވަރުން ހަމަކަށަވަރުން "ޒުހުރުނަމާދު ފެށުނީމާ މީހަކު ބަޤީޢަށް ގޮސް ޤަޟާޙާޖާތް އަވަދިވެގެން ގެއަށްގޮސް ވުޟޫކޮށްގެން އަންނައިރު رسول الله ﷺ ހުންނަވަނީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައެވެ."(208) އަދި "ހަމަކަށަވަރުން އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ބޭނުންފުޅުވަނީ މީސްތަކުންނަށް ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ލިބުންކަމުގައި އަސްބާބުތަކުން ހިފުމަށްކުރައްވާފަދައެވެ."(209)

އަދި "އެކަލޭގެފާނު {ފުރަތަމަ} ދެރަކުޢަތުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ތިރީސް އާޔަތުގެ މިންވަރަށް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ. އެއީ ألم تنزيل: السجدة (30:22) ސޫރަތް ކިޔަވާފިނަމަ މިންވަރެވެ. އަދި ފަހުދެރަކުޢަތުގައި الفاتحة ސޫރަތް ކިޔަވައެވެ."(210)

އަދި "سبح اسم ربك الأعلى (19:87) ސޫރަތާއި، هل أتاك حديث الغاشية (26:88) ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވުމުގައި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާގޮތް

ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ ﷺ ޒުހުރު ނަމާދުގައި ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި أم الكتاب އާއި ދެސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ. އަދި ފަހު ދެރަކުޢަތުގައި أم الكتاب ކިޔަވައި ދެއްވައެވެ. އަދި [ބައެއްފަހަރު] އަޑުއިވޭނެހެން އާޔަތް އިއްވަވައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުނުކުރައްވާވަރަށް ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ޢަޞްރު ނަމާދުގައި {ކަންތައް ކުރައްވަނީ} މިފަދައިންނެވެ. އަދި ފަތިސް ނަމާދުގައި {ކަންތައް ކުރައްވަނީ} ހަމަ މިފަދައިންނެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި البخاري (٢/١٩٣-١٩٤ ، ٢٠٧) «އެކަލޭގެފާނުގެ ސިފަފުޅު» ގައެވެ. ...

(208) އެއީ أبو سعيد الخدري ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެވެ. ...... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި مسلم (٢/٣٨) އާއި النسائي (١/١٥٣) އާއި البيهقي (٢/٦٦) އެވެ. ......

(209) އެކަން ވާރިދުވެފައިވަނީ أبو قتادة ގެ ހަދީޘުގައެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި أبو داود އާއި ابن خزيمة (١/١٦٥/١) = [١٥٨٠/٣٦/٣] އެވެ.

(210) އެކަން ވެސް ވާރިދުވެފައިވަނީ أبو سعيد ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘުގައެވެ. ... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވައި أحمد (٣/٢) އެވެ. ......

އަޑު އަސްހާބުބޭކަލުން އައްސަވަމުއެވެ."(211)

އަދި "އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު والسماء ذات البروج (22:85) ސޫރަތާއި والسماء والطارق (17:86) ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތަކެއް ކިޔުއްވައެވެ."(212)

އަދި "ބައެއްފަހަރު والليل إذا يغشى (21:92) ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތަކެއް ކިޔުއްވައެވެ."(213)

އަދި ބައެއްފަހަރު "إذا السماء انشقت ސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތަކެއް ޢިޝާގައިކިޔުއްވައެވެ."(214)

އަދި "ދަތުރުފުޅު ތެރޭގައި ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާގައިކިޔުއްވާކަން އަސްހާބުބޭކަލުންނަށް އިއްވަވައިދެއްވިއެވެ އެކަލޭގެފާނުގެ ތިލާވަތުގެ ބަރަކާތްތެރިކަމެވެ."(215) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު {ޢިޝާގައި ކިޔުއްވާ ހިނދު} އަސްހާބު ބޭކަލުންނަށް އާޔަތް އިއްވަވައެވެ."(216)

---

(211) އެހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ أنس بن مالك رضي الله عنه ގެ ބަސްފުޅުގައެވެ. އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރީ «الأحاديث المختارة» ގައި الضياء المقدسي އެވެ. ...

(212) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ جابر بن سمرة رضي الله عنه އެވެ. ... އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރީ البخاري (٢١) «އެކަލޭގެފާނުގެ ޖުޒްއު» ގައި އަދި أبو داود (١/١٢٨) އާއި النسائي (١/١٥٣) އާއި الترمذي (٢/١١٠-١١١) އެވެ. ......

(213) އެހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ جابر بن سمرة رضي الله عنه ގެ ބަސްފުޅުގައެވެ. ...... އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކުރީ الطيالسي (١٠٤) އެވެ. ......

(214) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރެއްވީ ابن خزيمة (١/٦٧/٢) = [١/٢٥٧/٥١١] «އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙު» ގައެވެ.

(215) އޭގެ ތަޚްރީޖު އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

(216) އެހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ أبو قتادة ގެ ބަސްފުޅުގައެވެ. އަދި އެ ބަސްފުޅު ދެޝައިޚުން

ވެސް ދުރުސާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތުގައި ފާތިޙާ ސޫރަތުލްފާތިޙާ އެކަނި ކިޔަވައި ވިދާޅުވުން

"ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައިހާއި މިންވަރަށް، ފަހު ދެރަކުޢަތް ކުރުކުރައްވަމުއެވެ. އެބަހީ ފަނަރަ އާޔަތުގެ މިންވަރަކަށެވެ."(217) އަދި "ބައެއްފަހަރު އެ ދެރަކުޢަތުގައި ހަމައެކަނި الفاتحة ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ."(218) އަދި ހަމަކަށަވަރުން ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި الفاتحة ސޫރަތް ކިޔެވުމަކީ (އެއީ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރުމުގެ ރުކުނެއް) އެކަކުވެސް އަމުރުކުރައްވަމުއެވެ. އެގޮތުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔެވުމަށް ނަމާދު ރަނގަޅަށް ނުކުރި ބޭފުޅަކަށް އަމުރުކުރެއްވުމަށްފަހު އެކަކުވެސް ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ: "ދެން އެހެންފަހު ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި (އެހެން ކަންތައްކުރާނީ: ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި) އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރާށެވެ."(219)

(3) އަޞްރު ނަމާދު

އަދި "رسول الله ﷺ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި فاتحة الكتاب އާއި ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުކުރައްވާވަރަށް

ހިނގައްޖެއެވެ. .....

(217) އެކަން ވާރިދުވެފައިވަނީ سعد بن أبي وقاص ގެ ރިވާޔަތަކުންނެވެ. .... އެ ރިވާޔަތް ނަކުލުކޮށްދީ أحمد (١٧٩/١) އެވެ. ...

(218) އެކަން ވާރިދުވެފައިވަނީ أبو قتادة رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތަކުންނެވެ. އަދި އެ ރިވާޔަތުގެ ޞައްޙަކަން އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

(219) އެ ރިވާޔަތުގެ ޞައްޙަކަން މިފޮތުގެ ކުރީބައިގައި ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ....

ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުކުރައްވައެވެ."(220) އަދި "ހަމަކަށަވަރުން އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ބޭނުންފުޅުވަނީ މީސްތަކުންނަށް ރަކުޢަތް ލިބުންކަމުގައި އަޞްޙާބުބޭކަލުން ހިފުމަށްކަމުގައެވެ."(221) އަދި "އެކަލޭގެފާނު އިންސާނުން ރަކުޢަތެއްގައި ފަނަރަ އާޔަތުގެ މިންވަރަށް ކިޔަވައިދެއްވާފައެވެ. އެބަހީ ޢަޞްރު ނަމާދުގައި ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ކިޔަވައިދެއްވާ މިންވަރުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގެ މިންވަރަށެވެ.» އަދި «އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ފަހު ދެރަކުޢަތް ކުރުކުރައްވައެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާ މިންވަރަށެވެ."(222) އަދި "އެކަލޭގެފާނު އެ ދެރަކުޢަތުގައި فاتحة الكتاب ކިޔަވައިދެއްވާފައެވެ."(223) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު {ކިޔަވައިދެއްވާ ހިނދު} އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް އާޔަތް އިއްވަވައެވެ."(224) އަދި (ފަންސުރު ނަމާދުގައި) އަލުގަނޑުގެން ދެކުޅައި ސޫރަތްތަކެއް (ޢަޞްރު ނަމާދުގައި) އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިދެއްވާފައެވެ.

(4) މަޣްރިބު ނަމާދު

ނަބިއްޔާ ﷺ ބައެއްފަހަރު މުފައްޞަލުގެ ކުރުސޫރަތްތަކެއް އެ ނަމާދުގައި ކިޔަވައިދެއްވާފައެވެ."(225) އެގޮތުން ހަމަކަށަވަރުން އަޞްޙާބުބޭކަލުން "އެކަލޭގެފާނާއެކު ނަމާދުކުރައްވައި، އެކަލޭގެފާނު އަނބުރާވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވުމުން، އެއިން ބޭކަލަކު {މިސްކިތުން} ނިކުމެވަޑައިގަތުމުން،

(220) - (224) އެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތަޚްރީޖު އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

(225) އެކަމުގައި أبو هريرة رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘްވެއެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘްގެ ތަޚްރީޖު (ތަމާމުސޫރަތުގައި ކިޔެވުން) މި ސުވާލުގެ ދަށުން ބަޔާނުވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ....

އެބޭކަލަކަށް އެބޭކަލެއްގެ ތީރު {އެއްލަވައިލެއްވުމުން ތީރުގޮސް} ވެއްޓޭތަންތަން ފެނިވަޑައިގަންނަވާކަން ކަށަވަރެވެ.»(226)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅެއްގައި والتين والزيتون (٨:٩٥) ސޫރަތް ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ.»(227) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު މުތައްސަފުގެ ދިގު ސޫރަތްތަކާއި ކުރުކުރު ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ «ބައެއްފަހަރު الَّذِيْنَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ (٣٨:٤٧) އާޔަތް ވިދާޅުވިއެވެ.»(228) އަދި ބައެއްފަހަރު والطور (٤٩:٥٢) ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.(229)

އަދި ބައެއްފަހަރު والمرسلات (٥٠:٧٧) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ﷺ ކުރެއްވި އެންމެފަހު ނަމާދުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.(230) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު ދިގު ދުސޫރަތްތަކުން

---

(226) އެކަމުގައި އެތައް ހަދީޘްތަކެއް ވެއެވެ: ފުރަތަމަވަނީ: رافع بن خديج ގެ ހަދީޘް ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٣٣) އާއި مسلم (٢/١١٥) އާއި ابن ماجه (١/٢٣٣) އެވެ. ...

(227) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الطيالسي އެވެ. ......

(228) އެކަން ވާހަކަދައްކަވައިދެއްވީ ابن عمر رضي الله عنه ގެ ހަދީޘްގައެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ «الصغير» (ص٢٣) ގައްޔާއި «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ. އަދި «المختارة» ގައި المقدسي އެވެ. ......

(229) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ جبير بن مطعم رضي الله عنه ގެ ހަދީޘްގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ މަޣްރިބު ނަމާދުގައި الطور ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާތީ އަޑު އަހުރެން އެހީމެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مالك (١/٩٩) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން البخاري (٢/١٩٧) އާއި مسلم (٢/٤١) އެވެ. ......

(230) އެކަން ވާހަކަދައްކަވައިދެއްވީ أم الفضل بنت الحارث رضي الله عنها ގެ ހަދީޘްގައެވެ. އަދި އެކަމަނާގެ ހަދީޘް އެ ހަދީޘް ރިވާވެގެންވަނީ ތިރީގައިވާގޮތުންނެވެ:
ފުރަތަމަ: އެކަމަނާގެ ދަރިކަލުން عبد الله بن عباس ގެ ހަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ:
ހަމަކަށަވަރުން عبد الله بن عباس ، والمرسلات ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް އެކަމަނާއަށް

އެންމެ ދިގު ސޫރަތް(231) ކަމަށްވާ [الأعراف (٧:٢٠٦)] ސޫރަތް ދެބައިކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ.»(232) އަދި ބައެއްފަހަރު الأنفال (٨:٧٥) ސޫރަތް ދެބައިކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ.(233)

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ސުންނަތުގައި ކިޔަވުން

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުސުންނަތް ދަންނައެވެ! ފަހު «އެ ސުންނަތުގައި އެކަލޭގެފާނު قل يا أيها الكافرون (١٠٩:٦) ސޫރަތާއި قل هو الله أحد (١١٢:٤) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމަށް ގޮވައިވިއެވެ.»(234)

އިވިވަޑައިގަތެވެ. އެއިރުން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: ދަރިފުޅާއެވެ! ކިޔަވަމުން ދަރިފުޅު މި ސޫރަތް ކިޔެވުމުގެ ސަބަބުން ދަރިފުޅުގެ މަންމައަށް ހަނދާން ހަނދާންކޮށްދެއްވިއެވެ. ތިކިޔަވަމުން އެއީ މަންމަ އެންމެފަހުން رسول الله ﷺ މަޣްރިބު ނަމާދުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް އަޑުއެހި ސޫރަތެވެ. އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ مالك (١/٩٩-١٠٠) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރާތްފުޅުން البخاري (٢/١٩٥) އާއި مسلم (٢/٤٠-٤١) އެވެ. .....

(231) އެބަހީ: ދިގު ދެސޫރަތްތެރެއިން އެންމެ ދިގު ސޫރަތެވެ. ... އަދި އެ ދެ ސޫރަތަކީ: (އެންމެ ދިގު ދެސޫރަތް) ގެ ތެރެއިން الأعراف ސޫރަތެވެ. އަދި އަނެއް ދިގު ސޫރަތަކީ الأنعام ސޫރަތެވެ. «فتح الباري» ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެފަދައިންނެވެ.

(232) އާއި زيد بن ثابت رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަރިހުން އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مروان بن الحكم އެވެ. ދެން އެއަށްފަހު عروة بن الزبير އެވެ. مروان ރިވާކުރެއްވީ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٢/١٩٦) އާއި أبو داود (١/١٢٩) އާއި النسائي (١/١٥٤) އެވެ. ....

(233) އާއި أبو أيوب رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ: «ކަލޭގެފާނު ނަބިއްޔާ ﷺ މަޣްރިބު ނަމާދުގައި الأنفال ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމަށް ވެއެވެ.» އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ «الكبير» ގައި ޠަބަރާނީ ސެނަދުން الطبري އެވެ. އަދި އޭގެ رجال ނަކީ «ޞަޙީޙު» ގެ رجال ންނެވެ. ......

(234) އާއި ابن عمر رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

(5) އިޝާ ނަމާދު

އެކަލޭގެފާނު {އިޝާ ނަމާދުގެ} ކިޔެވުމުގައި މުފައްޞަލްގެ މެދުމިންވަރުގެ ސޫރަތްތަކުން[235] ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ «އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު والشمس وضحاها (١٥:٩١) ސޫރަތާއި، އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތައް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»[236] އަދި «ބައެއްފަހަރު إذا السماء انشقت (٨٤: ٢٥) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެ ސޫރަތުގައި {ތިލާވަތުގެ} ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ.»[237] އަދި «އެކަލޭގެފާނު އެއްފަހަރަކު ދަތުރުފުޅުގައި

ނަބިއްޔާ ﷺ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން އަދި މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން، ސުންނަތް ދެރަކުޢަތުގައި قل يا أيها الكافرون ސޫރަތާއި قل هو الله أحد ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް ސައުވީސް ފަހަރު ނުވަތަ ފަންސަވީސް ފަހަރު އަޅުގަނޑު އެކަލޭގެފާނަށް ބަލައި ފާހަގަކުރީމެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ أحمد (٥٨/٢ ، ٩٥) އެވެ. އަދި «المختارة» ގައި المقدسي އެވެ. އަދި «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ. ....

(235) އެއީ (ފަތިސް ނަމާދުގައި ކިޔެވުން) މިސުރުޚީގެ ދަށުން އިސްވެ ބަޔާންކުރެވުނު أبو هريرة ގެ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެއެވެ. «الإتقان» (٦٣/١) ގައި السيوطي ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «(މުފައްޞަލް ސޫރަތްތަކުގައި): ދިގު ސޫރަތްތަކާއި، މެދުމިންވަރުގެ ސޫރަތްތަކާއި، ކުރު ސޫރަތްތައް ވެއެވެ. ابن معن ވިދާޅުވިއެވެ: މުފައްޞަލްގެ ސޫރަތްތަކުގެ ދިގު ސޫރަތްތައްވަނީ ޙުޖުރާތު ސޫރަތާ ހަމައަށެވެ. އަދި މުފައްޞަލްގެ މެދުމިންވަރުގެ ސޫރަތްތައްވަނީ عم ސޫރަތުން ފެށިގެން الضحى ސޫރަތާ ހަމައަށެވެ. އަދި އެ ސޫރަތުން ފެށިގެން ޤުރުއާނުގެ ނިޔަލަށް އެއީ މުފައްޞަލްގެ ކުރު ސޫރަތްތަކެވެ. މިއީ އެމީހުން ބުނުއްވައިދާ އެންމެ ސައްޙަ ބަހެވެ.»

(236) އެއީ بريدة بن الحصيب ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ: أحمد (٣٥٤/٥) އެވެ. ....

(237) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކޮށްދެއްވީ أبو رافع އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: أبو هريرة ގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު އިޝާނަމާދު ކުރީމެވެ. ދެންފަހެ އެކަލޭގެފާނު إذا السماء انشقت ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި (ތިލާވަތުގެ) ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. އެހިނދު އަޅުގަނޑު

التين والزيتون (٩٥: ٨) ސޫރަތް ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»[238]

އަދި {އެ ނަމާދުގައި ކިޔަވުން ދިގުކުރުން އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއީ:}

«معاذ بن جبل އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް އިޝާނަމާދު ކޮށްދެއްވި ހިނދު އެމީހުންގެ މައްޗަށް ނަމާދު ދިގުކުރެއްވިއެވެ. ދެންފަހެ އަންސާރީންގެ މީހާ ޖަމާޢަތުން ދުރުވެ އެކަހެރިވެގެން ވަކިން ނަމާދުކުރިއެވެ. ދެން މުޢާޛުގެފާނަށް އޭނާގެ ޚަބަރު ދެވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ؛ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަކީ މުނާފިޤެކެވެ. އަދި އެ ޚަބަރު އެމީހާއަށް ހަމައެކަނި ފޯރުވުމުން رسول الله ﷺ ގެ އަރިހަށްގޮސް މުޢާޛުގެފާނު ވިދާޅުވި ބަސްތައް އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. އެހިނދު ނަބިއްޔާ ﷺ މުޢާޛުގެފާނަށް ބަޔާންކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ މުޢާޛެވެ! ތިބާ ފިތުނަވެރިއަކަށް ވާން ބޭނުންވީތޯއެވެ؟ ތިބާ މީސްތަކުންނަށް ނަމާދުކުރައްވާހިނދު والشمس وضحاها (15:91) ސޫރަތާއި سبح اسم ربك الأعلى (19:77) ސޫރަތާއި اقرأ باسم ربك (19:96) ސޫރަތާއި والليل إذا يغشى (21:92) ސޫރަތް ކިޔަވާށެވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ތިބާގެ ފަހަތުގައި މުސްކުޅިންނާއި ބަލިމީހުންނާއި ޙާޖަތެއް ބޭނުންވާމީހުން ތިބެއެވެ."[239]

ދެންނެވުމެވެ: ތިޔަ ކުރެއްވި ކޮން ސަލާމްކުރެއްވީއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:

أبو القاسم ﷺ ގެ ފަހަތުގައި އެ ސޫރަތުން އަހުރެން ސަޖިދަކުރީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުވާންދެން އެ ސޫރަތުން ސަޖިދަކުރުމުގައި އަހުރެން ދުވަހުންނަމެވެ. އެ ބަޔާން ނަގާފައިވީ البخاري (٢/١٩٩ ، ٤٤٨) އާއި مسلم (٢/٨٩) އެވެ. .....

(238) އާއި البراء بن عازب رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. ..... އެ ބަޔާން ނަގާފައިވީ البخاري (٢/١٩٩ ، ٨/٥٧٩) އާއި مسلم (٢/٤١) އެވެ. ....

(239) އެކަން ވަރަށް ގިނަ ބޭކަލުންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. .... {އަދި އެ ބަޔާން "الإرواء" (٢٩٥) ގައި ތަޚްރީޖުކުރެވިގެން ވެއެވެ.}.

(6) ދަމު ނަމާދު

ނަބިއްޔާ ﷺ {ދަމުނަމާދުގައި ބައެއްފަހަރު އަޑުހަރުކޮށް އަދި ބައެއްފަހަރު ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ.} ބައެއްފަހަރު އެނަމާދުގައި ކުރުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ދިގުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އަނެއްބައިފަހަރު އެ ނަމާދު ދިގުކުރެއްވުމުގައި މުބާލަޣާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެގޮތުން ابن مسعود ވިދާޅުވިއެވެ: "އެއްރޭގަނޑު ނަބިއްޔާ ﷺ އާއެކުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން ނުބައިވެގެންވާ ކަމެއް ކުރުމަށް އަހުރެންގެ ހިތަށް އަރައިގަތުން ދާންދެން އެކަލޭގެފާނު ޤިޔާމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ. ابن مسعود އަށް ދެންނެވުނެވެ: ކަލޭގެފާނުގެ ހިތުގައި އަރައިވަޑައިގަތީ ކޮންކަމަކަށްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ދޫކުރައްވާފައި އިށީނދެލުމަށް ހިތަށް އެރިއެވެ."(240)

އަދި حذيفة بن اليمان ވިދާޅުވިއެވެ: "އެއްރޭގަނޑު ނަބިއްޔާ ﷺ އަރިހުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު البقرة ސޫރަތް ވިދާޅުވާން ފެއްޓެވިއެވެ. އެހިނދު އަހުރެން އަމިއްލަ ނަފްސަށް ބުނީމެވެ: އެކަލޭގެފާނު ސަތޭކަވަނަ އާޔަތުން ރުކޫޢުކުރައްވާނެއެވެ. ނަމަވެސް އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވުމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ. އެހިނދު އަހުރެން އަމިއްލަ ނަފްސަށް ބުނީމެވެ: އެކަލޭގެފާނު ދެރަކުޢަތުގައި ކުރައްވާނީ އެ ސޫރަތުންނެވެ. ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވުމުގައި ދެމިހުންނެވިއެވެ. އެހިނދު އަހުރެން އަމިއްލަ ނަފްސަށް ބުނީމެވެ: އެ ސޫރަތް އެއްކޮށް ވިދާޅުވެ ނިމުމުން އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރައްވާނެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު النساء ސޫރަތް ފައްޓަވައި، އެ ސޫރަތް އެއްކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު آل عمران ސޫރަތް ފައްޓަވައި، އެ ސޫރަތް އެއްކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވީ ތަރުތީލުކުރައްވަމުންނެވެ. ތަސްބީހުގެ އާޔަތަށް

(240) އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވީ البخاري (٣/١٤-١٥) އާއި مسلم (٢/١٨٦) އެވެ. .....

ވިދާޅުވާފިނުދީ، ތަސްބީހު ދަންނަވައެވެ. އަދި الله ޙަޟްރަތުން ކަމަކަށްއެދި ދަންނަވުމުގެ އާދަޔާއި ވިދާޅުވާފިނުދީ، އެކަމަކު އެދިވަޑައިގެން الله އަށް ދަންނަވައެވެ. އަދި ކަމަކުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދުމުގެ އާދަޔާއި ވިދާޅުވާފިނުދީ، އެކަމަކުން ރައްކާތެރިވުމަށް ކޮށްދެއްވުންއެދި اللهގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަންނަވައެވެ.(241) ދެން އެއަށްފަހު ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ...“(242) އަދި ”އެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އާދޭސްކަންފުޅާ އަޑުއެހުމަށް ތިން ހުއްޓުމަކުން ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ.“(243)

---

(241) ”شرح مسلم“ ގައި النووي ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «ނަމާދުގައި، އަދި ނަމާދުގައި ނޫނަސް ދުޢާއަށް ކިޔަވާ ކަށްފާ މިހާރު ކިޔަނަކަން ދުސްތޫރުއްޖެވޭންވާކަން އެ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. އަދި އަހުލުވެރިންގެ މަޛްހަބަކީ މިފަދައި ދެމުވާއި އެކަށީގެންވާ ނަމާދުކުރާ މީހަކަށްވެސް އެކަން ދުސްތޫރުއްޖެވޭވެ.» އަދި «المجموع» (٦٦/٤) ގައި النووي މިހެން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެހެނީ ހަމަކަނޑައެޅުން އެއީ ދުޢާއެކެވެ. އެހެންވީ އެންމެން އެކަމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ. އެއީ އާޔަތް {ކިޔުމުގައި އެ އެންމެން ހަމަހަމަވާ} ފަދައިންނެވެ.» އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އެއީ ފުރުޞަ ނަމާދުއްކަމުގައި އަދި ސުންނަތް ނަމާދުއްކަމުގައި ވިއްސާފެއެވެ.» އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: «أبو حنيفة رحمه الله ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: ނަމާދުގައި އިސްތިޢާޛާގެ އާދަޔާއި ރަޙްމަތުގެ އާދަޔާއި ކިޔަވާފިނުދީ ދިޔައުކުރުން މަކުރޫހު ވެގެންވެއެވެ. އަދި ސަލަފުންގެ ޖުމްހޫރުންނާއި އެއަށްފަހުން ހަމަހަމަމީހުންގެ ބޮޑުހުރި އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެފައި ވަނީ މަޛްހަބުގައި ވާގޮތަށެވެ.»

އަދި އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: الإمام محمد رحمه الله އެކަލޭގެފާނުގެ ފޮތުކަމުގައިވާ «الآثار» ގައި އެކަން މަކްރޫހުވެގެންވާކަމާއި އަދި އެކަން ދުސްތޫރުއްޖެވޭންވާކަން ބަޔާންކޮށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނު އެކަން ހުއްޓުވާލެއްވީ ފަރުޟު ނަމާދު ނޫން ސުންނަތް ނަމާދުގައެވެ. އަދި ދަލީލު އެހެނިހެން ނުދެއްކެވެ. ....

(242) އެ ރިވާ ކޮށްއްވީ مسلم (١٨٦/٢) އެވެ. ....

(243) އެއީ أنس بن مالك رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އައްޔަމަކު رسول الله ﷺ އާދޭސްކަންފުޅާ އަޑުއެހުއްވިއެވެ. ފަހެ ނަމާދުކުރާމީހުން؛ އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އާދޭސްކަންފުޅާގެ އަސަރު ކަލޭގެފާނުގެ ހިތްތަކުން ފެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރިވާކޮށްދެއްވިއެވެ: ”الله އަށް ރަޙްމަތް ހުރިކަމާ! ހަމަކަށަވަރުން މިފަދައިން ހުރިކަން ޝަރުޢީގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ތިން ފަހަރަށް ރަނގަޅުވާނެ ކަމާއި ދެވޭ ހުއްޓުމަކީ މިކަންތައް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.“ އެ ރިވާ ކޮށްއްވީ الحاكم އެވެ. ....

އަދި "އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައި ދިގުސޫރަތްތަކެއް ތެދުވެން ސޫރަތްތައް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(244) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ﷺ ކިޔަވައިދެއްވިކަމަށް އެއްކޮށް ޤުރުއާން މުޅި ރޭއެއްގައި އެއްވެސް އެނގިވަޑައިގެންނުވެއެވެ."(245) އަދި ހިއްސާއަކީ އެކަން ކުރުމަށް الله ހުއްސުންވެއްވި عبد الله بن عمرو އަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިލައްވަވައިދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު عبد الله بن عمرو އަށް ވިދާޅުވިއެވެ: «ކަލޭގެފާނު ކޮންމެ މަހަކުގައި މުޅި ޤުރުއާން ކިޔަވާށެވެ!» عبد الله بن عمرو ވިދާޅުވިއެވެ: އަޅުގަނޑު ދެންނެވީމެވެ: ހަމަކަށަވަރުން {އެއަށްވުރެ އިތުރުކުރުމަށް} އަޅުގަނޑަށް ޤާދިރުވެވޭނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އެހެންނަމަ ވިހިރޭގައި މުޅި ޤުރުއާން ކިޔަވައިދެއްވާށެވެ!» عبد الله بن عمرو ވިދާޅުވިއެވެ: އަޅުގަނޑު ދެންނެވީމެވެ: ހަމަކަށަވަރުން {އެއަށްވުރެ އިތުރުކުރުމަށް} އަޅުގަނޑަށް ޤާދިރުވެވޭނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އެހެންނަމަ ހަތްދުވަހުން ހަމަޖެހިގެން ކިޔަވާށެވެ! އަދި އެއަށްވުރެ އިތުރުނުކުރައްވާށެވެ!»(246) ދެންއެއްފަހަރު «ތިންދުވަހުން މުޅި ޤުރުއާން ކިޔެވުމަކަށް އެކަލޭގެފާނަށް އިތުރުނުކުރައްވާށެވެ.»(247) ދެން އެއްފަހަރު «ތިންދުވަހުން ޤުރުއާން

---

(244) އެކަމުގައި ދެ ރިވާޔަތް ވާރިދުވެފައި ވެއެވެ:
އެއްވަނަ ރިވާޔަތަކީ: عوف بن مالك الأشجعي ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. ... މި ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރީ أبو داود (١/١٣٩) އެވެ.

(245) އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ އެންމެގިނައިން ރުކޫޢާއި ސަޖިދައިގައި ކިޔަވައިދެއްވިކަމެވެ، އަދި ... ނުވެއެވެ.
މި ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރީ مسلم (٢/١٦٩–١٧٠) އެވެ. ......

(246) އެއީ عبد الله بن عمرو ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. .... މި ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރީ البخاري (٩/٧٩–٨٠) އާއި مسلم (٣/١٦٣–١٦٤) އެވެ. ......

(247) އެއީވެސް عبد الله بن عمرو ގެ ރިވާޔަތެވެ. .... މި ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރީ النسائي (١/٣٢٦)

ވިދާޅުވުމަށް އެކަލޭގެފާނަށް އިޢުނަތްދެއްވިއެވެ.»(248)

އަދި އެއަށްވުރެ މަދު މުއްދަތެއްގެ ތެރޭގައި މުޅިޤުރުއާން ކިޔުމަށް عبد الله بن عمرو އަށް އެކަލޭގެފާނު ނަހީކުރެއްވިއެވެ.(249) އަދި އެކަލޭގެފާނު عبد الله بن عمرو އަށް ވިދާޅުވި މި ބަސްފުޅުގައި އެކަމުގެ ސަބަބު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «ތިންދުވަހަށްވުރެ މަދު މުއްދަތެއްގައި މުޅިޤުރުއާން ކިޔަވައިފި މީހަކަށް އެ ޤުރުއާން ނުވިސްނޭނެއެވެ.» އަދި އަނެއް ލަފްޒެއްގައިވެއެވެ: «ތިންދުވަހަށްވުރެ މަދު މުއްދަތެއްގައި މުޅިޤުރުއާން ކިޔަވައިފި މީހަކަށް އެ ޤުރުއާން ނުވިސްނޭނެއްޗެވެ.»

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު عبد الله بن عمرو އަށް ވިދާޅުވި މި ބަސްފުޅުގައިވެސް އެކަމުގެ ސަބަބު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ކޮންމެ އަޅުވެރިއަކަށް شِرَّة އެއް ވެއެވެ. (އެބަހީ: ގައިގައި ވަރުހުރި ހީވާގި އަދި [illegible] ދުވަސްވަރެއްވެއެވެ.) އަދި ކޮންމެ شِرَّة އަކަށް فَتْرَة އެއް ވެއެވެ. (އެބަހީ: ކޮންމެ ހީވާގިކަމަކަށް ބަލިކަށި ދެރަ ދުވަސްވަރެއް އަންނާނެއެވެ.) އެއްގޮތަކީ (އެ ބަލިކަށިކަން އޭނާގެ މައްޗަށް ވެރިވާހިނދު އޭނާގެ ބަދަލުވަމުން

މާއި أحمد (٢/١٩٥) އެވެ. ....

(248) އެއީވެސް عبد الله بن عمرو ގެ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٤/١٨١-١٨٢) އާއި أحمد (٢/١٩٨) އެވެ. .....

(249) އެއީ އިސްވެދިޔަ عبد الله بن عمرو ގެ ޙަދީޘްގެ ސިޔާގުން މަޢުލޫމުވާ ގޮތެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިންވެސް الدارمي (٢/٤٧١) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ މި ލަފްޒުންނެވެ: «ތިންދުވަހަށްވުރެ މަދު މުއްދަތެއްގެ ތެރޭގައި މުޅިޤުރުއާން ނުކިޔުމަށް رسول الله ﷺ އަހަރެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.”

الدارمي އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާފައިވަނީ عبد الرحمن بن زياد ގެ މަގުންނެވެ. ... އަދި މިއީ ޟަޢީފު ސަނަދެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އަހަރުމެން ދިރާސާކޮށްފައިވާ ފަދައިން އެ ޙަދީޘްގެ މާނަ ސައްޙައެވެ. ...

ހުންނާނީ) ސުންނަތާ ދިމާއަކަށެވެ. ނޫންނަމަ ބިދުޢައާ ދިމާއަކަށެވެ. ފަހެ އުމުރުގެ ބަލިކަށި ދުވަސްވަރުގައި {[illegible]} ސުންނަތާ [illegible]، [illegible] [illegible]. އަދި އުމުރުގެ ބަލިކަށި ދުވަސްވަރުގައި {[illegible]} [illegible]، [illegible] [illegible].»(250)

އަދި [illegible] [illegible]: «[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]؛ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].»(251) އަދި «[illegible] [illegible] [illegible] {[illegible]} بني إسرائيل (١٧: ١١١) [illegible] الزمر (٣٩:٧٥) [illegible] [illegible].»(252) އަދި [illegible] [illegible]: «[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].»(253)

އަދި «[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].»(254) އަދި [illegible] «يا أيها المزمل (٧٣:٢٠)

---

(250) މިއީ عبد الله بن عمرو ގެ ރިވާޔަތުން ތަންކޮޅެކެވެ. ...

(251) އެއީ مرفوع ގޮތުން أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. «[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]؛ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]؛ ......» އެ ރިވާޔަތް [illegible] الحاكم (١/٣٠٨-٣٠٩) އެވެ. ......

(252) އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. .... އެ ރިވާޔަތް [illegible] أحمد (٦/١٢٢) އާއި ابن نصر އެވެ. ......

(253) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. އަދި އެ ރިވާޔަތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ......

(254) އެ ރިވާޔަތް [illegible] "الكبير" ގައި الطبراني އެވެ. .....

ސޫރަތުގެ މިންވަރަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.»(255) އަދި ނާދިރުގޮތެއްގައި ދުށުމީ «އެކަލޭގެފާނު ﷺ ދުވިރާގަނޑެ ނަމާދުކުރައްވާ ކަމުގައި ނުފެނެވެ.“(256)

ހަމަ ހަމަކަށަވަރުން «-ބަދުރުހަނގުރާމައިގައި رسول الله ﷺ އަރިހުގައި ހާޒިރުވެހުންނެވި- عبد الله بن خباب الأرت ދުވަހަކުގައި رسول الله ﷺ {ހޫނުވުކަން ކުރައްވަނިކޮށް} އެހެން ތަހުޖުދުގައިވެއެވެ: އަލުއްޕައްކަރު އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވައި ކުރެއްވި} އެކަލޭގެފާނުނަށް ފަޖުރުއްވައި ބައްލަވައެވެ. އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްވަންދެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ހަމަ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން ސަލާމްދެއްވުމުން خباب الأرت އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށްޓަކައި އަހުރެންގެ ބައްޕައާއި މަންމަ ފިދާކުރަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިރޭ ކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު އެގޮތަ ނަމާދުކުރާ ކުރައްވަނިކޮށް ދެކެވަޑައިގެނެއް ނުދެކެމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވިއެވެ: “އާނއެކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެއީ އުއްމީދާއި ބިރުވެރިކަމުގެ ނަމާދެކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ عزوجل ގެ ޙަޟްރަތުގައި ތިންކަމެއް ދެންނެވީމެއި ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެއްވިނެއްވިއެވެ. ހަމަ އެ ދެކަމު

(255) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައި ابن عباس އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން ميمونة ގެ ގެކޮޅުގައި ވީމެވެ. ދެންފަހެ ރޭގަނޑު ކުރައްވަނިކޮށް ނަބިއްޔާ ﷺ ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ހަމަ އަހުރެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުއްޓުނީމެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންގެ އަތުގައި ހިފެހެއްޓެވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށް ގެނައުމަށް އަހުރެން ގެންދިޔައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ތިރީ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އަހުރެން ކަށަވަ ރަކުޢަތެއްގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔާމުގެ މިންވަރަކީ يا أيها المزمل ސޫރަތުގެ މިންވަރަށް މިންކުރިމެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ أحمد (١/٣٦٥-٣٦٦) އެވެ. .....

(256) އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ..... އެ ޙަދީޘް މި ފަސްލުގައި ބަޔާންވާ ހިސާބުގައިއެވެ. ......

ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދެކަންތައް ދެއްވިއެވެ. އަދި އެއްކަމަކުން މަނާކުރެއްވިއެވެ: ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބުގެ ހަޟްރަތުގައި އަހަރެމެންގެ ކުރީގެ އުއްމަތްތައް ހަލާކުކުރެއްވިގޮތަށް އަހަރެމެން ހަލާކުނުކުރެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެންނެވީމެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ: ޢާއްމުވެގެންނާ ބަނޑުހައިހޫނުކަމަކުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތް ހަލާކުނުކުރެއްވުމަށް އެދި ދެންނެވީމެވެ.) ދެން އެ އިލާހު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަން ދެއްވިއެވެ. އަދި އަހަރެމެން ފިޔަވައި އެހެންބައެއްގެ ތެރެއިންނާ ޢަދުއްވެއް އަހަރެމެންގެ މައްޗަށް ގާނުކުރެއްވުމަށް އެދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބު عزوجل ގެ ހަޟްރަތުގައި ދެންނެވީމެވެ. ދެން، އެ އިލާހު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަން ދެއްވިއެވެ. އަދި އަހަރެމެންނީ ބައިބައިވެގެންނާ ބައެއް ކަމުގައި ނުލެއްވުމަށް އެދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބުގެ ހަޟްރަތުގައި ދެންނެވީމެވެ. ދެން އެއިލާހު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަން މަނާކުރެއްވިއެވެ.»(257)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު އެއްރެއަކު ފަތިސްވުމަށްދާންދެން އެއްއާޔަތް ތަކުރާރުކުރެއްވުމުގައި ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނެވިއެވެ. އެ އާޔަތަކީ: ((إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)) (٥:١١٨) އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރެއްވީވެސް އެ އާޔަތުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވީވެސް އެ އާޔަތުންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވީވެސް އެ އާޔަތުންނެވެ. އެހެންވެ ހެނދުނުވުމުން الله ތަޢާލާ ރުހިވޮޑިގެންވާ أبو ذرّ އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއެވެ. الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ފަތިސްވުމަށް ދާންދެން ކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ މި އާޔަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުގައެވެ. ކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރެއްވީވެސް

(257) އެއީ خباب بن الأرت ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވި النسائي (٢٤٣/١) އާއި الترمذي (٢٦/٢- ޞައްޙަ ކޮށްފައި) އެވެ. ....

އެ އާޔަތުންނެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވީ އެ އާޔަތުންނެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވީވެސް ހަމަ އެ އާޔަތުންނެވެ. އަދި މާތް الله ކަލޭގެފާނަށް މުޅިޤުރުއާން އެއްކޮށް އުނގަންނަވައިދެއްވައިފިއެވެ. އަބޫޛައްރުގެ ސުވާލަށް ޖަވާބުދެއްވަމުން ނަބިއްޔާ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ވަޙީއަށް ބަރާބަރުވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް ޝަފާޢަތްދެއްވުމަށް އެދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރައްބު عزّ وجلّ ގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުޢާކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ އެ އެދުމާ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެކަލާނގެ ދެއްވިއެވެ. އަދި الله އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ الله އާ އެއްވެސް އެއްޗެއް ބައިވެރިނުކުރާ މީހަކަށް އެ ޝަފާޢަތް ލިބިގެންވާނެއެވެ.»(258)

އަދި އެކަލޭގެފާނަށް މީހަކު ދަންނަވައިފިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑަށް އަވަށްޓެރިއަކުވެއެވެ. އޭނާ ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރެއެވެ. އޭނާ قل هو الله أحد (٤:١١٢) ސޫރަތް ފިޔަވައި ނުކިޔަވައެވެ. އޭނާ އެ ސޫރަތް ތަކުރާރުކޮށް ކިޔަވައެވެ. އޭގެއިތުރުން އޭނާ ސޫރަތެއް ނުކިޔަވައެވެ. (އެއީ ކިޔެވުމަށް މަދުމިންވަރެއްކަމުގައި ސުވާލުކުރިހެން ދަންނަވައެވެ.) އެހިނދު ނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ނަފްސު އެ އިލާހުގެ އަތްޗިލުގައިވާ އިލާހު ގަންދެއްވައި ވިދާޅުވަމެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އެ ސޫރަތް ޤުރުއާނުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައާ އެއްވަރުވެގެންވެއެވެ."(259)

❀❀❀❀

(258) އެއީ أبو ذر الغفاري رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ..... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ النسائي (١/١٥٦-١٥٧) އާއި ابن ماجه (١/٤٠٧) އެވެ. ....

(259) އެއީ أبو سعيد الخدري ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ...... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أحمد (٣/٤٣) އެވެ. ....

ނަމާދު ވިތުރި (7)

"ނަބިއްޔާ ﷺ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި سبح اسم ربك الأعلى (19:87) ސޫރަތް ކިޔަވައިވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި قل يا أيها الكافرون (6:109) ސޫރަތް ކިޔަވައިވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި ތިންވަނަ ރަކްޢަތުގައި قل هو الله أحد (4:112) ސޫރަތް ކިޔަވައިވޮޑިގެންވެއެވެ."(260) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު قل أعوذ برب الفلق (5:113) ސޫރަތާއި قل أعوذ برب الناس (6:114) ސޫރަތް އެއަށް އިތުރުކުރައްވައެވެ.(261) އަދި އެއްފަހަރަކު "އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުގެ ރަކްޢަތުގައި النساء (4: 176) ސޫރަތުން ސަތޭކަ އާޔަތް ކިޔަވައިވޮޑިގެންވިއެވެ."(262)

ވިތުރިއަށްފަހުގައިވާ ދެރަކްޢަތުގައި ކިޔަވުން

ވިތުރިއަށްފަހުގައިވާ ދެރަކްޢަތް ދަންނައެވެ! ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އެ ދެރަކްޢަތުގައި "إذا زلزلت الأرض (8:99) ސޫރަތާއި، قل يا أيها الكافرون (6:109) ސޫރަތް ކިޔަވައިވޮޑިގެންވާކަމަށް ވިއެވެ."(263)

---

(260) އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަގައި: ابن عباس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވި النسائي (١/٢٤٩) އާއި الترمذي (٢/٣٢٥-٣٢٦) އެވެ. ....

(261) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވި أبو داود (١/٢٢٥) އާއި الترمذي (٢/٣٢٦) އެވެ. ......

(262) އަދި أبو موسى ގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވި النسائي (١/٢٥١) އެވެ.

(263) އަދި أبو أمامة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވި أحمد (٥/٢٦٩) އާއި ابن نصر (٨٢ ، ١٣٠) އެވެ. ....

(8) ހުކުރު ނަމާދު

"ނަބިއްޔާ ﷺ ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި الجمعة (11:62) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި إذا جاءك المنافقون (11:63) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ."(264) އަދި "ބައެއްފަހަރު އެސޫރަތުގެ

(ފައިދާއެއް): ދަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން «صحيح مسلم» (١٦٩/٢) ގައިވާ عائشة ފާނުގެ ޙަދީޘްގައިވެސް އެ ދެރަކްޢަތުގެ ޤިރާޢަތް ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. ..... އަދި އެ ދެރަކްޢަތްގައި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ މިބަސްފުޅާ ފުށުއަރައެވެ: "ރަކުޢަތުގައި ދިގުކޮށްފިނަމަ އަންހެނުން ނަމާދުއްކުރެވޭނީ ދެރަ ހަމަޖެހިގެންނެވެ!" .... މިއާ ފުށުއަރާތީ؛ ހަމަކަށަވަރުން އިތުރު އެކަލޭގެފާނު އެ ދެރަކްޢަތް ކުރުކޮށް ބައެއްފަހަރު ކުރުކުރައްވައި ވެއެވެ. އެއީ (އެ ދެރަކްޢަތް ކުރުކުރާ) އުސޫލުގެ ކުރިއަށް ބަރާބަރު ކުރާކަން ބަޔާންކުރެއްވުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި އެ (ޙަދީޘްގައި އެވާ) އަމުރުފުޅު (އެބަހީ: އަންހެނުން ނަމާދުއްކުރުމުގައި ތިބެން ހަމަޖެހިކުރޭ!) ދިގުކޮށްކުރެއްވުމާ ގުޅޭގޮތުން ނެތެވެ. والله أعلم. އަދި (މި މައްސަލައިގައި) «المجموع» (١٦/٤) އާ ކިޔުން ބަލާށެވެ. ބޮޑެތި ބަލާށެވެ!. {އަދި އެއަށްފަހު ތިބުމުގެ ފަހުގައި ދެރަކްޢަތް ކުރުކޮށް އަމުރުކުރެއްވުމާއި ބޭއްބާ ޙަދީޘްތައް މަތިކުރަން އަޅުގަނޑު ހުށަހަޅައެވެ. ފަހު އެހެންނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުފުޅުގައި ކުރަމުންކަމަށް ބައްދަލުވިއެވެ. އަދި އެންމެހައި މިސްމާކުރުން އެ ދެރަކްޢަތް ސޫރަތްތަކުގެ ނަންވާކަން ފާހަގަވިއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ޙަދީޘްގައިވާ އަމުރުފުޅު ނުގެނި މިސްމާކުރުމުގެ މައްސަލަ އެވެ. މިއާ އެ ދުޙަދީޘްގެ ދަލީލުގައި އެއްވެސް ފުރައްސާރަ ނެތެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު އެ ޙަދީޘް «الصحيحة» (١٩٩٣) ގައި ތަޚްރީޖްކޮށްފީމެވެ. އަދި ހަރުފަތްދިނީ ދުއްމިކަމުގެ މައްސަލަ ޙަލްކުރުމަށް ހަމައެކަނި މާތް الله އަށެވެ.}

(264) އެކަމުގައި ދެ ޙަދީޘް އައިސްފައިވެއެވެ:

ފުރަތަމަ: أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަރިހުން އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައި عبيد الله بن أبي رافع އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: مروان بن الحكم މަދީނާގެ މައްޗަށް أبو هريرة އިސްކުރައްވައިގެންނެވުމުން, މައްކާއަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. ދެން أبو هريرة އަޅުގަނޑުމެނަށް ހުކުރު ނަމާދުކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި (ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި) الجمعة ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމަށްފަހު ދެވަނަ ރަކްޢަތުގައި إذا جاءك المنافقون ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. عبيد الله بن أبي رافع ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން أبو هريرة އެނބުރި ވަޑައިގަންނަވަނިކޮށް, އަޅުގަނޑު ގޮސް އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުކުރީމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު

ބަދަލުގައި، هل أتاك حديث الغاشية (26:88) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.“(265) އަދި ބައެއްފަހަރު ”ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި سبح اسم ربك الأعلى (19:87) ސޫރަތާއި އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި هل أتاك حديث الغاشية (26:88) ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.“(266)

(٩) ދެ ޢީދު ނަމާދު

”ނަބިއްޔާ ﷺ ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި سبح اسم ربك الأعلى ސޫރަތާއި އަދި އަނެއް ރަކުޢަތުގައި هل أتاك حديث الغاشية ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.“(267) އަދި ބައެއްފަހަރު ”އެކަލޭގެފާނު ދެ ޢީދުނަމާދުގައި ق والقرآن المجيد (45:50) ސޫރަތާއި اقتربت الساعة (55:54) ސޫރަތް

އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވީމެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވި ދެސޫރަތަކީ ކޫފާގައި علي بن أبي طالب ކިޔަވައިވިދާޅުވާ ދެ ސޫރަތެވެ. ފަހެ أبو هريرة ވިދާޅުވިއެވެ: ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރު ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ އެ ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާ އަޑު އަހުރެން އަހައިފީމެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކޮށްފައި مسلم (١٥/٣) އެވެ. ......

(265) ޢަން النعمان بن بشير ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ...... އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކޮށްފައި مالك (١/١٣٣- ١٣٤) އެވެ. ....

(266) އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކޮށްފައި مسلم (١٥/٣- ١٦) އެވެ. ...... ވިދާޅުވިއެވެ: «رسول الله ﷺ ދެ ޢީދު ނަމާދާއި ހުކުރު ނަމާދުގައި سبح اسم ربك الأعلى ސޫރަތާއި هل أتاك حديث الغاشية ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.» ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އެއްދުވަހަކުގައި ޢީދާއި ހުކުރު އެއްކޮށްވެއްޖެނަމަ، ދެނަމާދުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު އެ ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ.» އައި مسلم ގެ ލަފްޒެވެ. ......

(267) ޢަން النعمان بن بشير ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ مسلم އާއި އަހުލުސުނަން ބޭކަލުންނެވެ. އަދި ދާރިމީ ކުރިއަރުން އެ ޙަދީޘްގެ ތަޚްރީޖު ބަޔާންކޮށް ހިނގައްޖެއެވެ. ......

ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ."(268)

ޢީދުނަމާދު (15)

«ސުންނަތްގޮތަކީ އެ ނަމާދުގައި فاتحة الكتاب އާއި، ސޫރަތެއް ކިޔުމެވެ.»(269)

---

(268) އެއީ أبو واقد الليثي رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. އެކަލޭގެފާނުން ޙަދީޘް އެ ބަޔާން ރިވާކުރެއްވީ عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود އެވެ. (ވިދާޅުވިއެވެ): ހަމަކަށަވަރުން أبو واقد الليثي އާ عمر بن الخطاب ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ: އަޟްޙާ ޢީދާއި ފިޠުރު ޢީދު ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވަނީ ކޮން ސޫރަތެއްކަމަށެވެ؟ ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "އެދުވަސް އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވަނީ ق والقرآن المجيد ސޫރަތާއި اقتربت الساعة ސޫރަތެވެ.» އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރެއްވީ مالك (١/١٩١) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ތަރުޖަމާކުރުން مسلم (٣/٢١) އެވެ. ....

(269) އެއީ عبد الله بن عباس ގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. އެކަލޭގެފާނުން ޙަދީޘް އެކަން ރިވާކުރެއްވީ طلحة بن عبد الله بن عوف އެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެން ابن عباس رضي الله عنه ގެ ފަހަތުގައި ޖަނާޒާ ނަމާދު ކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު فاتحة الكتاب ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: (އަހުރެން އެގޮތަށް ކިޔެވީ) ސުންނަތެއް ކަމުގައި ތިޔަބޭފުޅުން ދެނެގަތުމަށެވެ. އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٣/١٥٨) އެވެ. .... ދެން އެއަށްފަހު النسائي އެ ބަޔާން ނަގުލުކުރައްވައިވަނީ إبراهيم بن سعد ގެ މަގުންނެވެ، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އެކަލޭގެފާނުގެ ތަރުޖަމާކުރުމުގައެވެ.
އެ ބަޔާންގެ ލަފުޒަކީ: «ދެން ابن عباس فاتحة الكتاب އާއި ސޫރަތެއް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އަޑުއުފުލައިގެން ..... ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ..... އަހުރެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަތުގައި ހިފީމެވެ. އަދި (.....) އެކަލޭގެފާނާ ސުވާލުކުރީމެވެ؟ ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ ސުންނަތް ޙައްޤެވެ. އަދި ޙައްޤު ޙައްޤެވެ.» ..... އަދި «الأم» (١/٢٤٠) ގައި الشافعي ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «إن شاء الله تعالى ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން رسول الله ﷺ ގެ ސުންނަތަށް ކިޔާ (ސުންނަތް) ވިދާޅުވެއްވީއެވެ.» ....

އަދި «އަސްނަމާދުގައި ފުރަތަމަ ތަކުބީރަށް ފަހުގައި(270) ވަންހަނާކޮށް ސިއްރުން ކިޔުއްވުމެވެ.»(271)

ކިޔުއްވުން ތަކުބީރާއި ކިޔުއްވުމާ ދެމެދު އަޢޫޛު ކިޔުއްވުން

އަދި الله ތަޢާލާ އެކަލޭގެފާނަށް ރައްކާތެރިކަން އެދިވަޑައިގަތުމުގައިވެސް، އެކަލޭގެފާނު ﷺ ދުޢާކޮށް ކިޔުއްވައިފިއްވައިގެން ބަސްބުނުމެވެ. ހަމައިކަލޭ އަޑުއަހުއްވާ ތެދުއެވެ. އަދި ކިޔުއްވަ «އަޢޫޛުކުން އަޢޫޛުކުން: ބާރުގެ ނުބައިގެ» ކިޔުއްވައި ވިދާޅުވުމަކުންނެވެ.(272) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ސޫރަތް ބަސްބުނުން

(270) ހަމަކަމަކަށްވުރެން ސާފުވި މަޤްސަދެއް ވާނެ ދަލީލުގެތެރެއިން އެގެތެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ކިޔުއްވަމުން ފުރަތަމަ ތަކުބީރަށް ފަހުގައި ކިޔުއްވި އުޅުއްވި ދިނުމަށްފަހުއެވެ. އަދި އެއީ ދީނީ أحمد ގެ ބަސްތިލެވިފައެވެ. أبو داود «އެކަލޭގެފާނުގެ مسائل» (١٥٣) ގައި ވިދާޅުވެފައެވެ: «(ކިޔުއްވަމުން) މަނިކުފާނު ބުނެ ދެއްވީ ބުނުއްވާނެ އަޑު» އެހެން أحمد އާ ސުވާލުކުރެވެ. އެހެން ދަންނަވައެވެ: ފުރަތަމަ ތަކުބީރުގައި فاتحة الكتاب ކިޔުއްވަނީތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: އާނއެކެވެ. އެހެން ދަންނަވައެވެ: ދެވަނަ ތަކުބީރުގައި ކިޔުއްވަނީތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މަނިކުފާނު ސަލާމުގެ ކިޔުއްވާއެވެ. އެހެން ދަންނަވައެވެ: ތިންވަނަ ތަކުބީރުގައި މަނިކުފާނު ދުޢާކުރައްވަނީތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: އާނއެކެވެ. އެހެން ދަންނަވައެވެ: ހަތަރުވަނަ ތަކުބީރުގައި ސަލާމްދެއްވަނީތޯއެވެ؟ ނަމަވެސް ދުޢާކުރައްވައި، ދެން އެއަށްފަހު ސަލާމްދެއްވަނީތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: ދުޢާކުރައްވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ސަލާމްދެއްވައެވެ.» اهـ.

(271) އެއީ أبو أمامة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «މައްޔިތާގެ މަނިކުފާނު ކުރެވޭ ކިޔުއްވާދުގައި ސުންނަތަކީ މިއީ: ފުރަތަމަ ތަކުބީރަށްފަހު أم القرآن ސިއްރުން ކިޔުއްވުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ތިން ފަހަރު ތަކުބީރުކިޔުމެވެ. އަދި އެންމެފަހު ތަކުބީރުން ސަލާމްދެއްވުމެވެ.» އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރީ النسائي (١/٢٨١) އެވެ.

(272) އެއީ أم سلمة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘުގެ

ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ އެއަށްވުރެ ދިގު ސޫރަތަކަށްވުރެ އެ ސޫރަތް ދިގުވެއްޖެއުމަށް ހީވަނީއެވެ.»(273) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ޤުރުއާނުގެ އަހުލުވެރިޔާއަށް ދެންނެވޭނެއެވެ: ކިޔަވާށެވެ! އަދި {ސުވަރުގޭގެ ދަރަޖަތަކަށް} އަރާށެވެ! އަދި ދުނިޔޭގައި ތިބާ ކިޔަވާލެއްވި ތަރުތީލުން ކިޔަވާށެވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ތިބާގެ މަންޒިލަކީ ތިބާ ކިޔަވާ އެންމެފަހު އާޔަތާ ހަމައިންނެވެ.»(274) އަދި «އެކަލޭގެފާނު (މައްދުގެ އަކުރުތަކުގައި) އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔެވުން ދިގުކޮށްލައްވައިލައްވައެވެ. ފަހެ بسم الله އަށް ދިގުކޮށްލައްވައިލައްވައެވެ. އަދި الرحمن އަށް ދިގުކޮށްލައްވައިލައްވައެވެ. އަދި الرحيم އަށް ދިގުކޮށްލައްވައިލައްވައެވެ. އަދި نضيد ފަދަ އެހެން މައްދުގެ އަކުރުތަކަށް ދިގުކޮށްލައްވައިލައްވައެވެ.»(275) އަދި އެކަލޭގެފާނު އާޔަތްތަކުގެ ނިމުމުގައި ވަގުފުކުރައްވައެވެ. އެއީ އަނަސް ބުނެފައިވާ ޙަދީޘުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.(276) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބައިބައިކޮށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަޅުފުޅު

ތަފްޞީލު އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ....

(273) އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން حفصة ގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތް ނަމާދުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވަމުންދާތަން އެއްދުވަހަކުވެސް އަހަރެން ނުދެކެމެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމުގެ އަހަރަކަށްވުރެ ކުރިން އެއްއަހަރުގައި ދުރުވެއްޖެއެވެ. އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ސުންނަތް ނަމާދު ކުރައްވަނީ އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އެއަށްވުރެ ދިގު ސޫރަތަކަށްވުރެ ދިގުވަންދެން އެ ސޫރަތް ތަރުތީލުން ކިޔަވައިވިދާޅުވެއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مالك (١/١٥٧) އެވެ. ....

(274) އެއީ عبد الله بن عمرو رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/٢٣١) އާއި الترمذي (٢/١٥٠) އެވެ. ....

(275) އެއީ أنس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ..... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٩/٧٤) «އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޙީޙު» ގައްޔާއި «أفعال العباد» (٨١) ގައެވެ. ....

(276) (އާޔަތްތަކުން ކިޔެވުން) މި ސުންނަތުގެ ދަލީލު އަނަސް ބުނެފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

ތަރްޖީޢުކުރައްވައެވެ.(277) އެއީ މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވުނު ދުވަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލުގެމަތީގައި އިންނަވައިގެން މަޑުމަޑުން ކިޔަވަމުން الفتح (٢٩:٤٨) ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއިރު ކަންތައްތަކުގައި ތަކުރާރުކުރައްވަމުންނެވެ.»(278)

---

(277) (އެ ނަގައިގަންނަވާ) التَّرْجِيْع: މި ތަރުޖަމާކުރެވުނީ. الحافظ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެއީ (އުބަރ: ތަރުޖީޢުކުރައްވަމުން:) ކިޔެވުމުގައި ގޮތްތަކެއް ކަތިކަތިކޮށްލައި ޖެހުމެވެ. އަދި އެކަމުގެ އަސްލަކީ: ބަރިބަރިކޮށް ކިޔުމެވެ. އަދި އަޑު ތަރުޖީޢުކުރުމަކީ: ކަރުތެރޭގައި އަޑު ބަރިބަރިކޮށް ގޮސް ޖެހުމެވެ.» اهـ . އަދި المناوي ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އެކަން އަންނަނީ ގަނޑުވަރަތަން މިހާރުން ހިތްހަމަޖެހިލާފައި އެކަލޭގެފާނު އިސްތިޢުމާލުކުރެއްވުމުންނެވެ. އަދި އޭގެ ވަރަށްބޮޑު މިންވަރެއް، މައްކާ ފަތަޙަ ކުރެވުނު ދުވަހު އިތުރުއެކަލޭގެފާނަށް ލިބިވަޑައިގެންނެވިއެވެ.»

(278) އެއީ عبد الله بن مغفل رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘުން ރިވާކުރެއްވީ معاوية بن قرّة އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: عبد الله بن مغفل ވިދާޅުވި އަޑު އަހުރުމެން އައިމެވެ: «މައްކާ ފަތަޙަކުރެވުނު ދުވަހު رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލުގެމަތީގައި އިންނަވައިގެން الفتح ސޫރަތް ތަރުޖީޢުކުރައްވަމުން ކިޔަވައިދެއްވާތީ އަހުރުމެން ދުށީމެވެ.» އަދި (معاوية بن قرّة) ވިދާޅުވިއެވެ: މީސްތަކުން އަހުރުމެންގެ ވަށައިގެން އެއްވެދާނެ ނަމަ؛ އެކަލޭގެފާނު ތަރުޖީޢުކުރެއްވި ގޮތަށް އަހުރުމެން ތަރުޖީޢުކުރީމެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ البخاري (٨/١١، ٤٧٤، ٩/٧٥، ١٣٠، ٤٤١) އެވެ. .... އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި، ހަމައެކަނި أحمد ގެ ރިވާޔަތެއްގައި އިތުރަށް އައިސްފައިވެއެވެ: ފަހެ އަހުރުމެން معاوية بن قرّة އަށް ދެންނެވީމެވެ: އެކަލޭގެފާނު ތަރުޖީޢުކުރެއްވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: (آ آ آ) ތިންފަހަރުއެވެ. ..... އެކަލޭގެފާނުގެ (آ آ آ) މި ބަސްކުރުގެ ސަބަބަކީ الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ އަޅުގަނޑު ހިތާނގާ ހަމްޒާ އެކެވެ. އޭގެ ފަހަތުގައި ސުކޫނު ހިތާނގާ އަލިފެކެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެހެން ހަމްޒާއެކެވެ.» ދެން އެއަށްފަހު القرطبي ގެ ފަރާތުން ނަގުލުކޮށްދެއްވާ الحافظ (١٣/٤٤٢) ދެއްކެވިއެވެ: އަދި ހަމައެފަދައިން ميرك شاه ގެ ފަރާތުން القاري ނަގުލުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އެންމެ ފުރިހަމަޖެ ގޮތަކީ؛ އެއީ ހަމަކަށަވަރުން މައްދުވުމުގެ ތެރޭ ހިމެނޭ އަލިފުތަކަށް ޝާއިޢު ވާގޮތެވެ.» އެއަށްފަހު الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ: «ޝެއިޚް ޖުވައިނީ ވިދާޅުވިއެވެ: ކެލާއި ދެބައިގެ އެކަށީގެން ވިދާޅުވިއެވެ: އެއްގޮތަކީ: އެކަން އައިސް ދުރުވިތަ ޖަމަލު ހިނގުމުން ހަމަޖެހުނީއެވެ. އަނެއްގޮތަކީ: ހަމަކަށަވަރުން މައްދުކުރެއްވުމެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ފުރިހަމަކަމާ ދެމުން ދެއްވުމެވެ. އެހެންވެ އެ ބަރިބަރި އުފުލުއްވައެވެ. އަދި ޙަދީޘުގެ ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މާނަތަކެއް ނުވެ

އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ތަރްޖީޢުކުރެއްވިގޮތް عبد الله بن مغفل ރިވާކުރައްވައި
ވިދާޅުވެއެވެ: (آ آ آ) . އަދި އެކަލޭގެފާނު ޤުރްއާން ކިޔަވައިދެއްވުމުގައި އަޑު ރީތިކުރުމަށް
އަމުރުކުރައްވައެވެ. ހަމަ އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުގައިވެސް: «ތިޔަބައިމީހުންގެ
އަޑުތަކުން ޤުރްއާން ޒީނަތްތެރިކުރާށެވެ! އެހެނީ ރަނގަޅު އަޑަކުން ރީތި އަޑުން

ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެނީ އެ ބަރަކާތުގެ ޖުމްލަތަކުގައި އައިސްތިޢާފާއެވެ: «ވިސްތަކުރާން
ޤުރްއާންވާނަމަ؛ ކިޔުއްވާނީހެން އަރަބިން އެ ލަހުޖާން (އަޙަދީ: އެ ރާގުން) ކިޔަވާށެވެ.»
...... ދެން އިބްނު ޙަޖަރު الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ:
«އަދި ފުޤަހާއުންގޮތަކީ؛ ރަގަޅުއަޑަކުން ޤުރްއާންކިޔެވުމަކީ އިސްލާމް ދީނުގައި
ޤުރްއާން ކިޔެވުމުގައި ވާޖިބެވެ. ހަމަ ابن أبي داود ގެ ރިވާޔަތުގައި أبو إسحاق ގެ މަގުން
علقمة ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އަހަރެން عبد
الله بن مسعود އަރިހުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭކޮޅުގައި ކިޔެވީމެވެ. ހަމަ އެކަލޭގެފާނު
އަވަހަށްކިޔަވާލީމެވެ. ދެން އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވީ ޤާރީއާ ކިޔަވާނީ ތަރްތީލުންނެވެ. ހަމަ
އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިދެއްވަނީވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑުގެ މިސާލުގައި ނަމޫނާކަމުގެ
ކިޔުމާ އެކަމަށްޓެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އެކުވެރި ތަރްތީލުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ
ވަރަށްގިނަ ބަހަތަކުން ކިޔުމަށް އިސްވެވެއެވެ. އަދި ޤުރްއާންކިޔެވުމަށް ސަމާލުކަމެވެ. އަދި ޤުރްއާނާއި
ނުކުރައްވައެވެ.» އަދި ވިދާޅުވިއެވެ: ޤުރްއާނުގެ ގަވާއިދާ: ކިޔުން ރީތިކުރުމެވެ.
... އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި ގަވައިދާ ޙަރުފު ޙަރުފު ޚިލާފަށް ނުވާނެއެވެ.
އެހެނީ ރަގަޅު އަޑަކުން ގަވައިދާ ޙަރުފު ޙަރުފުން ކިޔުމަކީ؛ ތިލާވަތުގެ މަޤްޞަދާއި ރީތިކަމާ
ދުރުކުރެވޭނެ ގެއްލުވާލާ ކަމެކެވެ.» الشيخ القاري (٢/١٤٢ - ١٤٣) ވިދާޅުވިއެވެ:
«އަދި ސަލަފުންގެ ބަޔަކަށް ފުރުޞަތު ވިސްނައިފި މިޔަކުން އެހެނިހެން ރާގުތަކުން؛ ޤުރްއާން
ކިޔުމުގައި ރީތިއަށް ބަލާކަމުގައި ބަޔަކުވެސް ކިޔައިދޭ އަޅުގަނޑުގެ ތަޢުލީމަކީ ބަލާހަކީ
ކިޔުމުގައި ޤާރީންގެ އުސޫލުން އެޙުކާމް ތަރުތީބުކުރާ ކަމެވެ. މިގޮތަށް ބަޔާނެވެ؛ އެ
ޙަރުފު ޙަރުފު ގެއްލުމުގެ ޤަވާއިދު އެނގޭ ގޮތަށް ޙަރުފު ޙަރުފު ގެއްލުމަށް ވާނަމަ އެކަމަކީ
ބަހުގެ ކަމެއް ކިޔުމުގައި ވެއެވެ. އަދި އެ ޙަރުފުގެ ސަބަބުން އުޞޫލުގެ ބަޔާނު ކިޔުން
އިތުރަށް ރީތިކަން ޒީނަތްތެރިކަމަށް އަންނަނީ ފާރިޙުކަމުގެ ސަބަބުން މެއެވެ. އެއީ އެ ޙަރުފުގެ
ސަބަބުން ކިޔުމާއި އެއްގޮތްވާ ގަވައިދާ ޚިލާފުކުރުމާއި ދުރުވާށެވެ.
އަދި ހެއްދެވީ ބަޔަކު ތިލާވަތް ކުރާނީ ގަވާއިދުގެ އެއްކޮޅު އަންގާފައި ގަވައިދުގެ
ޤަވާއިދާ އެޙްކާމް ކިޔުމާއި ޙަރުފު ޙަރުފުގެ ދަންނަވަމެވެ! ހަމަ އެކަމަކީ
ސަލަފުންނައި އަދި ހަމަ ފުރުޞަތު ދޭތެރެއިން ގަވާއިދުން ޤުރްއާން ކިޔުމަށް
ކަމަށް އެވިއެވެ.» . ...

ކިޔުއްވަވާ ޤުރުއާނަށް ރީތިކަން އިތުރުވާނޭކަމުގައެވެ.»(279) އަދި އެކަލޭގެފާނު ރިވާކުރައްވައެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން އެންމެ ރީތި އަޑުން ޤުރުއާން ކިޔުއްވާ މީހެއްގެ ރާގުގައި ލިބިވަޑައިގަންނަން އުފާވާ ވުރެ، ކިޔާގޮތަށް އިތުރުން އުފާވާ الله އަށް ބަރުވުމީ ވާކަމަށް ލިބިވަޑައިގަންނަން ހާވާނާ ހަމަހިފޭނެ ކަމުގައެވެ.»(280)

އަދި ރީތި އަޑުގައި ޤުރުއާން ކިޔުއްވަން އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވި: «ލިބިވަޑައިގަންނަވަން الله ގެ ފޮތް އުނގެނުއްވާށެވެ! އަދި އެފޮތަށް ފަރުވާތެރިވެވުމަށް އެ ފޮތް ކިޔުއްވުން ދިނަގަނުވާށެވެ! އަދި އަޅާލަވައިދެއްވާ އެ ފޮތް ކިޔުއްވުމުގައި ރަނގަޅުބުނާށެވެ! އަދި ރީތިކޮށް ޢަޑުގައި އެ ޤުރުއާން ކިޔަވާށެވެ! ފަހެ، އެ އިލާހުގެ އަތްފުށުގައި ހިމެނޭކަލާމާގެ ނަތީޖާ އިލާހު ގެނެވިއްވައި ވިދާޅުވެއެވެ: ކަނޑަވަރުކޮށް ބަނދޭ ބުރަ ހިނދުން ދަލާބްޗާ އެ ޖަދަލްވުން ބަންދަ ވަޒަނުން ދުރުވެގެން ހިފަހައްޓާފައިވާ އަވަހަށް އެ ޤުރުއާން ހިތުން ހިފަހައްޓާށެވެ.»(281) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «ރީތިކޮށް ޢަޑުގައި ޤުރުއާން ނުކިޔަވާމީހާއީ އަހަރުމެންގެ ތެރެއިންވާ މީހެއްނޫނެވެ.»(282) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އަޅުގަނޑު ރީތި (އޭނާ ފަރުޖައްސާ: ބާރުގަދަ ރީތި) ނަބިއްޔަކު ރީތި ބާރުގައި ޤުރުއާން އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވައިދިނުމަށް ވާހަކަދެއްކި އެ ނަބިއްޔާއަށް الله އަޑުއަހައިގަތުމާ ދިމާވާގޮތަށް (އަދި އޭނާ ފަރުޖައްސާ:

---

(279) އެއީ البراء ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށްފައި «أفعال العباد» (٧٩- ٨٠) ގައި البخاري އެވެ. ....

(280) އެއީ ފަޟާލާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް އިބްނުމާޖާއާއި ޙާކިމް އެކުލަވާލެއްވި މުސްނަދުގައި ޞަޙީޙް ކަމަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. .....

(281) عقبة بن عامر ގެ ޙަދީޘުގައި އުޅެއްސް مرفوع ކޮށް ބަޔާންވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށްފި الدارمي (٤٣٩/٢) އާއި ابن نصر (٥٥- ٥٦) އާއި أحمد (١٤٧/٤، ١٥٠، ١٥٣) އެވެ. ...

(282) އެއީ سعدبن أبي وقاص رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށްފި أبو داود (٢٣١/١) އެވެ. ......

އެ އިލާހު އައްސަވައިދޭގެންވާ ވަދަރިން) އެހެން އެއްޗަކަށް އެ އިލާހު އައް
ސަވައިދޭނުގަންނަވައެވެ.»(283) އަދި الله އެބޭކަލަކަށް ޙައްސުންތެރިއްޔާ أبو
موسى الأشعري އަށް އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައި ކަލޭގެފާނުންގެ
ކިޔަވައިދީފާނުވުމުގެ އަޅެ ތިމަންކަލޭގެފާނު އައްސަވަނިވާކަން ކަލޭގެފާނަށް
ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެދޭނަމެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތެރެވާގެ ފާނުގެ
އާދުންގެ ދުޢާތެރިކަމުގެ ތޯޙިދުން ދުޢާތެރިއެއް ކަލޭގެފާނަކީ(284)
ބިޔަވަތިއެވެ.» އޭނާގެ أبو موسى ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ކަލޭގެފާނު
ހުންނަވިކަން އަހުރެންނަކީ ކޮންބެއްޔަކު؛ ކަލޭގެފާނުންބަޔާއި އަހުރެންގެ އަޅު
އަސަރުކުރުވާންޖެހެ ރިޔަކުރުމަކުން ރިޔަކުރިފަރެވެ.»(285)

އިޢްތިދާލަށް ތެދުވުން

އިޢްތިދާލަށް ކިޔުވުން ތެދުވުމަކީ ރުކޫޢަށް ތެދުވުން،
ނަބިއްޔާ ﷺ ސުންނަތްކުރެއްވިއެވެ. ވަކި ބައެއްގެ ކަމަކު "އެކަލޭގެފާނު
ނަމާދުގައި ކުރައްވައެވެ. އަދި އެ ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިދީފާނުވާތޯ
އެކަލޭގެފާނު ބޭނުންވުން ނިވައިދޭކަމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައިގެންގޮސް
އެނބުރުވައިދޭން ދުޢާއަދާގެ ތަނަށް ވިދާޅުވިއެވެ: "ކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނާކު
ނަމާދުކުރައްވިއްޔާތޯއެވެ؟ ދުޢާއަދާގެ ވިދާޅުވިއެވެ: އާދޭހެވެ! އެކަލޭގެފާނު
ބަޔާންކުރައްވިއެވެ: "ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ތެދުވުމުން މަސްހުނިކުރު

(283) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ....
(284) ބިމުގެ ބިރުން ވިދާޅުވާފައިވެއެވެ: މިތަނުގައި ދުޢާތެރިގެ މުރާދަކީ: ރިޔާ އަޅުވެ. ...
(285) އެއީ أبو موسى الأشعري ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ޞަޙީޙުލް
البخاري (٩/٧٦) އެވެ. ......

ކޮންކަމެއްތޯއެވެ؟"(286)

ވަސްވާސްތަކެއް ދުރުކުރުމަށްޓަކައި ނަމާދުގައި
އަޢޫޛު ކިޔުމާއި ތަފްލުކުރުން

"عثمان بن أبي العاص رضي الله عنه(287) އިޝްދުރު އެކަލޭގެ ޙަޟްރަތަށް ދެންނެވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑާ އަޅުގަނޑުގެ ނަމާދާއި ކިޔެވުމާ ދެމެދަށް ޝައިޠާނާ ހުރަސްއަޅައި ކިޔެވުން އޮޅުވައިލައެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ: "އެއީ "ޚިންޒަބު" އޭ ކިޔުން ޝައިޠާނެކެވެ. ފަހެ މިފަދައިން އެ ޝައިޠާނާގެ އިޙްސާސްވާހިނދު އޭގެން ސަލާމަތްވުމަށް الله ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން ދެއްވުމަށް އެދޭށެވެ! (އެބަހީ: އަޢޫޛު ކިޔާށެވެ!) އަދި ތިންފަހަރަށް ތިބާގެ ވާތްފަރާތަށް ތަފުލުކުރާށެވެ!(288)» عثمان بن أبي العاص ވިދާޅުވިއެވެ: ފަހެ އެފަދައިން އަޅުގަނޑު ކަންތައް ކުރީމެވެ. ދެންފަހެ މާތްالله އަޅުގަނޑުގެ ކިބައިން އެކަން ގެންދަވައިފިއެވެ.»

❁❁❁❁

---

(286) އެއީ ابن عمر رضي الله عنهما ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެވި أبو داود (١/١٤٤) އެވެ. ......

(287) އެއީ އުޘްމާނުގެ ފުޅުން އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެވި مسلم (٧/٢١) އެވެ. ......

(288) އެ ނުދީގެންވަނީ (التَّفْلُ) އިންނެވެ. «النهاية» ގައި ابن الأثير ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެއީ (އަނގައިން ތުފާހިނދު) އެއާއެކުގައި ކުޑަ އަންގުތާޒީވާނަމަ ބޭރުވާވަރަށް ތުފުމެވެ. އަދި އެއީ النَّفْثُ އަށްވުރެ (އެބަހީ: ކުޑަ ބޮޑުކަމާއެކު ތުފުމަށްވުރެ) ގިނަ މިންވަރެކެވެ.»

ރުކޫޢުކުރުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުން ނިމިވަޑައިގެންނެވިހިނދު ސަކްތާއެއްކުރައްވައެވެ.(289) ދެން އެއަށްފަހު އިސްވެ (ރަފްޢުލް ޔަދައިން) ބާބުގައިވާ ގޮތުގެމަތިން އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވައެވެ.(290) ދެން ތަކްބީރު ވިދާޅުވެ ރުކޫޢުކުރައްވައެވެ.

އަދި އެކަލޭގެފާނު (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށްކުރި މީހާއަށް) އެ ދަސްކޮށްދެއްވުމުގައި އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: ”ހަމަކަށަވަރުން {އަންނަނިވި ކަންތައް ކޮށްނުލާހާ ހިނދަކު} ތިޔަބައިމީހުންކުރާ އެކަކުގެ ނަމާދު ފުރިހަމަ ނުވާނެއެވެ. {އެއީ} ﷲ އޭނާއަށް އަމުރުކުރެއްވި ގޮތުގެމަތިން ފުރިހަމަ ވުޟޫކުރުމެވެ.... ދެން އެއަށްފަހު ﷲ أكبر ކިޔައި، އެ އިލާހަށް ޙަމްދުކޮށް، އެ އިލާހަށް ތަޢުރީފުކުރުމެވެ. އަދި އޭނާއަށް ﷲ އިޛުނަދެއްވައިފައި އުނގަންނަވައިދެއްވާފައިވާ ޤުރްއާނުން އޭނާއަށް ފަސޭހަ މިންވަރަކުން ކިޔުމެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ﷲ أكبر ކިޔައި، ރުކޫޢުކުރުމެވެ. އަދި އޭނާގެ ގޮޅިތައް ހަމަޖެހިފައިވާނެހާ އޭނާގެ ދެއަތްތިލަ ދެކަކުލުމަތީގައި ބާއްވާށެވެ. .... الحديث.(291)

---

(289) އެކަމަށް ދަލީލުކުރެވެނީ އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘް ކިޔަވައިވިދާޅުވުމުގައި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ ހިތްޕުޅުގެ ސަކްތާއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާ ސަކްތާގެ މިންވަރު ކުޑަކަމެވެ. {އަދި ابن القيم ގެ އިރުޝާދުގައި ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތުން މި ސަކްތާ މިންވަރަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ނަފްސު ރައްދުވާ މިންވަރެވެ.} . ....

(290) ދަންނާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން މިކަންތައް ދެއަތް އުފުއްލެވުމަކީ، އަދި ހަމައެފަދައިން ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި ދެއަތް އުފުއްލެވުމަކީ އިމާމު އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އެކަން އެކަމަށް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުން ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. ....

(291) رفاعة بن رافع ގެ ޙަދީޘުން ރިވާކުރެވިފައިވާ މި ޙަދީޘްގެ ބައެއް ޢިބާރާތްތަކުގައި އެކަން

ރުކޫޢުކުރާނެ ގޮތް

ނަބިއްޔާ ﷺ ފުރަތަމަ ރުކޫޢުގައި އަތްތިލަފުޅުގެ ދުރައްބިލިފުޅު ޖެއްސަވައި ދެކަކޫފުޅުގެ ދެމެދުގައި ބާއްވަވައެވެ. އަދި އިނގިލިފުޅުތަކުގެ ދެމެދުގައި ބަޔާބިކުރައްވައެވެ.(292) އެއަށްފަހު އަތަށް ދެކަށްޓުރެއްވިއެވެ. އަދި އަތަށްކުރުން ނަހިކުރައްވިއެވެ. އަދި "އަތްތިލަފުޅުން ﷺ އަތްތިލަފުޅުގެ ދުރައްބިލިފުޅު އަތްތިލަފުޅުގެ ދެކަކޫފުޅުގެމަތީގައި ބާއްވަވައެވެ." އަދި «އަތްތިލަފުޅުން އަސްބާބުބަލާފުށްނަށް އަތަމަށް އަހުރުކުރައްވިއެވެ."(293) އަދި ދެންތު ޖިކުރުވިދިޔަ ބަޔަކޭގައިވާ ފަދައިން، (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) ވެސް އަތަށް ކުރުމަން އަހުރުކުރައްވިއެވެ. އަދި "އަތްތިލަފުޅުގެ ދެއަތްބުރުޖުން ދެކަކޫފުޅުގެ ބަރުހަށްވަލައެވެ. ދެކަކޫފުޅުގައި ހިފަހައްޓަވާހުން ހިފެއްޓިފަދައިންނެވެ."(294) އަދި "އަތްތިލަފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ފުރުކުރައްވައެވެ."(295) އަދި (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އަތަމަން އަހުރުކުރައްވިއެވެ. ފަހެ އަތްތިލަފުޅުން ބަޔާބަލުކުރައްވިއެވެ: "މިބާ ރުކޫޢުކުރަނިކޮ މިބާގެ ދެއަތުމިލަ ދެކަކޫމަތީގައި ބާއްވާށެވެ! ދެން އެއަށްފަހު އަތުގެ އިނގިލިތައް ފުރުކުރާށެވެ! ދެން އެއަށްފަހު ކަށިދު

ޤާބުތުވެގެންވެއެވެ. އަދި (ހަރަހަސްބަން ތަކުބިރު) މިސްތުރުގެ ދަރުން އަތަށް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

(292) އާދި عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރައްވި مسلم (٢/٦٨– ٦٩) އެވެ. ....

(293) އާދި سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރައްވި «رفع اليدين» (١٢) ގައި البخاري އެވެ. ....

(294) އާދި أبو حميد الساعدي ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ....

(295) އާދި أبو مسعود البدري ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ....

ގުނަވަނެއްވެސް އޭގެ {އަސްބާބު} މަގާމު ނަގައިފުމަށް ދާށްދަށް އެގޮތުގައި} ރުކޫޢަށް އޮންނާށެވެ!"[296] އަދި "އެކަލޭގެފާނުގެ އިނގިލިތަކުގެ ދެކަކުލުގަތަށްވުރަ ހިފެހެއްޓުމަށް ދެއަތްމަތީގައި ވަރުގަދަކޮށް ލައްވާވަޑައިގަންނަވައި ވިއެވެ."[297] އަދި "އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތުގެ އިނގިލިތައް ދުރުދުރުކޮށް ފަތުރުވައި ހިފަހައްޓަވައެވެ."[298]

އަދި "އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ހުންނަވަނީ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށި ފަތުރައިލައްވައި ސީދާކޮށްލައްވައެވެ. «އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށި މައްޗަށް ފެން އޮއްސައިލިޔަސް އެ ފެން ހުއްޓިފާނެ ވަރަށެވެ."[299] އަދި އެކަލޭގެފާނު އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް ވަޙީކުރައްވައިފައެވެ: "ފަހެ، ތިބާ ރުކޫޢު ކުރައްވާއިރު ތިބާގެ ދެއަތްތިލަ ތިބާގެ ދެކަކުލުމަތީގައި ބާއްވާށެވެ! އަދި ތިބާގެ ބުރަކަށި ދިގުކޮށްލާށެވެ! އަދި ރުކޫޢުގައި {އަމަން} ބޭނުންވާ އޮންނާށެވެ!"[300] އަދި "އެކަލޭގެފާނު އިސްތިރާޙަތު ތިބެއްސުންކުރައްވައެވެ. އަދި ނަމާދު އޮޅުވާލައިވެސް ވެއެވެ. އެހެންކަމުގައި {އެކަލޭގެފާނު އިސްތިރާޙަތު ހަމަވަނީ} އެދުމުދޭގައެވެ."[301]

✿✿✿✿

---

(296) އެއީ رفاعة بن رافع ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާގެ) ޙަދީޘުން ތަންކޮޅެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަކުލުކޮށްދީ أبو داود (١/١٣٧) އެވެ. ......

(297) އެއީ أبو مسعود عقبة بن عمرو البدري ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަކުލުކޮށްދީ أبو داود (١/١٣٨) އެވެ. ......

(298) އެކަން ވަނީ ސަޙާބީންގެ އަރިހުން ޙާކިމް ރިވާކޮށްފައެވެ. ....

(299) އެކަން ވަނީ ސަޙާބީންގެ އަރިހުން ތިރުމިޛީ ރިވާކޮށްފައެވެ. ....

(300) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައި أحمد އާއި أبو داود ސަހީހު ސަނަދަކުންނެވެ. .....

(301) އެއީ އިސްތިފްތާޙުގެ أبو حميد ގެ ޙަދީޘެވެ. ....

ރުކޫޢުގައި ހަމަޖެހިލުން ވާޖިބުވުން

"ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢުގައި ހަމަޖެހިލައްވައިގަންނަވައެވެ."

އަދި (އެމީހާގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަލަނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ: ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން ވުޟޫކޮށް ފުރަން ދޫންދީން މީސްތަކުންނަށް އެކަމުގެ ނަމާދުވެސް ފުރިހަމަނުވާނެއެވެ....» الحديث. އަދި އެބަޔާނުގައި ވެއެވެ: "ދެން އެއަށްފަހު ތަކްބީރުކިޔުއްވާށެވެ. ދެން އެއަށްފަހު الله أكبر ކިޔުއްވާށެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އޭނާގެ ރުކޫޢަށް .... ހަމަޖެހިލުންދެން ރުކޫޢުކުރާށެވެ.»(302) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢާއި ސުޖޫދު ފުރިހަމަކޮށްދޭށެވެ!(303) ފަހެ އެ އިލާހުގެ އަތްޕުޅުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ނަފްސުވާ އިލާހު ގަސަންކުރައްވައި ވިދާޅުވަމެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުށުން(304) ތިޔަބައިމީހުން

---

(302) އެއީ رفاعة بن رافع ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘް ބުޚާރީވެސް ރިވާކޮށްދެއެވެ. «الفتح» ގައި الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގައި ހަމަޖެހިލުން ވާޖިބުވުމުގެ ދަލީލަކީ މި ޙަދީޘް ދަލީލެއް ނެގިގެންވެއެވެ. އަދި ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެގޮތަށެވެ.» ......

(303) އެބަހީ: ރުކޫޢާއި ސުޖޫދު، އޭގެ ޝަރުޠުތަކާއި ސުންނަތްތަކާއި އަދަބުތަކާއެކު ފުރިހަމަކޮށް އަދާކުރައްވާށެވެ! އަދި އެ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ހަމަޖެހުމުގެ ބައްޓަށް ފުރިހަމަކޮށް ދެމިހުންނަވާށެވެ! ފަހެ ޚުޝޫޢު ނަމާދުގައި އަދި ހަމަޖެހުމަކީ ޝަރުޠެއް ދަށުހަމަގައި ސުންނަތެއް ނަމާދުގައިވެސް ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ހަމަޖެހިލުމަކީ ވާޖިބެކެވެ. އަދި އޭގެ ހުރިހާ ގުނަވަނެއް އެ ގުނަވަނެއްގެ މަޤާމުގައި ގަރާރުވުމެވެ. ....

(304) އެބަހީ: ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުށުންނެވެ. އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ: އޭގެ މާނައަކީ: ހަމަކަށަވަރުން الله ތަޢާލާ ވަޙީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގެ ކަންތައްތަކުގެ ޢިލްމު ލައްވާވަޑައިގަތެވެ. އެއީން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތްފުށުގައިވާ ބައެއް ކަންތައްތައް ފެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި މިފަދައިން ވަރަށްގިނަ ކަންކަމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް ޚަބަރު ދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި އެއީ ބާރަކަށް އަދި ޝަރީޢަތުގައި ކަންކަން ނުހުރެވެ. އަދި ޝަރީޢަތުގައި، އެކަން ވާރުތުވެފައިވޭ

ރުކޫޢާއި ސުޖޫދު ކުރަމުންދާހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ތިޔަބައިމީހުން ފެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.»(305) އަދި «މީހަކު ނަމާދަށްހުރެ އޭނާގެ ރުކޫޢު ފުރިހަމަނުކޮށް އޭނާގެ ސަޖިދައިގައި ކޮށްޓާލަމުން އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތުމުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "މިހާލަތުގައި މިމީހާ މަރުވެއްޖެނަމަ، މިމީހާ މަރުވާނީ މުޙައްމަދު ﷺ ގެ މިއްލަތުގެ ނޫން އެހެން މިއްލަތެއްގެ މަތީގައެވެ. އޭނާ އޭނާގެ ނަމާދު ކޮށްޓައިގަންނަނީ ކާޅު ލޭ ކޮށްޓައިގަންނަ ފަދައިންނެވެ. އެމީހާގެ ރުކޫޢު ފުރިހަމަނުކުރާ މީހާ އަދި އޭނާގެ ސަޖިދައިގައި ކޮށްޓާލާ މީހާގެ މިސާލަކީ؛ ބަނޑުހައިވެފައި ހުރިމީހަކު ކަދުރު އެއްޗެއް ނުވަތަ ދެކަދުރެއް ކެއުމުގެ މިސާލެވެ. އެއިން އޭނާއަށް އެއްވެސް ބޭނުމެއް ފުއްދައެއްނުދެއެވެ."(306) އަދި އެބޭބޭކަލަކަށް ﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި أبو هريرة ވިދާޅުވިއެވެ: "އަހަރެންގެ ސާޙިބާ ﷺ އަހަރެންގެ ނަމާދުގައި ހާ ކޮށްޓާލާހެން ކޮށްޓާލުމާއި، ހިޔަލު ވާތްކަނާތަށް އަނބުރާލާހެން އަނބުރާލުމާއި، ރާމާކަލުން އިށީންނަހެން އިށީނުން އަހަރެންނަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(307) އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ: "އެންމެ ނުބައި ވައްކަންކުރާ މީހަކީ އޭނާގެ ނަމާދުން ވައްކަންކުރާ މީހާއެވެ." އެބޭބޭކަލުން ދަންނަވިއެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އޭނާގެ ނަމާދުން އޭނާ ވައްކަންކުރަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "އޭނާ

ރުކުނެއްކަމުގައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަންކަން ފުރިހަމަކުރުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

(305) އެއީ أنس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/١٧٩، ١١/٤٤٨) އާއި (٢/٢٨) އެވެ. ....

(306) އެއީ الأجناد ގެ އަމީރުން (އެބައި) : عمرو بن العاص އާއި خالد بن الوليد އާއި شرحبيل ابن حسنة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެބޭބޭކަލުން رسول الله ﷺ އަރިހުން އެ ޙަދީޘް އައްސަވިއެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ "الكبير" (١/١٩٢/١) ގައި الطبراني އެވެ. ......

(307) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الطيالسي އާއި أحمد އާއި ابن أبي شيبة އެވެ. .....

އެ ނަމާދުގެ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދު ފުރިހަމަކޮށްނުކުރުމެވެ."(308) އަދި "އަލްލާހުގެ ރަސޫލާ ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް؛ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި އެމީހެއްގެ ބުރަކަށި ސީދާނުކުރާ މީހަކަށް(309) އަލްލާހުގެ ރަސޫލާގެ ލޮލުގެ ކޮޅުން ބައްލަވައިފިއެވެ. ދެން އަލްލާހުގެ ރަސޫލާ ނަމާދުން ނިކުމެވަޑައިގަތުމުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "އެންމެހައި މުސްލިމުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި އެމީހެއްގެ ބުރަކަށި ސީދާނުކުރާ މީހާއަކަށް ނަމާދެއްނުވެއެވެ."(310) އަދި އެހެން ޙަދީޘެއްގައި އަލްލާހުގެ ރަސޫލާ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ބުރަކަށި ސީދާނުކުރާހާހިނދަކު ފިރިހެނާގެ ނަމާދު ފުދިގެން ނުވެއެވެ."(311)

ރުކޫޢުގެ ޛިކުރުތައް

ނަބިއްޔާ ﷺ މި ރުކޫޢުގައި އެކިވައްތަރުގެ ޛިކުރުތަކާއި ދުޢާތައް ވިދާޅުވެއެވެ. ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއެވެ:

1- "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْم" (ތިންފަހަރު)"(312) މާނައީ: "މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވާ

---

(308) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الحاكم (١/١٢١) އެވެ. ......

(309) އެބަހީ: (ފަލަމަޙަ) ލަފުޒުގެ މާނައަކީ އަވަސް ނަޒަރެވެ. އަދި މިތާގައި: ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ހަމަޖެހިލުމެވެ.

(310) އެއީ علي بن شيبان رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ ابن أبي شيبة (١/٨٩/١) = (١/٢٥٦/٢٩٥٧) އެވެ. ....

(311) އެއީ عقبة بن عمرو أبي مسعود ގެ އަރިހުންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٣٦) އާއި النسائي (١/١٦٧) އާއި الترمذي (٢/٥١) އެވެ. ......

(312) އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ޙަދީޘްތަކެއް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. އެ ޙަދީޘު މުސްލިމު ކިޔުން ރިވާކޮށްފައިވާ ކަމުގެ މަޢުލޫމާތު އެ ހަދީސް ޙަދީޘްތަކާއި އެކުގައި ތަޚްރީޖުކޮށްފައިވެއެވެ. ......

މިއަދާގެ ވެރިރައްބުގެ ހުސްބާރިކުރަވަންތަކަމާއެވެ!“ އަދި ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އެއަށްވުރެ ގިނައިން އެ ޛިކުރު ތަކުރާރުކުރައްވައެވެ. އަދި އެއްފަހަރަކު ރޭގަނޑުނަމާދުގައި އެ ޛިކުރު މާގިނައިން ތަކުރާރުކުރެއްވިއެވެ. އެގޮތުން، އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢުގެ މިންވަރު، އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމުގެ މިންވަރާ ގާތްވެގެންވިއެވެ. އަދި އެ ޤިޔާމުގައި އެކަލޭގެފާނު ދިގު ސޫރަތްތަކުގެ ތިންސޫރަތް: البقرة ސޫރަތާއި، النساء ސޫރަތާއި، آل عمران ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އެ ނަމާދު ފުރިގެންވަނީ ދުޢާކުރުމާއި އިސްތިޣްފާރުކުރުމުގައެވެ. އެއީ (ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު) ގައި އެކަން ބަޔާންވެ ޙުޛައިފާ ފަދައިންނެވެ.(313)

2-“سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيْمِ وَبِحَمْدِهِ“ (ތިންފަހަރު)(314) މާނައީ: ”ތަޢުރީފުވެރިވެވޮޑިގެންވާ މިއަދާގެ ވެރިރައްބުގެ ހުސްބާރިކުރަވަންތަކަމާއެވެ! އަދި އެންމެހައި ޙަމްދުތަކީ ހަމައެކަނި އެ އިލާހަށެވެ.“

3-“سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ(315) رَبُّ المَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ(316)“.(317) މާނައީ: «އިބަރަސްކަލާނގެއި އެންމެހައި އުނިއިތުރުކަމަކުން ހުސްތާހިރުވެވޮޑިގެންވާ އިލާހެވެ. ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ހުސްބާރިކުރަވަންތަ އިލާހެވެ. މަލާއިކަތުންނާއި

---

(313) އެއީ حذيفة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. ....

(314) (وبحمده) މި އިތުރު ލަފުޒު ވަރަށްގިނަ ޞަޙާބީންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ތަފާތު އެކި ސަނަދުތަކުންނެވެ. އެއްސަނަދު އަނެއް ސަނަދަށް ބާރުދެނީއެވެ. .....

(315) .... أبو إسحاق ވިދާޅުވިއެވެ: (السُّبُّوح) މާނަ: ހުރިހާ ނުބައިކަމަކުން ހުސްތާހިރުވެވޮޑިގެންވާ ފަރާތެވެ. އަދި (القُدُّوس) މާނަ: ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ފަރާތެވެ. ....

(316) ބުނެވިގެންވަނީ (الروح) ގެ މުރާދަކީ: جبريل ގެފާނެވެ. އަދި އެއީ މަލާއިކަތުންގެ ވަކި ބައެއް ކަމުގައި ބުނެވެއެވެ. އަދި އެއީ އެފުރަތުގައި އެންމެ ބޮޑެތިވެގެންވާ މަލާއިކަތާ ކަމުގައިވެސް ބުނެވެއެވެ. السندي އެކަން ޛިކުރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

(317) އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަކުލުކޮށް مسلم (٢/٥١) އެވެ. ....

ޖިބްރީލުގެފާނުގެ ވެސް ރައްބެވެ.»

4-«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي» މާނައީ: «އިބަ ﷲ ގެ ހުސްޠާހިރުކަން ބަޔާންކުރަމެވެ. އޭ ﷲ! އަޅަމެންގެ ވެރިރަސްކަލޭ! އެންމެހައި ހަމްދުތަކާއި ހަމައެކަނި ތިބާރަކާއި ޘަނާކިޔަމެވެ. އޭ ﷲ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!» އަދި ދުޢާއިން ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ގިނަގިނައިން(318)

---

(318) އެބަހީ: ބުޚާރީއާއި އާއިޝާގެފާނުން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން ނަބިއްޔާ ރުކޫޢުގައާއި ސުޖޫދުގައި ގިނައިންނެވެ. އެއީ: ކަލޭގެފާނަށް އިރުޝާދުވެގެން ﷲ ގެ މި ބަސްފުޅަށް ޢަމަލުކުރައްވާށެވެ: «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا» މާނައީ: «ފަހެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރައްވަމުން ތަސްބީހަ ކިޔުއްވާށެވެ! އަދި ފާފަފުއްސެވުން އެދިވަޑައިގަންނަވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އެކަލާނގެއީ ތައުބާ ގަބޫލުކުރައްވާ އިލާހުކަމުގައިވާ ކަލާނގެއެވެ.» އަދި ރުކޫޢުގައި ދުޢާކުރުން މަކްރޫހުވާގޮތުގެ ޙަދީޘްތައް އާ ޚިލާފުވާގޮތަށް ދެކޭ ބައެއް ޢިލްމުވެރިންވެސް ތިއްބެވެ. އަދި އެކަން ދެނެނެގުމަށް ނަބިއްޔާ ޤައުލުފުޅުތައް ބަލައިލަމާއެވެ:

«ފަހެ، ރުކޫޢު ތަކުންނަމަ! ރުކޫޢުގައި الرَّبُّ ތަޢުޒީމުކުރާށެވެ! އަދި ސުޖޫދު ތަކުންނަމަ! ފަހެ ދުޢާކުރުމުގައި ޖަހުދުކުރާށެވެ! އޭރުން (ތިޔަބައިމީހުންގެ ދުޢާ) ޤަބޫލުކުރެވުމަށް އެންމެ ޙައްޤުވެގެންވާ ހާލަތެވެ.» ފަހެ އެހަދީސް ދެކެ ބަލާއިރު ކޮންމެ ރުކޫޢުގައި ﷲ ތަޢުޒީމުކުރުމަށް ދެއްވާ އަމުރުފުޅެވެ. އަދި ދުޢާކުރުމާއި ބެހޭގޮތުން ސުކޫތުކުރެއްވުމުން ހުއްދަކަން ލިބޭ، އެއީ منطوق އާއި مفهوم އެކީ ދެވޭ ގަބޫލުކުރުމެވެ. مفهوم ދެކެވުން ގަނޑުއެވެ. -އެއީ އުސޫލީންގެ ބަސްތަކުގައި ކަންތައްތައް ދެންނެވޭގޮތަށް ޙަދީޘް ނުވެއެވެ.-

އެހެންވެ «الفتح» (٢/٢٢٤) ގައި الحافظ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެހެންނަމަވެސް އެއާއި ޚިލާފް مفهوم އެއް ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: ދުޢާކުރުން ރުކޫޢުގައި ހުއްދަކަމުގެ ދަލީލެވެ.) ވީމާ ރުކޫޢުގައި ދުޢާކުރުން މަނާވެގެން ނުވެއެވެ. އެއީ ސުޖޫދުގައި ﷲ ތަޢުޒީމުކުރުން މަނާނުވާ ފަދައިންނެވެ.» އަދި الحافظ (٢/٢٣٨) ވިދާޅުވެއެވެ: «ابن دقيق العيد ވިދާޅުވެއެވެ: ރުކޫޢުގައި ދުޢާކުރުމާއި ސުޖޫދުގައި ތަސްބީހަކިޔުން ކުރަހަނީ މި ހަދީސް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަމާ ޚިލާފް މިޔަހަދީޘް މި ގޮތުގައި ދަލީލުވެރިކަން ނުވެއެވެ. «ފަހެ ރުކޫޢު ތަކުންނަމަ! ރުކޫޢުގައި الرَّبُّ ތަޢުޒީމުކުރާށެވެ!......» الحديث.»

އަދި ވިދާޅުވެއެވެ: «އަދި حديث الباب (އެބަހީ: މި ބާބުގައިވާ ހަދީޘް) ދުޢާކުރުމުގެ ހުއްދަ (އެބަހީ: ރުކޫޢުގައި الرَّبُّ ތަޢުޒީމުކުރުމާއެކު ދުޢާކުރުމުގެ ހުއްދަ) ދެއްކުމުގައި ދަލީލު ދެއްކެވިގެންވެއެވެ. އަދި އެއީ އެންމެ ރަނގަޅުގޮތް ކަމުގައިވެސް ވެއެވެ. (އެބަހީ: ރުކޫޢުގައި الرَّبُّ ތަޢުޒީމުކުރުމަކީ އެންމެ ރަނގަޅުގޮތް ކަމެވެ.)

އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢުގައި ސުޖޫދުގައި މިހެން ވިދާޅުވުން ގިނަކުރައްވައެވެ.»(319)

5-«اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ [أَنْتَ رَبِّي] خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي (އަދި އެހެންރިވާޔަތެއްގައި: وَعِظَامِي) وَعَصَبِي [وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي للهِ رَبِّ العَالَمِيْنَ]»(320) މާނައީ: «އޭ الله! ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ ރުކޫޢު ކޮށްފީމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ ބޯލަނބައި ކިޔަމަންވެއްޖައީމެވެ. އިބަރަސްކަލާނގެއީ މިއަޅާގެ ވެރިރައްބެވެ. މިއަޅާގެ އިވުމާއި، މިއަޅާގެ ފެނުމާއި، މިއަޅާގެ ސިކުނޑި، މިއަޅާގެ ކަށިތައް، މިއަޅާގެ ނާރުތައް، މިއަޅާގެ ފައިތިލަތައް، މިއަޅާގެ ފައިތިލަ އުފުލިފައިވާ އެއްޗެއް (އެބަހީ: މިއަޅާގެ ޖިސްމު) އިބައިގާތަން ކަށަވަރުވެ ނިކަމެތިވެގެންވެއެވެ. ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި ރައްބު الله އަށެވެ.»

6-«اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَعَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَدَمِي وَلَحْمِي وَعَظْمِي وَعَصَبِي للهِ رَبِّ العَالَمِينَ»(321) މާނައީ: «އޭ الله! ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ ރުކޫޢު ކޮށްފީމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބައިގާތަން މިއަޅާ

އަދި ސުޖޫދުގައި އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވުމާއި ގުރުއާނުން ގިނަކުރުމުގެ މައްޗަށް ކާމިލުކަމާއި އިތުރުވެއެވެ. އެއީ «ގުރުއާނުގައި ހުކުމްވާން» އެއްޗެއް ބަސްފުޅުގައި އެކަމަށް އިސްތިޢާރާއް ވާކަމަށްޓަކައެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ (اللهم اغفر لي) «އޭ الله! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާށިދޭވޮ!» އެއީ އެކަމެއް ގިނަ ގުރުއާނުގެ ތަފްސީރެވެ. ވީމާ އެކަމަކީ އެކަލޭގެފާނު ސުޖޫދުގައި ކުރައްވަން އަމުރުކުރެއްވި ކަމަކާ ދުރުނުވާކަން ނުވާނެއެވެ.» انتهى.

(319) އެއީ عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެކެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރީ البخاري (٢/٢٣٨، ٨/١٥ – ١٦، ٥٩٦) އާއި مسلم (٢/٥٠) އެވެ. ....

(320) އެއީ علي رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘް މުސްލިމްގެކެވެ. .....

(321) އެއީ جابر ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެވެ. ....

ބޯލަނބައި ކިޔަމަންވެއްޖައީމެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބައިލާހަށް މިއަޅާ ވަކީލުކޮށްފީމެވެ. އިބަ اللّٰهއީ މިއަޅާގެ ވެރިރައްބެވެ. މިއަޅާގެ އިވުމާއި، މިއަޅާގެ ފެނުމާއި، މިއަޅާގެ ހެމާއި، މިއަޅާގެ މަހާއި، މިއަޅާގެ ކަށްޗާއި، މިއަޅާގެ ފައިނާރާއި، މިއަޅާގެ ފައިތިލަ އުފުއްލައިދިން އެއްޗެއް (އެބަހީ: މިއަޅާގެ ޖިސްމު) ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި ރައްބު الله އަށް ތަބުމޮޅިވެ ނިކަމެތިވެގެންވެއެވެ.»

7-«سُبْحَانَ ذِي الجَبَرُوتِ وَالمَلَكُوتِ وَالكِبْرِيَاءِ وَالعَظَمَةِ»[322] މާނައީ: «ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ކިބްރިޔާވަންތަކަމާއި، މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިއިލާހުގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ.» މިދުޢާކީ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި ދަމުނަމާދުކުރުގައެވެ.

ރުކޫޢު ދިގުކުރުން

“ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢާއި ރުކޫޢުންފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމާއި އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސުޖޫދާއި އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އިށީނދެވަޑައިގަތުން ދާދި އެއްވަރަކަށްހަމައި ވައްތަރެވެ.”[323]

ރުކޫޢުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން ނަހީކުރެއްވުން

“ނަބިއްޔާ ﷺ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން ނަހީކުރައްވައެވެ.”[324] އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: “ދަންނާށެވެ!

---

(322) އެއީ عوف بن مالك الأشجعي رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ....

(323) އެއީ البراء بن عازب ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށްފި البخاري (٢١٩/٢ ، ٢٢٩) އާއި مسلم (٤٥/٢) އެވެ. ....

(324) އެއީ علي بن أبي طالب رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ

ހަމަކަށަވަރުން ރުކޫޢު ނުވަތަ ސުޖޫދުގައިވާ ބުރިކަށި ފުރިހަމައަށް ހުއްޓުވާ މީހާގެ ނަމާދު ކިޔަވައިދިނުމުން މިމަންކަލޭގެފާނު ނަހީކުރައްވަނީއެވެ. ފަހެ ރުކޫޢު ތަޢުޒީމުކުރާށެވެ! މިއަރަބިއްޔުން އެތަނުގައި ރައްބުކަލާނގެ ތަޢުޒީމުކުރުމަށް ބޭނުންކުރާށެވެ!(325) އަދި ސުޖޫދު ތަންނަވާށެވެ! ފަހެ މިއަރަބިއްޔުން ދުޢާކުރުމުގައި ހާމަކުރާށެވެ! ފަހެ {ސުޖޫދުގައި ކުރާދުޢާ} މިއަރަބިއްޔުންނަށް އިޖާބަދެއްވުން އެކަށީގެންވެއެވެ."(326)

ރުކޫޢުން ތެދުވުން އިޢުތިދާލުން ހުރުމާއި އެތަނުގައި ކިޔާތަކެތި

ދެންއެއަށްފަހު "އެކަލޭގެފާނު ﷺ ރުކޫޢުން އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރިކަށިފުޅު އުފުއްލަވަނީ "سمع الله لمن حمده" މިފަދައިން ވިދާޅުވަމުންނެވެ."(327)

{އަދި އެކަލޭގެފާނު (އިމާމެއްގެ ނަމާދު ނަމަވައިދެއްވުން ކުރި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ: ‹‹ހަމަކަށަވަރުން {ނަމާދުކުރާ މީހެއްގެ} الله أكبر ކިޔައި ..... ދެން އެއަށްފަހު ރުކޫޢުކޮށް ...... ދެން

ޙަދީޘް ނެރުއްވި مسلم (٢/٤٨- ٤٩) އެވެ. ......

(325) އެބަހީ: އެ ހިފާގަން ތަސްބީހަ ކިޔާށެވެ! އަދި އެންމެހާ ދުނިޔެވީ ކަމެއްގައި އެ ހިފާގަން ކުރެއްވިގެ ތަސްބީހައްވާށެވެ! އަދި އެ ހިފާގާ ވަޒީފާކުރާށެވެ! އަދި މިކަމަށް އެ ހިފާގަ މަތިވެރިކުރައްވަން ކިޔަންޖެހޭ ތަސްބީހުގެ؛ މި ދަސްކުރުމުގެ ޢަދަދު ޙަދީޘްތަކުގައި އިތުރު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި ދަންނަވާށެވެ! ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ތަސްބީހަ ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. މިއީ مالك އާއި أبوحنيفة އާއި الشافعي رحمهم الله އާއި ޖުމްހޫރުންގެ މަޛްހަބެވެ. ....

(326) އެއީ ابن عباس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވި مسلم (٢/٤٢) އެވެ. ....

(327) އެއީ أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނެރުއްވި البخاري (٢/٢١٦- ٢١٧) އެވެ. ....

އެއަށްފަހު سمع الله لمن حمده ކިޔުއްވައި ކޮޅަށް ތެދުވެ ހަމަހަމަވެއްޖެއުމަށް ތެދުވެގެން މީސްތަކުންކޮޅު އެކަމެއްގެ ނަމާދުވެސް ފުރިހަމަ ނުވާނެއެވެ.»(328)

އަދި އެކަލޭގެފާނު {ރުކޫޢުން} އެކަލޭގެފާނުގެ ބޮލުގައި ފުރުއްސަވައި ލިބުނަމަ ހަމަހަމަވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި {މައިގަނޑު ކަށިގަނޑު} ކޮންމެ ތަނަކުން ކަށިގަނޑެއްވެސް އޭގެ މަގާމަށް ރުޖޫޢަވެއްޖެއުމަށް ތިބެއްވެވިއެވެ.}(329) ދެން އެއަށްފަހު ކޮޅަށް ހުންނަވާ ހާލުގައި އެކަލޭގެފާނު «رَبَّنَا [وَ] لَكَ الحَمْدُ» ވިދާޅުވާކަމަށްވިއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އިމާމަކާއި މައްޗަށް ނަމާދުކުރާ މީހެއްކަމުގައި ވީނަމަވެސް ނުވަތަ އެކަނި ނަމާދުކުރާމީހެއްކަމުގައި ވީނަމަވެސްއެވެ.

ދެން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން މަގޭނަމާދުކުރާތަން ނަމާދުކުރައްވާތީ ދެކޭގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ!» އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިކަމުގައި ވެއެވެ: «ހަމައެކަނިވެސް އިމާމުވީ ތަބާވެވޭނެހެން ކަމަށްޓަކައެވެ. ..... ދެން (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه) ކިޔައިފިނަމަ؛ ދެން ތިޔަބައިމީހުން ([اللَّهُمَّ] رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ) ކިޔާށެވެ!»(330) —އެހެން

---

(328) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކުރެއްވިއެވެ. އަދި الذهبي އެކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވެ. ......

(329) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ البخاري އާއި أبو داود އެވެ. «صحيح أبي داود» (١٧٢).

(330) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގައެވެ. އަދި މިޙަދީޘްގެ ކިޔާދޭގޮތައި (އިރުޝާދުއިރުޝާދުގެން ނަމާދުކުރާތަން) މި ސުރުޚީގެ ދަށުން އެކަން ބަޔާންވެދާނެއެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مسلم (٢/١٩–٢٠) އެވެ. އަދި أبو هريرة ގެ އަރިހުން އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. އަދި أنس ގެފާނާއި عائشة ގެފާނުގެ ޙަދީޘްގައިވެސް އެކަން ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. މި ދެޙަދީޘްވަނީ ދެޞައްޙަ ކިތާބުގައެވެ. (އެބަހީ: ބުޚާރީ އާއި މުސްލިމުގައެވެ.) އަދި އެދެޙަދީޘްގެ ތަރުޖަމާ އިސްވެ ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. އަދި މިބާބުގައި أبو موسى الأشعري ގެ އަރިހުންވެސް ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެޙަދީޘް (އަމުރުކުރުން) މި ސުރުޚީގެ ދަށުން ދެންނެވުނު ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. އަދި أبو سعيد ގެ އަރިހުންވެސް އެކަން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އޭގެ ތަރުޖަމާގައި މި ޙަދީޘުގެ ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. އަދި އެހެންނަމަވެސް ޙަދީޘްތަކުގައި ބުޚާރީ ޙަދީޘްތަކެވެ. އަދި މަޝްހޫރުކުރާނެ (އެބަހީ: ربنا لك الحمد

ބަރަކާތްލައްވައި އިތުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ.- «ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި ދެން ﷲ ތިޔަބައިމީހުންގެ ދުޢާ އައްސަވައި އިޖާބަކުރައްވާނެއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ﷲ تبارك وتعالى އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާގެ ދުލުފުޅުން ވަޙީކުރައްވައިފިއެވެ: «(سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه).(331) «މާނައީ: «ﷲ އަށް ޙަމްދުކުރާ މީހާގެ އެ

ކިޔުން) އިމާމާ ފިޔަވައި ހަމައެކަނި މައުމޫމުން ގޮތުގައި ކިޔުމެއް ބާކީވާން އެކަމަށް އެ ބަރަކާތުގެ ބަދަލު ނަންގަވާފައިވެއެވެ. އެއީކިޔުންނަށް އެއްގަލުގެ ދުންމަ ދުޢާކުރީ ކިޔުންނެވެ. ހަމައެކަނިވެސް މައުމޫމުން (سمع الله لمن حمده) ކިޔުމުގެ ނުވާކަމުގެ މައްސަލައިގައި އެކިޔުން އެ ބަރަކާތުގެ ބަދަލު ނަންގަވާފައިވެއެވެ. «الفتح» (١٤٣/٢) ގައި الحافظ ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އެކަން މަނާވެސް ނުވާކަމާއި ކިޔުމާ ބަރަކާތުގެ ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: އިމާމު މިޔާ ربنا لك الحمد ކިޔުމަކީ މަނާކަމެއް ކިޔުމަށްވުރެ ދުރަކާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ބަރަކާތުގެ މާތްތަކެއް ނުވެއެވެ.) އެހެނީ ހަމައެކަނިވެސް ކިޔުމާ ސާބިތުވެފައި، އެކަމުގެ ދަލީލުވެސް ނުވާކަމާކަމެއް ނުވެއެވެ. (އެބަހީ: އިމާމުމިޔާ «(سمع الله لمن حمده) ކިޔައިފިނަމަ؛ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (ربنا لك الحمد) ކިޔާށެވެ!» އޮތުމަކީ ބަސްފުޅުގައި އިމާމުމިޔާ (ربنا لك الحمد) ކިޔަންޖެހޭނެކަމުގެ ދަލީލަކުވެގެން ނުވުމެވެ؛ އިމާމާ އެހެން ކިޔާނީ ނުޖެހޭނެކަމުގެ ދަލީލެއް ނުވެއެވެ.) މަނައެއްނުވެ! އެ ބަސްފުޅު ނުވާކަމަށް؛ އިމާމާ «(سمع الله لمن حمده) ކިޔުމާ ވިދާޅުވުމާއި މައުމޫމާ (ربنا لك الحمد) ކިޔަންޖެހޭނެކަމެވެ. އެހެނަސް އިމާމާ (ربنا لك الحمد) ކިޔުން މަނާކަމަށް، އެއްވެސް ދަލީލެއް އޮތުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެން ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ ﷺ (سمع الله لمن حمده) އާއި (ربنا لك الحمد) އެކުއެކީގައި ކިޔުއްވާކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.» އެޅުގަތުމުގެ ބަސްތަކެވެ: އަދި ހަމައެކަނިވެސް މައުމޫމާ (سمع الله لمن حمده) ކިޔުން މަނާކަމަށް އެއްވެސް ދަލީލެއް އޮތުމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މި ބަސްފުޅު ދެއްކުމުގެ ޒާތުގެ ކަމަކަށެވެ: "ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރައްވާކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ފެނުނު ގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުންވެސް ނަމާދުކުރާށެވެ!" އަދި އެ ބަރަކާތުގައިވާ މި ބަސްފުޅުގެ ޢާންމުކަމެވެ: "އިމާމުމިޔާ ތަބާވުމަށްޓަކައި ކަނޑައެޅިފައި އޮތް ކަމެއްގައި އޭނާއާ ޚިލާފުވެގެން ނުވާނެއެވެ." .....

(331) އެކަން މުސްލިމާއި އަބޫ ޢަވާނަ أبو موسى الأشعري رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުން ރިވާކުރައްވާފައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެ ބަރަކާތުގެ ތަފްސީލަކީ: «އިމާމު މިޔާ (سمع الله لمن حمده) ކިޔައިފިނަމަ؛ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (اللهم ربنا لك الحمد) ކިޔާށެވެ! އެހެނީ ﷲ ތިޔަބައިމީހުންގެ ދުޢާ އައްސަވައި އިޖާބަކުރައްވާނެއެވެ. .....» الحديث. އެ ބަރަކާތުގެ ބައި ރިވާ ބާރު އަބޫ ޢަވާނަ (އަލްމުސްނަދުން) މި ސުނަނުގެ ދަރުސް ބަޔާނުވެ ހިނގައްޖެއެވެ. އަދި النسائي (١٦٢/١) އާއި الطحاوي (١/١٤٠) ގެ ރިވާޔަތްގައި ވެސް: (اللهم ربنا ولك الحمد) މި

އިލާހު އައްސަވައި ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވަމުވެ.» އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވި ސަބަބު އެހެން ބަޔާނެއްގައި ބަޔާންކުރެއްވި މި ބަސްފުޅުންނެވެ: «ތިޔަ ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ ކިޔުމާއި މަލާއިކަތުންގެ ކިޔުމާ ވިދާޅުވުމާ ދިމާވެއްޖެނަމަ؛ އެމީހެއްގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތައް ފުހެވިގެންދެއެވެ.»[332] އަދި ބައެއްފަހަރު ތަކްބީރުގައި އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވާގޮތަށް މި ދުޢާއާއިއެކުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ދެންވެސް ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ކޮޅަށްހުންނަވާ ހާލުގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

1- "رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ»[333] މިފަދައިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު واو އާ ނުލައި ވިދާޅުވެއެވެ:

2- "رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ»[334] މިފަދައިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު واو އާއެކުގައި ވިދާޅުވެއެވެ:

3- " اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ «[335] މިފަދައިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު

ދެޤެމުންނެވެ. واو އިތުރުކޮށެވެ. އެއީ أبو هريرة ގެ ހަދީސްގައި ބަޔާންވެފައިވާ ރިވާޔަތެކެވެ.

(332) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ ބަސްފުޅުންނެވެ. ... އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކޮށްފައި مالك (١/١١١) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މަގުން البخاري (٢/٢٢٥- ٢٢٦) އާއި مسلم (٢/١٧) އެވެ. ....

(333) އެއީ أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ، މިގޮތުގެ ހަދީޘުތަކުން ބަޔާންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. ...

(334) އެއީ أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ، މިގޮތުގެ ހަދީޘުތަކުން ބަޔާންވާ ރިވާޔަތެކެވެ. ...

(335) (اللهم) އާއި (واو) އާއެކު އައިސްފައިވާ މި ރިވާޔަތް ސައްޙަކަމާމެދު «الزاد» (١/٧٨) ގައި ابن القيم ކުރައްވާފައިވާ ޝައްކަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ވަހުމެއްކަމުގައި ހަނދުމަފުޅު ނެތިވަޑައިގެންފައެވެ. (ވީމާ) އެކަމަށް ރުޖޫޢަކުރަން ކަންޏާފައެވެ. ސަބަބަކީ، އެރިވާޔަތް «البخاري» ގައިވާ އެއްޗެއްކަމުގައި ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެހެންވެ (ابن القيم އެ ރިވާޔަތް ސައްޙަކަމަށް އިންކާރުކުރެއްވީ) «شرح المواهب» (٧/٣١٨) ގައި الزرقاني

واو ދާ ނުލައި ވިދާޅުވެސީ:

4-“ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ «(336) ވިދާޅުވިއްޔެވެ. އަދި އެތަކަތައިން ކިޔުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވާކަމުގައި ވެއެވެ. ހަމަ، ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އިމާމު (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه) ކިޔައިފިނަމަ؛ ހަމަ ތިޔަބައިމީހުން (اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ) ކިޔާށެވެ! އެހެނީ މަލާއިކަތުންގެ ބަސްތަކާއި އެމީހެއްގެ ބަސްތަކާއި ވިދިއެއްޖެހިއްޖެ މީހާގެ ކުރީގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެތެވެ.» އަދި ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު އެ ދުޢާގައި {އެހެން ދުޢާއެއް} އިތުރުކުރައްވައެވެ. ބައެއް ފަހަރު ވިދާޅުވެސީ:

5-“مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيءٍ بَعْدُ»(337) ވިދާޅުވިއްޔެވެ. މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިމާއި އަދި ތިބާއަށް ކަމުދާ އެހެނިހެން ކޮންމެ އެއްޗެއް ފުރޭނެ މިންވަރަށް الله އަށް ޙަމްދު ހުރިހާ ތަޢުރީފު." އަދި އަނެއްބައި ފަހަރު ވިދާޅުވެސީ:

6-“مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَ [مِلْءَ] الأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ»(338) ވިދާޅުވިއްޔެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްތަކުގެ އެ

އެކަލޭގެފާނާމެދު އަޅުއިބާދަތުގައިވާ ކަމެވެ. އަދި «الفتح» (٢/٢٢٥) ގައި الحافظ އެކަލޭގެފާނަށް ޝަރަހަ ކޮށްދެއްވައިފައިވެއެވެ. އަދި البخاري (٢/٢٢٤) އާއި أحمد (٢/٤٥٢) ވެސް އެއިރުވާވަތް ނަކަލުކޮށްފައިވެއެވެ. ...

(336) އެއީ ދެންމެ ދިޔަ ޙަދީޘްގައިވާ أبو هريرة ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގެ ރިވާޔަތެކެވެ. ...

(337) އެއީ عبد الله بن أبي أوفى ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. .... އެ ޙަދީޘް ނަކަލުކޮށްފައި مسلم (٢/٤٦- ٤٧) އެވެ. ....

(338) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ علي بن أبي طالب رضي الله عنه އެވެ. ..... އެ ޙަދީޘް ގެންގުޅުއްވުމަށްފަހު الترمذي ވިދާޅުވިއެވެ:

«ބައެއް ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ޢަމަލުކުރެވެނީ މި ޙަދީޘް އެއްގޮތަށެވެ. އަދި

ޒިކުރުގެ ތެރެއިން އިތުރުކުރައްވައެވެ:

7-"أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»[339] މާނައީ: "އިބައިލާހީ އެންމެހާ ރިވެތި ތަޢުރީފާއި ޝަރަފުގެ ވެރި އިލާހެވެ. އިބައިލާހު ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރާނޭ ފަރާތެއް ނެތެވެ. އަދި އިބައިލާހު މަނާކުރައްވާ އެއްޗެއް ދޭނޭ އެހެން ފަރާތެއް ނެތެވެ. އަދި ނަސީބާއި މުއްސަނދިކަން ލިބިގެންވާ މީހާއަށް އެ އިލާހު ޙަޟްރަތުގައި (ހެޔޮ ޢަމަލުތަކާނުލައި) އެ މުއްސަނދިކަމުން ކުރާނެ ހަމަ އެއްވެސް މަންފާއެއް ނުވެވެ. މުއްސަނދިކަން ވާނީ އިބައިލާހު ޙަޟްރަތުންނެވެ." އަދި ބައެއްފަހަރު އިތުރުކުރައްވައި މިފަދައިންނެވެ:

8-«اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»[340]. މާނައީ: "އެ

ޝާފިޢީގެފާނު ވިދާޅުވެފައި އެބައޮތެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «މި ޒިކުރު ކިޔާނީ ފަރުޟު ނަމާދުގައްޔާއި ސުންނަތް ނަމާދުގައެވެ.» އަދި ކުރީގެ އަޞްޙާބުންގެ ތެރެއިން ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «މި ޒިކުރު ކިޔާނީ ސުންނަތް ނަމާދުގައެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގައި އެ ޒިކުރު ކިޔައިގެން ނުވާނެއެވެ.»»
އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: ޙަދީޘްގެ ޒާހިރު ޝާފިޢީގެފާނު އެވިދާޅުވި ގޮތެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ޢަމަލުން އެކަން ޘާބިތުވެގެންވާ ކަމަށްވާތީއެވެ. އަދި އެއީ الإمام أحمد އާއި إسحاق بن راهويه ގެވެސް ބަސްފުޅެވެ. ......

(339) އެ ޒިކުރު ރިވާކޮށްދެއްވާފައިވަނީ ابن عباس رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގެ مسلم އާއި أبو عوانة އާއި البيهقي ގެ ރިވާޔަތްތަކުގައެވެ. ....

(340) އާއި أبو سعيد الخدري ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުގައި ރިވާވެގެންވާ ޒިކުރެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ރުކޫޢުން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވައިފިނަމަ ވިދާޅުވެއެވެ: «ربنا لك الحمد ملء السماوات ....» الخ . އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރީ الدارمي (١/١٣٥) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ތަޚްރީޖުކުރުން مسلم (٢/٤٧) އެވެ.
......

اللهُ! އަހަރުމެންގެ ވެރި ރައްބާ! އުޑުތަކާއި ބިމާއި އެ ދެމެދުގައިވާ ތަޢުރީފު އިތުރުކުރައްވާ ކަލާނގެ ތިޔައީ. ތިޔަ ކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރުން އަދި ތަޢުރީފުގެ ހަޤީޤީ ވެރި ތިޔައީ. ތަޢުރީފުގެ ޙައްޤު ވެރި ހުރިހާ ބައެއް ތަޢުރީފަށް ހަޤީޤީ ޙައްޤުވެރިޔާ ތިޔައީ. ...

9- "لِرَبِّيَ الْحَمْدُ لِرَبِّيَ الْحَمْدُ»[341]. މާނައީ: "ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ...

10- "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ [مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى][342].

---

(341) އެއީ حذيفة رضي الله عنه ގެ ... «السنن» ... (335) «الإرواء» ...

(342) އެއީ رفاعة بن رافع ގެ ... مالك (١/٢١٤) ... البخاري (٢/٢٢٧– ٢٢٨) ...

.....

ރަސޫލާ ރުކޫޢުން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިޤާމަތުގެ އުފުއްލެވުމަށްފަހު
"سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" ވިދާޅުވުމުން؛ އެކަލޭގެފާނު ގެ ތަނަކޮޅުރުގައި
ނަމާދުކުރައްވަންޖެހި މިސާލު އުމަރުއިން ރިވާއެވެ. ދެންފަހަ رسول
الله ނަމާދުން އަވަހަށް ފަސްކުރެއްވުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ދެންމުއަކު
ވަގަތުއްޔާ ކަލެއްނަށް؟ ތަނަ އެބިޔާ ދަންނަވައެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ.
އެއީ ތަހުލީލުކުރެވުން. އަހަރެމެން رسول الله ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "މިޔަށް
އެތަން ވަގުތީގައި ކަމުގެ ފާޑުކޮށްދޭން އެންމެ ފުރަތަމަ އެ ޤިޔާމުގައި ކަލޭގެ ކަމަކީ
ގަސްތުކުރައްވައިގެން {އެބަސްތަން ޤިޔާމުގައިތަކައި} އެއަށް
ވާޖިބުވަޑައިގެންނެވިތަން ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ."

މިޤާމު ދިގުކުރުމާއި އެތަނުގައި ހަމަޖެހިލުން ވާޖިބުވުން

ކުރިން ބަޔާންވެދިޔަ ގޮތަށް، ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢުގެ
ދިގުމިނާ ދެމެދު އެއްވަރަކަށް މި ޤިޔާމު ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ކިޔުއްވައެވެ!
"އެކަލޭގެފާނު {ރުކޫޢުން} ތެދުވެވަޑައިގެން ހުންނަވާތީ ދިގުކަމުން،
އެކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުއްސެވީ ވަޑައިގެންފައި މިހާރު ތަހައްދުގައި ބުނާފަދައިން
މިންވަރަށް އެކަލޭގެފާނު ހުންނަވާކަމުގައިވެއެވެ."(343) އަދި އެ ޤިޔާމުގައި
ހަމަޖެހިލުން އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވާކަމުގައިވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު
(އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ދެން
އެއަށްފަހު ތިބާ ތެދުވެ ހަމަހަމަކޮށް ޤާއިމުވަންދެން ރުކޫޢުން ތެދުވާށެވެ!
އެއީ ވާޖިބު ކަމެއްކަމުގައި އޭގެ މާނަ ނަގައިފުމަށް ދަންނަވާށެވެ. (އަދި އެހެން

(343) އެއީ أنس بن مالك ގެ ޙަދީޘެއް ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކޮށް
البخاري (٢/٢٣٩) އާއި مسلم (٢/٤٥) އެވެ. ....

ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ: "ތިބާ ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަތުމަ؛ ތިބާގެ ފައިކަށި ސީދާކޮށްހުރާށެވެ! އަދި ކަށިކޮޅުތައް އޭގެ ހުރިތަންތަނަށް ރުޖޫޢުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ބޭއްވުމާށެވެ!") އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަކަށަވަރުން އެގޮތަށް ކަންތައްނުކުރާހާ ހިނދަކު މީސްތަކުންކުރާ އެއްވެސް މީހެއްގެ ނަމާދު ފުރިހަމަނުވާނެއެވެ."(344) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ:

---

(344) އެއީ أبو هريرة ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާނެވެ. ....
އަދި މިތަނުގައި (ކަށިކޮޅުތައް) މުރާދަކީ: ބޭރުކަށީގެ ކަށިތަކާއި އޭގެ ބަނދުތަކެވެ. އެއީ (ރުކޫޢުން ތެދުވެ އިޢުތިދާލުގައި ހުރުން...) މި ސުވާލުގައި ބައްޓަންވެރިކަން ފެތޭނެއެވެ.
އަދި (المفاصل) އަކީ (مَفْصِل) ގެ ޖަމްޢުއެވެ. އެއީ: ހަށިގަނޑުގެ ކަށްޓާއި ދެކަށިކޮޅުގެ ބައްދަލުވާތަނެވެ. «المعجم الوسيط» އަށް ބައްލަވާށެވެ!
(ސަމާލުވާށެވެ!) ހަމަކަށަވަރުން މި ބަޔާނުގެ މުރާދަކީ ބައްޓަންވެ ފާޅުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މި ޙާލަތުގައި (އެބަހީ: އިޢުތިދާލުގައި) ހަމަޖެހިލުމެވެ.
އަދި ބިދުޢަކާރުގެ އަޙްނާފުން ޖަހައިލުމުގައިވާ އަހުރަމަނުގެ ބަހައް އަޑުން، މި ޙާލަތުގައި (އެބަހީ: އިޢުތިދާލުގައި) ވަތްޖެހުމުގައި ކަނޑާ ބޭއްވުން ސުންނަތްވެގެންވާކަމުގެ ގޮތުގައި މި ބަޔާނުން ދަލީލުނަގާކަމަށް ބެލުމާބެހެއްތެއް ދެންނެވޭނެއެވެ! ފަހެ، މި ބަޔާނުގެ ހުރިހާ ރިވާޔަތަކުން ބަލާއިރު އެއީ ވަރަށް ދުރުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެ ބަޔާނަކީ ޖީބު ހުރިތަކުގެ އަރުކާނުގައި ވަސްވާސްކުރުމާބެހޭ (އެމީހަކީ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާގެ ބަޔާނެވެ.) އަދި ކިއެއްތަ! އެއީ ބަޔާންވެގެންވާ އިސްތިދުލާލު ކުރުމުކުއެވެ. އެހެން ހަމަކަށަވަރުން މި ބަޔާނުގެ އެއްވަސް ޖާޙިލުވެއްގައި އަދި އެއްވަސް ވަތްޖެހުމުގައި އެ ނަމާދުގެ ބޭއްވުން (އެބަހީ: ވަތްމަޖީގައި ކަނޑާ ބޭއްވުން) ފުރިހަމަވަ ޙާލަތުގައި ދުނިޔެވީއިރު ނެވޭއެވެ. ވީމާ، އެ ބަޔާނުގައި ދުނިޔެވިފައިވާނީ ނަމާދުގެ (އެބަހީ: «ކަނޑާ ކަށިކޮޅުތައް އޭގެ ތަންތަން ހިފައިގަންނަންދެން.» އެއީ ބަސްފުޅުގައިވާ ނަމާދު) ރުކޫޢުގެ ކަނޑައޭ ތަނަށް ގާއިމުވުން ފުރިހަމަވުމަށް މިތަނުގައި ވަތްޖެހުން ނުވަތަ ކަނޑާ ބޭއްވުން ކޮންތާކުން ހޯދޭނެތޯއެވެ؟ މިއީ އަދި މި ހާލަތުގައި (އެބަހީ: ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި) ބަޔާނުގެ ހުރިހާ ކަށިކޮޅެއް އެ ތަނަށް ރުޖޫޢުވާކަން ހާމަވަނީ ކަނޑާ ބޭއްވުމުން ނޫނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ވީއިރު، އެ ކަށިކޮޅުތައް ފުރިހަމައަށް ތަނަށް ރުޖޫޢުވެގެން ކަމުގައި ދޫކޮށްލުމުގައި އެ ކަނޑާ ދެއަތް ހިފަހައްޓާފައި ވާނަމަ (އެބަހީ: ކަނޑާ ބޭއްވުމުގައި) ކަށިކޮޅުތައް ކޮންކަހަލަ ތަނަކަށް ރުޖޫޢުވާނެތޯއެވެ؟ ދެން ހަމައެކަނި އެ ދޫކޮށްލުން ބޭއްވުމެވެ (އެބަހީ: ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި ކަނޑާ ބޭއްވުމެވެ) ކަމަށް އެ ބަޔާނުން ފުރިހަމަ ދަލީލެއްގެ ގޮތުގައި ނުނެގޭނެއެވެ. އެހެން ހަމަކަށަވަރުން އެ ބަޔާނުގެ (ކަށިކޮޅުތައް) މާނަ ސާފުކޮށް އިސްތިދުލާލު ފުރިހަމަކުރެއްވި ބޭކަލެކެވެ. އަދި މިދެންނެވި ގޮތަށް ބޭކަލުން، ނަބިއްޔާ ﷺ

"ނަމާދުގައި އެ ނަމާދުގެ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދު ދެމެދުގައި އެމީހެއްގެ މައިކަނި

ގެ ޢަމަލުކުރެއްވުންނެވެ: "... ކޮންމެ ބިދުޢަތެއްވެސް އެއީ މަގުފުރެދުމެއް ރުޖޫޢުވެވޭނީ
ދެންދޭން އެކަށީގެން ސުވާލުވަޖެއިގެންނަވައެވެ." މިއާ ޚިލާފު އިންސާފުވެރިކަމާއެކު
ފުންކޮށް ވިސްނާށެވެ!
އަދި މި ޤިޔާމުގައި ކަނާތްއަތް ވާތްއަތް ބޭއްވުމަކީ މަގުފުރެދުމެއް ބިދުޢަތެއްކަމަށް ކަނޑައެޅިގެން
އަޅުގަނޑު ނިންމައިފައިވަނީ ޙަދީޘްތައް ބަލައިގެންނެވެ. އެހެން، ނަބީކަލޭގެފާނު ނަމާދުގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި
ކަމަށްވާ ޙަދީޘްތަކުގައިވެސް އެކަން ވާރިދުވެފައިނުވެއެވެ. އެޙަދީޘްތަކުގެ މުޙައްޤިޤުންނަކީ
އަދި އެކަމުގައި ބަޙުޘުކޮށްފައިވާ މިއޮށް ކަމެއްކަމަށް ބުނެވޭނެތީ އެކަން ވަކިވަކި ގޮތްތައް ޢައްޔަންކުރާ
ގޮތުގައި ޢިލްމުވެރިއަކުވެސް ބުނެފައިނުވެއެވެ. އަދި އެއީ އިޖްތިހާދީ ކަމެއްކަމަށް ބަލައިގެން
ބަޔާނެއް، ސަލަފުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކު ބާރުލާފައިވެސް އެކަން ކުރައްވާކަށް ނުވެއެވެ.
އަދި އަޅުގަނޑަށް އެނގޭ ހައިސިއްޔަތުން ޙަދީޘްގެ އިމާމުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކު ބާރުލާފައިވެސް
އެކަން ދިމާލު ކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ.
އަދި الشيخ التويجري «އެބައްޔާގެ ރިސާލާ» (ސ ١٨-١٩) ގައި الإمام أحمد رحمه الله ގެ
ފަރާތުން ބަލާނަމަ ނަން ގެންދަވައިގެން ބާސްކުރާ (އަޅުގަނޑު) މިދެންނެވި އެއްޗަކާ ޚިލާފު
ނުވެއެވެ. إمام أحمد ވިދާޅުވިއެވެ: «ނަމާދު ކުރަނިވި ބަންދުނަމަ ރުކޫޢުން ތެދުވުމުން ފަހުގައި
އަތްގެ ދެއަތް ދޫކޮށްލާނީއެވެ. އަދި އެހާ ބަންދުނަމަ އެ ދެއަތް (ފަޅަމުގައި) ބާއްވާނީއެވެ.»
(މިއީ صالح ابن الإمام أحمد «އެބައްޔާގެ މަސްއަލަ» (ސ ٩٠) ގައި އެބައްޔާގެ
ބަހާފުޅުގެ އަރިހުން ދެކުނުކުރައްވާ ބަސްފުޅުގެ މާނައެވެ.) އެހެން ހަމަކަށަވަރުން
އެބައްޔާ އެކަން ނަބިއްޔާ ﷺ އަށް ނިސްބަތްކޮށް ކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެބައްޔާ
އެހެން ވިދާޅުވެކަން ކަރަދިޔަ އެބައްޔާގެ އިޖްތިހާދުންނެއް ރައްދުންނެވެ. އަދި
ރައްދަކީ ބައްޔާކަށް ނުބައިގެކޮށް ދިމާވާން އެއްކަކެވެ. މިއާ އަޅުގަނޑުމެން އެކަމަކާއިދު
ފަޅާދަށުގެ އަތްޕުޅުގައި ކަނޑައަޅާފަ ކަށަވަރުކޮށްދޭ ބަޔާނެއް ޖަވާބު ދަލީލެއް
ފުޅުވާއްޖެއްނަމަ؛ އިމާމުގެ އެހެން ވިދާޅުވިއަސް އެކަމުގެ ބޭނުމަކީ ހިތައިދަމިއްޖެއް
ނުވެއެވެ. އެއީ شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله އެބައްޔާގެ ބަހެއް ފޮނުވަނީގައި
ކަށަވަރުކޮށްދެއްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ. އަދި އެއްކަލަ! الإمام أحمد ގެ މި ބަސްފުޅުން،
އެބައްޔާގެ އަރިހުގައި އެދުންވުން ބަހައްޓަވާ (އެބަ: ރުކޫޢުން ފަހު ފަޅަމުގައި
ދައްކާ ބަހައްޓަވާ) ސުންނަތެއްނޫ ޙާޞިލުވާ ކަމެއްކަން ދޭހަވެއެވެ. އެހެން ހަމަކަށަވަރުން
އެބައްޔާ އިލްމީ އެކަންކުރައްވައި، އެކަން ނުކުރާ ދެކޮޅުހަދައި އިޚްތިޔާރު ދެއްވާފައެވެ.
ވީމާ ހަމައެކަނި ރުކޫޢުގެ ކުރިން ދައްކާ ބަހައްޓަވައިވެސް الإمام أحمد އިޚްތިޔާރު
ދެއްވާފައިވަނީ الشيخ الفاضل (التويجري) ހިތުގެ ރައްދުކުރާގޮތުގައިތޯއެވެ؟ ވީމާ އެ ދެއްކުންވުން
ދައްކާ ބަހައްޓަވާ ސުންނަތުގެ ތެރެއިންވާކަމުގެ ނޫންކަން ޙާޞިލުވެއްޖެއެވެ. އަދި
(އަޅުގަނޑު) ދެކުނަކީ އެއީއެވެ. ....

ސީދާނުކުރާ އަޅާގެ ނަމާދަށް ކީރިތިވަންތަ ޢިއްޒަތްވަންތަ ﷲ ބައްލަވައިވޮޑި
ގެނެއްނުވާނެއެވެ.“(345)

ސަޖިދަކުރުން

ސަޖިދައަށް ދާއިރު ތަކްބީރުކިޔުމާއި ދެއަތް އުފުލުން

ދެން އެއަށްފަހު ”އެކަލޭގެފާނު ﷺ ތަކްބީރު ވިދާޅުވެ ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ.“ {އަދި (އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އޭނާއަށް އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: ”...... (سمع الله لمن حمده) ކިޔައި ކޮޅަށްތެދުވެ، ހަމަހަމަވެ، ދެން އެއަށްފަހު الله أكبر ކިޔައި، ދެން އެއަށްފަހު އޭނާގެ ހުޅުމަށް ހަމަޖެހިލަންދެން ސަޖިދަކޮށްހުރުމަން ދަންދެން މީސްމަކުންކުރެ އެކަކަށްވެސް ނަމާދު ފުރިހަމަނުވާނުއްޖެވެ.»(346)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވަން އެރިވަޑައިގަންނަވާހިނދު؛ ތަކްބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ

---

(345) އެއީ طلق بن علي رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތެވެ. «الترغيب» (١٨٢/١) ގައި المنذري ވިދާޅުވިއެވެ:
«އެ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ «الكبير» ގައި الطبراني އެވެ. އަދި އެ ރިވާޔަތުގެ ރާވީންނަކީ ޘިޤާތުންނެވެ.» ....

(346) އެ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. .....

ދެއަތިރިކަނި ފުރާ ދުރުކުރައްވައެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރައްވައެވެ.»(347)
އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބޯއް އުފުލަމު ސަޖިދަކުރައްވާހިނދު ދެއަތްޕުޅު
އުފުއްލަވައެވެ.»(348)

---

(347) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވި އަބޫ يعلى «އެކަލޭގެފާނުގެ مسند» (ق٢/٢٨٤) ގައި ރަނގަޅު ސަނަދަކުންނެވެ. އަދި ابن خزيمة (٢/٧٩/١) ޞައްޙަ އެހެން ސަނަދަކުންނެވެ.

(348) އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ އަރިހުން الله އެބޭކަލުންނަކަށް ރުއްސުންތެރިވި ދިޔަ ބޯކާބުން މި އުފުލުން (އެބަހީ: ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައި ދެއަތް އުފުލުން) ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަޅުގަނޑު އެބޭކަލުންގެ މި ޙަދީޘްތަކެއް އެއްކުރިމެވެ. އަދި މި ޙަދީޘްތަކުގެ ވައްކަން ވާހަކަދައްކާފައެވެ. އަދި މި ޙަދީޘްތަކެއް "التعليقات الجياد على زاد المعاد" ގައި ޙަދީޘްތަކުން ތަޚްރީޖްކުރިމެވެ. އަދި އޭގެތެރެއިން މި ޙަދީޘްގެ ސަނަދު ޞައްޙަވެގެންވާ ޙަދީޘްތައް، ޞައްޙަވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ބަޔާންކުރިމެވެ. އަދި (އޭގެތެރެއިން ޞައްޙަ ނޫން ޙަދީޘްތަކުގެ ހިންގަވާފައި) އޭގެ شواهد ތަކުގެ ސަބަބުން މި ޙަދީޘްތަކަށް ގަދަކަން ލިބެއެވެ. އޭގެތެރެއިން މި ޙަދީޘްތަކަށް ބަލައިލި މީހަކު؛ އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން ޘާބިތުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކެއްކަމާމެދު، އަދި ޝައްކެއްނެތް! އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން މުތަވާތިރުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކެއްކަމާމެދު، قطعي ކަނޑައެޅިގެންވާ ކަމަކަށް ޤަބޫލުކުރާނެއެވެ. އަދި އޭގެތެރެއިން މިހާރު މި تعليق ގައި އަޅުގަނޑު ފާހަގަކޮށްލާ އެއީ އެއްވެސް مطعن އެއްނެތް، މި ޙަދީޘްތަކުގެ ސަނަދު ޞައްޙަވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކެވެ:

١- مالك بن الحويرث ގެ ޙަދީޘް:

«ހުރިކަމަށްވާނީ مالك بن الحويرث އެވެ: ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލެވުމަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. (އެއީ) އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢު ކުރައްވާ ހިނދުގައެވެ، އަދި ރުކޫޢުން ބޯޖަހައިގަންނަވާ ހިނދުގައެވެ، އަދި ސަޖިދަ ކުރައްވާ ހިނދުގައެވެ، އަދި ސަޖިދައިން ބޯޖަހައިގަންނަވާ ހިނދެވެ. (ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަނީ) މި ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތްޕުޅުގެ ފުރަގަސް ހަމަވާވަރަށް އުފުއްލަވަމުން ގޮސްފައެވެ.» މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ النسائي (١٦٥/١) އެވެ. .... «الفتح» (١٧٧/٢)
ގައި الحافظ ވިދާޅުވެއެވެ: «މި ޙަދީޘަކީ ސަޖިދަކުރުމުގައި ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލެވުމާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މި ޙަދީޘްގެ މައްޗަށް ހުއްޖަތެއް އޮތް ޞައްޙަ ޙަދީޘެވެ.» ....

އަޅުގަނޑު ބުނަމެވެ: النسائي މި ޙަދީޘަށް ދެބާބު ބަހައްޓަވާފައިވެއެވެ: އެއް ބާބަކީ: (ސަޖިދަކުރުމަށް ބޯލަނބާއިރު ދެއަތް އުފުލުމުގެ ބާބު) މިއެވެ. އަނެއް ބާބަކީ: (ފުރަތަމަ ސަޖިދައިން ބޯއާ ހިނދު ދެއަތް އުފުލުމުގެ ބާބު) މިއެވެ.

ދުޢާގެ މައްޗަށް ސަޖިދައަށް ވެއްޓުން

«ނަބިއްޔާ ﷺ ބިންމަތީގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަކޫފުޅަށްވުރެ ކުރިން ދެއަތްޕުޅު ޖައްސަވައެވެ.»(349) އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވާކަމުގައި ވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަޖިދައަށް ދާހިނދު، ޖަމަލު ބަނޑުޖަހާ ފަދައިން ސަޖިދައަށް ނުދާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާގެ ކަކުލަށްވުރެ ކުރިން ދެއަތް ޖައްސާހުށިކަމެވެ.»(350)

ސަޖިދަކުރާނެ ގޮތް

ނަބިއްޔާ ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ: «މޫނު ސަޖިދަކުރާ ފަދައިން، ދެއަތް ސަޖިދަކުރެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ މޫނު {ބިންމަތީގައި} ޖައްސާނަމަ، އޭނާގެ ދެއަތް {ބިންމަތީގައި} ޖައްސާހުށިކަމެވެ.(351)

---

(349) އެހަދީޘް ވާރިދުވެގެންވަނީ ابن عمر رضي الله عنه ގެ ބަޔާންކުރެއްވުމުންނެވެ. އެ ބަޔާން ނަގާފައިވަނީ ابن خزيمة (١/٧٦/١) = [١/٣١٨/٦٢٧] އެވެ. ......

(350) އެހަދީޘް ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو هريرة ގެ ބަޔާންކުރެއްވުމުންނެވެ. އެ ބަޔާން ނަގާފައިވަނީ أبو داود (١/١٣٤) އެވެ. .....

(351) އެބަހީ: އޭނާގެ ސުޖޫދުގައި ދެއަތް ބިންމަތީގައި [illegible]. އަދި [illegible] ބިންމަތީގައި [illegible] އެކަލޭގެފާނު [illegible] ސަޖިދަކުރާން [illegible]. އަދި [illegible].

އަދި ދޫނު އުނގުލިހިނދު ދެއަތް އުފުލާލައްވާފައެވެ.»[352] އަދި «އެކަލޭގެފާނު {ސަޖިދަކުރައްވައި} އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ވައްކަރަ ތިރިވާގޮތަށް ބޭއްވެވިއެވެ. {އަދި ދެއަތްޕުޅު ވިއްސާރައްވައެވެ.}»[353] އަދި ދެއަތްޕުޅުގެ އިނގިލިތައް ޖެއްސަވައިލައްވައެވެ.[354] އަދި އިނގިލިތައް ގިބުލައާ ދިމާއަށް ހުއްޓުވައްވައެވެ.[355] އަދި «އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު ދެކަންފަތާ ހަމައިގައި ބާއްވަވައެވެ.»[356] އަދި ބައެއް ފަހަރު «ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަންފަތްޕުޅާ ހަމައިގައި ބާއްވަވައެވެ.»[357] އަދި «އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްޕުޅު ބިމުގައި ޖައްސަވައި ބޭއްވެވީ ތުނބުޅި ބިމަށް ލެއްވުމެވެ.»[358] އަދި (އަބޫޙުމައިދުގެ ނަމާދު ނިސްބަތްކުރާ ހަދީޘް ބަޔާންކޮށްފައިވާ) އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވައިފައެވެ: «މިއީ ސަޖިދަކުރުމުގައި ޔަހޫދީން ނަމާދުކުރާގޮތެވެ.»[359] އަދި

---

(352) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ عبد الله بن عمر رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ أحمد ގެ މުސްނަދާއި أبو داود (١٤٢/١) އެވެ. ....

(353) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ البراء بن عازب ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ الحاكم (٢٢٧/١) އެވެ. ....

(354) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ وائل بن حجر ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ ابن خزيمة [٦٤٢/٣٢٤/١] އެވެ. ....

(355) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ البراء بن عازب ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ البيهقي އެވެ. ....

(356) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو حميد الساعدي رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ. ...

(357) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ وائل بن حجر رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ. ... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ البيهقي (١١٢/٢) އެވެ. ....

(358) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو حميد الساعدي رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރައްވާ الترمذي (٥٩/٢) އެވެ. ....

(359) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ ابن عباس ގެ ހަދީޘުންނެވެ. އަދި رفاعة ގެ ހަދީޘްގައި އެކަން ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އެ ހަދީޘް ނިވާކުރައްވާ ޞައްޙަ ސުނަނުން أبو داود ގައި

އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: «ތިބާ ސަޖިދަކުރައްވާހިނދު ކޮނޑު ކަނިކޮޅެއް އެ ކަނިކޮޅެއްގެ ދަށުގައި ހަދަޖެހިލަންދުން ތިބާގެ ދުނދާހި ދެއަތަން ބާދުކަހި ޖައްސަވާނުކަމުވެ.»(360) އަދި އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވާކަމުގައިވެއެވެ: «ނިބުކާރި ޖައްސަވަދަން އެދިހެއްގެ ނާދަބު ބިމުގައި ނުޖައްސާ މިހަމަން ނަވާދެއްނުވެއެވެ.»(361) އަދި «އެކަލޭގެފާނުގެ ދުކާކުދުވައި ދުދެއިތިކުދުގެ ކޮޅުވެސް ބަދަން ޖައްސަވައެވެ. އަދި ދުދެއިތިކުދުގެ ކޮޅުއި އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތައް ފިޔަވަދަން ބަލައްޖަވައެވެ.»(362) އަދި «އެކަލޭގެފާނުގެ ދުދެއިނދުގެ ތަދަން ވިއްދަވައެވެ.»(363) އަދި «އެކަލޭގެފާނު އެކަމަނާ އަދުދުކަދުވިއެވެ.»(364) {އަދި އެކަލޭގެފާނު ދުދެއިނދުގެ އިނގިލިތަކުގެ ތިޔަހަވައެވެ.}(365) އަދި «ދުދުނދާބުދު ތިމަންނަން ޖައްސަވައެވެ.» އަދި އެކަލޭގެފާނު؛ އެކަލޭގެފާނުގެ عَجِيزَة ދުގެ އުދުއްދަވައެވެ.(366)

أحمد އެވެ. ......

(360) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ حسن ސަނަދަކުން ابن خزيمة (١/٨٠/١) އެވެ. ......

(361) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ގެ ހަދީޘުންނެވެ. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الدارقطني އެވެ. ......

(362) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو حميد ގެ ހަދީޘުންނެވެ. ....

(363) ...... އަދި އެކަމުދަނޑި عائشة رضي الله عنها ގެ އަރިހުން ސަހީހަ ސަނަދަ ހަދީޘެއް އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއްދުވަހު ތިންމީހުން އަޅުގަނޑުމެން رسول الله ﷺ ގެ ފަރާތަށް އަރިހަށް. އެކަލޭގެފާނު ނިދިން ހޭލައްވާ. އެހިނދު އަޅުގަނޑުގެ އަތް ލައްވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ދުދެއިތިކުދުގެ ބަދަލު ދުނދުގައެވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނު ނަންނަވާ ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ދުދެއިތިކުދު ވަރި ވިއްދަވާފައެވެ. ......" الحديث. އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم އާއި އެހެންމީހުން ބަޔަކުންނެވެ. .....

(364) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ سعد بن أبي وقاص ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ الترمذي (٢/٦٧) އެވެ. ......

(365) އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود އެވެ. ......

(366) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ البراء ގެ ހަދީޘުންނެވެ. އަދި އެހަދީޘް އިސްވެ ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. «النهاية» ގާ ހިއްސު ކޮޅުގައި ވެއެވެ: «(العجيزة) އަކީ: العجز އެވެ. (އެބަހީ:

(އެބަހީ: އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރަތްޕުޅުގެވެ.) ފަހެ، މިއީ އެކަލޭގެފާނު ﷺ އެ ގުނަވަންތަކެއްގެމައްޗަށް ސަޖިދަކުރައްވާ ހަތްގުނަވަނެވެ: ދެއަތްތިލައާއި، ދެކަކުލާއި، ދެފައިތިލައާއި، ނިތްކުރިއާއި ނޭފަތެވެ. {އަދި އެންމެފަހު ދުވަސްވަރަކީ، ސަޖިދައިގައި އެއްގޮތަކަށްވުރެ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބެއްލެވިއެވެ.} އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "ހަމަ ކަނޑައެޅިގެން މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިފައިވެއެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: އަހަރުމެންނަށް އަމުރުކުރެވިފައިވެއެވެ.) އެއީ ނިތްކުރިއާއި {އެހެން ވިދާޅުވެ ފަހުން އަތްޕުޅުން އެކަލޭގެފާނުގެ ނޭފަތްޕުޅަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ.} އަދި ދެއަތާއި، (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ދެއަތްތިލައާއި) ދެކަކުލާއި، ދެފައިތިލައިގެ ކޮޅުތަކެވެ. އަދި ހެދުމާއި އިސްތަށިގަނޑު ބޮނޑިނުކުރުމަށް އަމުރުކުރެވިފައިވެއެވެ."(367)

އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: "އަޅާ ސަޖިދަކުރާހިނދު، އޭނާއާއެކުގައި ހަތް ގުނަވަން ސަޖިދަކުރެއެވެ. އެއީ: އޭނާގެ މޫނާއި ދެއަތްތިލައާއި، ދެކަކުލާއި، ދެފައިތިލައެވެ."(368)

އަދި އެހިނދެއްގެ ފަހަރުން އެއިރާގެ ބޮޑުވައި ހެދިޖަހައިގެންނުވާ ނަމާދުކުރުމަކީ މިނަހާޔަތު އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ: «ހަމަ ކަށަވަރުން މިނާގެ މިސާލަކީ ފަހަރެއްގެ ދުވަހުން ބޮނޑިވެގެންނުވާ ނަމާދުކުރާމީހެއްގެ

ފަހަރެވެ. އެއީ މިހާގެ ޕިނޑުމަސްގަނޑެވެ.) އެއީ އަސްލުގައިވާގޮތުން ހެދިޖެހޭތަކެވެ. އެސްކަޔު ފިޔަވަޅުތަކުން ބޯނބޮލާކުރުމެވެ. އަދި (العجز) އަކީ: އެއްޗެއްގެ ފަހަތްކޮޅެވެ.»

(367) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ ابن عباس رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވީ البخاري (٢/٢٣٧) އާއި مسلم (٢/٥٢-٥٣) އެވެ. .....

(368) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ العباس بن عبد المطلب ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވީ مسلم (٤/٢٠٧) އެވެ.

މިސާލެވެ.(369)»(370) އަދިވެސް ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: «އެއީ ސުންނަތުގެ
ބައެވެ.» އެބަހީ: ސުންނަތަކީ ހިތުންނަމަށެވެ. އެބަހީ: އިސްލާމްދީނުގެން
ކަމެއްކަމެވެ. {އެބަހީ އެއީ ސުންނަތުގެ ބައެވެ.} އަދި «އައްތަޙިއްޔާތު
{ބިސްމިއްލާހި} އައްތަޙިއްޔާތު ލިއްލާހިއަށް ކިޔުއްވައިއެވެ.»(371)
އަދި ކިޔަވައިދިނެވެ! އައްތަޙިއްޔާތު އަކަށް ނަބިއްޔާއަށް ވާކަމަށް ދިނުމެވެ.(372)
އަދި «އައްތަޙިއްޔާތު ލިއްލާހި ކިޔުއްވައިއެވެ. އަދި އައްތަޙިއްޔާތުގެ
ވަރަށް ގިނަ އައްތަޙިއްޔާތު ރިވާކުރެވިފައިވޭ ދެންނެވި ހުރިހާ ސަހަރާ ކީއްވެސް
ކިޔުއްވުމަށް ކުރެއްވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެ ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ.»(373) އަދި «އެހެން

---

(369) އެބަހީ: (އިސްލާމްދީނުގެ) ކަމުގައި އަދި ރަސޫލާގެ ހުކުމެވެ. ابن الأثير
ވިދާޅުވެއެވެ: «އަދި ހަދީޘްގެ ބަސްތަކަށް: ސުންނަތަކީ އެކަމުގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ
ދަލީލުގައިވާނަމަ؛ ސުންނަތުގެ ތެރެއިން ކަމެއް ބުނެވޭނަމަ އެކަމަކީ ރަސޫލާގެ ކަމެއް ނެވެ. ހަމައެކަނި
އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމެއް އެއީ ސުންނަތުގެ ކަމެއްކަމަށް ބަލައިގަންނަށެވެ. އަދި
އެއީ ހަމަވާނަމަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ؛ އެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ވާހަކަ ސުންނަތުގެ ކަމެކޭ
އެހެންކަމުގެ ހުކުމާއެކު. އަދި އައްތަޙިއްޔާތު އެވަނީ ވަރަށް مكتوف ނަމަ: އެބަހީ: ހުކުމް
ބަލަނީވެސް ވީނަމަ ވަގުތު ކިޔަވައިދެއްވާފައި އޮތީ؛ އެއީ ސުންނަތުގެ ކަމެކޭ ހުކުމް
ތެރޭގައި ނުބުނާނެއެވެ.»
އަދި ދަލީލު: ޙަދީޘްގެ މި ބާވަތް އެންމެންނަށް ވިސްނާލަން ކަމަކަށް ވިސްނުންތެރި
ގޮތް ބަޔާންކޮށްފައެވެ. އެއީ ابن العراقي ގެ ވަގުތުގައި الشوكاني އެކަން ސާބިތުކޮށްފައިވާ
ގޮތުގައެވެ.

(370) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ عبد الله بن عباس ގެ ޙަދީޘްންނެވެ. .... އެ ޙަދީޘް
ރިވާކޮށްފައި مسلم (٢/٥٣) އެވެ. ....

(371) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو حميد رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘްންނެވެ. .... އެ ޙަދީޘް
ނަގާފައި البخاري އާއި އެހެންބޭކަލުން ރިވާކޮށްފައެވެ. ....

(372) އެކަމުގައި ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ:

ނަބިއްޔާގެ އަންބަކަލުން: عائشة رضي الله عنها ގެ ދަރިފުޅު ރިވާކޮށްފައިވާ ޙަދީޘް. ....
އަދި (ހަރަންހަވަން ތިލާވަތް) މި ސުވާލުގެ ދަރުސް އެ ޙަދީޘް އިސްލާމް ބަލާނެގޮތެވެ. ....

(373) މި ސިފަ އިތުރު އައްތަޙިއްޔާތުގެ އަދިރުން ކިޔުއްވުމުގައި ތަފާތުތަކެއް ވާކަމެވެ.
الله އެބަހީކަށްވާނުވާ ކަށްސިފަތަކުގެ ބަލާބަލާގެ ތަރުތީބުން ވަކިވަކިން ކިޔާލުން އެ ސިފަ

އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ދަށުން ބަކަރިކުއްޖަކަށް ފާއިތުވާން ބޭނުންވިއްޔާ އެ ކަމަށް ފުރުސަތު ލިބިދާނެއެވެ.»(374) އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމުގައި މުބާލަޣާކުރައްވާފައިވާ ބޮޑުކަމުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުނަށް(375) ވިދާޅުވިއެވެ: «رسول الله ﷺ ސަޖިދަކުރައްވާހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަރިމަތިން ދުރުކުރައްވާފައިވާތީ އަހަރުމެން އެކަލޭގެފާނަށް ސަހަރާވެރިވެމުއެވެ.“ އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވިއެވެ: ”ތިބާ ސަޖިދަކުރާހިނދު، ތިބާގެ ދެއަތްތިލަ (ބިންމަތީގައި) ބާއްސާށެވެ! އަދި ތިބާގެ ދެއުނަގަނޑު އުފުއްލާށެވެ!“(376) އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވިއެވެ: ”ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައިގައި ހަމަހަމަވާށެވެ!(377) އަދި ތިޔަބައިމީހުންކު މީހަކު {އޭގެ ދެއުނަގަނޑު ބާއްވާ ދެއަތްދަނޑި} ކުތެއްގައިގެން އެތިބޭ ގޮތަށް

ވިދާޅުވެއްވާފައިވެއެވެ. ......

(374) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން ميمونة بنت الحارث ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. ...... އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރީ مسلم (٢/٥٣– ٥٤) އެވެ. ....

(375) އީ أحمر بن جَزْء އެވެ. .... އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރީ أبو داود (١/١٤٣) އެވެ. ......

(376) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ البراء بن عازب رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުންނެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރީ مسلم (٢/٥٣) އެވެ. .....

(377) "عارضة الأحوذي" (٢/٧٥-٧٦) ގައި القاضي أبو بكر بن العربي ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ:
«އިއްތިދާލަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ އެ ބަސްފުޅުގެ މުރާދަކީ؛ މުޅި ގައިމަތި ދަނޑިވަޅުގެ ގޮތުގައި ހުރުމެވެ. {[illegible]} އެއްވަރަކަށް ބަރުވެ ސަޖިދަ ހަމަހަމަކުރުމެވެ. އަދި އެގޮތަށް ހަމަހަމަކުރުމުގައި އެއްގޮތްވާގޮތަށް ބޯވަށް އަތާއި ގޮތްވަނީ ބަރުވުމެވެ. އެހެން ބާވަތް އެކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅާ އެއްގޮތަށް ރަމްޒުކުރައްވާފައިވެއެވެ: «ސަޖިދައިގައި ހަމަހަމަވާށެވެ» އަދި އެއީ މިންވަރާ ފޮރުވިގެން ނިވިވެފައި އެޅުން ފޮރުވެވިފައިވާ ކުށެއް ހުރުމުން، އެއީ އެހެނިހެން ކަންތަކަށް ބަރުވުމެއް ދަތިކުރާ ގެއްލުމެކެވެ.» انتهى.

އަދި އިތުރަށް ބުނެވެ: މި ފޮތުގެ ރިވާޔަތެއްގައި ابن عمر ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތަށް ކަނޑައެޅި އިމާމުންވެސް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. {އެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ:} «ފަހެ ތިބާ އެއްގޮތަށް ބަރުނުކޮށް ނުލާށެވެ؛ ތިބާގެ ބަރުދަން ގެންގޮސް ތިބާގެ އަތުގައި ސަޖިދަކުރާށެވެ.»

(އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ކުއްލާ {އާދެ ދުރިއްޔަތުވަސައްލިމްއާއި ދަރިކޮޅުތަކަށް} ފަދައިން ވާޅުގައިވެސް) އާދޭސް ދަރިކޮޅުތަކަށް ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ!"(378) އަދި އެހެން ބަޔާންފުޅެއްގައި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: "އަދި މިތަނބަރުވެރިކަން މިހާރު ކުއްލާ {އާދެ ދުރިއްޔަތުވަސައްލިމްއާއި ދަރިކޮޅުތަކަށް} ދަރުމަވަންތަ އާދޭސް އާދޭސް ދަރިކޮޅުތަކަށް ދަރުމަ ދެއްވާނދޭވެ!" އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުގައި ވިދާޅުވިއެވެ: "މިނިވަން ސުއްލި {އާދެ ދުރިއްޔަތުވަސައްލިމްއާއި ދަރިކޮޅުތަކަށް} ބަރަކާތް ލައްވައި މިތަނުގައި މިތާގެ ދަރިކޮޅުތަކަށް ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިތާގެ ދަރިކޮޅުތަކުގެ ތަނަވަސް ފުރުސަތު ދެއްވައި ތަނަވަސްކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިތާގެ ދަރިކޮޅުތަކަށް {ދަރިކޮޅުތަކާއި} ފުރުސަތު ދެއްވާނދޭވެ. ފަހެ ހަމައެކަނި ހަމަޔަގީން މިތާ އެމީހުން ކަންތައްތަކުގެ ވެރިޔާއެވެ: މިތާގެ ކަންތައް ދެކޮޅު ހަދަން މިތާއާއިގައި ސަލާމް ދެއްވާފައިވެއެވެ."(379)

ސަލާމްދިނުމުގައި ހަމަޖެހުން ވާޖިބުވުން

رسول الله ﷺ ނަމާދުގައި ސަލާމުގައި ކުރިއަށް ކަނާތް ފަރާތަށް އަނބުރުއްވައެވެ. އަދި އެހެން ނަމާދުގައި މިފަދައިން ތަނަވަސްކަމުގައި ހުރިހާ ކަންތައް، ކަނާތް އަތްފަރާތް ނަރަކަ ދަށް ކަނާތް ފަރާތުގެ މިސާލު ދެއްކެވިއެވެ. އެއިން އެނގެނީ އެއްވެސް ބައްލަވައި ފައްޓަވައިނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެވަގުތު ހަމަޔަގީނު ބަޔާންކުރައްވައިއެވެ: "ހަމަ ކަނާތް ފަރާތުން އާދައި މިސާލުކަންކުރު އެއްވެސް ނަމަ ވަރަކަށްކުރުމާއެވެ." އަދި ނަމާދުގައި ސަލާމުގައި ވެސް އެމީހުންގެ ކަމެއްނަމަ ސަލާމްކުރުމާ މިހާރު ނަމާދު

(378) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أنس رضي الله عنه ގެ ބަޔާންފުޅުންނެވެ. .... އެ ބަޔާންފުޅު ނަގުލުކޮށްފައި البخاري (٢/٢٤٠) އާއި مسلم (٢/٥٣) އެވެ. ....
(379) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ ابن عمر رضي الله عنه ގެ ބަޔާންފުޅުންނެވެ. އެ ބަޔާންފުޅު ނަގުލުކޮށްފައި الحاكم (١/٢٢٧) އެވެ. ....

ބާޠިލުވެގެންވާކަމަށް ޢުލަމާއުން ބުނެލުމުކަމަށްވެއެވެ. -އެކަމުގެ ތަފްސީލު (ރުކޫޢު) ގައި ބަޔާންކޮށް ދެއްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.- {އަދި (އުމީރުއްގެ ނަމާދު ނުބައިކަން ކުރި މިހާރަން) ސަޖިދައިގައި ހަމަޖެހިލުމަން އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. މި ބާބުގެ ފުރަތަމަޙަދީޘްގައި އެކަން ބަޔާންކޮށް ދެއްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.}.

ސަޖިދައިގެ ދިކުރުތައް

رسول الله ﷺ މި ރުކުނުގައި ވަރަށްގިނަ ވައްތަރުގެ ދިކުރުތަކާއި ދުޢާތައް ވިދާޅުވެއެވެ. ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއެވެ. އަނެއްބައިފަހަރު މި ދުޢާއެވެ.

1-"سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى (ތިންފަހަރު)" އަދި "އެކަލޭގެފާނު (ބައެއްފަހަރު) އެއަށްވުރެ ގިނަފަހަރަކަން އެ ދިކުރު ތަކުރާރުކުރައްވައެވެ." އަދި އެއްފަހަރަކު ދަންވަރުނަމާދުގައި އެ ދިކުރު މާގިނައިން ތަކުރާރުކުރެއްވިއެވެ. އެގޮތުން އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޖިދައިގެ މިންވަރު އެކަލޭގެފާނުގެ ޤިޔާމުގެ މިންވަރާ ގާތްގަނޑުވިއެވެ. އަދި އެ ޤިޔާމުގައި، ދިގު ސޫރަތްތަކުގެ ތިންސޫރަތް: البقرة ސޫރަތާއި النساء ސޫރަތާއި آل عمران ސޫރަތް އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އެ ނަމާދު ފުރިގެންވަނީ ދުޢާކުރުމާއި އިސްތިޣުފާރުކުރުމުގައެވެ. އެއީ (ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު) ގައި އެކަން ބަޔާންކޮށް ދެއްވާފައިވާ ފަދައިންނެވެ.

2-«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ (ތިންފަހަރު)» މާނައީ: "މިއަޅާގެ މަތިވެރިވަންތަ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަލާގެއެވެ. އެއިލާހަން ޙަމްދުކުރުއްޖެވެ."

3-«سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ» މާނައީ: "އެންމެހައި

މަލާއިކަތް ބާރުވެރިންނާއި ޖިބްރީލްގެ ރޫހުގެ ވެރިރަސްކަލޭގެ މާތްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ."

4-«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»[380] މާނައީ: "އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލޭ الله! ތިޔައިލާހުގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ. އަދި ތިޔައިލާހަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ. އޭ الله! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

އަދި އެކަލޭގެފާނު، އެކަލޭގެފާނުގެ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި މި ދުޢާ ވިދާޅުވުން ގިނަކުރެއްވިއެވެ. ޤުރުއާން ތައުވީލުކުރެއްވުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

5-«اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ [وَأَنْتَ رَبِّي] سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصُوَّرَهُ [فَأَحْسَنَ صُوَرَهُ] وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ [فَـ] تبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»[381] މާނައީ: "އޭ الله! މިއަޅާ ހަމައެކަނި ތިޔައިލާހަށް ސަޖިދަކޮށްފީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ހަމައެކަނި ތިޔައިލާހަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ހަމައެކަނި ތިޔައިލާހަށް ބޯލަނބައިފީމެވެ. ތިޔައިލާހީ މިއަޅާގެ ވެރިރަސްކަލޭވެ. މިއަޅާގެ މޫނު، އެ މޫނު ހެއްދެވި އަދި އެންމެ ރީތި ގޮތަކަށް އުފެއްދެވި ބޭފުޅާކަމަށެވެ، އަދި އެ މޫނުގެ އިވުމާއި ފެނުން ހެއްދެވި އިލާހަށް ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. ފަހެ الله ބަރަކާތްތެރި މާތްވެގެންވެއެވެ. އެ އިލާހީ އެންމެ ރީތިގޮތަށް ހައްދަވާ އިލާހެވެ."

6-«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ دِقَّهُ وَجِلَّهُ وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ»[382]

---

(380) (1 - 4) މި ޙަދީޘްމަތުގެ ތަޚްރީޖު (ރުކޫޢުގައި ކިޔުން) މި ސުރުޚީގެ ދަށުން ބަޔާންވެގެން ހިނގައްޖެއެވެ.

(381) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ علي بن أبي طالب رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުންނެވެ. ......

(382) އެ ދުޢާ ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުންނެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ مسلم (٢/٥٠) އެވެ. ....

މާނައީ: "އޭ اللهُ! މިއަޅާއަށް މިއަޅާގެ ހުރިހާ ފާފައެއް، އޭގެތެރޭގައި ކުޑަ ފާފައާއި، ބޮޑު ފާފައާއި، ކުރިން ކުރެވިފައިވާ ފާފައާއި، ފަހުން ކުރެވިފައިވާ ފާފައާއި، ފާޅުގައި ކުރެވިފައިވާ ފާފައާއި، ސިއްރުގައި ކުރެވިފައިވާ ފާފަތައް ފުއްސަވާންދޭވެ!"

7-«سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ»(383) މާނައީ: «ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ކިބުރިޔާވަންތަކަމާއި، ޢަޡަމަތްތެރިކަމުގެ ވެރިއިލާހުގެ ހުސްޖީހިތްވަންތަކަލާނގެއެވެ.»

އެކަލޭގެފާނު މި ދުޢާގައި އެއަށްފަހު އަންނަނިވި ދުޢާތަކެއް ވިދާޅުވެއްވި ރޭނަމާދުގައެވެ.

8-«سُبْحَانَكَ [اللَّهُمَّ] وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»(384) މާނައީ: "އޭ اللهُ! އިބަދިލާހުގެ ހުސްޖީހިތްވަންތަކަލާނގެއެވެ! އިބަދިލާހުގެ ނަން ބަރަކާތްތެރިވެގެންވެއެވެ! އިބަދިލާހު ފިޔަވައި ޢިބާދަތްކުރުމަށް ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

9-«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ»(385) މާނައީ: "އޭ اللهُ! މިއަޅާއަށް މިއަޅާ ސިއްރުން ކޮށްފައިވާ ފާފަތަކާއި ފާޅުގައި ކޮށްފައިވާ ފާފަތައް ފުއްސަވާންދޭވެ!

---

(383) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ عوف بن مالك الأشجعي ގެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުންނެވެ. އަދި (ތަހުޤީޤްކުރައްވައި ބަޔާންކޮށް) މި ސުނަނުގެ ތަރުޖަމާ އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވަން ބަޔާންކޮށް ހިނގައްޖެއެވެ. ....

(384) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ عائشة ގެ ފަރާތުން ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާއެވެ. ... އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވަނީ مسلم (٢/٥١) އެވެ. ....

(385) އެޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ عائشة ގެ ފަރާތުން ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާއެވެ. ... އެ ރިވާޔަތް ނަގާފައިވަނީ النسائي (١/١٦٩) އެވެ. ....

10-«اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا [وَفِي لِسَانِي نُورًا] وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا واجعل في بَصَرِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ تَحْتِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوقِي نُورًا وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ يَسَارِي نُورًا وَاجْعَلْ أَمَامِي نُورًا – وَاجْعَلْ خَلْفِي نُورًا [وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا] وَأَعْظِمْ لِي نُورًا»[386] މާނައީ: "އޭ اللهُ! މިއަޅާގެ ހިތުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ދުލުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އިވުމުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ފެނުމުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ދަށުންނާއި މަތިންނާއި މިއަޅާގެ ކަނާތްފަރާތުންނާއި ވާތްފަރާތުންނާއި މިއަޅާގެ ކުރިމަތިންނާއި ފަހަތުން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ނަފްސުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ބޮޑުވެގެންވާ ނޫރެއް ދެއްވާނދޭވެ!"

11-«[اللَّهُمَّ] [إِنِّي] أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخْطِكَ و [أَعُوذُ] بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نفسك»[387] މާނައީ: "އޭ اللهُ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ އިބަރާތުގެ ކޯފާއިން ރައްކާތެރިވެ ސަލާމަތްކަން ހޯދަމުން އިބަރާތުގެ ރުއްސެވުމުންނެވެ. އަދި އިބަރާތުގެ އުޤޫބާތުން ސަލާމަތްކަމާ ރައްކާތެރިކަން ހޯދަމުން އިބަރާތުގެ މާފުކުރެއްވުމުންނެވެ. އަދި މިއަޅާ އިބަރާތުގެ ޙަޟްރަތުން ސަލާމަތްކަމާ ރައްކާތެރިކަން ހޯދަނީ ހަމަ އިބަރާތުގެ ޙަޟްރަތުންނެވެ. އިބަރާތު، އިބަރާތުގެ ޛާތަށް ސަނާކިޔުއްވި ފަދައިން އިބަރާތަށް ސަނާކިޔުމަކީ މިއަޅާ ނުކުޅެދޭނެކަމެކެވެ."

(386) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ގެ ކިބައިންނެވެ. ...... މި ކިބައި ނަސާއީގެ النسائي (١٦٨/١) އެވެ. ......

(387) މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ عائشة رضي الله عنها ގެ ކިބައިންނެވެ. ... މި ކިބައި ނަސާއީގެ مسلم (٥١/٢) އެވެ. ......

ސަޖިދައިގައި ދުޢާއަށް ކިޔުއްވުން ގިނަވެގެންވުން

«رسول الله ﷺ ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ދުޢާއަށް ކިޔުއްވުން ގިނަކުރައްވައެވެ.» އަދި މި ރުކުންގައި ދުޢާކުރުން ގިނަކުރުމުގައި ހީވާގިވުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. އެއީ ރުކޫޢު ގައި ޢަޡަމަތްވެރިކަ ފަދައިންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: «އަޅާ އޭނާގެ ވެރިރައްބާ އެންމެ ކައިރިވެގެންވަނީ އޭނާ ސަޖިދައިގައިވާ ހާލުގައެވެ. ވީމާ ތިޔަބައިމީހުން އެތަނުގައި ދުޢާކުރުން ގިނަކުރާށެވެ.»(388)

ސަޖިދަ ދިގުކުރުން

رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޖިދައިގެ ދިގުމިން ރުކޫޢުގެ ދިގުމިނާ ކައިރި މިންވަރެއްގައި ހުރެއްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ދިގުވާ ސަބަބަކަށްޓަކައި ސަޖިދަ ދިގުކުރެއްވުމުގައި ވަރަށް ގިނައިރުކުރައްވައެވެ. އެއީ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލަކު(389) ވިދާޅުވި ފަދައިންނެވެ: “ހަވީރުގެ ދެނަމާދުންކުރު ނަމާދެއްގައި (މެންދުރު ނަމާދު ނުވަތަ ޢަޞްރު ނަމާދުގައި) ރަސޫލާގެފާނު ނުވަތަ ރަސޫލާއިންގެފާނު އަޅުވަޑައިގެން رسول الله ﷺ އަހަރެމެންގެ ތެރެއަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. ދެން ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއްތިރިގެ ފަރާތުގައި އާ ޙަސަނު ދަރިކަލުން ބަހައްޓެވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ނަމާދަށް ތަކުބީރުކިޔުއްވާ ނަމާދުކުރައްވަން ފެއްޓެވިއެވެ. ދެންފަހުން، އެކަލޭގެފާނުގެ

---

(388) އެހަދީސް ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو هريرة ގެ ބަޔާނުންނެވެ. އެ ބަޔާން ނަޤުލުކޮށް مسلم (٢/٤٩– ٥٠) އެވެ. ......

(389) އެއީ شداد بن الهاد رضي الله عنه އެވެ.

ނަމާދުގެތެރޭގައި ވަރަށް ދިގުކޮށް ސަޖިދަހުގައި ކުރެއްވިއެވެ. ރާވީ ވިދާޅުވިއެވެ: ދެން އަހުރެން މީސްތަކުންގެތެރެއިން އަހުރެންގެ ބޯއުފުލައި ބެލިއިރު އެ ކުއްޖާ ދަރިކަލުން އޮތީ رسول الله ﷺ ސަޖިދަހުގައި އޮތްތޮވިހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރިކަށިމަތީގައި ވަނީއެވެ. ދެން އަހުރެން އަހުރެންގެ ސަޖިދައަށް ރުޖޫޢަވީމެވެ. ދެން، رسول الله ﷺ ނަމާދު ނިންމަވުމުން، މީސްތަކުން ދެންނެވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެ ދިގުކުރެއްވިކަމަށް ނުވަތަ ކަލޭގެފާނަށް ވަޙީބާވައިލެއްވުނީކަމަށް އަހުރެމެން ހީކުރީމުން ދެންދެން ކަލޭގެފާނުގެ މި ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކަލޭގެފާނު ވަރަށްދިގު ސަޖިދައެއް ކުރައްވައިލެއްވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވައިލެއްވިއެވެ: "އެއިން އެއްކަމެއްވެސް ނުވެއެވެ. އެހެނަސްކަމަކު، މިކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން މިކަލޭގެފާނަ ސަވާރީއެއްކަމުގައި ހެއްދެވިއެވެ. އެހެންވެ އެ ދަރިކަލުންގެ ބޭނުންފުޅު ފުއްދަވަންދެން ދަރިކަލުންނަށްވުރެ އަވަސްވެވަޑައިގަތުމަކަށް މިކަލޭގެފާނު ނުރުހުންތެރިވެވަޑައިގަތީއެވެ."(390) އަދި އެހެން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ: "ކަލެއްގައި ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާވަޑައިގަތުމުން ޙަސަނުގެފާނާއި ޙުސައިނުގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރިކަށިމައްޗަށް އަރައިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު އަޞްޙާބުބޭކަލުން އެ ދެދަރިކަލުންނަށް {އެކަންކުރުން} މަނާކުރެއްވުމުން؛ އެ ދެދަރިކަލުން ދޫކޮށްލެއްވުމަށް އެކަލޭގެފާނު އެބޭކަލުންނަށް އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެންނެވިހިނދު އެ ދެދަރިކަލުން އެކަލޭގެފާނުގެ އުނގުގައި ތެރޭގައި ބޭންދެވިއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «މިކަލޭގެފާނު ދެކެ ލޯބިވާމީހާ، މި ދެދަރިކަލުންނަށް

(390) އެ ރިވާޔަތް ނަކުލުކުރީ النسائي (١/١٧١- ١٧٢) އެވެ. ....

ދޫކުރައްވާނެވެ.»(391)

ސަޖިދަކުރުމުގެ މާތްކަން

رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައެވެ: "ޤިޔާމަތްދުވަހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު އުއްމަތުން ދެނެވަޑައިނުގަންނަވާ ހަމައެކަކުވެސް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހަކުން ނުވެއެވެ." އަޞްޙާބުން ދަންނަވިއެވެ: الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ގިނަވެގެންވާ ޚަލްޤުތަކުންގެ މީހުން ކަލޭގެފާނު އެއުރެން ދެނެވަޑައިގަންނަވާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ތިބާއަށް ފެންނަގޮތް ބުނެދެއްވާށެވެ! އަސްގަނޑެއްގެ މީހަކަށް މިބާ ވަންނަހިނދު އެތަކެއްގޮތަކާއި ސާފު ކަޅުކުލައިގެ އަސްތަކެއް މެދުގައި، އޭގެތެރޭގައި މޫނާއި ހަތަރެސްފައިގައި ހުދުކުލައެއްވާ އެހެންވާނަމަ ތިބާއަށް އެ އަސްތަކުގެ ތެރެއިން ދެނެގަނެވޭނެނޫންހެއްޔެވެ؟ ޞަޙާބީން ދަންނަވިއެވެ: ދެނެގަނެވޭނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުން އެދުވަހު ވާނީ، ސަޖިދަކުރުމުގެ ސަބަބުން މޫނު އަލިވެގެންވާ އަދި ވުޟޫގެ ސަބަބުން ހަތަރެސްފައި އަލިވެގެންވާ ބައެއްގެ ގޮތުގައެވެ."(392) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: "ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން الله އިރާދަކުރައްވާ ބަޔަކަށް ރަޙްމަތްލެއްވުމަށް އެ އިލާހު ބޭނުންފުޅުވެވަޑައިގަންނަވާހިނދު؛ الله އަށް އަޅުކަންކުރި މީހުންނާމެދު ނަރަކައިން ނެރުއްވުމަށް މަލާއިކަތުންނަށް الله

---

(391) މި ޙަދީޘް ނަގުލުކުރި ابن خزيمة (٨٨٧) އެކަލޭގެފާނުގެ «ޞަޙީޙު» ގައި ابن مسعود ގެ އަރިހުން حسن އިސްނާދަކުންނެވެ. ......

(392) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ عبد الله بن بسر ގެ ބަޔާންފުޅުންނެވެ. މި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައަން ނަގުލުކުރި الإمام أحمد (١٨٩/٤) އެވެ. ....

އަމުރުކުރައްވާނެއެވެ. ދެންފަހެ، މަލާއިކަތުން އެއުރެން ނެރުއްވާނެއެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން އެއުރެން ފަރަގުކުރައްވާނީ ސަޖިދައިގެ އަސަރުތަކުންނެވެ. އަދި ސަޖިދައިގެ އަސަރު ކެއުން ނަރަކައިގެ މައްޗަށް الله ހަރާމުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއުރެން ނަރަކައިން ނުކުންނާނެއެވެ. ފަހެ، ސަޖިދައިގެ އަސަރު ފިޔަވައި، އާދަމުގެ ދަރިއާގެ ހުރިހައިތަނެއް ނަރަކަ ކާނެއެވެ.»(393)

ބިންމައްޗާއި ކުނބުރުގެ މަތީގައި ސަޖިދަކުރުން

رسول الله ﷺ ގިނައިން ސަޖިދަކުރައްވައި ބިންމަތީގައެވެ.(394) އަދި "އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުން އެކަލޭގެފާނާއެކުގައި އެންމެ ހޫނުގަދައިރު ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ، އެބޭކަލުންކުރެ ބޭކަލަކަށް ބިންމަތީގައި އެބޭކަލެއްގެ ނިތްކުރިފުޅު ޖެއްސެވުމަށް ކުޅަދާނަވެވަޑައިނުގަންނަވާނަމަ އެބޭކަލެއްގެ ފޭރާންކޮޅު ފަތުރައިލައްވައި އެ ފޭރާންކޮޅުގެމަތީގައި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ."(395) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައެވެ: "........

---

(393) މިއީ البعث އާއި الشفاعة ގެ ވާހަކަ ނަންގަނޑުވުން ދިގު ޙަދީޘުން ތަންކޮޅެކެވެ. އެ ޙަދީޘު ރިވާކުރެއްވީ أبو هريرة رضي الله عنه އެވެ. .... އެ ޙަދީޘު ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٢/٢٣٣- ٢٣٤) އެވެ. ....

(394) ހަޅުގަނޑެއްފުން އެ ޙުކުމް ނަގާލައިވަނީ: އިތުރު އެކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތަކީ ދޫދި ނުވަތަ ކަނބު ފަތުރާފައިވާ މިސްކިތަކަށް ނުވާތީއެވެ (މިސްކިތުގެ ބިމުގައި) މަށްޓަކައިވާކަމަށް ވުމުންނެވެ. މިއީ އެކަމުގެ މައްޗަށް ވެރިން ގިނަ ބަޔާނުގަނޑެއް ދަލީލުކުރާ ފަރާތްތަކެވެ:

އެންމެ ފުރަތަމަ: عبد الله بن عمر رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ކަލްބުތައް މިސްކިތުގައި އައިސް ގޮސް ހަދައެވެ. އަދި ކަޅުކަލު ގޮސް ހަދައެވެ. ފަހެ އަޞްޙާބުން ބޭކަލުން އެއިން އެއްވެސް ކަމަކަށް ފެން އެޅުއްވާ ކަމެއް ނުކުރައްވައެވެ. އެ ޙަދީޘު ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١/٢٢٣) އެވެ.
......

(395) އެ ޙަދީޘު ނަގުލުކުރެއްވީ مسلم އާއި أبو عوانة އެވެ.

ތިމަންކަލޭގެފާނާއި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުންޓަކައި ދުވެ ބޮޑަކީ ޖިބްރީލު(396) އަދި ސަޖިދަކުރައްވާ ތަނެއްކަމުގައި ލެއްވިގެންވެއެވެ. ވީމާ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހަކާ ނަމާދު ވަގުތު އަރިހަށް ބައްދަލުވާނަމަ ކޮންމެ ތަނެއްގައި، އޭނާ ނަމާދުކުރާށެވެ ތަނާއި ޖެހިލުވޭނެ އެއްޗެއް އޭނާގެތެރޭގައި ވެއެވެ. އަދި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރީގެ އިސްވެދިޔުން އެކަން ބޮޑުކަލޭ ކުރެއްވުމުގައި ދެކެއެވެ. އެއުރެން ނަމާދުކުރާކަން ކަށަވަރު ހަމައެކަނި އެއުރެންގެ ކަނޑައަޅައިގެން ތެރެއިގެތަކުގައެވެ.» އަދި ބައެއް ފުޤަހާ އެކަލޭގެފާނު ފަރާތުން ކިޔަސާދެ މަތީގައި ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި ރަމަޟާންމަހުގެ އެކާވީސް ވިލާރޭގެ ފަތިސްގައި އެކަލޭގެފާނާ އެމީހުން ދިޔާވިއެވެ. އޭރު އެއާ ވިއްސާރަ ވެހެމުންދެއެވެ. ފެނާއި ފެންކުނިކަޑުން ވެރިވެއެވެ. (އެ ފެނާއި ކަހާފަނާގެ އަށްވިހިލާ.) އެހެންވެ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ސަޖިދަކުރެއްވި ފެނާއި ކިޔަސާދެ މަތީގައެވެ.

أبو سعيد الخدري ވިދާޅުވިއެވެ: «ދުރު رسول الله ﷺ ވަޙީގެންނެވިނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތުކުރިފުގައި ނާކުމުދުލުގައި ފެނާއި ކިޔަސާދެ އަސަރުވަނިކަން

---

(396) .... السندي ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި އޭގެ މުރާދަކީ: ހަމަކަށަވަރުން ބިން އޭގެ އަސްލު (ޖެހިލު) ޙާލުތަކުގައި ވަރަށް ހިނދުކު؛ އެމަން ވާހަކަ އެދުރުމަތުންއެމީ މިތާގައެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ފަރާތުން ނަޖިސްވެރިކަމުގެ ސަބަބުން އެތަން ޖެހިލުކުރުމުގެ ޙުކުމުން ބާރުވާނެއެވެ. އަދި މި ޙަދީޘް އެކަން ނަފީނުކުރެއެވެ. އަދި ބިންމަތީގައިވާ ކޮންމެ އެއްޗަކަށް ސަޖިދަކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެއް، ސަޖިދަކުރުމަކީ ހިލޭ ބަލައިގަނެވޭ ހަމައެކަނި ބިމުން ނުނިކުމެއްގެން ވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅަކީ މި ޙަދީޘް ބާތިލުކުރާކަމެވެ. އަދި (ޙަދީޘްގައިވާ) ޠާހިރުކަން (އެބަހީ: ބިންމަތީގައިވާ ހުރިހާ އެއްޗެއް) (ހަމައެކަނި ފެންނަން) ހިލޭބަލައިގަނެވޭނެ ނުވާކަމަށް ދިރުމުގެ އެކަލޭގެފާނުގެ (އަންނަނިވި) ބަސްފުޅުން ސާބިތުވެއެވެ: އެއީ «فأينما أدرك الرجل» «ދުރު މީހާ (ނަމާދު ވަގުތު އަރިހަށް) ބައްދަލުވާނަމަ ކޮންމެ ތަނެއްގައި» މި ބަސްފުޅެވެ. ....» އަދި ހަމަކަށަވަރުން މި ޙަދީޘް އެނބުރި އޭގެ ޠާހިރުކަމުގެ މަތީގައި ދަލީލު ސާބިތުވެއެވެ (އެބަހީ: ބިންމަތީގައިވާ ހުރިހާ އެއްޗަކަށް ސަޖިދަކުރުން ހުއްދަކަމަށް ސާބިތުވެއެވެ) ދިރުމުގެ އެކަލޭގެފާނު ﷺ ފެނާއި ކިޔަސާދެ މަތީގައި ސަޖިދަކުރެއްވިކަން. މި ޙަދީޘް "ދިސާޢީރުގައި" ވަނީ ދެއްވިގެންވެއެވެ.

އަހުރުންގެ ތުރުކުރުން ދުރިކުރެވެ."(397) އަދި "އެކަކާގެ ދޫނުން ބައްލަވަމު
ހުރިތަކުގެ(398) މަޖިލީހު ނަގާދުކުރައްވައެވެ."(399) އަދި «ބައްލަވަމު
ކުރަތުގެ މަޖިލީހު ނަގާދުކުރައްވައެވެ.»(400) އަދި «އެކަކާގެ ދޫނުން (އެއްފަހަރަކު)
ގިނަދުވަސްވުމުގެ ސަބަބުން އެ ކުރާ ކަމެއްގައިވެސްކަން އެ ކުރަތުގެ މަޖިލީހު
ނަގާދުކުރައްވިއެވެ.»(401)

---

(397) އެހެން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ. .... އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ مالك (١/٢٩٦ – ٢٩٨) އެވެ. އަދި އެކަކާގެ ދޫނުގެ ފަރާތުން البخاري (٢١٩/٤) އެވެ. ...

(398) .... «النهاية» އާ ކިތާބު ފަރުމަގައި ابن الأثير ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ: «އެއީ މިކަމުގެ ސަބަބުންނަގައި އެއްޗެއް ދުރު ގެއްލުމާ މެދުވެރިކަން ހުރިފަދައިވާ ކުރަތުއް ނުވަތަ ހުރިތަކުގެ ފެނުމަށް ފަދަ ގަސްތަކުން ވެއްފައިވާ އެއްޗެކެވެ. ....» އަދި «الفتح» (١/٣٤٢) ގައި ވެއެވެ: «الخطابي ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ ނަގާދުކުރެވުމާ އާގެމަޖިލީހު ސަބަބުކަމު ދުބައްލަވައެވެ.»» ދުން އެއަށްފަހު އެކަކާގެ ދޫނުން ابن عباس ގެ ހަދީޘް ދުކުރައްވައިއެވެ. އެއީ (ނަބިއްޔާގެ ގެކުލަގައިވާ) ވުދުގެ ފިޔާ ދަރަމައިގެން ގޮސް ނަބިއްޔާ ﷺ އާގެ މަޖިލީހު އިންނަވާ ހުރިތަކުގެ މައްޗަށް (ރޯވެފައިވާ) އެ ފިޔާ އެއްޗެއް މިދެފަށް ގުޅޭގޮތުން ވާރިދުވެގެންވާ ހަދީޘެވެ. ފަހެ އެ ހަދީޘްގައި އެވަނީ ދުނުގެ މިންވަރަކަށްވުރެ އިތުރަށް ގެއްލުމާ އެއްޗެކެން ހުރިތަކުގެ ނަރުދަނުގައި ބިރުވެރިކަން ބައްލަވާގެންނެވެ."

(399) އެކަން ސަބަބު ބަޔާންކުރެއްވުމަށް މަޖިލީހުގެ ބާބަށް ވަރަށް ބާކުރުގެ އަދިކުން ބެލެވިގެންވެއެވެ:

1- ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަނބިކަނބަލުން ميمونة ގެ ޝަން ވިދާޅުވިއެވެ: «ހުރިތަކުގެ މަޖިލީހު ނަބިއްޔާ ﷺ ނަގާދުކުރައްވާ ކުރުގައިވިއެވެ." އެ ހަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (١/٣٤١، ٣٩٠) އާއި مسلم (١٢٨/٢) އެވެ. ....

(400) އެކަމުގައި އެއަރު ހަދީޘް ސަބަބުގެންވެއެވެ: އެންމެ ފުރަތަމަ: أنس ގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ: «ހަމަކަކަވަރުން ނަބިއްޔާ ކުރަތުގެ މަޖިލީހު ނަގާދުކުރައްވިއެވެ." އެ ހަދީޘް މިގޮތަށް ކުރެއްވި ނަގުލުކުރެއްވީ الدارمي (١/٣١٩) އާއި أحمد (١٧٩/٣) އެވެ. ...

(401) އެހެން ވާރިދުވެގެންވަނީ أنس بن مالك رضي الله عنه ގެ ހަދީޘުންނެވެ: ހަމަކަކަވަރުން އަނަސްގެ ދޫނުގެ މާމަ ދުވަހާ ކިޔުމު ރަސޫލާއަށް ފަރުވާކަމާ ދަރުވަމު ދެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަކާގެ ދޫނުން އެ ފަރުވާކަމުން ފަރުވާކުރެއްވިއެވެ. ދުން އެއަށްފަހު ހަދީޘްކުރައްވިއެވެ:
"ތިޔަބައިމީހުން ގެދޮވެނެވެ! ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބައިގެ (ހިލާފު)

ސަޖިދައިން ތެދުވުން

ދެން އެއަށްފަހު "އެކަލޭގެފާނު ﷺ ތަކްބީރު ވިދާޅުވަމުން ސަޖިދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވައެވެ."(402) އަދި (އެވިހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިލޮން ކުރި މިހާރަން) އެކަމަން އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

"...... އެވިހެއްގެ ހުޅުތައް ހަމަޖެހިގެންދިޔުން ސަޖިދަކޮށް، ދެން އެއަށްފަހު (الله أكبر) ކިޔައި، ހަމަހަމައަށް އިށީނދެވެންދެން އޭނާގެ ބޮޑުފައިތިލައިގެ ގޮތްދޭން މިސްކިތްކުރާނުވާ އަކަކަށްވެސް އޭނާގެ ނަމާދު ފުރިހަމަނުވާނެއެވެ."(403) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްފަހަރު «މި ތަކްބީރު ވިދާޅުވާށެވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިތިލަ އުފުއްލަވައެވެ.»(404)

ނަމާދުކުރައްވާހިނދެވެ." އަނަސްގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ދެންފަހު އަހުރެމެންނަށް ކުރިޔަށް އަހުރެން ނަމާދެވެ. އެ ކުރިޔަށް ދުވަސްވީގެ ސަބަބުން ކުޑަވެފައިވާ ކުރިޔަކުވެ. އެންމެ އަހުރެން އެ ކުރިޔަށް ފެށިގެންދެވެ. ދެން ކިރިޔާ ރަސޫލާ އެ ކުރިޔާގެ މައްޗަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ހުންނެވިއެވެ. އަދި އަހުރެންނާއި ޔަތީމު ކުއްޖަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ސަފުހަދައިފީމެވެ. އަދި މުސްކުޅި މާމަ ހުރީ އަހުރެމެންގެ ފަހަތުގައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނަށް (ދެރަކުޢަތް، ސުންނަތް) ދަރަސްދީ ކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އެނބުރި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެ ބަޔާނެ ނަގުލުކުރީ مالك (١/١٦٨ – ١٦٩) އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި البخاري (١/٣٨٩، ٢/٢٧٥) އެވެ. .....

(402) އެކަމުގައި ވަރަށްގިނަ ބަޔާންތަކެއްވެއެވެ. އެ ބަޔާންތައް އިސްވެ ބަޔާންވެފައިވެއެވެ.

(403) އެ ބަޔާނެ ނަގުލުކުރީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. އަދި الحاكم އެ ބަޔާނެ ސައްޙަކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެވަޑައިގެންވެއެވެ.

(404) މި އުފުލުމުގައި (އެބަހީ: ސަޖިދައިން ތެދުވާހިނދު ތަކްބީރު ކިޔުމާއެކު ދެއަތް އުފުލުމުގައި) ސައްޙަ އެތައް ބަޔާނެއް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ:

އޭގެތެރޭގައި: وائل بن حجر ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަޔާންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އަހުރެން ކިރިޔާ ރަސޫލާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ވިދާޅުވާހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ގައިމުގައި ރުކޫޢަށް އެގޮތުގައިވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއަތުން ވާތްއަތުގައި ހިފެއްޓެވިއެވެ. އަދި ދެއަތްފުޅު ރުކޫޢުގެ ތަޅުގައި ވަޒަން ބޭއްވިއެވެ. ފަހެ

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިފްތިރާޝަށް އިށީނުމާއި އިޤްޢާއަށް އިށީނުން

ދެން އެއަށްފަހު "އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތު ފައިފުޅު {ބިންމަތީގައި} ބާއްވަވައި، [ހަމަޖެހިވަޑައިގެން](405) އެ ފައިފުޅުމަތީގައި އިށީނދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ.»(406) އަދި (އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «މީބާ ސަޖިދަކުރާހިނދު، މީބާގެ ސަޖިދަކުރައިގައި ބޯކުލައި އަށްނާރާށެވެ! ފަހެ، މީބާ ސަޖިދައިން ތެދުވާހިނދު މީބާގެ ވާތު މާކަކުވައަށް ބޯކަވާ އިށީނދެނާށެވެ!»(407) އަދި «އެކަލޭގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއަތު ފައިފުޅު {ބިންމަތީގައި} ކޮޅަށް ވިއްދަވައިއެވެ.» އަދި «އެ ފައިފުޅުގެ

އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުކުރައްވަން ބޯފުޅު ނުވާހިނދު ދެއަތްޕުޅު ފުރަގަސްކޮޅުގެ ތެޅިއެން ނަގަހައްޓަވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިބުޅު އުފުއްލަވައިން ބޯފުޅުގެ ވަރަށްވުރެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. ދެންއަށްފަހު ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ދަށުދަށުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ މުނިފުޅު ޖެހިއްސަވައެވެ. އަދި ސަޖިދައިން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތިބުޅު އުފުއްލަވަތުވަރަށްދާކަށް ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަހުވެވަޑައިގެންފުލުމަށް ދާންދާން އެހުރިހައިން ކަންތައް ކުރެއްވިއެވެ.»

މުޢައްލަދު ވިދާޅުވިއެވެ: .... ފަހެ، އަހުރެން އެ ހަދީޘް الحسن بن أبي الحسن އަށް ކިޔައިދިނީމެވެ. އޭނާދު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އެއީ رسول الله ﷺ ގެ ނަމާދެވެ. އެގޮތަށް ނަމާދުކުރާނޭހި މީހަކު (ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތަށް) ނަމާދުކުރާނީއެވެ. އެގޮތަށް ނަމާދުނުކުރާން ދޫކޮށްލާހިމީހަކު (ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް) ދޫކޮށްލީއެވެ." އެ ހަދީޘް ނަގުލުކޮށްދެއްވީ أبو داود (١/١١٥) އެވެ. ......

(405) މިޙަދީޘް ނިސްބަތްވެގެންވަނީ ميمونة بنت الحارث ގެ ބަސްފުޅުގައެވެ. ...

(406) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ أبو حميد الساعدي ގެ ބަސްފުޅުންނެވެ. ... އެ ބަސްފުޅު ނަގުލުކޮށްދެއްވީ البيهقي (١١٨/٢) އާއި އެހެނިހެން ބަޔަކުންނެވެ. ...

(407) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކޮށްދެއްވީ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން أحمد އާއި أبو داود އެވެ. ...

އިނގިލިފުޅުތައް ޤިބްލައާދިމާއަށް ބަހައްޓަވައެވެ.»(408) އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބަހައްޓަވަނު އިޝާރާއަށްވުސް އިންނަވައެވެ. އެބަހީ، އެކަލޭގެފާނު، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިމަތިކުރުގެ ކާޑާއި ދުފުންނާބުރުގެ މައްޗަށް ބުރަވެވަޑައިގެން އިންނަވައެވެ.»(409)

ތަޝައްހުދު ދުރޫދުގައި ހަމަޖެހިލުން ވާޖިބުވުން

«ކޮންމެ ކަނިކޮޅެއް، އެ ކަނިކޮޅެއްގެ މަގާމަން ދުޢާބަލައިޝައްކުން ގޮނޑުދޮށް އެކަލޭގެފާނު ﷺ ހަމަޖެހިވަޑައިގަންނަވައެވެ.»(410) އަދި (އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «އެހެންމީހަކު ކަނޑައެޅި ކޮންމެ

(408) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «ކަނާތު ފައިމަތި ތެދުކޮށް ބޭއްވުމާއި، އަދި އެ ފައިމަތީގެ އިނގިލިތަކުން އެ ފައިމަތި ޤިބްލައާ ކުރިމަތިލެއްވުމާއި، އަދި ވާތު ފައިމަތީގެ މަތީގައި އިށީނުމަކީ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އެ ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރެއްވީ النسائي (١/١٧٣) އެވެ. ...

(409) އެކަން ވާރިދުވެގެންވަނީ ابن عباس رضي الله عنها ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. (އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރާތުންވެސް) އެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރެއްވީ ابن جريج އެވެ. (އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ:) އަހުރެންނަށް أبو الزبير ޚަބަރުދެއްވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން طاوس ވިދާޅުވަނިކޮށް މިހެން އަޑުއިވުނެވެ: ދެފައިމަތީގެ (ފުންނާބު) މައްޗަށް އިށީނުމާބެހޭގޮތުން އަހުރެމެން ابن عباس އާ ސުވާލުކުރީމުއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: އެއީ ސުންނަތެކެވެ. ދެންފަހެ އަހުރެމެން ދެންނެވީމުއެވެ: އަހުރެމެން ދެކޭގޮތުގައި އެކަމަކީ އިންސާނާ މީހާގެ ހަރުކަށިކަމާއި ސުންނަތެއްކަމަށް ބަލަހައްޓަވާ ފިރިހެނުންގެ އަންގައިދޭ ކުރުމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި ޔާ އަހުރެމެނޭ! އެއީ ތިބާގެ ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ސުންނަތެވެ." އެ ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރެއްވީ مسلم (٢/٧٠) އެވެ. ...

(410) އެ ރިވާޔަތް ނަޤުލުކުރެއްވީ ސަޙީޙު ސަނަދަކުން أبو داود އާއި البيهقي އެވެ.

ދާންދެން ޖިލްސާއިމުގައި އެކަމެއްގެ ނަމާދުގެ ހުރިހާ ބައެއްގައި މިގޮތަށް ކުރައްވާށެވެ.»(411)

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީންނެވުން ދިގުކުރައްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޖިދައިގެ މިންވަރާ ގާތްވެއްޖެއަށް ދާންދެނެވެ.»(412) އަދި ބައެއްފަހަރު «ބުނާނޭ މީހަކު އެކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅު ނެތިއްޖެއޭ ބުނާހާދުވަހަން ދާންދެން އިންނަވައެވެ.»

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ކިޔާ ދުޢާކުރުމަށް

މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ މިގޮތުން އިށީންނެވުމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ:

1-" اللَّهُمَّ (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: رَبِّ) اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي [وَاجْبُرْنِي] [وَارْفَعْنِي] وَاهْدِنِي – [وَعَافِنِي] وَارْزُقْنِي".(413) މާނައީ: "މިއަޅާގެ ވެރިރައްބު! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ނިކަމެތިކަން ފިލުއްވައި ވަރުގަދަކަން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ދުނިޔޭގައި މިއަޅާގެ ދަރަޖަ އުފުއްލަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތް ދައްކަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ޢާފިޔަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރިޒުޤު ދެއްވާނދޭވެ!"

(411) (އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާގެ ނަމާދު) ވަޞްފުކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައި އެކަން ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. އެއީ أبو هريرة ގެ ރިވާޔަތުންނާއި رفاعة بن رافع ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. ...

(412) އެކަން ރިވާޔަތްކޮށްދެއްވާފައިވަނީ البراء بن عازب ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އަދި ދެވަނަ ޖުމްލަގައި އެވާ ބަސްތައް ރިވާޔަތްކޮށްދެއްވާފައިވަނީ أنس بن مالك ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އަދި އެ ދެރިވާޔަތުގެ (ޤުރުބާނުން ދެޕޮއިންޓުގައި ހުރިން) މި ސުރުޚީގެ ދަށުން ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ...

(413) އެ ޙަދީޘް ރިވާޔަތްކޮށްދެއްވާފައިވަނީ ابن عباس رضي الله عنهما ގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. ... އެ ރިވާޔަތް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/١٣٥) އާއި الترمذي (٢/٧٦) އާއި ابن ماجه (١/٢٩٠) އެވެ.

އަދި ބައެއްފަހަރަކު ވިދާޅުވެއެވެ:

2-"رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي"(414) މާނައީ: "މިއަޅާގެ ވެރިރަސްކަލާ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

އެކަލޭގެފާނު ދަމުނަމާދުގައި އެ ދުޢާ ވިދާޅުވެއެވެ.

ދެވަނަ ސަޖިދައާއި، އެ ސަޖިދައިން ތެދުވުން

ދެން އެއަށްފަހު "އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ވިދާޅުވެ، ދެވަނަ ސަޖިދަ ކުރެއްސެވިއެވެ." އަދި (އެމީހުންގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކިޔި މީހާއަށް) އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ، (އިސްތިރާޙަ ފަދައިން) ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ހަމަޖެހިލުމަށް އާއްމުކޮށް އަމުރުކުރެއްވުމަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އާއްމުކޮށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: "ދެން އެއަށްފަހު މިތާ ކިޔާނީ: الله أكبر އެވެ. ދެންއެއަށްފަހު މިތާގެ ހުރިހާ ހަމަޖެހިލުންދެން ސަޖިދަ ކުރާނީއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު މިތާގެ ހުރިހާ ނަމާދުގައި އެގޮތަށް ކަންތައްކުރާށެވެ!"(415) އަދި ބައެއްފަހަރަކު "އެކަލޭގެފާނު ﷺ މި ތަކްބީރާއެކު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ." އަދި ފުރަތަމަ ސަޖިދައިގައި ކަންތައް ކުރެއްވި ފަދައިން މި ސަޖިދައިގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު ކަންތައް ކުރައްވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު "ތަކްބީރު ވިދާޅުވަމުން އެކަލޭގެފާނުގެ އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވައެވެ." އަދި (އެމީހުންގެ ނަމާދު

(414) އެ ދުޢާ ރިވާވެގެންވަނީ حذيفة رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުންނެވެ. ... އެ ޙަދީޘު ނަޤުލުކުރީ ابن ماجه އެވެ.

(415) އެ ޙަދީޘު ނަޤުލުކުރީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. އަދި الحاكم އެ ޙަދީޘު ޞައްޙަކުރައްވައެވެ. އަދި الذهبي އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެ ވަޑައިގަތެވެ. ....

ނުބައިކޮށް ކުރި މިހާރުން) އެކަމަކު ހަމަ ހުރެއްވިއެވެ. ވީނަ، (ބައިނަލްވިދާހަ ހަމަހިމެން) ދެވަނަ ސަޖިދަކުރެއްވުން އަދި ހަމަ ހުރެއްވިތަނެއްގެ އެކަލޭގެފާނު އާދަޔާ ބަޔާންކުރައްވިއެވެ: "ދެން އެއަށްފަހު އާދައާ ބުނެ އިތުރުކުރައްވެވެ. ދެން ތަކުބީރު ކިޔަވާނެއެވެ."(416) އަދި އާދައާ ބަޔާންކުރައްވިއެވެ: «ދެން އެއަށްފަހު ކަށިގަނޑު ހުރިހާއެއްގައި އަދި ކަށިގަނޑު ސަޖިދައިގައި އެގޮތަށް ހަމަޖެހޭށެވެ! ވީ ތިބޭ އެގޮތަށް ކަށިގަނޑުތަކުގެ ތަނަށް ފޯރާ ބޮޑުނަގަވާލެއްވިއެވެ. އަދި އެހެންކަމުން ހިނގައިލެއްވުމަށް، ތިބޭ ބޮޑުއަށް ހިނގައިގަތުމެވެ.»(417) އަދި {މި ސަޖިދައިން ތެދުވެ ވާތްފައި ބިންމަތީގައި} ބާއްވަވައި «އެކަލޭގެފާނު ދިއްބަވާ އިތުރުވަޑައިގަތެވެ.»

ޖަލްސަތުލް އިސްތިރާޙާ

ދެން އެއަށްފަހު «އެކަލޭގެފާނު ސީދާކޮށް ވާތްފައިމަތީގައި ސީދާކޮށް ވާޑައިގަތެވެ.»(418) (އަދި) «އެކަލޭގެފާނު ރިޔާސަތް ކޮޅު ފާރުމަތީގައި ހުރިގޮތަށެވެ. (އަދި) ކޮންމެ ކަށިގަނޑެއް ވެސް އޭގެ ތަނަށް ވަދެއްޖެއެވެ ފުރިހަމައަށް ހަމަހިމޭނުން ތިއްބަވައެވެ.»(419)

---

(416) މި ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ أبو داود އާއި الحاكم އެވެ. އަދި الحاكم މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކުރެއްވިއެވެ. އަދި الذهبي އެކަމުގައި އެކަލޭގެފާނާ އެއްބަސްވެވަޑައިގަތެވެ.

(417) މި ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ أحمد އާއި الترمذي އެވެ. އަދި الترمذي މި ޙަދީޘް ޞައްޙަކުރެއްވިއެވެ.

(418) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ مالك بن الحويرث ގެ ޙަދީޘުންނެވެ. ... މި ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ «الأم» (١٠١/١) ގައި الإمام الشافعي އެވެ. ..

(419) އާއި أبو حميد الساعدي رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުން މަޢްލޫމްވެއެވެ. މި ޙަދީޘް ނަޤުލުކުރެއްވީ البيهقي (١٢٣/٢) އާއި އެހެންމީހުން ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. ...

ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުން

ރަކުޢަތަށް ތެދުވާނިކޮށް ދެއަތުގެ މައްޗަށް ބަރުވުން

ދެން އެއަށްފަހު «ﷲގެ ރަސޫލާ ﷺ {ތަކްބީރުކިޔުން} ބިންމައްޗަށް ބޯލަވާލައިގެން ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ.“ އަދި ”ﷲގެ ރަސޫލާ ނަމާދުގައި ފުށްމޮޑޭނީ އަތްމުށި ހައްޓަވައެވެ: ﷲގެ ރަސޫލާ ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާނީ ﷲގެ ރަސޫލާގެ ތަކްބީރުގެ މައްޗަށް ބޯލަވާލައިގަންނަވައެވެ.“(420) އަދި «ﷲގެ ރަސޫލާ ﷺ ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމާއެކަ الحمد لله رب العالمين ސޫރަތުން ކިޔަވައިދިނުމުގާވުން ފަށްޓަވައެވެ. އަދި {ކިޔަވައިދިނުމުގާވުން ފެށުމުގެ ކުރިން} ސަކުތާއެއް(421) ނުކުރައްވައެވެ.»(422) އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކަށަވަރުކުރެއްވި ފަދައިން މި ރަކުޢަތުގައިވެސް ﷲގެ ރަސޫލާ. ކަށަވަރު ކުރައްވައެވެ. ﷲއަކުބަރު (އިސްތިޢާޛަ ފަދައިން) ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައިވެސް ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކުރުކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ.

---

(420) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ ޙާފިޡު ސަނަދާކުން أبو إسحاق الحربي އެވެ. އަދި البيهقي ގެ އަރިހުގައި ޙާފިޡު ސަނަދުގެ މާނައިގާ ޙައްޤު ސަނަދުވެ. އަދި «ﷲގެ ރަސޫލާ ތެދުވެ ވަޑައިގަންނަވަނީ ނިދުމަށް ތަކްބީރުގެ މައްޗަށް ބޯލަވާ ވަޑައިގެން ޏެވެ.» މިހެން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްތައް ޤަބޫލުނުކުރެވޭނެއެވެ! ފަހެ އެއީ (ޢިޖުނު ﷲގެ ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ނިސްބަތްވާ) މައުޟޫޢު ޙަދީޘެކެވެ. އަދި އެ ޙަދީޘްގެ މާނައިގައި ވާރިދުވެގެންވާ ހުރިހާ ޙަދީޘްތަކަކީ ބާޠިލް ނުވަތަ ޟަޢީފް ޙަދީޘްތަކެކެވެ. އަދި «الضعيفة» (٥٦٢، ٩٢٩، ٩٦٨) ގައި އަލުގަނޑު އެކަން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ..

(421) މުޙައްރިރު ބުނެފައެވެ: ސަކުތާކުރުމަކީ: ހިނދުކޮޅަކަށް ހުއްޓިލުމެވެ.

(422) އެކަން ރިވާވެގެންވަނީ أبو هريرة ގެ ޙަދީޘުންނެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ مسلم (٩٩/٢) އެވެ.

ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުން ވާޖިބުވުން

ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި الفاتحة ސޫރަތް ކިޔެވުމަށް (ފަރުޟުގެ ނަމާދު ނުވަތަ ނަފިލާ ވިޔަސް) އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވައިފައެވެ.(423) އެގޮތުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އެ ސޫރަތް ކިޔެވުމަށް އާންމަން އަމުރުކުރެއްވުމަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އާންމަން ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ: «ދެން އެއަށްފަހު ތިބާގެ މުޅި ނަމާދުގައި އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރާށެވެ!»(424) އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: «ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި (އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރާށެވެ!)»(425) އަދި އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ: «ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ކިޔެވުމެއްވެއެވެ.»(426)

ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދު

ތަޝައްހުދަށް އިށީން(427)

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ދެވަނަ ރަކުޢަތުން ނިމިވަޑައިގެން ތަޝައްހުދަށް އިށީންދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެންފަހު، ފަތިސްނަމާދު ފަދަ ދެރަކުޢަތް ނަމާދުގައި ދެސަލާމު ދެއްވުމުގައި އިށީންދެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތައިން

---

(423) އެ ބަޔާންވީ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ ޞަޙީޙަ ސަނަދަކުން أبو داود އާއި أحمد އެވެ.

(424) އެ ބަޔާންވީ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ البخاري އާއި مسلم އެވެ.

(425) އެ ބަޔާންވީ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ ރަނގަޅު ސަނަދަކުން أحمد އެވެ.

(426) އެ ބަޔާންވީ ރިވާޔަތްކުރެއްވީ ابن ماجه އެވެ. ...

(427) ލުޣަތުގެ ބަސްކޮށް: ތަޝައްހުދަކީ އިންސާނާ ޝަހާދަތާ ގުޅިފައިވާ ކަލިމަތަކަށް ކިޔާ ނަމެވެ. އެހެން ޝަހާދަތުގެ ދެކަލިމަ އަށް ދެއްކޭގޮތަށް ކިޔަނީއެވެ. އަދި ތަޝައްހުދަށް އިށީނުމަށް ދެވަން ކިޔައިދޭނީ އައްތަޙިއްޔާތަށް އެވެ.

”އިތުރިކާޝަވަން އިހިނދު ވަޑައިގެންނަވައެވެ.“(428) އަދި ރިވާޔަތެއްގައި ނުވަތަ ހަމަތަކުބީރާއި ނަމާދުގެ ”ތަޙްރީމަކީ ތަކުބީރުކުރުމާއި، އެހާލަތުން ނިކުމެ ވަޑައިގެންނެވި“ ހަމަ އެފަދައިންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު (އެހެނިހެން ނަމާދު ނިންމަވާ ސަލާމްދެއްވާއިރުގައި) އެކަމަށް ސަލާމްދެއްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ”ތިޔަ ނަމާދުގެ ފަހުގައި މިއަދު ނުކުރެވި ދާނެތެވެ! އަދި މިހާރު ވަރަށް ތަކުރާރުކޮށްފައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ތަސްލީމުކުރާށެވެ!“(429) އަދި އަބޫހުރައިރާ

الله ޢަނ٘ހު ރިވާކުރެއްވި أبو هريرة ވިދާޅުވިއެވެ: «ސަލާމް ދިނުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ސުންނަތް ﷺ ކުރެއްވި ސުންނަތެކެވެ.“(430) އަދި އެކަން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ: ”ސަލާމްދިނުމަކީ އިސްލާމްގެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވުމުގެ ސުންނަތެވެ.“(431) އަދި ”އެކަލޭގެފާނު ތަސްލީމު ކުރައްވާ އިހިނދު ވަޑައިގެންނެވުމުގައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތް ފަރާތުގައި (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ކަނާތުގައި) ވާތްފަރާތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުގެ ބައިވަރައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް ފަރާތުގައި (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ކަނާތުގައި) ވާތްފަރާތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގެ ބައިވަރައެވެ. ކަނާތުގައި ވާތްފަރާތު ތަސްލީމުކުރެއްވިއެވެ.“(432) އަދި ”އެކަލޭގެފާނު ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ

(428) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ وائل بن حجر އެވެ.

(429) އާއި رفاعة بن رافع رضي الله عنه ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود އާއި އެހެންބައެއްވެސް ބަޔާންކުރައްވައެވެ.

(430) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ الطيالسي އާއި أحمد އާއި ابن أبي شيبة އެވެ. ... ޙަދީޘްގެ ބަސްތަކެވެ: މިއީ ދުވަސްވީ ދުވަސްގައި އެކަމަކަށް އިސްލާމް ގެންދިޔަވިދާނެކަމާ އިތުބާރެއް ނުކުރެވެ. -އެހެންގައި އެކަން ބަޔާންވެދާނަ ތަފާސްކޮށްވެ-

(431) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مسلم އާއި أبو عوانة އެވެ. ...

(432) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ مسلم އާއި أبو عوانة އެވެ. ...

ކަނާތުގެ އުޅަނބޮށިފުޅުގެ ނިމުނުހިސާބު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތު ފާކަނޑުފުޅުގެމަތީ ބާއްވަވައެވެ.”(433) އަދި “މީހަކު ނަމާދުގައި އޭނާގެ ވާތުގެ މައްޗަށް ބުރަވެ އިށީނދެގެން އިންދައި، އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް {އެކަން} ނަހީކުރެއްވިއެވެ.” ފަހެ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: “ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ޔަހޫދީންގެ ނަމާދެވެ.” އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: “މިހާ މިގޮތަށް ނުއިށީންނާށެވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މިއީ ޢަޛާބު ދެވިގެންވާ މީހުންގެ އިށީނުމެވެ.”(434) އެހެން ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ: “އެއީ އެބައެއްގެ މައްޗަށް ކޯފާވެވިގެންވާ މީހުންގެ އިށީނުމެވެ.”

ތަޝައްހުދުގައި އިނގިލި ހަރަކާތްކުރުން

“رسول الله ﷺ ތަޝައްހުދު ވިދާޅުވާން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތު ކަކޫފުޅުގެމަތީ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްތިލަފުޅު ބާއްވަވައެވެ. ކަކޫފުޅުގެމަތީ ވައްތިލަފުޅު ފަތުރާލައްވައިގެންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްތިލަފުޅުގެ ހުރިހާ އިނގިލިފުޅުތައް ތައްޓަވައި، ބޮޑުވައި އިނގިލިފުޅާ ޖެހިގެންވާ އިނގިލިފުޅު ޤިބްލައާ ދިމާއަށް ބަރައްޖަވައި އެ އިނގިލިފުޅުން ނުވަތަ އެދިމާއަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ނަޒަރުފުޅު ހިންގަވަމުން، އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވައެވެ.”(435) އަދި «އެކަލޭގެފާނު އިނގިލިފުޅުން

---

(433) އެއީ وائل بن حجر ގެ ޙަދީޘެކެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަކުލުއްވީ أبو داود (١١٥/١) އާއި النسائي (١٨٦/١) އެވެ. ...

(434) އެއީ ابن عمر رضي الله عنهما ގެ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަކުލުއްވީ الحاكم (٢٧٢/١) އެވެ. ...

(435) އެއީ ابن عمر رضي الله عنهما ގެ ޙަދީޘެކެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަކުލުއްވީ مالك (١١١/١ – ١١٢) އެވެ. ...

އިޝާރާތްކުރައްވާހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ މެދު އިނގިލިފުޅުމަތީ އެކަލޭގެފާނުގެ ބޮޑުވައި އިނގިލިފުޅު ބާއްވަވައެވެ.»(436) އަދި ބައެއްފަހަރު «އެކަލޭގެފާނު އެ ދެއިނގިލިފުޅުން ބޮޅެއް އަޅުއްވަވައެވެ.» އަދި «އެކަލޭގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅު އުފުއްލަވާހިނދު؛ އެ އިނގިލިފުޅު ހަރަކާތްކުރައްވަމުން އެއިން ދުޢާކުރައްވައެވެ.437»(438) އަދި ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ: «އެ ޝައިޠާނާގެ މައްޗަށް ދަގަނޑަށްވުރެ ވަރުގަދަ ވެގެންވެއެވެ.» އެބަހީ: ޝަހާދަތް އިނގިލިއެވެ. އަދި «ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަޞްޙާބުން އެއްބޭކަލަކު އަނެއްބޭކަލެއްގެ ހަރާމްކުރުން އެކަން ނަންގަވައެވެ. އެބަހީ: ދުޢާކުރުމުގައި އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރުމެވެ.»(439) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ ތަޝައްހުދުގައިވެސް އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވައެވެ."(440) އަދި "މީހަކު އޭނާގެ ދެއިނގިލިން ދުޢާކުރަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "އެއްއިނގިލިން އިޝާރާތްކުރާށެވެ! އެއްއިނގިލިން އިޝާރާތްކުރާށެވެ!" އަދި އެކަލޭގެފާނު ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ."(441)

(436) އެއީ عبد الله بن الزبير ގެ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ مسلم (٢/٩٠) އެވެ. ...

(437) މިތަރުޖަމާގެ ތަޢުލީޤު: [illegible] ޝަހާދަތް އިނގިލިން [illegible] ނަބިއްޔާ ﷺ [illegible] އެކަލޭގެފާނު [illegible] ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅު [illegible]

(438) އެއީ [illegible] وائل ގެ ޙަދީޘުން [illegible] ޙަދީޘެކެވެ. ...

(439) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ [illegible] ابن أبي شيبة (٢/١٢٣/١) އެވެ.

(440) އެއީ عبد الله بن الزبير ގެ ޙަދީޘެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ النسائي (١/١٧٣) އެވެ. ...

(441) އެއީ أبو هريرة ގެ ޙަދީޘެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގާފައިވަނީ النسائي (١/١٨٧) އެވެ.

ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދު ވާޖިބުވުމާއި، އެތަނުގައި ދުޢާކުރުން ޝަރުޢުވުން

ދެން އެއަށްފަހު «އެކަލޭގެފާނު ﷺ ކޮންމެ ދެރަކުޢަތެއްގައި އައްތަޙިއްޔާތު ވިދާޅުވެއެވެ.“ އަދި ”އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާހިނދު އެންމެ ފުރަތަމަ ވިދާޅުވާން ފަށްޓަވަނީ (التحيات لله) އެވެ.“(442) އަދި ”ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުން އެ ވިދާޅުވާން ހަނދުމަފުޅު ނެތިވަޑައިގެންފިނަމަ؛ ސަހުވުސަޖިދަ ޖައްސަވައެވެ.“ އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ބަޔާންކުރައްވައެވެ: ”ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ ދެރަކުޢަތަކުން އިށީނދެނިވިހިނދު ކިޔާށެވެ: التحيات (إلخ) (އެބަހީ: التحيات ގެ ދުޢާ ނިމެންދެން ކިޔާށެވެ!) އަދި ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ވީހާ އެންމެ ކަމުދާ ދުޢާއެއް އިޚްތިޔާރުކުރާށެވެ. ދެން އެ ދުޢާއިން މަތިވެރިވަންތަ ޢިއްޒަތްވަންތަ الله އަށް އެދި ދުޢާކުރާށެވެ.»(443) އަދި އެހެން ލަފުޒެއްގައި ވެއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ {ތަޝައްހުދަކަށް} އިށީނދުމުގައި التحيات ކިޔާށޭ ވިދާޅުވިއެވެ.» އަދި (ތަންކޮޅެއް ކުރިން ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން) އެކަލޭގެފާނު (އަމިއްލަގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) ވެސް އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި «އެކަލޭގެފާނު ﷺ ޞަޙާބީން ސޫރަތްތައް ޤުރުއާނުން އުނގަންނަވައިދެއްވާ ފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ތަޝައްހުދު އުނގަންނަވައިދެއްވައެވެ.“ އަދި ”ސުންނަތްކަމުގައިވަނީ ތަޝައްހުދު ސިއްރުން ކިޔުމެވެ.“(444)

---

(442) އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވާފައިވީ عائشة ގެފާނުގެ ރިވާޔަތަކުން البيهقي އެވެ. އަދި ابن الملقن (٢/٢٨) ވިދާޅުވިފަދައިން ރަނގަޅު ސަނަދަކުންނެވެ.

(443) އެއީ عبد الله بن مسعود ގެ ބަސްފުޅެވެ. އެ ބަސްފުޅު ނެރުއްވީ النسائي (١/١٧٤) އެވެ. ...

(444) އެއީ عبد الله بن مسعود ގެ ބަސްފުޅެވެ. އެ ބަސްފުޅު ނެރުއްވީ أبو داود (١/١٥٦) އެވެ. ...

ތަޝައްހުދުގެ އިބާރާތްތައް

رسول الله ﷺ އަސްހާބުބޭކަލުންނަށް ތަޝައްހުދުގެ ތަފާތު އިބާރާތްތައް އުގަންނަވައިދެއްވިއެވެ:

1- ابن مسعود ގެ ތަޝައްހުދު: ވިދާޅުވިއެވެ: އަހުރެންގެ އަތްތިލަ رسول الله صلى الله عليه وسلم ގެ ދެއަތްތިލަފުޅުގެ ތެރޭގައިވާހާލު ޤުރްއާނުން ސޫރަތެއް އުގަންނަވައިދެއްވާ ފަދައިން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނަށް ތަޝައްހުދު އުގަންނަވައިދެއްވިއެވެ: "التَّحِيَّاتُ للهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ[445] މާނައީ: "މުޅިވެރިކަމާއި ޝާނާގެ ހުރިހާ ބަހެއް ރަނގަޅުވަނީ ހަމައެކަނި الله އަށެވެ. އަދި ނަމާދާއި އެހެނިހެން އަޅުކަންކުރުމެއްވެސް ވެއެވެ. އަދި އެންމެ ހެޔޮ ބަސްތަކާއި ޢަމަލުތަކާއި ސިފަތަކެއްވެސް ވެއެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމާއި ރަޙްމަތްތެރިކަން ލިބޭވެ. އަދި الله ގެ ރަޙްމަތާއި ބަރަކާތްތަކެއްވެސް ވެއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންނަށާއި الله ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމާއި ރަޙްމަތްތެރިކަން ލިބޭވެ." [ހަމަ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުކުރުމުގާ އެގޮތަށް ކިޔާހިނދު، އޭގެ ދަރުމަތާއި ބަރަކާތް އުފާއި ބިރުވެރިވާ ކޮންމެ ޞާލިޙު އަޅަކާ ދިމާވާނެއެވެ.] أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ [އަދި {އެގޮތަށް އަހުރެމެން ކިޔައިދެނީ} ކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންގެ ތެރޭގައި އުޅުއްވިހިނދުއެވެ. ދެން ކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމުން އަހުރެމެން ކިޔަނީ: السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ އެވެ.]

އަދި އެބޭކަލުން އޭގެ ކިޔަން އެބައި: ތަޝައްހުދު ތަކުރާރުކުރުމުގެ ކިޔަން

(445) އެއީ ބަރީދުގެ އިލްމުވެރިންގެ އިއްތިފާޤުން އިތުރު ކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ވާރިދުވެގެންވާ އެންމެ ސައްޙަހަދީސްތަކުގެ ތަޝައްހުދެވެ. ......

ވިދާޅުވާކަމުގައިވޭ މިހެންނެވެ: السَّلاَمُ عَلَى اللهِ قَبْلَ عِبَادِهِ [السَّلاَمُ عَلَيْنَا مِنْ رَبِّنَا] السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيْل السَّلام عَلَى مِيكَائِيل السَّلاَمُ عَلَى فُلَان [وَفُلَان]. ދެންފަހެ ނަބިއްޔާ ﷺ އެއްދުވަހަކު ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅުން އަހުރެމެންނާ ކުރިމަތިލައްވާ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ސަލާމުހުރީ الله ބަސްކުރަމަށެވެ. އެހެން ތިޔަބައިމީހުން ނުކިޔާހުރިކަމެވެ! އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން الله އީ السَّلام އެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުގައި {ތަޝައްހުދަށް} އިށީނދެއިނދެ «التَّحِيَّاتُ......» ކިޔާހުރިކަމެވެ. ދެން އެ ދުޢާ ނިމުނުއިރުން ވިދާޅުވިއެވެ.(446) އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅު السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيْنَ (އަޅުގަނޑުމެންނާއި الله ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމާއި ރައްކާތެރިކަން ހުއްޓެވެ.) މިހެން ވިދާޅުވުމަށްފަހު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: «ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުކުރާމީހާ އެގޮތަށް ކިޔާހިނދު، އުޑާ ދަރުމަތީގައި ބަރަކާތް އޮތް ބިމުގައިވާ ހުރިހާ ޞާލިޙު އަޅަކާ ދިމާވާހުށްޓެވެ.»

2- ابن عباس ގެ ތަޝައްހުދު: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «ޤުރުއާނުން ސޫރަތެއް އަހުރެމެންނަށް އުނގަންނައިދެއްވާ ފަދައިން رسول الله ﷺ އަހުރެމެންނަށް ތަޝައްހުދު އުނގަންނައިދެއްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ: "التَّحِيَّاتُ المُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ للهِ السَّلاَمُ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: سَلاَمٌ) عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبرَكَاتُهُ السَّلاَمُ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: سَلاَمٌ) عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيْنَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَ [أَشْهَدُ] أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)"(447)

---

(446) އެއީ ابن مسعود ގެ ބަޔާނެވެ. އެ ބަޔާން ނަގުލުކޮށްދިނީ البخاري އެވެ. ..

(447) ޝާފިޢީގެ ފަރާތުން އެކަލޭގެފާނަށް ތަބާވާމީހުން ކަނޑައަޅައި އިޚްތިޔާރުކޮށްފައިވަނީ އެ ތަޝައްހުދެވެ. ... އެ ބަޔާން ނަގުލުކޮށްދިނީ مسلم (١٤/٢) އެވެ.

3- ابن عمر ގެ ތަޝައްހުދު: رسول الله ﷺ އަރިހުންނެވެ. ހަމަހަމަވަރުން ތަޝައްހުދުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "التَّحِيَّاتُ لله [وَ] الصَّلَوَاتُ [وَ] الطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ - ابن عمر ވިދާޅުވިއެވެ: އަހަރެން وبرَكَاتُهُ އިތުރުން އިތުރުކުރީމެވެ.- السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ - ވިދާޅުވިއެވެ: އަދި އަހަރެން وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ އިތުރުން އިތުރުކުރީމެވެ.- وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ".(448)

4- أَبُو مُوسَى الأَشْعَرِي ގެ ތަޝައްހުދު: އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: رسول الله ﷺ ޚުތުބާކުރެއްވިއެވެ: "...... އަދި {ތަޝައްހުދުގައި} އިށީނދެގެންނަމަ، ތިޔަބައިމީހުންކުރާ ފުރަތަމަ އެއްޗަކީ ފުރަތަމަ ބަހަކީ މި ކަލިމަތްތަކުގައި ހުށިކަމެވެ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ لله السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيْنَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ [وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ] وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ [ހަމަ ކަލިމަތެވެ. އެއީ ނަމާދުގެ ތަޝައްހުދެވެ.]»(449)

5- عمر بن الخطاب ގެ ތަޝައްހުދު: އެކަލޭގެފާނު رضي الله عنه މިންބަރު މަތީގައި މީސްތަކުންނަށް ދަސްކޮށްދެއްވި ތަޝައްހުދު އުގަންނަވައިދެއްވާކަމުގައި ވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާނީ: «التَّحِيَّاتُ لِلهِ الزَّاكِيَاتُ لِلهِ الطَّيِّبَاتُ [لِلهِ] السَّلَامُ عَلَيْكَ........»(450)
(ބާކީބައިވަނީ ابن مسعود ގެ ތަޝައްހުދާ އެއްގޮތަށެވެ.)

6- عائشة ގެފާނުގެ ތަޝައްހުދު: القاسم بن محمد ވިދާޅުވިއެވެ: ޢާއިޝާގެފާނު އަހަރެމެންނަށް ތަޝައްހުދު އުގަންނަވައިދެއްވައެވެ.

---

(448) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ أبو داود (١٥٣/١) އެވެ. ...
(449) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ مسلم އެވެ. ...
(450) އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރީ الإمام مالك އެވެ. ...

އަދި ތަޝައްހުދުގެ އަލްފާޡުން އިސްތިއުނާފްކުރައްވަމުން ވިދާޅުވެއެވެ: «التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ للهِ السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ ......»(451) ދެން ابن مسعود ގެ ރިވާޔަތުގެ ނިހާޔަތަށެވެ.

✽✽✽✽

ނަބިއްޔާއަށް ޞަލަވާތް ކިޔުއްވުމާއި، ޞަލަވާތް ކިޔަންވީ ވަގުތާއި، ޞަލަވާތުގެ ޞީޣާތައް

رسول الله ﷺ ތިމަންމަލަ ތަޝައްހުދުކުރައްވައި ފަހުން ތަޝައްހުދުގެ އަގަ އުއްމަތަށް ނަފްސުމުބާރަކު މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމަށް ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ.(452)

އަދި އެގޮތް އުއްމަތަށް އަމުރުކުރައްވައި ޝަރުޢުކޮށްދެއްވިއެވެ. އެގޮތުން، އުއްމަތަށް ސަލާމްކިޔުމުގެ ޞީޣާ ދަސްކޮށްދެއްވި ފަދައިން، އުއްމަތުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމުގެ ޞީޣާތައް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި އުއްމަތުން ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމުގެ

(451) މި ރިވާޔަތް ނަގާފައިވަނީ ابن أبي شيبة (١/٢٩٣) އެވެ. ...
ދަންނަވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާގެ ޙަޔާތުގައި ތަޝައްހުދުގައި (އެބަހީ: އައްސަލާމު ޢަލައިކަ) ބުނެއުޅުން އޮތް ނަމަވެސް ތަޝައްހުދުގައި ކިޔުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމެވެ. އެހެން، އެދުވަހުގެ ތަޝައްހުދުގެ ލަފްޒު ބަދަލުވެގެން ދިޔަ ސަބަބަކީ ތަޝައްހުދުގެ. އަދި (އިސްލާމީ ފިޤުހު) ކިޔުމަކީ ހުކުމުގައިވާ ވާޖިބު ކަމެއް ކަމަށްވާތީ ގޮތުން ބަލައިފިނަމަވެސް ތަޝައްހުދު ލިޔެފައިވެއެވެ. ....

(452) އެކަން ނަގާފައިވަނީ أبو عوانة (٢/٣٢٤) «އުއްމަތުގެ ޞަލާތް» އާއި النسائي އެވެ.

(453) އަދިވެސް ބުނެވޭ: ޙަދީޘް ތަޝައްހުދުގައި އުއްމަތުގެ މައްޗަށް ސަލާމްކިޔުމަށް ދަސްކޮށްދެއްވުމަށް ފަހު ހުއްޓުނު ޙަދީޘް ތަޝައްހުދުގައި ފަހަތުން އުއްމަތުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމަށް ދަސްކޮށްދިނުން ޝަރުޢުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ

ޢިބާރާތްތަކުން އެކިވައްތަރުގެ ޢިބާރާތްތައް އައިސްނުވާތީ އެކަށަގެ ތަން
ނުވަތަ ނުނަހަވާ ދެއްވިއޮތެވެ:

1-"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ بَيْتِهِ وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ» އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ އަމިއްލަ ނަފްސުގެ ދުޢާކުރެއްވީ މި ޞަލަވާތުން ކަމުގައިވެއެވެ.

2-"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ»

3-»اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيْمَ [وَآلِ إِبْرَاهِيْمَ] إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيْمَ وَ] وَآلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ»

4-"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ [النَّبِيِّ الأُمِّيِّ] وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيْمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ [النَّبِيِّ الأُمِّيِّ] وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيْمَ فِي العَالَمِيْنَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ»

5-«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيْمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ [عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ] [وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ] كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيْمَ [وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيْمَ]»

ފުރަތަމަ ޙަދީޘްއާއި ދެވަނަ ޙަދީޘް ނަސާއީ، ބައިހަޤީ، ޠަޙާވީ، ޙާކިމް އަދި ޙަދީޘްއާއި
ނަސާއީ ޢަމަލުގެ ދުޢާގެ ފޮތުން ނަގާފައިވާ ކަމަށެވެ. އަދި އެކަމުގައި ވާރިދުވެގެންވާ ބަސްތަކަށް ރިއާޔަތް
ކުރެވިގެންވާ ކަމަށް ތަރުޖަމާކުރެވެ.

6-«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ [عَلَى] أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيْمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ [عَلَى] أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [آلِ] إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ»

7-«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وعلى آل مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وعلى آل مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وبَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيْمَ وآل إبراهيم إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ»

އަދި ހަމައެފަދައިން، މި ތަޝައްހުދުގައި މިސޫން ތަޝައްހުދުގައި ދުޢާކުރުން އެއުރެންނަށް ޝަރުޢުކޮށްދެއްވިއެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ ދެރަކުޢަތެއްކުން އިށީންނަހިނދު التحيات لله ..... ކިޔާށެވެ.» ދެން އެ ތަޝައްހުދުގެ ނިޔަލަށް މިދާޢުވިއެވެ. އެއަށްފަހު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ: «ދެން އެމީހަކު އެންމެ ކަމުދާހިތާ ދުޢާއެއް އިޚްތިޔާރުކޮށް ދުޢާކުރާށެވެ.»(454)

ތިންވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމާއި، ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުން

ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ތިންވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަނީ، ތަކްބީރު ވިދާޅުވަމުންނެވެ.(455) އަދި (އެމީހެއްގެ ނަމާދު ނުބައިކޮށް ކުރި މީހާއަށް) އެކަލަން އަމުރުކޮށްދެއްވިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ މި ބަސްފުޅުގައެވެ: "ދެން އެއަށްފަހު ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސަޖިދައެއްގައި އެފަދައިން ކަންތައް ކުރާށެވެ!" (އެއީ އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިންނެވެ.) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ﷺ އިށީނދުވަޑައިގަތުމަށްފަހު

(454) އެ ބަޔާންވީ ނަސާއީގައި النسائي އެވެ. ...
(455) އެ ބަޔާންވީ ބުޚާރީގައި البخاري އާއި مسلم އެވެ. ...

ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަން ބޭނުންފުޅުވާހިނދު، ތަކްބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."(456) އަދި ބައެއްފަހަރު މި ތަކްބީރާއެކު "އައްލާހުގެ ރަސޫލާ ﷺ އައްލާހުގެ ރަސޫލާގެ ދަރުމަތުގައި އުފުއްލަވައެވެ." އަދި "އައްލާހުގެ ރަސޫލާ ހަމަޔަށްވެސް ތަކްބީރަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަން ބޭނުންފުޅުވާ ހިނދު، الله أكبر އޭ ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި (ދެންފަހު ބައްޕަފުޅާއި ކުރެއްވިން) (އަލްޙަމްދު ނަމާދު ލިއްލާހި ރަބްބިލް ޢާލަމީން) އެކަމަށް ހަމަޖެހިލައްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު މި ތަކްބީރާއެކު «އައްލާހުގެ ރަސޫލާ ﷺ ދަރުމަތުގެ އުފުއްލަވައެވެ."(457) ދެން އެއަށްފަހު "ކަމުގެ ކަށިކޮޅުގެ ޢަ ކަށިކޮޅުގެ މަތީގައި ރުކޫޢުކުރައްވައި އެކަން ދަންނަވަނީ ހަމަހަމަކޮށްފައި ސުޖޫދުކުރައްވައިގެން އައްލާހުގެ ރަސޫލާގެ ވަތަފުޅިއްޖެގެ މަތީގައި އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން އެއަށްފަހު {ދަރުމަތުގެން} ބަލަހައްޓަވައި ބަރަކާތުލައްވައިގަންނަވައެވެ." އަދި "ފަހުފުޅުގެ މަތިން އައްލާހުގެ ދަރުމަތުގެ ހަށިތަކުގައެވެ. ތެދުވެ ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދުގައި ދަރުމަތުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތުލައިގަންނަވަމުންނެވެ."(458) އަދި «އައްލާހުގެ އަ ދަރަކާތްތަކުގެ ކަށިކޮޅުގެ ރަކާތްތަކުގައި الفاتحة ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވެއެވެ. އަދި (އަލްޙަމްދު ނަމާދު ލިއްލާހި ރަބްބިލް ޢާލަމީން) އެކަމަށް ހަމަޖެހިލައްވައެވެ. އަދި އައްލާހުގެ ބައެއްފަހަރު ފަހުމަރު ނަމާދުގައި ބައެއް އާޔަތްތަކާ އެ ދަރަކާތްތަކުން އިތުރުކުރައްވައެވެ.» އަދި (ފަހުމަރު ނަމާދުގައި ކިޔެވުން) މި ސޫރަތުގެ ދެރަން އެކަން ބަޔާންކުރެވިފައި ހުރިހައިސްސެވެ.»

---

(456) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ أبو يعلى (٢/٢٨٤) «އައްލާހުގެ ރަސޫލާގެ މުސްނަދުގައެވެ.» އަދި ރިވާގެ ސަނަދު ރަނގަޅެވެ. އަދި «الصحيحة» (٦٠٤) ގައި އެ ޙަދީޘް ތަޚްރީޖްކުރެއްވިފައި ވާނެއެވެ.

(457) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ ބުޚާރީ ސަނަދުކުރެއްވި أبو عوانة އާއި النسائي އެވެ.

(458) އެ ޙަދީޘް ރިވާކުރެއްވީ "غريب الحديث" ގައި الحربي އެވެ. ...

ޤުނޫތު (459)

ނާޒިލާއަކަށްޓަކައި ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން (460)

«رسول الله ﷺ އެއްވެސް މީހެއްގެ މައްޗަށް ދުޢާކުރައްވުމަށް ނުވަތަ އެއްވެސް މީހަކަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް ބޭނުންފުޅުވެއްޖެނަމަ ފަހު ރަކުޢަތުގެ ރުކޫޢަށްފަހުގައި (461) سَمِعَ الله لِمَنْ حَمِدَهُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ ވިދާޅުވުމަށްފަހު ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއްވެ.» އަދި «ބައެއް ފަހަރު، ބައެއް ފަހަރުގެ ދުޢާތަކުގައި އަޑުގަދަކުރައްވައެވެ.»(462)

---

(459) (القنوت) މި ލަފްޒު އެތައް މާނައެއްގައި ބޭނުންކުރެވެއެވެ. އަދި މިތަނުގައި އެ ލަފްޒުގެ މުރާދަކީ: ނަމާދުގައި ޤިޔާމުން ހާއްސަވެގެންވާ ތަނެއްގައި ދުޢާކުރުމެވެ.

(460) މުޞްޠަލަޙު ބަހުން: ނާޒިލާއަކީ: ކުރިމަތިވާ ބޮޑު ކަންތައްތަކެވެ. ކަމުދިޔައީ ދުނިޔަވީ ހާލަތްތަކާއި ވަބާގެ ބަލިތަކާ ކަހަލަ ކަންތައްތަކެވެ. ނުރައްކާތެރި ކާރިސާތަކާއި ދުޝްމަނުންގެ ކަންތައްތަކެވެ.

(461) އެ ބައިތަކުގައި އެވަނީ ނާޒިލާއަކަށްޓަކައި ނަމާދުތަކުގައި ޤުނޫތު ކިޔުމުގައި ސުންނަތަކީ ރުކޫޢަށްފަހު ޤުނޫތު ކިޔުމެވެ. އަދި ޝާފިޢީގެ މަޛްހަބުގެ ބޭފުޅުންގެ ތެރެއިން ކިތަންމެ ބޭފުޅަކު އެގޮތަށް މަޝްހޫރުވެގެންވެއެވެ. އަދި «المجموع» (٣/٥٠٦) ގައިވާ ގޮތުގައި، މާލިކީ މަޛްހަބުގެ ޝާފިޢީ ބޭފުޅުން ވިދާޅުވެފައިވާގޮތް އެގޮތެވެ. އަދި އިމާމް محمد بن نصر المروزي ވެސް ޤުނޫތު ކިޔުމާއި ގުޅޭ ބާބުގައި (١٣٣) ސަފްހާގައި އެގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވާކަމުގައި ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި އެއީ ޙައްޤު ގޮތެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެކަމާ ގުޅޭގޮތުން ﷺ ގެ ރިވާޔަތްތަކުގައި އައިސްފައިވާ ހަދީޘްތަކުގައި ރުކޫޢަށްފަހުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވިކަމުގެ ބަޔާންތަކެއް ހުރެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި އިތުރު ތަފްސީލު ބޭނުންނަމަ "زاد المعاد" (١/١٠٢- ١٠٤) އާއި «فتح الباري» (٢/٣٩٢- ٣٩٣) އަށް ރުޖޫޢަވުމަށް އެދެމެވެ!

(462) އެއީ أبو هريرة رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ މީހެއްގެ މައްޗަށް ބަދުދުޢާ ކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވެއްޖެނަމަ ނުވަތަ މީހަކަށް ހެޔޮދުޢާ ކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވެއްޖެނަމަ ރުކޫޢަށްފަހުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއެވެ. ބައެއްފަހަރު «سمع الله لمن حمده» ވިދާޅުވުމަށްފަހު ވިދާޅުވެއެވެ: «اللهم ربنا لك الحمد اللهم انج الوليد بن الوليد وسلمة بن هشام وعياش بن أبي ربيعة اللهم اشدد وطأتك على مضر

އަދި «އެކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާތަކުގެ އުފުއްލަވައިލެވޭ.»(463) އަދި «އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައިވާ ބަޔަކު އާމީން ކިޔައެވެ.»(464) އަދި «އެކަލޭގެފާނު މުޅި ފަސްނަމާދުގައި(465) ޤުނޫތު ކިޔުއްވިއެވެ.»(466) އެކަމަކު «ބަޔަކަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް ނުވަތަ ބައެއްގެ މައްޗަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް މެނުވީ

واجعلها سنين كسني يوسف» އެފަދައިން އަޅުގަނޑުކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައެއްނަމާދުގައި (އެބަހީ: ފަޖުރުނަމާދުގައި) ވިދާޅުވިކަމުގައި ވެއެވެ: «اللهم! العن فلانا وفلانا» މާނައީ «އޭ الله! މިވެނި އެވެނި ބަޔަކަށް ލަޢުނަތް ލައްވާނދޭވެ!» (އެއީ ޢަރަބިންގެ ބައެއް އަވަށްޓެރިޔާގެ މީހުންނަށެވެ.) (އެފަދައިން ދުޢާކުރެއްވީ) الله ތަޢާލާ މި އާޔަތް ބާވައިލެއްވުމާހަމައަށް ކަމުގައިވެއެވެ. «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ» މާނައީ: "އެއްވެސް ކަމެއްގައި ތިބާއަކަށް އިޚްތިޔާރެއް ނުވެއެވެ." އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ البخاري (٨/١٨٢) އެވެ. ...

(463) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ أنس بن مالك رضي الله عنه އެވެ. ... އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أحمد (٣/١٣٧) އެވެ. ...

(464) އެއީ عبد الله بن عباس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «މެންދުރު ނަމާދާއި އަޞްރު ނަމާދާއި މަޣްރިބު ނަމާދާއި ޢިޝާ ނަމާދާއި ފަތިސް ނަމާދުގައި އެއިން ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި ވިދިވިދިގެން މަސްދުވަހަށްވަންދެން رسول الله ﷺ ޤުނޫތު ވިދާޅުވިއެވެ. އެންމެފަހު ރަކުޢަތުން «سمع الله لمن حمده» ވިދާޅުވުމަށްފަހު، ބަނީ ސުލައިމްގެ ބައެއްގެ ޤަބީލާތަކެއްގެ މައްޗަށް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ رِعْلُ އާއި ذَكْوان އާއި عُصَيَّة ހިމެނޭ ޤަބީލާތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައިވާ ބަޔަކު އާމީން ކިޔައެވެ.» އެ ޙަދީޘް ނަގުލުކުރެއްވީ أبو داود (١/٢٢٨) އެވެ. ...

(465) އެ ޙަދީޘްގައި އެބުނީ ނަމާދުގެ ޤުނޫތުގައި ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތެއް ފަޖުރު ނަމާދުގައި ޚާއްޞަނުކުރައްވާކަމެވެ. އަދި އެއީ -«المجموع» (٣/٤٩٤، ٥٠٥) ގައި ވާގޮތުން- ޝާފިޢީންގެ މަޛްހަބުގައި ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތެވެ. އަދި އަޙްމަދުގެ މަޛްހަބުގެ ބައެއް އިމާމުންގެ އަރިހުގައި އެގޮތް ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. -އެއީ «فيض الباري» (٢/٣٠٢) ގައި الشيخ أنور الكشميري އެކަން ނަގުލުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުންނެވެ.- النووي ވިދާޅުވިއެވެ: «އަދި ފަޖުރުގެ ނޫން ނަމާދުތަކުގައި ދަންނައެވެ! ފަހެ އެއިން އެއްވެސް ނަމާދެއްގައި ޤުނޫތު ނުކިޔައިރުވެސް ބޭނުމެވެ!»

(466) އެކަން ބަޔާންވެގެންވަނީ ابن عباس رضي الله عنه ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘްގެ މާނައިންނެވެ. އެ ޙަދީޘްގެ ތަޚްރީޖު އިސްވެ ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ...

އެކަލޭގެފާނު އެ ނަމާދުތަކުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއްވާފައިވެއެވެ.» ފަހެ، ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ: «اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيد بن الْوَلِيد وَسَلَمَةَ ابْنَ هِشَام وَعَيَّاش بن رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ [اللَّهُمَّ الْعَنْ لِحْيَانَ ورِعْلاً وَذَكْوَانَ، وعُصَيَّة عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ]» ދެން އެއަށްފަހު «އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތުން ހަމަވުމުން ވަޑައިގަތުމުން الله أكبر ވިދާޅުވެ ސަޖިދަޔަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ.»(467)

ވިތުރުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން

«ނަބިއްޔާ ﷺ ބައެއް ފަހަރު ވިތުރުގެ ރަކުޢަތުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އެ ޤުނޫތު ވިދާޅުވުމަކީ ރުކޫޢުގެ ކުރިންނެވެ.» އަދި ނަބިއްޔާގެފާނު އެ ޤުނޫތު ހުސްކޮށް ނުކުރައްވައެވެ.(468) އަދި އެކަލޭގެފާނު الله އުގަންނައްވަން

---

(467) އެކަން ރިވާކުރެއްވީ أبو هريرة ގެ ހަދީޘުންނެވެ. އެ ހަދީޘް ނަޤުލުކޮށްދީ النسائي އެވެ.

(468) ހަމައެކަނި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ފަދަ ބަސްތަކެއް (އެބަހީ: ފަދަ ވަނަތަކެއްގެ ތެރެއިން ފަދަ ތެރޭގައިން) އެ ޤުނޫތު ކުރުމަށް ހުސްކޮށް ނުކުރައްވައެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ: އެކަމުގައި ރިވާކުރެވިފައިވާ ހަދީޘްތަކެވެ. ޤުނޫތުކުރެއްވުމާއި ގުޅޭ ރިވާތްތަކާއި ރިވާކުރެވުނު ހަދީޘްތައް. ހަދީޘް ނަޤުލުކޮށްދެއްވި ބައެއް ރިވާކުރެވުނު ރަސޫލުންގެ ހަދީޘް ރިވާކުރެވިފައިވާ އެދެމިހުރެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ވިތުރުގެ ޤުނޫތުގައި ކިޔުމަށް ކިޔައިދެއްވި رسول الله ﷺ ދަސްކޮށްދެއްވި އެއްޗެއްވާކަމެވެ. اللهم ! اهدني فيمن هديت ...» الحديث އެ ހަދީޘްގެ ސަނަދު ސައްޙަ ހަދީޘެކެވެ. ... އެ ހަދީޘްގެ އެހެން ރިވާޔަތްތަކެވެ. އެ ހަދީޘްގައި އެއްވެސް ޤައިދެއް ނެތެވެ. އަދި ސަޙާބީންގެ ހަމަކުރުމާއި ދެންނެވި ރިވާޔަތްތަކަށް ވެރިވެއެވެ. އެގޮތުން އުމަރުގެފާނާއި ޢަލީގެފާނާއި އިބްނު މަސްޢޫދުގެފާނު ދިވެހިބަސްގައި ވިތުރުގައި ޤުނޫތު ވިދާޅުވިކަމަށް އެކުލަވާލެއްވި ابن نصر (١٣١) ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ: «އަހަރެން ރަނގަޅުކަމަށް ދެކެނީ. سفيان الثوري އާއި ابن المبارك އާއި إسحاق އާއި ކޫފާގެ އަހުލުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތަށެވެ.»

އަދި ދަންނާށެވެ! ރިވާ އެކަލޭގެފާނު (ވިތުރުގައި) ޤުނޫތު ވިދާޅުވި ބައެއް ފަހަރު

ދަސްކޮށްދެއްވި علي ގެފާނުގެ ދަރިކަލުން الحسن ގެފާނު ވިތުރުގައި ޤުނޫތުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވުމަށްފަހު ޤުނޫތު ވިދާޅުވުމަށްޓަކައި {އަންހަނުވި ދުޢާ} އެކަލޭގެފާނު އެދިގެންނެވި ދުޢާއަކީ މިއެވެ: «اللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ [فَـ] إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ [وَ] إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَن وَالَيْتَ [وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ] تبارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ [لَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ]»(469). މާނައީ: «އޭ الله! މިބައިތަކުގެ ތެރޭގައި ތިބާރަކާތްވި

އަޅުގަނޑުމެން ބުނަމެވެ: އެއީ ހަމައެކަނި ޙަސަން އަޅުގަނޑުމެން ވިތުރު ގެ ދުޢާ ކިޔުމަށް ކިޔަވައިދެއްވި ނަބިއްޔާ ބަޔާންކޮށްދެއްވި ދުޢާގެ ކުރިން ބަލާލާށެވެ. -އެ ބަޔާންކަމަށް ވަނީ ޖެހިއެވެ.- އެހެނީ އަޅުގަނޑުމެން ފެނިގެންދިޔައީ ޞައްޙަ ދީނީ ނަބިއްޔާގެ ރިވާވާ ސިފަތަކެއް، ހަމައެކަނި އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުގައި ކިޔަވައިދެއްވި ބަސްތަކެވެ. އެއީ ދާއިމީކޮށް ކުރައްވާ، އިބްނު ހައްބާސްގެފާނު، އެއްކަލަ ސުވާލެއް ނަބިއްޔާއާ ވަކިޒަމާނެއްގައި ނަބިއްޔާއާ ބެހޭ ގޮތުން ކުރައްވާ ސުވާލެއްގައިވާ ނަބިއްޔާ ތިރީގައިވާ ޙަދީޘް ބަޔާންވާނެއެވެ: ހަމައެކަނި އަލީ އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތު ވިތުރުވެލުމަށް އެކަލޭގެފާނު ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު ތިރާވީހުގައެވެ. އެހެން އެކަލޭގެފާނު އަބަދު ޤުނޫތު ވިތުރުވެލުމަށް އެކަން ގިނަ ސަޙާބުންނަކީ ވަރަށްގިނަ ގުޅުންހުރި ކަމެކެވެ. އެބަހައްޓަވަނީ އެކަލޭގެފާނު ވިތުރު ނަމާދުކުރައްވާ ބާވަތުގެ ކަމެކެވެ. އެކަމުން ދަންނަވާލަން (ވިތުރުގައި) ޤުނޫތު ކިޔުއްވަން ކޮންމެ ދަންވަރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ކިޔަވާލާށެވެ! އެއީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ޖަމާޢަތުގައި ކުރުއްވާ ބައެއް ސަޙާބުން ތިރީގައިވާ ދުޢާކުރުމަށް އިމާމުން ބަޔާންކުރައްވާ ޤުނޫތު ވެސް ކިޔުއްވައެވެ. ... އަދި ވިތުރުގެ ޤުނޫތު ކިޔުއްވާ ގޮތް ވަނީ ދަނޑިވަޅު ހިމެނޭ ގޮތަށް ގެންގޮސް ނުކުރެއެވެ. އަދި އެއީ އެކަމުގައި ރައްކާތެރިވެ ސަލާމްކުރެއްވި ރަކުޢަތް ގިނައެވެ. އެހެނީ ޤުނޫތު ކިޔުއްވާ ގޮތް ތަފާތުގެ ތެރެއިން ސަޙާބުންނާ ގުޅުންހުރި އެތަކެއް ކަންތައް ހުރެއެވެ. އަދި އެއީ «قيام الليل» (١٣٣) ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައި ހުރިހާ ޙަދީޘް ރިވާވާ އަދިހެން ނަބިއްޔާ ގެއްލިފައިވާ ގޮތެވެ. ...

(469) އެއީ، ޙަސަން ބުނެފައިވާ ދަރިކަލުން ދަސްކޮށްދެއްވި ހަތަރު ކަމެއް ދަސްކުރައްވާ ނަބިއްޔާއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: "ވިތުރުގެ ޤުނޫތުގައި ކިޔުމަށްޓަކައި ކަލިމަތަކެއް رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑަށް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. .... " ދެން އެ ކަލިމަތަށް ދުޢާކުރައްވައެވެ. އެޙަދީޘް ނަގުއްވާ أبو داود (١/٢٢٥) އެވެ. ....

(ސަލާމްދެއްވާށެވެ!) އެ ޙަދީޘްގެ ފަހުކޮޅުގައި النسائي އިތުރަށް ގެންނަވާފައިވެއެވެ: «وصلى

މީހުންގެ ތެރޭގައި {މިއަދާ ދައްވަވައި} މިއަދާއަން ތެރޭގައި ދަރުކަމާވާނދޭވެ!
އަދި އިބާރާތުގެ ހުރިހައި ނަބީއި ކަމަކުން ދަރުކަރައްވައި ސަލާމަތްކަން ދެއްވި
މީހުންގެ ތެރޭގައި {މިއަދާ ދައްވަވައި} މިއަދާއަން ސަލާމަތްކަން ދެއްވާނދޭވެ!
އަދި އިބާރާތުގެ ބާބުވެރިގެންނާ އަދި އުބައްދުގެ ކަންތައް އިބާރާތް
ބަރަކާތްބާ މީހުންގެ ތެރޭގައި {މިއަދާ ދައްވަވައި} މިއަދާ ބަރަކާތްބާވާނދޭވެ!
އަދި އިބާރާތުގެ މި އަދާއަން ދެއްވި ހުރިހައި ނިއުމަތްތަކުގައި ބަރަކާތް
ދެއްވާވާނދޭވެ! އަދި އިބާރާތުގެ މިނިވަނު ކުރައްވާވާއިވާ ނުބައި ހުރިހައި
ކަމަކުން، މި އަދާ ރައްކާތެރި ކުރައްވާވާނދޭވެ! ވަރަ ހަމަކަނަވަރުން ހުރިހައި
ކަމެއް ނިޢުމަތްކުރައްވަނީ އިބާރާތެވެ. އަދި އިބާރާތުގެ ނިޢުމަތުގެ މައްޗަށް
ނިޢުމަތަށްއޮތް އެހެން އެއްވެސް ވެރިޔަކު ނުވެއެވެ. އަދި އިބާރާތު
ވާގިބެވެރިގެން މިހަކަ ނިކަމެތިކަމް ނުވާނެއެވެ. އަދި އިބާރާތު އެމިހާ
އެދާވާތިބެވެރިގެން މިހަކަ، ބިއްޖެތިބެއެއް ނުވާނެއެވެ. {ދެދުނިޔޭގައި
އިބާރާތުގެ ހެޔޮކަން ގިނަގިނަވެ} އިބާރާތު މަތިބެވެރިގެންވެއެވެ. އަދި

الله على النبي الأمي» މިއީ ޞަޙީޙު އިސްނާދެކެވެ. ..... ރިވާކުރެއެވެ. أبو حليمة معاذ القاري
ޙަޟަރަތުގެ ރަސޫލާގެ ނަބިއްޔާގެ މައްކަން ޞަލަވާތް ކިޔާވާކުރިގައިވެއެވެ. .... އަދި
«التقريب» ގައި ވާހަކަދެން މިދެންނެވި معاذ އަކީ ހަނގު ޞަޙާބީ ބާކަވާކެވެ. އަދި އެއީ
ابن الحارث الأنصاري النجاري އެވެ. އެއީ މަތިވެ ނަގާދުކުރަކުމަރުހަކައި عمر رضي الله عنه
ހަމަޖެއްސެވި ބާކަވެނުކުރު ބާކަވެކެވެ. އަދި ޙަޟަރަތުގެ ތަރާވީޙުކުރައި أبيّ بن كعب
މިސްކިތްނާއެގެން އިމާމުކަން ކުރައްވާ ވަރަދުވެގެންވާ ހަދަތުގައި؛ ރަސޫލާގެ
ވާކުރިގައި ނަބިއްޔާގެ މައްކަން ޞަލަވާތް އެކުވެރިވެ ކިޔައިވަކަން ގެބުތަވެގެންވެއެވެ.
އަދި އެއީ ހުމަރުގެ ވަރުގެ ދުވަސްވަރުގައެވެ. އެކަން ރިވާކުރައްވަ ابن خزيمة (١٠٩٧)
«އެކަމަކާ ވާހަކަ ޞަލަވާތުއެވެ.» ވީމާ އެއީ ސަލަފުންގެ އަމަލުކަމުގައިވެއެވެ. އެއީ
ސަލަފުން އެއަށް ހަމަޖެހިވައިގެން ކިޔުއެވެ. ވީމާ މިދެންނެވި އަމަލުކުރަން (އެބަހީ:
ރަސޫލާގެ ނަބިއްޔާއަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމަށް) ބިދުޢައެއް ބުނުމަށް އެކަހެއްނުވާކަމެއް
ނުވެއެވެ. والله أعلم

އިބައިޔާރުގެ ގާތްކަމާއި މަތިވެރިކަން އުފުލިގެންވެއެވެ. އަދި އިބައިޔާރުގެ ޢުދުވާނުން ސަލާމަތްވުމަށްޓަކައި ހަމަ އިބައިޔާރުގެ ޢަސްކަރަން ރުޖޫޢަވުން ފިލަވައި އެހެން އެއްވެސް ގޮތެއް ނުވެއެވެ.“

ފަހު ތަހައްޖުދު / ތަހައްޖުދުކުރެއްވުން ވާޖިބުވުން

ދެން އެއަށްފަހު ނަބިއްޔާ ﷺ ހަތަރުވަނަ ރަކްޢަތް ފުރިހަމަކުރެއްވުމަށްފަހު، ފަހު ތަހައްޖުދު ވިދާޅުވުމަށްޓަކައި އިށީނދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ތަހައްޖުދުގައި އަމުރުކުރެއްވި ކަންތައް ކުރުމަށް މި ތަހައްޖުދުގައިވެސް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ތަހައްޖުދުގައި ކަންތައް ކުރެއްވި ފަދައިން މި ތަހައްޖުދުގައިވެސް ކަންތައް ކުރެއްވިއެވެ. ނަމަވެސް މި ތަހައްޖުދުގައި އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެ ވަޑައިގަންނަވަނީ ތަވައްރުކު ކުރައްވާ ހާލުގައެވެ.“ އެބަހީ: އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް ފިނިދިލިބުރުގެ ބިންމަތީގައި ޖެއްސަވައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިތިލަފުށް އަތްޕުޅުން ނޭރުއްވައިގެންނެވެ. އަދި “ވާތް ފައިތިލަ އެކަލޭގެފާނުގެ މާކަފަދަފައި ކަނޑަމަތިފަދަ ދަނޑަން ދަރުވައިގެންނެވެ.” އަދި “ކަކުލު ފައިތިލަގެ ކޮޅަން ތިރުވައިގެންނެވެ.” އަދި “ބައްޓަންކުރަ ފައިތިލަގެ ފަހަތަށް ދަރުވައިގެންނެވެ.” އަދި “އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްޕުޅުގެ އަތިރިމާލުން އެކަލޭގެފާނުގެ ކާއްޕުޅުގައި ހިފަހައްޓަވައިގެން، ވާތް ކަކޫޅުގެ މައްޗަށް ބަރުލަވައިގެންނެވެ.“

❀❀❀❀

ނަބިއްޔާގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ވާޖިބުވުން

رسول الله ﷺ މި ތަޝައްހުދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ޝަރުޢުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދުގައިވެސް އެހެން ޝަރުޢުކުރެއްވި ކަމަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔާން ގޮވާލުމުން ވާރިދުވެފައިވާ ބިޝާރަތްތަކެއް އެތަނުގައި ޚިލާފު ހިނގައްޖެއެވެ. އަދި "މިހާރު އެމަހެއްގެ ނަމާދުގައި الله ތަޢާލާ މަތިވެރިކުރުން، އަދި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމަށްޓަކައި، ދުޢާކުރައްވާ އެކަލޭގެފާނު ﷺ އަށް އިވިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "މިހެން ކިޔާށެވެ." ދެން އެއަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު އެކަމާއި ގޮވައިލެއްވިއެވެ. އަދި އެކަމާއި ނަމާދު އިތުރު މީހުން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ނަމާދުކުރާނަމަ، އެމީހެއްގެ ވެރިރައްބު عَزَّ وَجَلَّ އަށް ޙަމްދުކުރުމާއި ޘަނާކިޔުމުން ފައްޓާށެވެ! ދެން އެއަށްފަހު ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔާންވާނެއެވެ! (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: ޞަލަވާތްކިޔާށެވެ!) ދެން އެއަށްފަހު އެދޭ ބޭނުން ދުޢާއެއް ކުރާށެވެ." އަދި "ނަމާދު ކުރަނިކޮށް މީހަކު الله މަތިވެރިކުރުން، އެ އިލާހަށް ޙަމްދުނުކޮށް، ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްނުކިޔައި އެކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ތިބާ ދުޢާކުރާށެވެ! ތިބާއަށް އިޖާބަދެއްވޭނެއެވެ. އަދި ތިބާ އެދިގަންނަވާށެވެ! ތިބާއަށް ދެއްވޭނެއެވެ."

ދުޢާކުރުމުގެ ކުރިން ހަތަރުކަމަކުން ސަލާމަތްވުމަށްއެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދުން ވާޖިބުވުން

رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ފަހު ތަޝައްހުދުން އަވަދިވެއްޖެނަމަ، ހަތަރުކަމަކުން ﷲ ގެ ރައްކާތެރިކަން ހޯދާށެވެ! އެގޮތުން [ކިޔާނީ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ] مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ المَحْيَا وَالمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ [فِتْنَةِ] المَسِيْحِ الدَّجَّالِ» މާނައީ: "އޭ ﷲ! ހަމަކަށަވަރުން ނަރަކައިގެ އަދާބުންނާއި، ކަށްވަޅުގެ އަދާބުންނާއި ދިރިހުރުމާއި މަރުވުމުގައި ދިމާވާ ފިތުނައިންނާއި މަސީޙުއް ދައްޖާލުގެ ފިތުނައިގެ ނުބައިކަމުން ސަލާމަތް ކުރެއްވުންއެދި މިއަޅާ އިބައިޖާރުގެ ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދަމެވެ.» ދެން އެއަށްފަހު އޭނާއަށް ފެންނަ ދުޢާއަކުން އޭނާގެ ނަފްސަށް ދުޢާކުރާނީއެވެ.» އަދި «އޭކަލޭގެފާނު، އޭކަލޭގެފާނުގެ ތަޝައްހުދުގައި އެ ދުޢާއިން ދުޢާކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ.» އަދި «ﷲ އެބޭކަލުންނަށް ދުރުސްދެއްވި ސަޙާބީންނަށް އޭކަލޭގެފާނު އެ ދުޢާ ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. އެއީ އޭކަލޭގެފާނު އެބޭކަލުންނަށް ޤުރްއާނުން ސޫރަތެއް ދަސްކޮށްދެއްވާ ފަދައިންނެވެ.»

ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުމާއި، އެދުޢާތަކުގެ ވައްތަރުތައް

رسول الله ﷺ އޭކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދުގައި ތަކުރާރު ދުޢާތަކުން ދުޢާކުރައްވައެވެ. ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއިންނެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު މި ދުޢާއިންނެވެ. އަދި އެނޫން އެހެން ދުޢާތަކަކުން އިސްތިޢާޛުކުރައްވައެވެ. އަދި "ނަމާދުކުރުމީ އެއިން އޭނާ ބޭނުން ދުޢާއެއް އިޚްތިޔާރުކުރުމަށްވެސް

އަޅުހުކުރެއްވިއެވެ." އެ ދުޢާތައް މިވަނީއެވެ:

1-"اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المَسِيْحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المَحْيَا وَالمَمَاتِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ المَأْثَمِ وَالمَغْرَمِ". މާނައީ: "އޭ الله! ކަށްވަޅުގެ އަޒާބުންނާއި ދައްޖާލުގެ ފިތުނައިންނާއި ދިރިހުރުމާއި މަރުވުމުގެ ފިތުނައިން ސަލާމަތްކަން ދެއްވުން އެދި ތިބާރުގެ ރަޙްމަތުން މިއަޅާ ރައްކާތެރިކުރަން އެދެމެވެ. އޭ الله! ފާފަވެރިވުމާއި ދަރަނިވެރިވުމުގެ ނުބައިކަމުން މިއަޅާ ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވާނދޭވެ!"

2-"اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَمِلْتُ وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ أَعْمَلْ [بَعْدُ]". މާނައީ: "އޭ الله! މިއަޅާ ކޮށްފައިވާ ޢަމަލުތަކުގެ ނުބައިކަމުންނާއި މިއަޅާ ކޮށްފައިނުވާ ޢަމަލުތަކުގެ ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްކަން ދެއްވުން އެދި ތިބާރުގެ ރަޙްމަތުން މިއަޅާ ރައްކާތެރިކުރަން އެދެމެވެ."

3-"اللَّهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيراً". މާނައީ: "އޭ الله! ލުއި ފަސޭހަ ހިސާބުބެއްލުމަކުން މިއަޅާގެ ހިސާބު ބައްލަވާނދޭވެ!"

4-"اللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الخَلْقِ أَحْيِنِي مَا عَلِمْتَ الحَيَاةَ خَيْراً لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الوَفَاةُ خَيْراً لِي اللَّهُمَّ وَأَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الحَقِّ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: الحكم) وَالعَدْلِ فِي الغَضَبِ وَالرِّضَى وَأَسْأَلُكَ القَصْدَ فِي الفَقْرِ وَالغِنَى وَأَسْأَلُكَ نَعِيماً لَا يَبِيْدُ وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ [لَا تَنْفَدُ وَ] لَا تَنْقَطِعُ وَأَسْأَلُكَ الرِّضَى بَعْدَ القَضَاءِ وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ العَيْشِ بَعْدَ المَوْتِ وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ وَ [أَسْأَلُكَ] الشَّوْقَ إِلَى لِقَائِكَ فِي غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ اللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِيْنَةِ الإِيْمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِيْنَ". މާނައީ: "އޭ الله! ތިބާރުގެ ޣައިބުގެ ޢިލްމު ތަންނަވައިގެ ނަމުގައި ޚަލްޤުތަކުގެ މައްޗަށް ތިބާރުގެ ޤުދުރަތުގެ ވަސީލަތުން މިއަޅާ ދިރިހުރުމަކީ މިއަޅާއަށް ހެޔޮކަމެއްކަން ތިބާރުގެ

ދެނެވޮޑިގެންވީހިނދު މިއަލާ ދިރިދަންމަވާނޭދެވެ! އަދި މިއަލާ މަރުވުމަކީ
މިއަލާއަންހުރި ހިތްޖަހައިގެން ކަމުގައި މިއަލާ މަރުގަންނަވާނޭދެވެ! އޭ ﷲ!
ސުއްރުގައިވާ ޤަބުރުގައި ޢަޒާބުން ބިރުވެރިވުމާ ބައްދަލު މިއަލާއަން
މިއަލާއަންދަންނަވާނޭދެވެ! އަދި މިއަލާ ރުޅި ނުރުއްސެވުމައި ސުރާހަނެއް
ބާރު އަދި ފިތުނައިން ދުނިޔަވީ ފިތުނައިން ބިޔަ ތެރެއިން އިބައިލާހަން
މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދުޖާލުގެ އަމާންކުރެއްވުމާއި މިއަލާއަން
މިއަލާއަށް ދެއްވުމަށް ދުރުކޮށްދެއްވުމަށް އިބައިލާހަން މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ. އަދި
ފިތުނައިން ނުޖެހޭނެ ދެމުނާއިރު، މަދުކުރެއްވުމަށް ބޮޑުގެ ކިބައިން ދެއްވުމަށް
އިބައިލާހަން މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ. އަދި އިބައިލާހުގެ ނިޔާއަން (ދަޖާލު ދަރިއަން)
ގެނުވުގެ ފިތުނައިން ދެއްވުން ހެދި އިބައިލާހަން މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ. އަދި
ދިރިހުރި ހިނދު ކަންތައްތައް ފިތުނައިވާ ކިބައިން މަރުވުމާއި ގަބުރުގައި
މިއަލާއަން މިހެންވާ ކަންތައް ހެދި އިބައިލާހަން މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ. އަދި
އިބައިލާހުގެ ވަޒީރުން ބަޑުގެ ތެރެއިން ދެއްވުމަށް އަދި ޖަޙަންނަމުގެ ތެރެއިން
ތަރަވަކާތުން ދިއައި އަދި ގައިމުކުރެއްވުން ދެއްކުން ޑަތުރާދަރަނި އިބައިލާހު
ބައިދަރަނިގެ ސަލާމަތް ދެއްވުމަށް އިބައިލާހަން މިއަލާ ދަންނަވަމެވެ.
އޭ ﷲ! އިމާންކަމުގެ ޖަނަތުން އަލަށް ޖަނަތުގެ ހިއްސާކުރެއްވުމަށް ދަންނަވަމެވެ! އަދި
އަލަށްނަގާ ހިނދުގައި ކުރިއަށްހުރި ހިނދުގެ މަގުން ގޮވައިލާ ބައިއްކަމުގައި
ކުރެއްވުމަށް ދަންނަވަމެވެ!"

5- އަދި އެކަލޭގެފާނު ﷺ ﷲ އަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް ދުޢާއެއް އުގަންނައިދެއްވި أبو بكر الصديق ގާތުގައި އެވަނީ އެފަދައިން ދެންނެވިއެވެ:"اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيْراً وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيْمُ".

މާނައީ: "އޭ ﷲ! ތިމަންކަލޯ ތިމަންނަށް ގިނަގިނައިން އަނިޔާވެރިވެއްޖައީމެވެ. އަދި ފާފަތައް ފުއްސަވާނީ ހަމައެކަނި ކަލޭގެ

ނުވެއެވެ. ވީމާ ތިޔައިލާހުގެ ޙަޟްރަތުންވާ ފުއްސެވުމަކުން މިއަޅާއަށް މިއަޅާގެ ފާފަތައް ފުއްސަވާނަތޯ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނަތޯ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔައިލާހީ ފާފަ ފުއްސަވާ ރަޙީމްވަންތަ އިލާހެވެ!"

6- އަދި މިދުޢާ ވިދާޅުވުމަށް الله ރަސޫލާއްލާހު عائشة ގެފާނަށް އުނގަންނަވައިދެއްވިއެވެ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ [عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ] مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ [عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ] مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ، وَأَسْأَلُكَ (އެބަސް ރިވާޔަތެއްގައި: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ) الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ، وَأَسْأَلُكَ (وَفِي رِوَايَةٍ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ) مِنَ [الـ] خَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ [مُحَمَّدٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ] [وَأَسْأَلُكَ] مَا قَضَيْتَ لِي مِنْ أَمْرٍ أَنْ تَجْعَلَ عَاقِبَتَهُ [لِي] رُشْداً». މާނައީ: "އޭ الله! މިއަޅާ ތިޔައިލާހަށް އެދި ދަންނަވަނީ ހުރިހާ ހެޔޮކަމެއް ދެއްވުމަށެވެ. އަވަސްވެގެންވާ ހެޔޮކަމާއި ލަސްވެގެންވާ ހެޔޮކަމެވެ. (އެބަހީ ދުނިޔޭގެ ހެޔޮކަމާއި އާޚިރަތުގެ ހެޔޮކަމެވެ.) މިއަޅާއަށް އެނގިގެންވާ ހެޔޮކަންތަކާއި މިއަޅާއަށް އެނގިގެންނުވާ ހެޔޮކަންތަކެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިޔައިލާހު ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެނީ ހުރިހާ ނުބައިކަމަކުންނެވެ. އަވަސްވެގެންވާ ނުބައިކަމުންނާއި ލަސްވެގެންވާ ނުބައިކަމުންނެވެ. (އެބަހީ ދުނިޔޭގެ ނުބައިކަމުންނާއި އާޚިރަތުގެ ނުބައިކަމުންނެވެ.) މިއަޅާއަށް އެނގިގެންވާ ނުބައިކަންތަކުންނާއި މިއަޅާއަށް އެނގިގެންނުވާ ނުބައިކަންތަކުންނެވެ. އޭ الله! މިއަޅާ ތިޔައިލާހަށް ދަންނަވަނީ ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށް އެދިއެވެ. އަދި އެސުވަރުގެއާ ގާތްކުރުވާ ބަހަކާއި ޢަމަލެއް ދެއްވުމަށް އެދިއެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިޔައިލާހު ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެނީ ނަރަކައިންނެވެ. އަދި އެ ނަރަކައާއި މިއަޅާ ގާތްކުރުވާނެ އެންމެހައި ބަސްތަކުންނާއި ޢަމަލުތަކުންނެވެ. އޭ الله! މިއަޅާ ތިޔައިލާހަށް ދަންނަވަނީ ތިޔައިލާހުގެ އަޅާ އަދި ނަބިއްޔާ

އިބައިލާރުގެ ބަޝްކަރުމުން އެދި ދަންނަވަމު ހެދިކަމާ ހިތްހަމަޖެހުން ދެއްވާށެވެ.
އަދި މިއަދާ އިބައިލާރުގެ ބަޝްކަރުމުން ރައްކާތެރިކަމަކުން އެދުނު ހެދިކަމާ
ނުބައިކަމުންސަލާމަތް. އަދި މިއަދާ އިބައިލާރުގެ ބަޝްކަރުމުން ރައްކާތެރިކަމަކުން
އެދުނު އިބައިލާރުގެ އަދާ އަދި ނަބިއްޔާ އިބައިލާރުގެ ބަޝްކަރުމުން
ރައްކާތެރިކަން ހޯއްދެވި ހެދިކަ ނުބައިކަމުންސަލާމަތް. އަދި މިއަދާ އިބައިލާރަކު
އެދި ދަންނަވަނީ އިބައިލާރު މިއަދާއަށް މިންވަރުކުރެއްވި ކަންތަކެއް ކަލާނގެ
ތަޤްދީރުކަމަށް މިއަދާއަށާ ހެދިކަމާއި ކަލާނގެ ދެއްވާށެވެ."

7- «މިނަކަސް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: ނަމާދުގައި (ދުޢާކުރުމަށް)
ކީއް ކިޔަނީ ކިޔަވާލައްވަމު؟ އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ: އަޅުގަނޑު ތަޝައްހުދު
ކިޔަމެވެ. ދެން އަހަރެން އަޅުގަނޑު ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށް ﷲ އަށް
ދަންނަވަމެވެ. އަދި ނަރަކައިން ސަލާމަތްކުރެއްވުން އެދި އަ ބޭނުމުގެ
ބަޝްކަރުމުން ރައްކާތެރިކަން ހޯދަމެވެ. ކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވާ ފަދައިން އަދި
މުޢާޛުގެފާނު ދުޢާކުރައްވާ ފަދައިން (ފުރިހަމަ އިބާރާތްތަކުން) ދުޢާކުރަން
އަޅުގަނޑަކަށް ނޭނގެއެވެ. އެހެނދު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:
"އަހަރުމެން ކުރާ ދުޢާތަކުގެ އިބާރާތްތަކަށް އެއްގޮތްވާގޮތަށް ހަމަ މިއަށް ދުޢާކުރުގެ
ވަރަށްގެންނެވެ." (އެބަހީ: އަހަރުމެން އެކި އިބާރާތްތަކުން ދުޢާދަންނަވާ
ހަމަ ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށާއި ނަރަކައިން މިންޖުވުމަށް އެދިއެވެ.)

8- މިހެން އޭނާގެ ތަޝައްހުދުގައި މީހެއް ކިޔާއަޑު އެކަލޭގެފާނަށް
އިވިވަޑައިގަތެވެ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا اللهُ (އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: باللهِ)
[الوَاحِدُ] الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي
إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ."(470) އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ:

(470) މާނައީ: "އޭ ﷲ! މިއަދާ ދުޢާ ދަންނަވަނީ ހަމައެކަނި އިބައިލާރަށެވެ. އޭ ﷲ!
އެއްކަލައޭ އިލާހު! އެންމެ ބޭނުން ބޭނުންފުޅުތަކެއް ނުވާ ކަލާނގެ، އަދި އެއްވެސް

"ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ފާފަ ފުހެވިއްޖެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ފާފަ ފުހެވިއްޖެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ފާފަ ފުހެވިއްޖެއެވެ."

9- އަދި އެހެން މީހަކު އޭނާގެ ތަޝައްހުދުގައި މިހެން ކިޔާއަޅު އެކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަތެވެ: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الحَمْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ [وَحْدَكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ] [المَنَّانُ] [يَا] بَدِيْعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَا ذَا الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّومَ [إِنِّي أَسْأَلُكَ] [الجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ])(471) އެހިނދު ނަބިއްޔާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ދެންނެވިއެވެ: "އޭނާ ދުޢާކުރީ ކޮން އިސްމަކުންކަން ތިޔަބޭކަލުންނަށް އެނގޭހެއްޔެވެ؟" އަޞްޙާބުން ދެންނެވިއެވެ: ރަނގަޅަށް ދަންނަވާވޭގެންވަނީ الله އެވެ. ދެން އެ އިލާހުގެ ރަސޫލާއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ނަފްސު އެ އިލާހުގެ އަތްޗިލުގައިވާ އިލާހު ގަސަމްކުރައްވައި ޙަދީޘްކުރައްވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ الله އަށް ދުޢާކުރީ އެއިލާހުގެ މަތިވެރިވެގެންވާ އިސްމުލްއަޢުޡަމުންނެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި: އެންމެ މަތިވެރި އިސްމުލްއަޢުޡަމުންނެވެ.) އެ

އެއްބަޔަކު އެއިލާހު ވިހެއްވިގެންނުވާ އިލާހެވެ! އެއިލާހަކަށް އެއްވެސް އެއްބަޔަކު ދުރަންވެގެންނުވާ އިލާހެވެ! އަދި އެއްވެސް އެއްބަޔަކަށް އެއިލާހު ދުރަންވެގެންނުވާ އިލާހެވެ! އަދި އެއިލާހާ އެއްފަދަވެގެންވާ ހަމަހަމަކޮށް ނުވާ އިލާހެވެ! މިއަޅާގެ ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިބާއިލާހީ ފާފަފުއްސަވާ ރަޙްމަތްތެރި އިލާހެވެ!"

(471) މާނައީ: "އޭ الله! ތިބާއިލާހަށް ޙަމްދު ދެއްވާނަމަވެސް ތިބާއިލާހާއި އެންމެހައި ތަޢުރީފާއި ޝުކުރު ހައްޤުވެގެންވާ އިލާހަކަށް ވާތީއާއި ތިބާއިލާހު މެނުވީ ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވެވޭ އިލާހެއް ނުވާތީއެވެ. ތިބާއިލާހީ އެއްކައުވަންތަ އިލާހެވެ. ތިބާއިލާހަށް ޝަރީކަކު ނުވެއެވެ. ތިބާއިލާހީ ދަރުމަވަންތަ އިލާހެވެ. އުޅެނީކާއި ބިން ނެތުމުގެ ތެރެއިން އަލަށް އުފެއްދެވި އިލާހެވެ! އޭ ޖަލާލަތްތެރިވަންތަކަމާއި ކަރާމާތްތެރިކަމުގެ ވެރިއިލާހެވެ! އޭ ދިރިހުރި ދާއިމީ ވުޖޫދުވާ އިލާހެވެ! އޭ ޤާއިމުވާ ވުޖޫދުވާ އިލާހެވެ! މިއަޅާ ތިބާއިލާހު ޞުވަރުގެ އެދިދޭންނަވައި ސުވަރުގެއަށް. އަދި މިއަޅާ ތިބާއިލާހު ޞުވަރުގެ ނަރަކައިގެ އަޒާބުން ރައްކާތެރިކުރައްވާނދޭވެ."

އިސްމުފުޅަކީ، އެ އިސްމުފުޅުން ދުޢާކުރެއްވިއްޖެނަމަ އެ ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާނޭ އިސްމުފުޅެވެ. އަދި އެ އިސްމުފުޅުން ކަމަކަށް އެދި الله އަށް ދަންނަވައިފިނަމަ އެކަމެއް ދެއްވާނޭ އިސްމުފުޅެވެ.“ އަދި ތަޝައްހުދުގައި ސަލާމްދިނުމާ ދެމެދު އެންމެފަހުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ދުޢާއަކީ މިއަކަމުގައިވެއެވެ:

10-"اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ". މާނައީ: "އޭ الله! މިއަޅާ އިސްވެކޮށްފައިވާ ފާފަތަކާއި މިއަޅާ ފަހުންކޮށްފައިވާ ފާފަތަކާއި މިއަޅާ ސިއްރުންކޮށްފައިވާ ފާފަތަކާއި މިއަޅާ ފާޅުގައި ކޮށްފައިވާ ފާފަތަކާއި މިއަޅާ ހައްދުފަހަނައަޅައި ގޮސްފައިވާ ކަންތަކާއި މިއަޅާއަށްވުރެ ބޮޑަށް ތިޔައިލާހު ދެނެވޮޑިގެންވާ މިއަޅާގެ ކުށްތަކަށް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވާނދޭވެ! ތިޔައިލާހީ އަޅުތަކުންގެ ދަރަޖަ އުފުއްލަވާ ތިރިކުރައްވާ އިލާހެވެ. ތިޔަރަސްކަލާނގެ މެނުވީ ޙައްޤުވެގެން އަޅުކަންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

ސަލާމް ދިނުން

ދެން އެއަށްފަހު "رسول الله ﷺ "السلام عليكم ورحمة الله" ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތްޕުޅުން ސަލާމްދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއަތު ކޯފަތްޕުޅުގެ ދޮންކަން {ފަހަތުގައި ތިބިބޭބޭކަން} ފެނިއްޖައުމަށް ދެންނެވެ. އަދި السلام عليكم ورحمة الله" ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތްޕުޅުން ސަލާމްދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތު ކޯފަތްޕުޅުގެ ދޮންކަން {ފަހަތުގައި ތިބިބޭބޭކަން} ފެނިއްޖައުމަށް ދެންނެވެ." އަދި «އެކަލޭގެފާނު ބައެއް ފަހަރު ފުރަތަމަ ސަލާމަށް «وبركاته» އިތުރުކުރައްވައެވެ.

އަދި «އެކަލޭގެފާނު ކަނާތްފަރާތަށް ސަލާމް ދެއްވިއިރު «السلام عليكم ورحمة الله» ވިދާޅުވެއްޖެނަމަ، ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވުމުގައި «السلام عليكم» މި ބަސްފުޅުގެ މައްޗަށް ކުރުކޮށްލައްވައެވެ.» އަދި ބައެއްފަހަރު «ކުރިމަތިފުށަށް ދިމާއަށް މޫނުފުޅު ބަހައްޓަވައި، ކަނާތްފަރާތަށް ކުޑަކޮށް އެނބުރިވަޑައިގެންނެވުން «السلام عليكم» ވިދާޅުވެ، އެންމެ ސަލާމަކުން ސަލާމްދެއްވައެވެ.»

އަދި «ސަޙާބީބޭކަލުން، ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވާ ހިނދު އެބޭކަލުންގެ އަތްޕުޅުތަކުން އިޝާރާތްކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ. ފަހެ އެބޭކަލުން އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވާތަން رسول الله ﷺ އަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ: ”ތިޔަފުޅު އަތްތަކުގެ ނިގުޅަތަކެއްގެ ތިރިބަހިރުންގެ އަތްތަކުން އިޝާރާތް ތިޔަކުރަނީ ކީއްވެގެން ހެއްޔޯ؟ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަލާމްދޭނަމަ، ސަލާމްދީ ހިނދުގައި އޭނާގެ ސާހިބާއާ ދިމާއަށް އެނބުރޭނީއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަތުން އިޝާރާތް ނުކުރާނީއެވެ.“ ފަހެ، ދެން އެބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނާއެކުގައި ނަމާދުކުރުއްވި ހިނދުގައި އެކަކުވެސް ކަންތައް ނުކުރައްވައެވެ. (އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ: ”ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ ފައިފަސްގަނޑުގެ މަތީގައި އޭނާގެ އަތް ބާއްވުން ފުދެއެވެ. ދެން އެއަށްފަހު އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުންނާއި ވާތްފަރާތުންވާ އޭނާގެ އަޚާއާ ދިމާއަށް ސަލާމް ދިނުމެވެ.“

ސަލާމް ދިނުން ވާޖިބުވުން

رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ: "...... އޭގެ (އެބަހީ: އެ ނަމާދުގެ) ތަޙްލީލަކީ ސަލާމްދިނުމެވެ." (އެބަހީ: ނަމާދުގައި ކުރުން ޙަރާމްވި ކަންތައްތައް ހުއްދަވަނީ ސަލާމްދިނުމުންނެވެ.)

❁❁❁❁

ނިންމުން

رسول الله ﷺ ގެ ނަމާދުގެ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން އިސްވެދިޔަ ކޮންމެ ސިފައެއްގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއިން ކަމެއްގައި އަންހެނުން އިސްތިސްނާވެގެންވާކަމަށް ނިޝާނުކުރާ ދަލީލެއް ސުންނަތުގައި ވާރިދުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކީއްހެއްޔެވެ! "ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ދުށް ފަދައިން ނަމާދުކުރާށެވެ!" އެހެންކަމާ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުގެ ޢާއްމު ތެރޭގައި އަންހެނުން ހިމެނިގެންވެއެވެ. އަދި އެއީ إبراهيم النخعي ގެ ބަސްފުޅެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ: «އަންހެނާ ނަމާދުގައި ކަންތައްކުރާނީ، ފިރިހެނާ ހަމަ ކަންތައްކުރާ ފަދައިންނެވެ.» ބައެއް ސަނަދުތަކުން إبراهيم النخعي ގެ ރިވާއިން އެ އަޘަރު ނަގުއްވީ ابن أبي شيبة (١/٧٥/٢) އެވެ.

އަދި ސަޖިދައިގައި އަންހެނާ ދެއަތޮއި ދެފައި ކައިރިކޮށްގެން ޖެއްސުމާއި، ސަޖިދަކުރުމުގައި އަންހެނާ އޮންނަންޖެހޭނީ ފިރިހެނާ އޮންނަ ފަދައިން ނޫންކަމަށް އޮތް ބަސްފުޅު، އެ ބަސްފުޅަކީ އެއްވެސް ބުރަވެވޭނެ ދުރުސްވާ ބަސްފުޅެއްނޫނެވެ. އެ ބަސްފުޅު ރިވާކުރައްވައި «المراسيل» (١١٧/٧٨) ގައި أبو داود އެވެ. އެއީ يزيد بن أبي حبيب ގެ ރިވާއިންނެވެ. އަދި އެ ބަސްފުޅުވަނީ «الضعيفة» (٢٦٥٢) ގައި ތަޚްރީޖުކުރެވިފައެވެ.

އަދި ابن عمر ގެ އަރިހުން الإمام أحمد ރިވާކުރެއްވިކަމަށް: «ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުން ނަމާދުގައި ދެފައިވަށްކޮށްގެން ތިބުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ.» އެވާ ރިވާޔަތް ދަންނަވަމެވެ! ފަހެ އޭގެ ސަނަދު ބަލިވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ، ހަމަކަށަވަރުން އޭގެ ސަނަދުގައި عبد الله

بن عمر العمري ވެއެވެ. އޭނާއަކީ ސަދޫޤު ރާވީއެކެވެ.

އަދި «التاريخ الصغير» (ص ٩٥) ގައި أُمُّ الدَّرْدَاء ގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދުން البخاري ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ: «ހަމަކަށަވަރުން އެކަމަނާ ނަމާދުގައި އިށީންނަވަސް ފިރިހެނުން އިށީންނަ ފަދައިންނެވެ.» އެއީ ފިޤުހުވެރި ބޭކަނބަލެކެވެ.

މިއާ ހިސާބުން «ހަރަންބަން ތަކްބީރުން ފެށިގެން ސަލާމްދިނުމާ ހަމައަށް رسول الله ﷺ ގެ ނަމާދު" މި ފޮތް ލިޔެ ނިމުނީއެވެ. އެއީ އެ ފޮތުގެ ބަދިޔާތަކާއި ތަފްޞީލުކުރުމާއި އޭގެ މައްޗަށް ވަރަށްގަދައަށް ބާރުކުރެއްވުމާ އެކުގައެވެ. އަދި މި ފޮތް ލިޔުން ނިމުނީ، ރަބީޢުލްއާޚިރުމަހުގެ ސޯޅަވަނަ ހިޖުރައިން (1366 ވަނަ އަހަރުގެ ޝަޢުބާންމަހުގެ 19 ވަނަ ދުވަހުގެ) ޚަމީސްދުވަހުގެ ހަވީރުގައެވެ.

މިއަދާ الله ތަޢާލާގެ ބަރަކާތުން އޭނީ އުއްމީދުކުރަނީ، އެ އިލާހު މިއަދާގެ ޖުމްލަކުރުމާއި ވަޒަންގައި ބަރަކާތްލައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވާ ނަމާދު ގޮތުން ހުރި ގޮތަށް ޢަމަލުކުރުމަށް، ޖަމާޢަތް ގޮތުން ހުރި ގޮތަށް ޢަމަލުކުރެއްވުމާ ވަރަށްގަދަ ކުރެއްވުމާއި އިޚްލާޞްތެރިކަމާ އެކު ދެކޭ ކަމުދާ ގޮތަށް ޢަމަލުކުރެއްވުމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެ އިލާހު ޤަބޫލުކުރައްވައި ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާ އިލާހެވެ.

އަޅުގަނޑު މި ފޮތް ނިންމާލަނީ މަޖްލިސްގެ ކައްފާރާގެ ދުޢާއިންނެވެ:

((سُبحَانَكَ اللهم! وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَن لاَ إِله إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ))

وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين

(صلّوا كما رأيتموني أصلي)

"ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނުނު ފަދައިން ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ!"

މިފޮތަކީ ލޯބިވެތި މާތް ނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތް ބަޔާންކުރުމުގައި އިސްލާމީ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. މިފޮތުގެ މުޤައްދިމާގައި: އަލްޢައްލާމާ އަލްމުޙައްދިޘް އަލްޝައިޚް މުޙައްމަދު ނާޞިރުއްދީން އަލްއަލްބާނީ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ލޯބިވެތި މާތް ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

އާދެ! މިފޮތުގައިވަނީ [illegible] މާތްނަބިއްޔާ ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތެވެ. އެކަން [illegible] [illegible] [illegible]. ވީމާ މިފޮތުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ދުޢާއަކީ ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ އަޅުގަނޑުމެން ދިވެހިންނަށް ލޯބިވެތި މާތް ނަބިއްޔާ ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތަށް ނަމާދުކުރުމުގެ ތައުފީޤު [illegible].

وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصحبه وسلم

والحمد لله رب العالمين

(މުތަރުޖިމުގެ މުޤައްދިމާގެ [illegible])

Message of Islam
ISKANDHARU MAGU, MALE'
TEL: 3344797, FAX: 3326755
e-mail: darulilm@live.com

ISBN 99915-97-71-9